

172846

TÜRKİYE'DE DİN-SİYASET
VE LAİK LİK (1946-1960)

Çiğdem ATAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2003

Anadolu Üniversitesi
İzmir Kütüphane

TÜRKİYE'DE DİN-SİYASET VE LAİKLİK (1946-1960)

Çiğdem ATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2003

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE'DE DİN-SİYASET VE LAİKLİK (1946-1960)

Çiğdem ATAŞ

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2003

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT

Cumhuriyet döneminde, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi (1924-1925) ve Serbest Cumhuriyet Partisi (1930) deneyimlerinin ardından, Türkiye’de 1945 yılında çok partili hayata geçildi. Bu süre içinde C.H.P. ülkedeki tek siyasi parti konumunda kaldı ve ülkeyi modernleştirmeye çalıştı.

Atatürk ilkelerinin ve devrimlerin değişmez savunucusu durumundaki parti, çok partili yaşama geçişle birlikte, özellikle laiklik ilkesinden bir takım ödünler vermeye başladı. C.H.P.’nin 1947’de yaptığı Yedinci Büyük Kurultayı, laiklikten verilen ödünler konusunda bir kırılma noktasıdır. Bu kurultayda ilkokullarda din eğitime geçilmesi ya da halkın bir takım manevi boşluklar içinde olduğu düşünceleri, açık bir şekilde öne sürüldü.

14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından, iktidara gelen D.P. de, laiklikten hızla ödünler vermeye başladı. On yıllık iktidarı sırasında ezanı yeniden Arapçalaştırdı; ilkokullara konulan din derslerini zorunlu hale getirdi; Atatürk’e yönelik saldırıların artması sonucu, Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun çıkarttı; giyim-kuşamda büyük oranda geriye dönüş gözlemlendi; kadının toplum içindeki statüsü sürekli tartışma konusu haline geldi; sadece Türk büyüklerine ait açılmış bulunan anıtsal yapılar, yerini yurdun her tarafına yayılan tekke, türbe ve zaviyelere bıraktı, bunun sonucunda üfürükçülük, muskacılık gibi batıl inançlar yeniden su yüzüne çıktı ve gerici eylemler hız kazandı; Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçelerinde en çok tartışılan konular arasında, imam ve hatip yetiştiren okulların, hayrat hademelerinin, İlahiyat Fakültelerinin durumları gibi konular yer aldı. Bu dönemde, İslamcı basın gerici olarak nitelendirilen yazılarını daha rahat çıkartmaya başladı.

1950-1960 yılları arasında din-siyaset ilişkisine yeni bir boyut verilmeye çalışılarak, laiklikten tavizler verildi. Atatürk devrimlerinin ve Cumhuriyet’in getirdiği bütün kazanımlar önceleri eleştiri, ardından da tepki konusu yapıldı.

ABSTRACT

During the Republic period in 1945 Turkey started a new life with multi parties after the experiences of Liberal Republic Party (1930) and Progressivist Republic Party (1924-1925). During this period C.H.P. stayed as a unique political party and tried to modern the country.

C.H.P. which was the defender of Atatürk's principles and revolutions, started to make concessions by switching the multi partied life, especially in the field of laicism. The 7th General Assembly in 1947 which has held by C.H.P. was a turning point for the concessions of laicism. In this assembly it was brought forward that religious lessons should start in primary schools and people were in a spiritual searching.

D.P. which come to power on 14th May 1950 also make concession in the field of laicism. During the 10 year power the azan again became Arabic; the religious lessons in primary schools became compulsory; when the rate of attacks against Atatürk increased, they put a law in to force for Atatürk; it was seen that the clothes started to be like in the past; the statute of of the women in society became a debatable topic; the monumental constructions for important the Turkish people were replaced with religious constructions like tombs and as a result of this, superstitions appeared and reactionary actions sped up.

The religious officials of the school of İmam and Preachors, the Faculty of Theology became the most debatable topics of ministry of education and presiderry of prey's budget. During this periot it became easier to publish reactionary articles for the Islamic pres.

Between 1950-1960 by trying to give a new dimension to the religion-politics' relation concessions about laicism were becurd. All the benefits that Republic and Atatürk's revolutions brought out, were first ciriticized and then they became a subject of reaction.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Çiğdem ATAŞ'ın “Türkiye’de Din-Siyaset ve Laiklik (1946-1960)” başlıklı tezi 7 **Kasım 2003** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Tarih** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Kemal YAKUT

Üye : Prof.Dr.A.Haluk YÜKSEL

Üye : Yrd.Doç.Dr.Zafer KOYLU

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	: Bakınız
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
D.P.	: Demokrat Parti
M.K.P.	: Milli Kalkınma Partisi
M.P.	: Millet Partisi
s.	: Sayfa
S. Sayısı	: Sıra Sayısı
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1. SİYASAL PARTİ PROGRAMLARINDA, KONGRELERİNDE VE GRUP TOPLANTILARINDA DİN- SİYASET VE LAİKLİK.....	15
1.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	15
1.2. Demokrat Parti.....	20
1.3. Milli Kalkınma Partisi.....	24
1.4. Millet Partisi.....	25
1.5. Çiftçi Köylü Partisi.....	28
1.6. Türk Muhafazakar Partisi.....	28
2. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK.....	29
2.1. Recep Peker Hükümeti.....	29
2.2. Hasan Saka Hükümetleri.....	31
2.3. Şemsettin Günaltay Hükümeti.....	31
3. DİN EĞİTİMİ SORUNU.....	34
3.1. İlkokullarda Din Eğitimi.....	34
3.2. İmam-Hatip Kursları	39
4. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Statüsü Sorunu.....	42
5. Din Adamlarının Maaşlarının Artırılması.....	43
6. Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunun Değiştirilmesi.....	45
7. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Açılması.....	47
8. TÜRK CEZA KANUNU'NUN 163. MADDESİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ.....	48
9. TBMM'DE ARAPÇA EZAN OKUNMASI VE TARTIŞMALARI.....	56
10. TEKKE, TÜRBE VE ZAVİYELERİN YENİDEN AÇILMASI TALEBİNDE BULUNULMASI VE TARTIŞMALARI	59
10.1. TBMM'de Tartışılması.....	59
10.2. Basında Tartışılması	61

10.3. Tekke Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanunun Değiştirilmesi.....	62
11. İSLAMCI BASINA GÖRE DİN-SİYASET VE LAİKLİK	63
11.1. Türk Devrimine ve Cumhuriyet'e Yönelik Eleştirileri.....	63
11.2. Din Eğitime Yönelik Eleştirileri.....	73
11.3. Sosyal Alana Yönelik Eleştirileri	78

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASINDA SİYASAL PARTİ PROGRAMLARINDA, KONGRELERİNDE, GRUP TOPLANTILARINDA VE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1. SİYASAL PARTİ PROGRAMLARINDA, KONGRELERİNDE VE GRUP TOPLANTILARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK.....	80
1.1. Demokrat Parti.....	80 +
1.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	90 +
1.3. Millet Partisi.....	94
1.4. Hürriyet Partisi.....	99
1.5. İslam Demokrat Partisi	102
2. 1950-1960 YILLARI ARASINDA HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK.....	103 +
2.1. Birinci Adnan Menderes Hükümeti.....	103 +
2.2. İkinci Adnan Menderes Hükümeti.....	110 +
2.3. Dördüncü ve Beşinci Adnan Menderes Hükümetleri.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASINDA BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI BÜTÇESİ.....	114
1.1. İlahiyat Fakültelerine Yönelik Ekonomik Desteğin Artırılması Talepleri...	114
1.2. İmam Hatiplerin Sayısının Artırılması ve Tevhid-i Tedrisat Yasası Üzerine Yapılan Eleştiriler.....	115
1.3. İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din Eğitimi ve Din Derslerinin İçeriğinin Değiştirilmesi.....	116
2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI BÜTÇESİ.....	

2.1. Din Üzerinde Devlet Denetiminin Kaldırılması Talepleri.....	119
2.2. Din Adamlarının ve Hademe-i Hayratın Sayılarının ve Ücretlerinin Artırılması.....	122
2.3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Statüsü Sorunu	126
2.4. İslam Dini ve İrtica Tartışmaları.....	128

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİLDE VE YAZIDA SADELEŞME ANLAYIŞINDAN VAZGEÇİLMESİ AÇISINDAN DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1. SİYASAL ALANDA.....	133
2. HUKUKSAL ALANDA.....	139
2.1. Arapça Ezana Dönüş.....	139
2.2. Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki 1353 Sayılı Kanunun 9. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun-Teklifi Ve Milli Eğitim Ve İç İşleri Komisyonları Raporu.....	147

BEŞİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK ALEYHİNDE İŞLENEN SUÇLAR HAKKINDA KANUN

1. KANUNA GEREKÇE OLUŞTURAN GELİŞMELER.....	149
2. KANUNUN BASINDA TARTIŞILMASI.....	160
3. KANUN TASARISI VE T.B.M.M.'DE TARTIŞILMASI.....	168
4. KANUNUN İÇERİĞİ VE UYGULANMASI.....	181

ALTINCI BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASINDA SOSYAL ALANDA VE KADIN SORUNUNDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1. GİYİM - KUŞAMDA GERİYE DÖNÜŞ.....	184
2. KADININ TOPLUMDAKİ YERİ.....	188
SONUÇ.....	193
KAYNAKÇA.....	196

GİRİŞ

İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla birlikte kurulan İslam devletlerinin büyük çoğunluğu, "teokratik" ve "totaliter" sistemler ile yönetildiler. "Demokrasi" ya da "halk-millet egemenliği", "laiklik" ya da "özgürlük rejimi" kavramlarından da habersiz kaldılar.¹ Bu siyasi kültür ve gelenek Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra, Türkleri de etkisi altına aldı. Selçuklulardan sonra kurulan Osmanlı Devleti kurumları, şeriat ve cihat ideolojisi değerlerine göre biçimlendirildi.

Teokrasi ile yönetilen Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca ulus ruhu ve bilincinden tamamen uzak yönetildi ve Arapların "kavm-i necip" diye nitelendirildiği bir "ümme" anlayışı içinde toplum bir arada tutulmaya çalışıldı.²

Osmanlı Devleti'nin yerleştirmeye çalıştığı dinsel anlayış, merkezi yapıyı güçlendirmek adına, dini hareketlerin ortaya çıkaracağı tehlikeleri en aza indirmektir. Devlet yöneticilerinin bu amaçla aldıkları önlemler şöyle özetlenebilir: Hakim din anlayışı olarak Sünni İslam'ı ön planda tutmak, Şiiliği kontrol altına almak ve heterodoks grupları İmparatorluğun uzak yerlerine sürmek. Devlet yöneticileri bunları yaparken de seçkin bir kesim olan "ulema"dan yararlandı ve bu kesimin kontrolünde bir eğitim sistemi kurdu. Zaman içinde ulema, devlet teşkilatı ile açık bir şekilde bütünleşti ve devletin siyasal ve sosyal hayatı kontrol etmesine aracı oldu.³

Ulema sınıfının ulaştığı bu düzey, giderek devlet içinde daha etkin bir konuma gelmelerini sağladı. Duraklama ve gerileme dönemlerinde ise bu sınıf, yönetimde dinsel etkilerin artmasında önemli bir rol oynadı.

¹ İlhan Arsel, *Şeriat Devleti'nden Laik Cumhuriyet'e*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997), s.17.

² Necip Mirkelamoğlu, *Atatürkçü Düşünce ve Uygulamada Din ve Laiklik*, (ÇEV Yayınları, 2000), s. 164.; Osmanlı tarihçisi Naima'nın eserinde Türkler için şu sıfatlar kullanılmıştır: "Nadan Türk" (Kaba, terbiyesiz Türk), "etrak-i bi-idrak Türkler" (anlayışsız Türkler), "Türk-ü bedlika" (çirkin suratlı Türk), "çoban köpeği şeklinde bir Türk-ü sütürk" (İri, kaba), "hilekar Türk", "Türk-ü bed Nihat" (Kötü yaradılışlı Türk), "Türkman-ı zayıf-ül iman" (imanları zayıf Türkler), "Türkman-ı şekavetnîşan" (haydutluğa örnek olan Türkler), "Türkman-ı bednam" (kötü şöhretli Türkler). Osmanlı tekerlemelerinden biri de şöyleydi: "Kapını Türk'e, sırtını kürke alıştırma!" Aynı, s.95-97.

³ Şerif Mardin, "Türkiye'de Din ve Laiklik", *Türkiye'de Din ve Siyaset*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s.41-42.

Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlaması ile birlikte, ulema ile bürokratlar arasında görüş ayrılıkları oluştu. Ulemaya göre gerilemenin nedeni, inançların artık eskisi kadar güçlü olmaması ve Müslüman olarak görevlerini ihmal etmeleri idi. Askeri ve bürokratik sınıfa göre ise gerilemenin nedenleri dinsel değil, devlet mekanizmasının bozulması ile ilgiliydi. Bürokratik kesim, devleti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak amacıyla, bir dizi reform hareketlerine girişti. XVIII. yüzyıl sonlarında başlayan bu süreçle birlikte, devlet yönetiminde ulema sınıfı yerine bürokratik sınıfın etkinliği başladı.

Bürokrasinin öncülüğünde, XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu içinde, siyasal alanda bir takım batılılaşma hareketleri görülmeye başlandı. Bu hareketlerin daha önceki ıslahatlardan farkı, Batı'nın siyasi kurumlarının kabul edilmesi ve yer yer bazı kurumların devlet yapısına uyarlanması idi. 3 Kasım 1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanı ile padişah kendi iradesinin sınırlandırılmasını kabul etti. Can, mal ve namus güvenliği yasalar ile güvence altına alındı.⁴ İdari yapı, eğitim, hukuk ve çeşitli alanlarda devlet yeniden yapılandırıldı. Geleneksel bir yapıdan modern bir yapıya geçişin kapısı aralandı. Bu reformlar gerçekleştirilirken "din dışı" bir tutum benimsendi. Diğer bir deyişle, yeni kurumlar dinsel bir anlayışla inşa edilmedi.

Batılı anlayışa göre kurulan okullarda eğitim alan ve değişik zamanlarda Avrupa'da bulunmuş sivil ve asker aydınlar, reformların başarıya ulaşmadığını ve İmparatorluğun her geçen gün biraz daha fazla Avrupa'nın güdümüne girdiğini öne sürdüler. Bu görüşü savunan aydınların bir kısmı, ülkenin kurtuluşunun Kanun-ı Esasi'ye dayalı parlamentolu bir sistemle olanaklı olabileceğini savundular. Amaçlarına ulaşmak için Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurdular. Bu cemiyetin siyasal mücadelesi sonucu, Kanun-ı Esasi'nin hazırlanması gündeme getirildi. Ancak, 23 Aralık 1876 yılında ilan edilen ve İslam-Türk tarihinin ilk yazılı anayasası olan Kanun-ı Esasi, modern demokrasilerde olduğu gibi halk arasından gelmiş bir kurucu meclisin çalışmalarıyla yapılarak tekrar halkoyuna sunulan bir anayasa değil, hükümdar tarafından belirlenen bazı şartlardan oluşan bir belgeydi.⁵ Anayasanın padişahı herhangi bir şartla kendisine bağlaması şöyle dursun, tam tersine Kanun-ı Esasi'nin getirdiği sistemin bir çok yönden padişahın iradesine bağlı olduğunu görüyoruz. Çünkü

⁴Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s.214-215.

⁵ Aynı, s.333.

egemenlik halka değil, Tanrı'ya, dolayısıyla da onun yeryüzündeki vekili olan padişaha aitti. Kanun-ı Esasi, halife-padişaha meclisi kapama ve demokratik açılımları askıya alma yetkilerini vermişti. Kanun-ı Esasi eski Osmanlı devlet düzeninde bile bulunmayan bir şekilde, devlet-din bileşimini somutlaştırmıştı. Böylece hükümdarın varolan yetkilerine, dinsel bir meşruluk temeli de sağlanmıştı.⁶

Buna rağmen, Meşrutî sistem fazla sürmedi. Padişah II. Abdülhamit, Meclis'in demokratik tutumlarından hoşlanmadı ve 1878'de Meclisi kapattı; Kanun-ı Esasi'yi rafa kaldırdı. 30 yıllık bir istibdat rejiminden sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderliğinde, 23 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasi tekrar yürürlüğe konuldu ve seçimler yapılarak Meclis-i Mebusan açıldı. Bu dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin modernist çabaları sonunda siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda reformlar yapıldı. Özellikle eğitim ve hukuk alanında dinsel olmayan reformlar gerçekleştirildi. Ancak, bütün bu çabalara karşın, İmparatorluk Birinci Dünya Savaşı sonunda parçalanmaktan kurtulamadı.⁷

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde ülkenin işgalden kurtarılması ve ulusal egemenliğe dayalı, laik bir devletin temellerinin atılması, Osmanlı siyasal kültürüyle bağların da koparılmasını gündeme getirmişti. Kongreler sürecinden sonra T.B.M.M.'nin açılması ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesi önemli "bir tarihi anı" işaret etmekteydi. İşte bu tarihi anda Mustafa Kemal, yeni bir devlet ve egemenlik anlayışının mimarlığını yaptı. Nitekim, Mustafa Kemal'in düşüncesindeki devlet kavramı, bir devlet başkanının iradesine ya da dine değil, tamamen ulusun iradesine dayanıyordu. Devletin başlıca görevi, ulusun güvenliğini ve özgürlüğünü sağlamaya yönelikti. Egemenlik kayıtsız şartsız ulusa ait olmalıydı. Devlet, otoritesinin kaynağını dinden değil, hukuktan almalıydı.⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün ulus-devlet inşa etme projesi, Lozan Barış Konferansı toplanmadan önce gerçekleştirilen önemli bir siyasal devrimle ivme kazandı. Konferansa hem T.B.M.M., hem de Osmanlı Hükümetlerinin birlikte çağırılması, altı yüz yıl Osmanlı toplumunu yöneten bu kurumun kaldırılmasını gündeme

⁶Berkes, a.g.e., s. 333-334.

⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt no: 9, (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1996), s.2-17; Tank Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998), s. 64-67.

⁸Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, (İstanbul: Milliyet Matbaası, 1930), s.32-35.

getirdi. Saltanatın kaldırılması sırasında yapılan tartışmalar ve Mustafa Kemal Atatürk'ün buna karşı öne sürdüğü tezler, yapılanmakta olan devletin modelini ve egemenlik anlayışını net bir şekilde açığa çıkardı.⁹

Saltanatın kaldırılması ile ilgili önerilerin Anayasa, Adliye ve Şer'iye komisyonlarından seçilen ortak bir komisyona havale edilmesi ve bu komisyonda Şer'iye komisyonu üyelerinin Saltanat ile Hilafetin ayrılamayacağını ileri sürmesi, Mustafa Kemal Atatürk'ü harekete geçirmişti. Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı analiz, sorunu kısa sürede çözdü:

"Efendim, egemenlik ve saltanat hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşmeyle tartışmayla verilmez. Egemenlik ve saltanat güçle ve zorla alınır. Osmanlıları zorla Türk ulusunun egemenlik ve saltanatına el koymuşlardı. Bu zorbalıklarının altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk ulusu bu saldırganlara dur diyerek, isyan ederek egemenlik ve saltanatını kendi eline fiilen almış bulunuyor, bu bir oldu bittidir. Söz konusu olan ulusa saltanatını, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun zaten oldubitti haline gelmiş bir gerçeği açıklamaktan başka bir şey değildir. Bu, mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal karşılarsa, kanımca yerinde olur. Aksi takdirde, gerçek gerektiği gibi ifade olunacaktır. Fakat ihtimal, bazı kafalar kesilecektir."¹⁰

Ulus egemenliğinin gerçekleştirilmesi yolundaki çabalardan biri de Cumhuriyet'in ilanıdır. Cumhuriyetin ilanı ile siyasal rejim tartışmaları sona erdirildi. Ardından Halifeliğin kaldırılmasıyla da Cumhuriyet karşıtlarının ve saltanat yanlılarının barınacakları en önemli dinsel kurum tarih sahnesinden silindi. Nitekim 11 Kasım 1923 tarihli Tanin Gazetesi'nde yapılan değerlendirme de, bu kurumun yeni devlet ve ideolojisiyle bağdaşmayacağını kendiliğinden ortaya koymuştu:

"Halifelik bizden giderse, beş-on milyonluk Türkiye devletinin Müslümanlık dünyası içinde hiç önemi kalmayacağını, Avrupa siyasası karşısında da en küçük ve değersiz hükümet durumuna düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir yetenek gerekmez. Ulus severlik bu mudur? Gönlünde gerçek ulusçuluk duygusu olan her Türk, halifelğe dört elle sarılmak zorundadır."¹¹

3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırıldığı gün T.B.M.M. iki önemli kanun daha çıkarttı. Bunlar, 429 sayılı Şeriye ve Evkaf ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin Kaldırılmasına Dair Kanun ile 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunları idi. Şeriye Vekaleti yerine Diyanet İşleri Başkanlığı, Evkaf

⁹Berkes, a.g.e., s.505. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), s.67.

¹⁰Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev**, (Ankara: TTK Yayınları, 1989), Cilt no :2 ,s. 921.

¹¹Aynı, s. 1105.

Vekaleti yerine de Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu.¹² Kısa bir süre sonra da dinsel hukuku uygulayan Şeriye Mahkemeleri, 3 Nisan 1924'te kaldırıldı.¹³

Yeni Türkiye Devleti din ve siyasete yeni bir biçim vereceğini ve kamusal alanda din dışı yapılanmaya gideceğini kısa bir süre içinde göstermekte gecikmedi. Halifelik makamının kaldırılması dolayısıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilen bir yazıda, hutbelerde bundan böyle ulusun ve Cumhuriyet'in selametine ve saadetine dua edileceği bildirildi.¹⁴

3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra ise, bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Durağanlığın sembolü ve ilerlemenin önünde en büyük engellerden biri olarak gösterilen medreseler de, 11 Mart 1924'te kapatıldı. Buradaki öğrenciler ilkokullara, liselere ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurduğu İmam-Hatip okullarına kaydırıldı.¹⁵

Maarif Vekaleti, 15 Mart¹⁶ ve 23 Mart 1924'te Diyanet İşleri Başkanlığı'na medreselerin kapatılması nedeniyle, Tevhid-i Tedrisat Yasası'nın esaslarına göre uygulanması gerekenleri içeren birer genelge gönderdi.¹⁷

Kurtuluş Savaşı yıllarında, bir takım tarikatlar halife yanlısı davranarak, Milli Mücadeleyi sekteye uğratmaya çalışmışlardı. Cumhuriyet'in ilanı ve Halifeliliğin kaldırılması tartışmalarında da, "din elden gidiyor" sloganıyla bu değişime karşı çıkmışlardı. 3 Mart 1924'te Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılırken, tekke ve zaviyeler de yeni kurulan Diyanet İşleri başkanlığı'na bağlanmıştı. Ancak Şeyh Sait Ayaklanması, tekkelerin ayaklanmalar konusunda bir üs olarak kullanıldığı görülmüştü.¹⁸ Örneğin Nakşibendi Şeyhi Şemsettin'in iki tekkesi ve yüzlerce müridi olduğu, bunların kendisine "Allah'ın yüzünü göster ya şeyh!" diye bağtırdıkları

¹² Reşat Genç, *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*, (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998), s. X.

¹³ Berkes, a.g.e., s. 532.

¹⁴ B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu*, Klasör no:2, Dosya no:1, Evrak no:30, (7 Mart 1924).

¹⁵ T.B.M.M. *Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, (1 Mart 1340), Cilt no:7, s.25; *Düstur*, 3. Tertip, Cilt no: 5, (1 Mart 1340), s.667.

¹⁶ B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu*, Klasör no: 2, Dosya no:1, Evrak no: 31, (15 Mart 1924).

¹⁷ B.C.A. *Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu*, Klasör no:3, Dosya no:27, Evrak no:1, (23 Mart 1924).

¹⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995), Cilt no:3, Bölüm no: 1, s.178.

belirlenmişti.¹⁹ Bu kurumların da kapatılması, genç Cumhuriyet'in ve onun genç ulusunun geleceği açısından büyük önem taşımaktaydı.

“Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Olan 677 Sayılı Kanun”, 3 madde olarak düzenlenmişti. Türkiye içinde vakıf ya da başka bir yolla kurulan veya mülk olarak bir şeyhin kullanımında bulunan tekke ve zaviyelerden, cami ve mescit diye kullanılanların dışında kalanlar kapatıldı. Ayrıca bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, naiplik, halifelik, büyüçülük, üfürükçülük, falcılık, gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak amacıyla muskacılık gibi san ve sıfatların kullanılması, bu san ve sıfatlara ilişkin hizmetlerin görülmesi ve elbise giyilmesi yasaklandı.²⁰

Gene söz konusu yasa ile, Türkiye toprakları içinde Osmanlı sultanlarına ya da tarikatlara ait olan, kazanç elde etmeye dayanan bütün türbeler ve türbedarlıklar kapatıldı. Bunun dışında yasa, kapatılan tekke, zaviye ve türbeleri açanlar veya yeniden böyle kuruluşlar yaratmak isteyenlerle söz konusu yasaklara uymayanların, 3 aydan az olmamak koşuluyla hapse ve 50 Liradan az olmayacak para cezalarına çarptırılmalarını öngörüyordu.²¹

Din kurumlarının yanı sıra, sosyal yaşamda dinle ilişkilendirilmiş başka sembollerin değiştirilmesine de yöneldi. Bu modernist yaklaşımın en önemli uygulamalarından biri şapka konusunda kendisini gösterdi. II. Mahmut döneminde çağdaşlığın bir sembolü olarak değerlendirilen fes, II. Abdülhamit ile dinin bir sembolü haline getirildi. Meşrutiyet döneminde ise Avrupa'ya giden öğrencilerin fes yerine şapkalı fotoğraflar çektiirmeleri, “kafirlik” olarak ele alındı. Bu dönemde, fesin yalnız püskülü tartışma konusu yapılabilindi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında askerlerin fes yerine kalpak (enveriye) giymesi girişimleri oldu. İlk T.B.M.M.'de kalpak giyilmesi önerisi ise, bir din sorunu haline getirildi. Çünkü fes, hem Müslümanlığın hem de Türklüğün kutsal bir sembolü olarak algılanmaktaydı. Bu yüzden meclis üyeleri arasında sert tartışmalar meydana geldi. Meclis başkanının “fes-kalpak tartışması

¹⁹ Aynı.

²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:2, (30 Kasım 1925), Cilt no:19, S. No:677, s.3-5.

²¹ Aynı.

zamanı mı? İsteyen başına ne giyerse giysin!" diye bağırması, Niyazi Berkes'e göre Mustafa Kemal'e şunları düşündürmüştü: "Bunların başına şapkayı oturtmadıkça, kafalarına sağduyu girmeyecek."²²

25 Kasım 1925 tarihli "Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun" ile fes kaldırıldı ve devlet dairelerinde şapka giyilmesi zorunluluğu getirildi. Böylece yeni kurulan çağdaş Türkiye'de çağdaş bir giyimin oluşturulması amaçlanmış ve yapılacak yeniliklerde dış görünüşe de gerekli önemin verileceği vurgulanmıştı. Özer Ozankaya da fesin kaldırılışını şu şekilde yorumlamıştır:

"Fesin kaldırılışı, Rum serpuşu olduğu halde Türk halkına sanki dinsel bir niteliği varmış gibi sunulması, Türk halkının aldatılması baskıcılığına son verilmesi olarak görülmelidir. Bütünüyle giyim alanında devlet görevlilerinin, öğretim görevlilerinin uyacağı kuralların konması, bir yandan da Türk halkının kafasını, bez parçasında büyük bir güç olabilir miş diyen bilim dışı saçma inançların tutsaklığından kurtarma atılımı olarak görülmelidir."²³

7 Kasım 1928'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilen bir yazı ile de, ticaretle uğraşan İlmîye Sınıfı mensuplarının, alışverişleri sırasında ilmîye elbisesi giymesi yasaklandı.²⁴ Bir gün sonra gönderilen başka bir emirle de İranlı molla ve seyitlerin sarıkla dolaşmaları yasaklandı.²⁵

3 Mayıs 1929 tarihli bir yazı ile de sarık sarma yetkisi olanların işyerlerinde sarık kullanmamaları gerektiği tekrar hatırlatıldı.²⁶

Yeni kurulan çağdaş Türkiye için, toplumsal hayatı düzenleyecek çağdaş hukuk kurallarına da ihtiyaç vardı. Hiç kuşkusuz bu konuda eski Osmanlı hukuk sisteminden yararlanılamazdı. Çünkü, Osmanlı Devleti'nde toplum yaşamını çağdaş ölçülerle düzenleyecek bir hukuk düzeni hiç olmamıştı. 1840'larda Fransa'dan Ceza Kanunu, Almanya'dan ise Ticaret Kanunu alınmıştı. Aile hukuku alanında da yine batının etkisi altında kalan, ancak dinsel geleneklere dayalı Mecelle Kanunu hazırlanmıştı.²⁷

²²Berkes, a.g.e., s.539-540.

²³Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), s. 459.

²⁴B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu*, Klasör no:2, Dosya no:7, Evrak no:14, (7 Kasım 1928).

²⁵B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu*, Klasör no:14, Dosya no:119, Evrak no:18, (8 Kasım 1928).

²⁶B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu*, Klasör no:5, Dosya no:46, Evrak no:20, (3 Mayıs 1929).

²⁷Ozankaya, a.g.e., s.378.

Elbetteki çağdaş hukuk kurallarıyla Mecelle'nin bağdaşması düşünülemezdi. Yeni kurulan Türkiye Devleti ve toplumu, çağdaş uygarlığı kendisine uydurmak değil, çağdaş uygarlığın gereklerine uymak zorundaydı.²⁸

Türk hukuk devriminin en önemli adımlarından biri olan Türk Medeni Kanunu, İsviçre Medeni Kanunu'ndan yararlanılarak oluşturuldu. 17 Şubat 1926'da Meclis'te görüşülüp onaylandı.²⁹

Türk Medeni Kanunu oluşturulurken, bir takım söylentiler de çıktı. Bu söylentiler şunlardı:

"İslam dini kurallarını bırakıyorlar, Katolik Dini'nin kurallarını alıyorlar. Batı Medeniyeti'nin iyi tarafı alınıp, kötü tarafı bırakılmalıdır. Birden fazla karı almamak ve istenildiği zaman karı boşayamamak bize uymadığı gibi, doğru da değildir. Türkiye'nin nüfus ihtiyacı var. Fazla karı almak ise nüfus artırır."³⁰

Oysa ki Türk Medeni Kanunu ile kadın ve erkek sosyal alanda eşit konuma getirildi. Ayrıca içerdiği hükümlerden biri, iki yüz altmış altıncı madde, özel hukuk alanında başlı başına bir devrimdi: "Çocuğun dini terbiyesini tayin ana babaya aittir. Ana babanın bu husustaki hürriyetini tahdit edecek her türlü mukavele muteber değildir. Reşit, dinini intihapta hürdür."³¹ Görüldüğü gibi, çocuğun dinsel eğitiminde ana baba yetkili kılınıyor, ergenlik çağına gelen her kişi istediği dini seçmekte serbest bırakılıyordu.

Peki toplumsal düzenlemeler yapılırken, halkı da bu konuda bilinçlendirmek, yapılan işlerden onu da haberdar etmek gerekmez miydi? En azından halkın gazeteleri takip etmesi, eski "sürü" zihniyetinden kurtulup, Türk halkı olarak yapılan işlerden haberdar olma yolunda bir adım atılması gerekliydi. Kısaca, çağdaş bireylere gereksinim vardı. Bunu gerçekleştirmek üzere, Mustafa Kemal'in önderliğini yaptığı devrimlerin en önemlilerinden birisi de hiç kuşkusuzdur ki, harf devrimiydi. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra, büyük oranda Arap kültürünün etkisi altında kalmışlar ve kutsal sayılan Arap harflerini kullanmaya başlamışlardı. Oysa ki Türkçe'nin fonetiği ile Arapça'nın fonetiği birbirine uymuyordu. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nda

²⁸Ferit İlsever, *Cumhuriyet Devrimi Kanunları*, (İstanbul:Kaynak Yayınları, 1997), s. 135.

²⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:2, (17 Şubat 1926), Cilt no: 22, S.no: 62, s. 4-87.

³⁰Mahmut Esat Bozkurt, *Medeni Kanun'un XV. Yıldönümü İçin*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1944), s.62.

³¹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:2, (17 Şubat 1926), Cilt no: 22, S.no: 62, s. 26.

halkın yüzde sekseninin okur-yazar olmamasının nedenlerinden birisiydi.³² Sadece aydınların bildiği, halkın anlamaktan tamamen uzak olduğu bu yazı, halk ve aydın kesim arasında doldurulamaz bir uçurumun doğmasına da yol açmıştı.³³ Yeni Türk harflerinden oluşacak bir alfabenin kabul edilmesi, bir bakıma “iletişim devrimi” olarak da algılanabilirdi. Zira, yazı birliği ile dil birliği ve buna bağlı olarak da ulus birliği sağlanmaya çalışılacaktı.³⁴

Mustafa Kemal Atatürk yeni alfabenin kabul edileceğini 9 Ağustos 1928 Perşembe gecesi, İstanbul’da Sarayburnu (Gülhane) Parkı’nda, C.H.P.’nin düzenlediği bir eğlenceye duyurdu. Bu eğlenceye halk da katılmıştı. Mustafa Kemal, buradaki tarihi söylevinde, yeni Türk harflerinin kabul edilme nedenini, Türkçe’yi daha kısa bir zamanda daha düzgün bir şekilde anlamak olarak açıkladı.³⁵

Mustafa Kemal yazı kurulu üyelerinden Falih Rıfkı Bey’e yeni yazının uygulaması ile ilgili düşüncelerini sorduğunda aldığı yanıt, on beş yıllık ve beş yıllık iki önerinin olduğu şeklindeydi. İlk dönemler her iki yazı birden öğretilecekti. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazı bölümünü artıracaklardı. Devlet kuruluşları ve yüksek okullar için de aşamalı kimi yöntemler düşünülmüştü.³⁶

Mustafa Kemal’in Falih Rıfkı’ya cevabı ise bu işin üç ay içinde mutlaka gerçekleşmesi şeklinde oldu. Çünkü, gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığında bile, herkes bu eski yazı parçayı okuyacaktı. Bu arada bir de savaş, bir iç bunalım, bir terslik oldu mu yeni yazı da Enver Paşa’nın yazısı gibi hemen bırakılıverirdi.³⁷

Harf devrimi, 1 Kasım 1928 yılında gerçekleştirildi. Ancak daha önce, 18 Eylül 1928’de, Diyanet İşleri Başkanlığı’na gönderilen bir genelgede, din görevlilerinin açılan kurslara devam ederek, yeni harfler ile okuma yazma öğrenmesi gerektiği bildirildi.³⁸

³² Çağlar Kırçak, *Cumhuriyet’ten Günümüze Gericilik*, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2001), s.61.

³³ Ahmet Haluk Yüksel, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1987), 270.

³⁴ Aynı, s.273.

³⁵ M.Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998), s.62-63.

³⁶ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999), Cilt no: 4, s.113.

³⁷ Aynı; “Enver’in yazısına döner” ifadesinin nedeni, Enver Paşa’nın I.Dünya Savaşı’ndan önce kendine özgü bir yazı icat etmesidir. (Bkz. Atay, a.g.e., s.109.)

³⁸ B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu*, Klasör no:2, Dosya no:7, Evrak no:10, (18 Eylül 1928).

1923'de "Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Muadil Kanun" ile Anayasada yapılan bir değişiklikle, T.B.M.M.'nin şeriatı tenfiz yükümlülüğü, devlet dininin İslam dini olduğu maddesi kaldırıldı ve milletvekillerinin dinsel yemin biçimleri değiştirildi.³⁹

Din ve devlet işlerinin ayrılmasına yönelindiği ve Anayasada bu amaçla değişiklik yapıldığı 1928 yılında, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerince, Dini Düzeltme Bildirisi (Islah Beyannamesi) adı verilen bir rapor düzenlendi. Fuat Köprülü, İsmail Hakkı İzmirli, Halil Nimetullah Öztürk, Mehmet Ali Ayni, Şerafettin Yaltkaya, Hilmi Ömer Budda, Yusuf Ziya Yörük, Arapkirli Hüseyin Avni ve Halil Halit'in imzalarını taşıyan rapora "Bildiri" başlığı konmuştu.⁴⁰

Büyük Türk Devrimi'nin dilde, ahlakta, hukukta, ekonomide ve sanatta büyük dönüşümler yaptığının belirtilmesi ile başlayan bildiride, "toplumsal bir kurum" olan dinin de bu gelişimin yolunu kovalamak zorunda olduğu vurgulanıyordu. Ancak dinde böyle bir reform olanağı bulunmasına karşın, olası tepkilere yol açmamak için, bu düzeltmenin bilimsel yöntemlerle yapılması gerektiği de hatırlatılıyordu.⁴¹

Laikliği sağlama ve ibadeti Türkçeleştirme konusunda bu denli yoğun çalışmaların yapıldığı bir dönemde, elbette ki bu eylemlere karşı bir takım başkaldırıları da görülecekti. Laikliğe karşı ortaya çıkan tepkilerin en üzücülerinden biri, Menemen Olayı oldu. Nakşibendi Tarikatı tarafından düzenlenen olayda Teğmen Kubilay şehit edildi. Olay hemen bastırıldı ve 3 Ocak 1931'de General Mustafa Muğlalı başkanlığında yapılan mahkemede 23 kişi idama mahkum edildi.⁴²

Bütün bu tepkilere karşılık laiklik, 1931 yılında C.H.P.'nin kurultayında altı ok içinde yer alarak partinin temel amaç ve program ilkeleri arasında sayıldı. Bu kurultayla birlikte, C.H.P. ideolojisinin temel özelliklerinden biri de laiklik oldu.⁴³

³⁹ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt no: 9, (10 Nisan 1928), s. 141-142.

⁴⁰ Turan, a.g.e.s.50.

⁴¹ a.g.e., s.50.

⁴² Cemal Avcı, "Atatürk, Din ve Laiklik", *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999), s.71.

⁴³ Çetin Özek, *Devlet ve Din*, (İstanbul:Ada Yayınları, 1982), s.482.

Ancak laikleşme sürecine yönelik tepkiler devam etti. 5 Şubat 1933'de Bursa'da Türkçe ezana karşı gösteriler oldu, fakat olaylar büyümeden önlenildi.⁴⁴

İsmet İnönü, ibadetin Türkçeleştirilmesi hakkında düşüncelerini şöyle dile getirmişti:

"Kur'anı Türkçeleştirmek, Türkçe Kur'an ile Namaz kılmak, bu Latin harflerinin hazırlayacağı bir sonuç olarak gelecektir. Seriat bir sistemdir Arap harfleriyle, medresesiyle, kıyafetiyle, hukuku ve dinsel siyasetiyle... Bu sistemin canlanmasına olanak yoktur. 25 yıllık bir zaman geçmiştir. Yeni düzenle de on yıl geçtikten sonra gücünü kaybeder. Çocuklarına din eğitimi vermek isteyen ana babalar, devlete şunu söyleyeceklerdir: Ya bize bırakın ya da siz yapın! Türk olmayan azınlıklara tanınan bu en doğal vicdan hakkının gereklerini yerine getirmekten, Türkleri yoksun kılmak, hangi hakka dayandırılabilir?"⁴⁵

5 Şubat 1937 günü yapılan Anayasa değişikliği ile de, laiklik ilkesinin Anayasaya girmesini sağlayan 3115 sayılı yasa kabul edildi. Böylece, Türk Devriminin altı ilkesi arasında, laiklik ilkesi adıyla anılarak Anayasaya konulmuş oldu.⁴⁶ Bu düzenleme Türkiye Cumhuriyeti'ni, din ödevini devlet ödevi sayan teokratik anlayıştan da kurtarmış oluyordu. Artık devlet, devrim esaslarını korumak amacı ile, boş inançlara dayanan ve modern devlet olma amacına aykırı hareket eden çevrelerin din istismarcılığına engel olacak önlemleri alıp, bu çevreleri kontrol eder bir konuma getirilmişti.⁴⁷

Üzerinde önemle durulması gereken ve bir an önce halledilmesi gereken konulardan biri de, köylünün cehaletine son verilmesi idi. Osmanlı Devleti, Anadolu köy insanının eğitimiyle hiçbir zaman ilgilenmemişti. Köylünün tefecilerin ve ağaların elinde ezildiğini gören Mustafa Kemal Atatürk, yeni Türkiye'nin güçlü bir devlet olabilmesi için, bu büyük kitlenin çağın koşullarına uygun bilgi ve teknikle donatılmasından yanaydı.⁴⁸ Bu amaçla 1940 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in öncülüğünde, 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu kabul edilerek, "Köy

⁴⁴ Avcı, a.g.m., s.71.

⁴⁵ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar (1939-1954)*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), s.326.

⁴⁶ Özer Ozankaya, *Türkiye'de Laiklik*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s.222.

⁴⁷ Tanık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1981), s.288,290.

⁴⁸ Bekir Semerci, *Türkiye'de İleri Atılımlar Ve Köy Enstitüleri*, (İstanbul: Özgür Yayıncılık, 1989), s.152.

Öğretmen Okulları" "Köy Enstitüleri"ne dönüştürüldü.⁴⁹ 1942 yılında "Ankara Hasanoğlu Köy Enstitüsü"nde "Yüksek Köy Enstitüsü" açıldı. Amaç, Köy Enstitülerine öğretmen, yönetici ve denetmen; ülkeye de köy araştırmacısı yetiştirmekti. Buraya her Köy Enstitüsünden en başarılı öğrenciler alındı. Eğitim süresi üç yıldır.⁵⁰

1944 yılına gelindiğinde tekke, türbe ve zaviyeler kapatıldığı halde, hala bir takım kaygılar taşınmakta ve gerekli önlemler alınmaya çalışılmaktaydı. 16 Şubat 1944 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilen bir yazıda, efsunculuk, falcılık gibi İslam dışı olan batıl inançlar konusunda halkın aydınlatılması emrediliyordu.⁵¹ Bir ay sonra gönderilen bir başka yazıda da vaiz ve dersiamların, her ay sonunda yaptıkları vaazlarının konularının ve özetlerinin cetvel halinde gönderilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile isteniyordu.⁵² 29 Mart 1944 yılındaki bir yazı ile de, bazı din ve ilmihal kitaplarında İslamiyet'le ilgisi olmayan yanlış bilgiler konusunda halkın aydınlatılması isteniyordu.⁵³

Köylünün aydınlatılması ve ülkenin kalkınması için harcanan yoğun çabalar da, bir süre sonra etkisini kaybetmeye başladı. 1947 yılında Köy Enstitüsü Öğretim Programı ve Yönetmeliği değiştirildi. Öğrencilerin yönetime katılması, iş eğitimi gibi temel ilkeler ve etkinlikler kaldırıldı. Mezunlara arazi ve araç-gereç verme uygulamasına ise son verildi. 1947 Kasımında ise Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı ve öğrencileri başka okullara nakledildi.⁵⁴ Anlaşılan oydu ki, buradan çıkıp köylere öğretmen olarak gönderilecek olan kişilerin köy kalkınmasıyla ve köyün sorunlarıyla ilgilenmesi istenmiyordu.⁵⁵

⁴⁹Niyazi Altunya, *Köy Enstitüsü Sisteminin Düşünsel Temelleri*, (Ankara: Düzgün Yayıncılık, 2002), s.8; Ali Arayıcı, *Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları Ve Köy Enstitüleri*, (İstanbul: Ceylan Yayınları, 1999), s. 215.

⁵⁰Altunya, a.g.e., s. 8.

⁵¹B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Kataloğu*, Klasör no:4, Dosya no:30, Evrak no:7, (16 Şubat 1944).

⁵²B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Kataloğu*, Klasör no:4, Dosya no:30, Evrak no:8, (16 Mart 1944).

⁵³B.C.A., *Diyanet İşleri Başkanlığı Kataloğu*, Klasör no:4, Dosya no:36, Evrak no:19, (29 Mart 1944).

⁵⁴Altunya, a.g.e., s. 9.

⁵⁵Nadir Gezer, *Mustafa Kemal, Ulusal Eğitim, Köy Enstitüleri*, (Ankara: Güldiken Yayınları, 1999), s.164.

Bu arada, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine kısa bir zaman kala içte ve dışta C.H.P. yönetimine karşı olumsuz eleştiriler görülmeye başlandı. Bu olumsuz eleştiriler, T.B.M.M. içinde bir muhalefetin doğmasına yol açtı. Sovyet tehdidi karşısında Batı'nın demokratik devletlerinin desteğini almak isteyen İsmet İnönü, bu yüzden çok partili düzenin gerekliliğini kabul etti.⁵⁶

Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti'nin kurulması ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de, yeniden çok partili hayata geçiş sağlandı.⁵⁷ Bu süreçte birlikte C.H.P. iktidarı, muhalefetin ve çıkarları sarsılan grupların baskısıyla yüz yüze gelmeye başladı. Bu durum laiklik konusunda kesin bir kararlılık gösteren C.H.P.'nin, parti politikasında daha ılımlı bir yol izlemesine yol açtı. C.H.P. yöneticileri, parti programını, D.P.'nin programına oldukça benzer bir hale getirdiler. Öyle ki, Atatürk'ün kurduğu parti olan C.H.P. yeniden seçilmesi halinde, altı ilkenin anayasadan çıkartılacağını bile vaat etmişti.⁵⁸

Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra, uzun yıllar titizlikle uygulanan "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Olan 677 Sayılı Kanun"un türbelere ilişkin hükmünde, bir değişiklik yapıldı. 1 Mart 1950 gün ve 5566 sayılı yasa ile Türk büyüklerine ait olan ya da büyük sanat değeri bulunan türbelerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu kararıyla açılabilceğini belirleyen bir bent eklendi. Böylece, Osmanlı padişahlarının çoğuna ait türbelerle, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş, Barbaros, Mimar Sinan vs. gibi Türk büyüklerinin türbeleri açıldı.⁵⁹

Aslında "ümme kimliğinin" geliştirilmesine yönelik taleplerin karşılanmasına 1946-1950 arasında C.H.P. sıcak yaklaşmıştı. C.H.P.'nin 1950 seçimlerinden hemen önce bir takım ödünler verdiğini görüyoruz. Bunlardan bazıları şunlardı:

"Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilkokulların programına yeniden seçmeli din dersleri koyması, imam hatip eğitimi için kursların düzenlenmesi, türbelerin yeniden ziyarete açılması ve hac için gerekli dövizin verileceğinin açıklanması. Bu gelişmeler, İkinci Meşrutiyet Dönemi İslamcı hareketi içinde yer alan, sonraki yıllarda İstanbul Darülfünunu'nda Türk Tarihi dersleri veren ve İslamiyet'e ilişkin araştırmalarıyla bilinen Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığa getirilmesinden

⁵⁶ Necdet Ekinci, *II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997), s.232.; Ahmad, a.g.e., s.125.

⁵⁷ Milli Kalkınma Partisi 18 Temmuz 1945 tarihinde, Demokrat Parti ise 7 Ocak 1946 tarihinde kuruldu.

⁵⁸ Ahmad, a.g.e., s.132.

⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (1 Mart 1950), Cilt no:25, s.1-3.; Turan, a.g.e., s.180.

sonra oldu. İzlenen bu politika, C.H.P.'nin gelenekçi çevrelerle bir noktada uzlaşma amacıyla olduğunu göstermekteydi. Zira, Günaltay'ın başbakanlığa getirilmesi, İslamcı çevrelere de olumlu karşılanmıştı.⁶⁰

Şevket Süreyya Aydemir, Cumhuriyeti takip eden ve 14 Mayıs 1950'ye kadar süren rejimi şöyle tanımlamaktadır:

"Tek şef, tek parti ve otoriter devlet rejimi... 14 Mayıs 1950'de bu düzen sona erecekti. Bu bakımdan 14 Mayıs 1950, yakın tarihimizde kahramanlar devrinin sonu oluyordu."⁶¹

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin hemen ardından ise, ezan yeniden Arapçalaştı, imam hatiplerin sayısı artırıldı, ilk ve orta dereceli okullara zorunlu din dersleri kondu, çarşafli kadınların sayısında artış yaşandı ve kadının toplum içindeki yeri sorgulanmaya başlandı.

Köy Enstitülerinin kız öğrencileri ayrılarak başka enstitülerde toplandı. Ardından kız öğrencilere yönelik olan bu enstitüler de kapatıldı. 1954 yılında ise Köy Enstitüleri, "İlköğretmen Okulu"na dönüştürülerek tamamen kapatıldı.⁶² Bu duruma en büyük nedenin, büyük toprak sahiplerinin, ticaret alanındaki aracı ve tefecilerin, savaş zenginlerinin bu enstitülere yönelttikleri "komünistlik" suçlamasının, iktidar sahiplerinin işine gelmesi olduğu söylenebilir.⁶³

Eski düzeni tekrar canlandırmaya yönelik söylemler ve eylemler Birinci Adnan Menderes Hükümetinin programında yer alan "ulusa mal olmuş" devrimlerin korunacağı maddesiyle hız kazandı. Aslında bu girişimler, C.H.P.'nin 1947 yılında ki Yedinci Büyük Kurultayında laiklikten verdiği tavizlerden çok da farklı değildi.⁶⁴

⁶⁰İslamcı düşüncenin önde gelen yayın organlarından Sebilürreşad Dergisi'nde Şemsettin Günaltay'a yönelik şöyle bir değerlendirme yapılmıştı: "Vicdanı köstekleyen bütün bağları kır, parala. Hiç korkma. Sen millete bu hürriyeti ve saadeti verersen, bu asil millet seni başının tacı yapar... Ergeç bu iş olacaktır; milletin dini üzerindeki bu baskılar kalkacaktır. Temenni ederim ki bu büyük zafere Allah sana nasip etmiş olsun. Çünkü senin bu milletin dinine, ilim ve irfanına çok hizmetin vardır. Bu mazhariyete sen layıksın." Doğan Duman, *Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık*, (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999), s.27-28.

⁶¹Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), s.125.

⁶²Atunya, a.g.e., s.9.

⁶³Arayıcı, a.g.e., s.269.

⁶⁴Gencay Şaylan, *Türkiye'de İslamcı Siyaset*, (Ankara: Verso Yayınları, 1992), s.95.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE DİN-SİYASET İLİŞKİSİ

1. SİYASAL PARTİ PROGRAMLARINDA, KURULTAYLARINDA VE GRUP TOPLANTILARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1.1.Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi kurulduğu Eylül 1923 tarihinden başlayarak 1947 yılına kadar, laikliğin en büyük savunucusu konumunda oldu.⁶⁵ 1927 kongresinde kabul edilen tüzüğün birinci maddesi C.H.P.'yi, Cumhuriyetçi, Milliyetçi ve Halkçı bir parti olarak tanımlamaktaydı. Laiklik ise bir ilke olarak yer almamakta, ancak üçüncü maddede, laikliğin temeli olan din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, çağdaş uygarlık yolunda bir görüş olarak benimsenmekteydi.⁶⁶ 1927 kongresinde kabul edilen ilkelere ek olarak 1931 kongresinde, Devletçilik, Devrimcilik ve Laiklik ilkelerinin de parti tüzüğüne girmesi kabul edildi. Böylece laiklik, bir ilke olarak parti programındaki yerini aldı.⁶⁷ 1935 yılında toplanan dördüncü C.H.P. kurultayında⁶⁸ bir konuşma yapan C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker, laiklik ve devrimcilik kavramlarının yeni kurulan Türkiye'nin temeli olduğunu, devletin dayandığı bu iki kavramın yok olması durumunda devletin de yıkılacağını söyleyerek, partinin laikliğe vermiş olduğu önemi de vurguladı.⁶⁹

⁶⁵Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, (İstanbul: Boyut Yayınları, 1998), s. 80.

⁶⁶Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), s.58.

⁶⁷Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952),s.569.; Kili, a.g.e., s.59.; Özcek, a.g.e.,s. 482.

⁶⁸1931 kongresinden 1935'e kadar geçen sürede, "fırka" adı "parti" olarak, "kongre" adı da "kurultay" olarak değiştirildi. Tunaya, a.g.e., s.570.

⁶⁹Kili, a.g.e., s.63.

1947 yılına kadar geçen süreçte toplanan 1939-1943 ve 1946 kurultaylarında da, laikliğe vurgular yapıldı ve daha önceki kongrelerde kabul edilen anlayış sürdürüldü. 1947 yılında toplanan yedinci büyük kurultayda da Cumhuriyet Halk Partisi'nin laiklik anlayışı, daha önceki programlarında olduğu gibi, 13. maddede din ile devlet ve siyaset işlerinin birbirinden ayrı tutulması olarak ifade edilmişti: "Din anlayışı vicdan işi olduğundan, her türlü saldırıdan korunmuştur. Kanunların izin verdiği çerçevede içinde yaptığı ibadetlerden dolayı hiçbir vatandaşa karışamaz."⁷⁰

C.H.P.'nin laiklik politikasında göze çarpan en belirgin farklılaşma, Yedinci Büyük Kurultayda ortaya çıktı. Örneğin Sinop delegesi Vehbi Dayıbaş, Çorum delegesi Abdulkadir Güney, Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu ve daha birçok C.H.P. delegesi ve milletvekili, ilkokullarda çocuklara din dersleri verilmesinin zorunluluğundan bahsetti. Kurultayda dinin yüceliği, kutsallığı ve gerekliliğinden defalarca söz edildi. Din adamlarına verilen maaşların azlığından sürekli olarak yakınıldı. Bu gelişmeler karşısında, parti içindeki radikal laiklik yanlıları büyük bir tedirginlik yaşadı.⁷¹

C.H.P.'nin Aralık 1947'de düzenlenen Yedinci Büyük Kurultayı'nda, parti programına konmak istenen ve radikal kanat ile muhafazakar kesime daha yakın olanlar arasında şiddetli tartışmalara yol açan ödümler ana hatları ile şunlardı:

1. Türk ve din büyüklerinin türbelerinin halkın ziyaretine açılması,

⁷⁰ C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı, 20 Kasım 1947, (Ankara: Ulus Basımevi, 1948), s.50.

⁷¹ Sinop Milletvekili Vehbi Dayıbaş, "Kiliselere gidenler, ayinlerinde kendi dinlerine ait şeyler okuyorlar. Müslüman çocukları ibadette ne okuyacak?" diyerek, bu konuda çocukların aydınlatılması gerektiğini vurguladı. Çorum Milletvekili Abdulkadir Güney ise din işinin devlet ve siyaset işlerinden daha nazik olduğunu söyledi. Yaptıkları araştırmalar sonucunda, dinini kuvvetlendiren uluslar daima sosyal bir ilerlemeye gitmişti ve kalıcı olmuştu. İhmal edenler ise geri kalmıştı. Bütün dünya ulusları Müslümanlığı ve kutsal kitabını büyük bir hayretle takdir ediyordu ancak buna rağmen Türkler neden İslamiyet dininin büyüklüğüne kayıtsız kalıyordu? Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Diyanet İşleri Başkanlığının bütün kadrolarıyla Devlet kadrosundan çıkarılarak, vakıflar idaresinin başına geçirilmesini önerdi. Böylece, Türk dindarları da diğer dinlerdekililerle eşit olacaktı. Kayseri Milletvekili Şükrü Nayman'a göre de, dinden değil, işçiler arasında yayılan komünizmden korkulmalıydı. İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Avrupa'nın eski üniversitelerinden Sorbon, Cambridge, Oxford ve Haydelberg Üniversitelerinin de birer medrese olduğunu, bu medreselerde ıslahat yapılarak, bugünkü üniversiteler halini aldıklarını öne sürdü. Eğer Türk tarihinde de medreselerin ıslahı yoluna gidilseydi, "dokuz yüz yıllık üniversitemiz vardır" diye övünebileceklerdi. Oysa ki, medreseler ve imam - hatip okulları kapatılmıştı. a.g.e., s.448-459. Ayrıca bkz.; İhtar B. Tarhanlı, Müslüman Toplum "Laik" Devlet, (İstanbul: Afa Yayınları, 1993), s.157.

2. Haftada birer saatlik seçmeli din derslerinin, velilerin yazılı başvurusuyla öğrencilere verilmek şartıyla, ilk ve orta okul ders programına dahil edilmesi,
3. C.H.P.'nin din eğitime önem verdiğini belirten bir maddenin, parti programına konulması,
4. Parti Programının, C.H.P.'nin ilkokullarda seçmeli din derslerini başlatacağını ilan etmesi,
5. Milli Eğitim Bakanlığı'nın programında, seçmeli din derslerinin ilkokulların ders programına konulacağını açıkça belirtmesi,
6. Din eğitimi veren yüksek okullar açılması,
7. İmam-Hatip okullarının yeniden açılması.⁷²

Bu arada, din siyaset ayrışması basında da net çizgilerle gündeme getirildi. Bu bağlamda ne dinin siyasete, ne de siyasetin dine müdahale etmemesi benimsendi.⁷³ Yavuz Abadan, *Ulus Gazetesi*'nde yazdığı bir makalesinde, laikliğin dinsizlikle bir ilgisinin bulunmadığını, dinin siyasetten bağımsız ve sosyal bir olgu olarak düşünülmesi gerektiğinin altını çizdi.⁷⁴ Vurgulanan bir başka nokta da dinin, bireyin vicdanı ile Allah arasında bir konu olduğu, bir politika aleti olmadığıydı.⁷⁵

1 Kasım 1947'de yapılan Meclis başkanlığı seçimlerinde, parti içindeki radikal kanat ile muhafazakar kanat arasındaki çekişme ve hangi tarafın daha ağır bastığı, açıkça gözler önüne serildi. Muhafazakarların adayı olan Kazım Karabekir oyların 322'sini alırken, radikal kanatın temsilcisi Recep Peker sadece dört oy alabildi. Bu oylama, C.H.P. içinde muhafazakar kesimin daha etkin olduğunun ve partiye de egemen olduğunun bir göstergesiydi. Bu durum, C.H.P.'nin çok partili sistemin getirdiği sorunlara kendisini uydurmak zorunda hissetmesi ve muhalefet partisi ile yarışabilme gücünü kendisinde bulabilmesi şeklinde açıklandı. Nitekim C.H.P., programındaki

⁷²C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı, (2 Aralık 1947), s.448,559.; Şaban Sistemözlükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), s.21-22.

⁷³"Din Öğretimi Meselesi", *Ulus*, (26 Şubat 1948), s.1.

⁷⁴Yavuz Abadan, "Din ve Devlet", *Ulus*, (28 Mart 1949), s.1.

⁷⁵"Laiklik Prensibi ve Din Dersleri", *Ulus*, (17 Şubat 1948), s.1.

Devletçilik ve Laiklik ilkelerinin yumuşatılması yoluna giderek, muhalefetle yarışabilmek için, din konusunda bazı ödünler verdi.⁷⁶

Parti içindeki ayrışmanın bir başka göstergesi de Hamdullah Suphi Tanrıöver'in basına verdiği bir demecine, Yedinci Büyük Kurultayda tepki gösterilmesidir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in:

"Türk ulusunun Batıya doğru hareketi, en aşağı iki yüz senelik bir tarihin eseridir. Geçirdiğimiz yolların üstünde sultanların, vezirlerin, şairlerin, her mesleğe mensup yüzlerce aydın Türk'ün mübarek naaşları vardır" sözlerini eleştiren Orhan Seyfi Orhun, şu değerlendirmeyi yaptı:

"Bir bakıma her şeyi, çok eski devirlere ,tarih öncesi zamanlara kadar götürmek mümkündür. Mesele bu mudur? Bu anlayış mı daha açıktır? O geçirdiğimiz yolun üstünde sultanların mübarek naaşları varmış; tarihimizden hiç kimsenin hizmetini, kıymetini çıkarmayı hatırandan geçirmem. Bu millete kendi devirlerinde, kendi yollarında büyük hizmetler edenleri saygı ile anmayı bir borç bilirim.

Fakat demokrasi inkılabımızda sultanların mübarek naaşlarının bulunmasını, affedersiniz, bir türlü aklım almıyor. Hele bunu partimize karşı muhalefet gazetesi sütunlarından söylemeyi asla. Ben bu cümlede bizim böyle bir hizmetle öğündüğümüze karşı kasten sultanların adını anmaktan başka bir şey bulamadım."⁷⁷

Yedinci Büyük Kurultay içerisinde Hamdullah Suphi Tanrıöver'e şiddetli tepki gösteren C.H.P.'li milletvekillerinden birisi de, Behçet Kemal Çağlar idi. Tanrıöver'in düşünce değişikliğini şu sözlerle eleştirdi:

"Taassubun öldürücü zararlarını en iyi, fakat dinsizliğe kaçan mübalağalarla en çok anlatan, Hamdullah Suphi Tanrıöver adındaki bir Türk ocaklıdır. Türk ocağı hatiplerinin ' her minare bir mezar taşıdır ve altında bir İslam köyü yatar' cümlelerini , sadece kara taassuba bir hücum diye, müsamahalı bir gülümseme ile okurduk. O zaman dinsizliğe kayan bir üslup vardı. Şimdi onun vicdan kefareti olarak din taassubuna kayıyor."⁷⁸

C.H.P. Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu da, Hamdullah Suphi Tanrıöver'e tepki gösteren milletvekilleri arasındaydı. Kurultaydaki istekleri, din eğitime geçilmesi, din kurumlarına bakılması, din adamlarının durumlarının iyileştirilmesi olarak özetleyen Tahsin Banguoğlu, bu istekleri yerine getirmek uğruna, laikliğin sınırlarını çiğnemenin yersiz olduğunu söyledi. Ancak Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bu sınırlara tecavüz ettiğini vurgulayan Tahsin Banguoğlu, Tanrıöver'in adeta yeni bir dinsel ideoloji yaratır gibi görüldüğünü savundu. Tepkisini şu sözlerle dile getirdi:

⁷⁶Fahrettin Gün, *Din, Siyaset ve Laiklik*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), s.50.

⁷⁷C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı, (20 Kasım 1947), s.111.

⁷⁸Aynı, (2 Aralık 1947), s.465.

“Bizim ideolojimiz milliyet esası üzerine kurulmuştur. Milliyet prensibinin bu ülkede yerleşmesinde, gelişmesinde büyük emekleri geçmiş olan arkadaşlarımızın, milliyet prensiplerini yeniden kaldırarak, ortaya din prensibini koymasını anlayamıyorum.”⁷⁹

Basında da Yedinci Büyük Kurultay ve Hamdullah Suphi Tanrıöver’in sözleri eleştirildi. Cumhuriyet Gazetesi baş yazarı Nadir Nadi, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Yedinci Kurultayının oldukça uzun sürdüğünü, bu kurultayda bazı milletvekillerinin, gençliğin eğitiminde dinin rolü üzerine hararetli nutuklar verdiğini, bu nutukların zamansız ve yersiz olduğunu yazdı. Hamdullah Suphi Tanrıöver’in konuşmalarının tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini de belirtti. Nadir Nadi’ye göre yapılacak en doğru iş, laik bir ülke olan Türkiye’de din eğitiminin fertlerin ve ailelerin özel gayretine bırakılması olacaktı.⁸⁰

Radikal ve muhafazakar kanat arasında şiddetli tartışmaların yaşandığı C.H.P.’nin Yedinci Büyük Kurultayı’nda, en fazla din eğitimi konusu gündeme getirildi. Kurultaya sunulan Dilek Komisyonu Raporu’nda, laik bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti’nde devletin din eğitime karışamayacağı, bu dersin devletin denetimi altında vatandaşların özel girişimlerine bırakılmasının şart olduğu belirtildi. Hükümetin, bu denetimin şeklini ve şartlarını belirlemekte olduğu ve din dersleri için kitaplar hazırlandığı vurgulandı.⁸¹

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi’ye göre, Yedinci Büyük Kurultaya sunulan Dilek Komisyonu Raporu, somut örnekler taşııyordu.⁸²

15 Şubat 1949’da toplanan C.H.P. Meclis Grubu da din ve laiklik alanında, yine radikal ve muhafazakar kanatlar arasında sert tartışmaların yaşanmasına sahne oldu.

Grup toplantısında söz alan Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir, “kara kuvvetin” başkaldırdığını söyledi. C.H.P. hakkında, “dini yıkmıştır, mabetlere zincir

⁷⁹ Aynı, s.465.

⁸⁰ Nadir Nadi, “Gençliğe ve Dine Dair”, *Cumhuriyet*, (28 Ocak 1947), s.1,3.

⁸¹ C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayına sunulan Dilek Komisyonu Raporu şöyleydi:

“Devletin resmi okulları ayırım yapılmaksızın her öğrenci tarafından hazırlanması zorunlu olan bilgileri ve alışkanlıkları kazandırmakla yükümlüdür. Ahlaki kıymetlerimiz de bu alandadır. Dini inançlara gelince, bunlar kulla Tanrı arasında kalır. Devlet vatandaşa Tanrıya olan ibadet ve inancında sen şuna inanacaksın veya buna inanmayacaksın, şu ibadeti yapacaksın veya buna inanmayacaksın diyemez. Bu sebeple din derslerinin herkes için olan ve herkes tarafından öğrenilmesi gereken bilgileri vermekle yükümlü olan devlet okullarının programları arasına katılması mümkün görülmemiştir. Din öğretiminin devletin denetimi altında yurttaşların özel girişimlerine bırakılması zorunludur. Hükümet denetimin şekil ve şartlarını belirlemektedir ve din dersleri kitapları hazırlanmaktadır.” *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı*, (3 Aralık 1947), s.559.

⁸² Nadir Nadi, “Yüksek Divan Tebliği Etrafında”, *Cumhuriyet*, (29 Ocak 1947), s.1,3.

vurmuştur” tarzında yayınlar yapıldığını belirtti. Bu duruma neden olarak da Meclis içinde bu tür hareketlere kalkışanlara avans veren kişileri gösterdi. Ramazan nedeniyle İstanbul Müftülüğü’nün yayınladığı bir tebliği okuduğu sırada, Hamdi Şarlan ve İbrahim Arvas tarafından, dine küfretmekle suçlandı.⁸³

Söz alan Başkan Şemsettin Günaltay ise muhafazakar kanata, ülkede tekkelerin ve türbelerin bir daha hortlamayacağını, inkılaptan geriye bir adım bile atmayacaklarını söyledi.⁸⁴

Sonuç olarak, C.H.P. içinde Yedinci Büyük Kurultay ile kendisini gösteren radikal ve muhafazakar kanatlar arasındaki tartışmalar, muhafazakar kanadın üstün çıkmasıyla sonuçlandı. Bu duruma en büyük neden olarak C.H.P.’nin, kaybettiği oy potansiyelini geri kazanma çabası gösterilebilir.

1.2. Demokrat Parti

Türkiye de çok partili hayata geçişte, toplumda kanaat önderleri olarak beliren din adamları ve toprak ağaları, tek parti düzeninden ve onun laikliği tavizsiz yerleştirmesinden dolayı rahatsızdı. Örneğin ezanın Türkçe okunması, okullarda din dersi okutulmayışı, özellikle hoşnutsuzluk konularıydı. Batı’nın Türkiye’yi kendi içine kabul etmek için düzenini demokratikleşmeye zorlaması da iç etkenlere ilave olunca, eleştiriler tek parti yönetimine karşı sert bir tavır olarak, “Toprak Reformu” tasarısı tartışılırken ortaya çıktı.⁸⁵ Toprak Reformu Tasarısı, Ocak 1945’te Meclis’e gönderilip tasarıyla ilgili görüşmeler başlar başlamaz, Meclis iki gruba ayrıldı. Aydın Milletvekili Adnan Menderes’in başını çektiği grup bu tasarıya karşı çıktı. Tartışmalar sırasında C.H.P. ilk kez eleştirilere uğradı. Adnan Menderes, Türkiye’de siyasi rejimin, Birleşmiş Milletler Anayasası ile bağdaşmadığını çok açık ve sert bir dille ifade etti.⁸⁶

⁸³Hamdi Şarlan ayağa kalkarak, herkesin dini, imanı var, bu kadar ileri gitme” derken, İbrahim Arvas da “Müslümanlar’ a sövüp duruyorsun” diye bağırды. Bu gelişmeler üzerine Yüreğir, bir gazete çıkartarak, Arapça ezan okuyanlardan birinin demecini okudu. Demeçte, bu kişilerin İbrahim Arvas’ la görüştükları, Arvas’ın da Arapça ezandan yana olduğunu belirtmişti. *Cumhuriyet*, (16 Şubat 1949).

⁸⁴*Cumhuriyet*, (16 Şubat 1949).

⁸⁵Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), s.170.; Emre Kongar, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Cilt no:1-2, (İstanbul: Remzi Kitap Evi,1995),s.158.; Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, (İstanbul:İletişim Yayınları,1991);Gün, a.g.e., s.34.

⁸⁶Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, (İstanbul:Afa Yayınları,1996), s. 402-403.; Gün, a.g.e., s.34.

7 Haziran 1945’de ise, Cumhuriyet Halk Partili Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’dan oluşan dört Milletvekili, sonraları “Dörtlü Takrir” adıyla anılacak olan önergeyi, C.H.P.’nin Meclis Grubuna verdiler.⁸⁷ Dörtlü Takrir’de; “Anayasa’da yer alan ulusal egemenlik prensibinin tam olarak uygulanması ve parti çalışmalarının demokratik temellere oturtulması” istendi.⁸⁸

Dörtlü Takrir’in reddedilmesi, ayrı bir parti kurulması düşüncesini de gündeme getirdi. Vatan Gazetesi’nde hükümeti ve C.H.P.’yi eleştiren Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, parti disiplin kuruluna verilerek, partiden ihraç edildi. Takrircilerden biri olan Refik Koraltan da, ihraç olayını eleştirdiği için ihraç edildi. Dördüncü takrirci olan Celal Bayar ise, milletvekilliğinden istifa etti.⁸⁹

Milli Şef İnönü, 1 Kasım 1945 yılında T.B.M.M.’nin açılış nutkunda, partiden ihraç edilen bu dört kişiye, ayrı bir parti kurmaları konusunda bir öneri getirdi.⁹⁰ Bu gelişmelerin sonucunda, 7 Ocak 1946’da Celal Bayar’ın genel başkanlığında, Demokrat Parti kuruldu. Dörtlü Takrir’de adı geçenler, D.P.’nin kurucu kadrosu içindeydi. Bu arada D.P.’ye kuruluş aşamasında en büyük destek, Atatürk’ün en yakın silah arkadaşlarından biri olan, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın Genel Kurmay Başkanından, Mareşal Fevzi Çakmak’tan geldi. Halkın gözünde dindar ve namuslu bir insan olan Fevzi Çakmak, genç-ihthiyar herkes tarafından sevilir ve sayılırdı.⁹¹

⁸⁷Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976), s.14.; Gün, a.g.e., s.35.

⁸⁸Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s.13-14.; Gün, a.g.e., s.35. Niyazi Berkes’e göre ise, Takrir’de, talep edilen, demokratik reformların Kemalizm’in ruhuna uyumlu olarak yürütülmesiydi. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Hazırlayan: Ruşen Sezer, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), s.315.

⁸⁹Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, s.649.; Gün, a.g.e., s.39.

⁹⁰Metin Toker, Demokrat Partinin kurulması aşamasında Bayar’ın İnönü’den randevu alarak, yeni partinin programını önce İnönü’ye onaylattığını anlatmaktadır. Elinde yeni partinin programı ve rozeti ile Çankaya’ya çıkan Bayar ile İnönü arasında, D.P. rozeti üzerindeki şakalaşmalardan sonra, aralarında geçen konuşmayı şöyle aktarmaktadır:

Bayar: - “Paşam, bunu da yakanızda görmek bize şeref verecektir.”

İnönü: - “Terakkiperverlerde olduğu gibi “itikat-ı diniyeye biz riayetkarız” diye bir madde var mı?”

- “Hayır Paşam, Laikliğin dinsizlik olmadığı var.”

- “Ziyamı yok. Köy Enstitüleriyle, İlkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?”

- “Hayır.”

- “Dış politikada ayrılık var mı?”

- “Yok!”

- “O halde tamam.” Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), s.111-112.

⁹¹Gün, a.g.e., s.41-43.; Karpal, a.g.e., s.141.

D.P. Programında göze çarpan en belirgin özellikler, partinin laikliğe kendilerince daha liberal bir yorum getirilmesi; ancak bunu somut örneklerle desteklerken de partinin kendisini irticadan soyutlamaya özen göstermesiydi:

“Madde 14 – Partimiz laikliği devletin din ile hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların düzenlenmesi ve uygulanmasında etkili olmaması anlamında anlar. Din özgürlüğünü diğer özgürlükler gibi, insanlığın kutsal haklarından tanır.

Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda aracı yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve birliği bozmasına, özgür düşünceye karşı gericici duyguların harekete geçirilmesine asla izin verilmemelidir.”⁹²

D.P. Programında yer alan bir ayırım, bir takım tartışmalara da yol açtı: “Tutmuş ve tutmamış devrimler sorunu!” Örneğin bey, paşa gibi unvanların kaldırılışı tutmayan devrimlerdendi. Şapka ya da bere giyilmesinin devrimle bir ilgisi yoktu. Bunlar ulusal vicdana muhalifti, benimsenememişti. Jandarma zoru ile de başarılamazdı.⁹³

Nitekim D.P. kongrelerinde yapılan konuşmalarda geçerli olan genel hava da partinin dinsel inanç ve düşüncelere saygılı olduğu, dinin politikaya alet edilmesine izin verilmeyeceği, iktidara gelindiği zaman, din eğitiminin uzman kişilerin denetiminde hazırlanan bir takım esaslara göre yapılacağı konuları üzerinde yoğunlaşmaktaydı.

Örneğin Demokrat Parti genel başkanı Celal Bayar, Şükriye Ocağı, ve Hasanoğlu Ocak kongrelerinde yaptığı konuşmalarında, dini inancın vatandaşların kutsal hak ve hürriyetlerinden olduğunu, hiçbir vatandaşın imanı için baskıya ve eleştiriye maruz kalamayacağını belirtti. Bu yüzden ana-babaların çocuklarına dini terbiye vermesini doğal gördüklerini, fakat dini hislerin politikaya alet olmasına da izin vermeyeceklerini de açıkladı.⁹⁴

1949 yılında İskenderun Demokrat Parti Kongresinde yine bir konuşma yapan Celal Bayar, D.P.’nin gerek din, gerekse ulus sorunlarında görüşlerini açıkça programına koyduğunu, ve ulusa da ilan etmiş bulunduğunu söyledi. Programındaki ana prensiplere göre, din özgürlüğünün diğer hürriyetler gibi kutsal olduğunu, vatandaşın dilediği dini seçmekte ve bu dinin gereklerini yerine getirmekte serbest olduğunu belirtti.⁹⁵

⁹²Demokrat Parti Tüzük ve Programı, (Ankara:Pulhan Matbaası, 1946), s.14.

⁹³Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998), s.68.

⁹⁴Cumhuriyet, (2Aralık 1947).

⁹⁵Cumhuriyet, (9 Ocak 1949).

25 Mart 1949'da Balıkesir'de verdiği söylevde ise, parti kurulurken, ilahiyat eğitimi almış, ileri fikirli bazı kişilerin başvurarak, din hakkında partinin ne düşündüğünü sorduklarını ifade etti. Bu kişilere parti programını gösterdiğini, onların da parti programlarında, vicdan hürriyetinin diğer hürriyetlerle beraber kutsal olduğunu görünce, endişelerinin kalmadığını açıkladı.⁹⁶ Din eğitimine de değinen Bayar, bu işin uzmanlar tarafından hazırlanacak bir programa göre yapılması gerektiğini söyleyerek, D.P. İktidara geldiği zaman, eğitim sorununun uygulanmasını bu esasa göre halledeceği sözünü verdi. Türk ulusunun dini taassup ve irtica yüzünden uğradığı felaketleri, yakın tarihten ve özellikle de Ulusal Mücadele evrelerinden örneklerle anlatarak, dini siyasete alet edenlere asla olanak verilmeyeceğini ısrarlı bir şekilde vurguladı.⁹⁷

24 Nisan 1949'da Ankara'da D.P. Ankara Merkez ilçesine bağlı bucakların İnci Gazinosunda yaptığı bir toplantıda, D.P.'nin laiklik programı ile ilgili bir konuşma da yapan Bayar, din sorununu iki bölüm olarak ele aldıklarını belirterek, din hürriyetinin diğer hürriyetler gibi kutsal sayıldığını; dinin siyasete alet edilemeyeceğini söyledi. Balıkesir Kongresi'nde bir partilinin laiklik ve din konusunda konuştuğunu, ancak laikliği tam olarak anlayamamış olduğunu belirterek, din kavramını parti için propaganda aracı yapmaktan uzak kalacaklarını belirtti.

Bursa kongresinde yaptığı konuşmanın da İstanbul'un altı gazetesinde yayınlandığını belirten Bayar, sözlerinin, D.P.'ye muhalif bir muhabir tarafından nasıl çarpıtıldığını anlattı. Kendisinin "şeriatı yaşatmayacağız" demediğini, böyle bir sözün ağzından çıkmadığını belirtti. Samimi insanlara komplo kurulamayacağını da sözlerine ekledi.⁹⁸

D.P.'nin 25 Mayıs 1949'da toplanan Çankırı Kongresi'nde, Celal Bayar'ın Bursa Kongresi'nde din konusunda yaptığı konuşmanın bazı gazete ve dergilerde çarpıtıldığına değinilerek, Bayar'dan bu konuda açıklama yapması istendi. Bunun üzerine Bayar, laikliğin uygulamadaki aksaklıklar nedeniyle vatandaşlar arasında yanlış anlaşıldığına değindi. Dinin kutsal, Allah'la kul arasında bir kavram olduğunu,

⁹⁶Cumhuriyet, (26 Mart 1949).

⁹⁷Cumhuriyet, (26 Mart 1949).

⁹⁸Cumhuriyet, (25 Nisan 1949).

vatandaşların vicdan özgürlüğüne sahip olması gerektiğini, dinin partiler üstü tutulmasını ve politikaya alet edilmemesi gerektiğini söyledi.⁹⁹

Diğer D.P.'li milletvekillerinin konuşmaları da aynı eksen üzerindeydi. Bu arada C.H.P.'nin ülkeye irticayı getirdiği ve Atatürk ilkelerini satarak bir takım tavizlerde bulunduğu suçlamaları da mevcuttu.

8 Mart 1949'da yapılan D.P. Antalya İl Kongresi'nde söz alan Refik Koraltan, din duygusuna dayanan bir vicdan hürriyetini tanıdıklarını belirtti.¹⁰⁰

23 Haziran 1949'da toplanan Demokrat Parti Kongresi'nde, Seyhan Milletvekili Reşad Güçlü, ülkede irticanın olduğunu ve bunun tek nedeninin de C.H.P. olduğunu iddia etti. Güçlü'ye göre C.H.P. iktidarda bir gün daha kalmak için Atatürk inkılaplarını satarak, mürtecilere taviz vermişti. İstanbul'dan Adana'ya tomarla, altı ok damgalı yılan ve akrep muskaları geliyordu. Bunların anlamını halka sorduğu zaman, partice damgalandığı ve daha etkili olduğu cevabını aldığını savundu. Reşad Güçlü C.H.P.'yi ülkede irticayı uyandırmak ve irticaya ödün vermekle suçladı.¹⁰¹

Görünen o ki, D.P., İkinci Dünya Savaşı'nda palazlanan Türk burjuvazisinin desteği ve Milli Şef İnönü'nün onayı ile kurulmuş bir partiydi. D.P.'li milletvekillerinin, gelecek birkaç yıl içinde sık sık karşımıza çıkacak olan, C.H.P.'nin halkı dinsizleştirdiği ya da ülkeye asıl irticayı C.H.P.'nin getirdiği gibi suçlamaları da yavaş yavaş basında yerini almaya başlamıştı. Başta Celal Bayar olmak üzere bazı Demokrat Partili milletvekillerinin, dinin siyasete asla karıştırılmayacağı yolunda verdikleri ölçülü mesajlar, bir süre sonra yerini dinsel konuşmalara bırakacak gibi görünüyordu.

1.3. Milli Kalkınma Partisi

Milli Kalkınma Partisi, 1945'te Türkiye'de parti kurma yasağı kaldırılınca, ilk kurulan parti olma özelliğini taşımaktadır. M.K.P., İstanbul'un önde gelen sanayicilerinden Nuri Demirağ, Cevat Rifat Atilhan ve Hüseyin Avni Ulaş tarafından kuruldu.¹⁰²

⁹⁹Zafer, (26.Mayıs 1949).

¹⁰⁰Cumhuriyet,(9 Mart 1949).

¹⁰¹Cumhuriyet, (23 Haziran 1949).

¹⁰²Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s.14.; Gün, a.g.e., s.37.

M.K.P., açıkça laikliği reddetmemekle beraber, dönemin koşullarına uygun bir şekilde, dine olan eğilimini programında yarı açık yarı kapalı olarak ifade ediyordu. Devletçilik, Atatürk tarafından ekonomi politikası olarak takip edilmiş ve anayasaya yazılmış olmasına rağmen, M.K.P. tarafından, devletçiliğin değiştirilemez bir ekonomi politikası olarak kalması ilkesi reddedildi (Madde 1). İnkılapçı olduğunu, 1. maddedeki ilkeleri arasında değil de 4. maddede belirtmekteydi. Parti, irtica ile birlikte, Komünizm ve Bolşevizmi de kınıyor ve reddediyordu. Gazi'nin açtığı yolda inkılabın emretmiş olduğu bütün yenilikleri benimsiyordu (Madde 4). Dış politikada ise, muhtemel olarak İslam dünyasının birliğini hedef alan Doğu Federasyonu'nun kurulmasını savundu (Madde 9). Eğitimde parti, milli geleneklere ve ahlak kurallarına bağlılığını ilan etti (Madde 19). İslam ülkelerinden gelecek öğrenciler yetiştirmeye yönelik Teknoloji ve Ahlak Üniversitesi açılmasını teklif etti.¹⁰³

M.K.P., 1946 seçimlerinde hiçbir başarı sağlayamadı. 1954'te ise, Partinin kurucusu zengin bir sanayici olan Nuri Demirağ, Demokrat Parti listesinden bağımsız olarak İstanbul Milletvekili seçildi.¹⁰⁴ Liderinin 1957'de ölümünden sonra, genel kurul toplantısını yapamamış olması nedeniyle, 22 Mayıs 1958'de yasa gereği fesh edildi.¹⁰⁵

1.4. Millet Partisi

İsmet İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesinden sonra, D.P. içinde C.H.P.'ye karşı ılımlı bir muhalefet ortaya çıktı. Bu durum, Demokrat Parti'de bir takım gruplaşmalara yol açtı. D.P. içinde C.H.P.'ye karşı sert bir muhalif tavrı benimseyen İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ve onun başını çektiği bir grup, İsmet İnönü ile Celal Bayar arasında ortaya çıkan bu yakınlaşmayı eleştirmeye başladı.¹⁰⁶

¹⁰³Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 638.

¹⁰⁴Karpat, *a.g.e.*, s. 343.; Gün, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰⁵Erdogan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976), s.255.

¹⁰⁶ Gün, *a.g.e.*, s.50; 12 Temmuz Beyannamesi'nde, iki partinin yakınlaşmasına neden olan ifadeler şöyleydi: "İhtilalci bir kuruluş değil, bir kanuni siyasal partinin yöntemleriyle çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını sağlamak lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı önemli derecede görevli görürüm." 12 Temmuz Beyannamesi'nin tam metni için bkz. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s.688-689; Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen: İsmet Bozdağ, (İstanbul: Baha Matbaası, 1969), s.83-84.

1948 Şubatında ve Martında, Kenan Öner ve onun yandaşlarından olan Osman Nuri Köni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan, Kemal Sivri, Yusuf Kemal Tengirşek, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer, Ahmet Tahtakılıç, Ali Rıza Kırsever, Asım Gürsü, Bahaettin Ögütmen, Behçet Gökçen, Fethi Erimçağ, Hasan Arslan, Mehmet Aşkar, Mehmet Öktem, Şahin Laçın, Kazım Bozca, Haysiyet Divanı tarafından, partiden ihraç edildi.¹⁰⁷

D.P.'den ihraç edilen milletvekilleri, bu kopuştan sonra, farklı çözüm arayışları içine girdiler. Bu milletvekillerinin bir bölümü, D.P.'nin kurucuları ile olan anlaşmazlıkları ikinci büyük kurultayda çözmek gibi bir yol izledi. Bir bölümü, 11 Mayıs 1948'de ayrı bir grup oluşturdu ve kendilerine "Müstakil Demokratlar" adını verdi. Bir bölümü ise yeni bir parti kurma girişimlerine yöneldi.¹⁰⁸

İşte Millet Partisi, 20 Temmuz 1948'de D.P.'den ayrılan ve parti kurma girişiminde bulunan bir grup milletvekilinin, T.B.M.M. içindeki Müstakil Demokratlar Grubu milletvekillerinin ve Afyon'da çalışmalarına başlayan "Öz Demokratlar Partisi"nin birleşmesiyle oluştu.¹⁰⁹

Kuruluşu sırasında, M.P. Genel Başkanlığına Yusuf Hikmet Bayur, Fahri Başkanlığına Mareşal Fevzi Çakmak, Genel Sekreterliğine ise Mustafa Kentli getirildi. Partinin diğer kurucuları da o dönemin tanınmış isimlerindendi: Kenan Öner, Osman Nuri Köni, Enis Akaygen, Osman Bölükbaşı gibi.¹¹⁰

M.P., laiklik yanlıları ile muhafazakarları aynı çatı altında toplamıştı. Dolayısıyla M.P.'nin programı da bu farklı grupların eğilimlerini yansıtıyordu. Örneğin bir tarafta, laiklik de olmak üzere, Cumhuriyet'in temel prensiplerine olan bağlılık ifade ediliyordu. Diğer tarafta ise, C.H.P.'nin altı okunun anayasadan çıkarılması isteniyordu.¹¹¹

"Madde 6 - Parti, gerçek demokrasinin samimi taraftarı ve savunucusudur. Biz bundan, fert hak ve hürriyetlerini devamlı güvence altında tutan ve her biri hukuk devleti oluşturan batı demokrasilerini kastediyoruz. Bir zümrenin, bir toplumsal sınıfın diktatörlüğünü amaçlayan

¹⁰⁷ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), s.108.;Gün, a.g.e., s.51.

¹⁰⁸ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s.713.

¹⁰⁹ Tunaya, a.g.e., s.110.

¹¹⁰ Gün, a.g.e., s.52.

¹¹¹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s.719.

doğu örneği demokrasiyi, karışık ve totaliter bir rejim sayarak reddediyoruz. Partimizin demokrasi anlayışına göre, azınlığın çoğunluğa hükmetmesi, nasıl yasalara aykırı ise, çoğunluğun azınlığa ait insan haklarını çiğnemesi de aynı derecede yasa dışıdır.

Parti, anayasamızın gerçek demokrasiye uymayan hükümlerinin ve özellikle Cumhuriyet Halk Partisi siyasal ilkelerini devletin ana vasıfları haline sokan ikinci maddesinin kaldırılmasını ister.”¹¹²

Programda dine olan saygı net bir biçimde vurgulanmıştı:

“Madde 7 – Parti, toplumsal düzenin oluşmasında inançların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük paylarını tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve devletin etki alanının dışında kalırlar.”¹¹³

“Madde 8 – Parti din kurumlarına ve ulusal ananelere saygılıdır.”¹¹⁴

Öte yandan laikliğin uygulanması konusunda da, dinin devletten tam olarak ayrılması yorumunu benimsemişti. Hatta bu konuda D.P.’den bile ileri giderek, dini kurumlara özerklik verilmesini bile talep etmişti.¹¹⁵

“Madde 12 – Parti, din işlerinin devlet işlerinden ayrı tutulmasını kabul eder. Herkesin vicdan ve inanç özgürlüğünü, dilediği dilde ve dilediği şekilde ibadet etme hakkını kutsal tanır.

Parti, Türkiye’de çeşitli din ve mezheplere mensup cemaatlerin, dinsel amaçla teşkilat oluşturmalarını ve dinsel vakıfların bu teşkilata devredilmesini onaylar ve savunur. Bu teşkilat kendi mensuplarının din işlerini düzenlemeye ve yönetmeye yetkili olmalıdır.”¹¹⁶

Aslında M.P., dine dayalı devlet kurmayı amaçlayan bir parti değildi. Fakat dinsel kurumların devlet kontrolünden çıkartılması teklifi, bazı İslamcı çevrelerin ilgisini çekti.

Partiyi din ile ilgili tartışmaların içine çeken olaylardan biri, M.P.’nin fahri başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın 1950 yılının Nisan ayında yapılan cenaze töreni oldu. Törene katılan bazı kimseler, yasak olduğu halde ezanı Arapça okudu ve tören adeta İslamcı kesimin bir gövde gösterisine dönüştü.¹¹⁷

¹¹²Millet Partisi Programı, (Ankara: Sakarya Basımevi, 1948), s.4.

¹¹³Aynı, s.4.

¹¹⁴Aynı, s.4.

¹¹⁵Sistembölükbaşı, a.g.e., s.38.

¹¹⁶Millet Partisi Programı, s.5.

¹¹⁷Vatan, (13 Nisan 1950).; Cumhuriyet, (13 Nisan 1950).; Ulus, (13 Nisan 1950). ;Sistembölükbaşı, a.g.e., s.38.

1.5. Çiftçi Köylü Partisi

Çiftçi ve Köylü Partisi, 24 Nisan 1946'da Bursa Mudanya'da kuruldu. Parti üç çiftçi tarafından kurulmuştu: Sıddık Sümer, İbrahim Öztürk, Şükrü Tokay.¹¹⁸

Parti Programının dayandığı esaslar, Çiftçi Köylü Partisi'nin Sıddık Sümer tarafından Türk Çiftçisine ve Türk köylüsüne hitaben yayınladığı bir bildiride belirtilmişti. Sıddık Sümer, Atatürk'e, devrimlere, Cumhuriyet'e olan bağlılığını ve partisinin kadın haklarına verdiği önemi şu sözlerle anlatmıştı:

"...biz memleketimizde değil, dünyada eşi benzeri görülmeeyen bir devrim yarattık. Memleketi felakete sürükleyen ve manasına çalışmayan hilafeti, padişahlığı yıktık. 1600 senelik yazımızı, okumamızı ani olarak değiştirdik. Yunanlıların başından alıp püskülünün uzunluğunu keserek başımıza serpuş yaptığımız fesi attık. Bizi köhneliğe, tembelliğe yürüten tekkeleri kapattık. Hocalarımızın değerli kisvelerini dilencilikte, hamallıkta, abdesthane çukurunu kazarken istimal etmelerini yasak ettik...Camimize, ibadethanemize davetimizi hepimizin anlayacağı Türkçe olmasını istedik. Dinle hükümet işinin ayrılığını kabul ettik. Din işine din adamlarımızın karar vermesini istedik. Zevcemize, hayat arkadaşımıza hak verdik, söz sahibi kıldık, bir evin gerçek sahibi olduğunu kabul ettik. Zevcine bağlılığını artırdık, evine bağladık, bir hizmetçi gibi onu kovmak usulümüzü değiştirdik."¹¹⁹

Sıddık Sümer, Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1950 seçimlerinde D.P. listesinde gösterilmesini de eleştirerek, Mareşalin adaylığını bir parti adına değil, ülke adına koymasını istedi.¹²⁰

Çiftçi ve Köylü Partisi, kısa bir süre yaşadı ve faaliyette bulunamadı. Kanuna aykırı hareketlerinden dolayı 2 Haziran 1946'da feshedildi.¹²¹

1.6. Türk Muhafazakar Partisi

Türk Muhafazakar Partisi, 8 Temmuz 1947 yılında İstanbul'da kuruldu. Kurucuları Cevat Rifat Atilhan, Zekai Dik, Yekta Görelî idi.¹²²

Türk Muhafazakar Partisi Programında amaç şöyle belirtilmekteydi:

"Türk Milletini uygar dünyada seçkin, mutlu ve kalkınmış bir hale getirmek, genç nesli devlet makamlarına millî mesuliyetlere katılım için yetiştirmek ve bize atalarımızdan miras kalan bütün

¹¹⁸Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s.694.

¹¹⁹Çiftçi Köylü Partisinin Beyannamesi, (Stad Matbaası, 1950), s.6; Parti Programının Kadın hakları ile ilgili bölümü için bkz.Cemil Koçak, "46'nın İvrir Zivir Partileri", *Tarih ve Toplum*, (İstanbul:İletişim Yayınları, Ağustos 1990), s. 19.

¹²⁰Çiftçi Köylü Partisinin Beyannamesi,s. 1-2.

¹²¹Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s.695.

¹²²Türk Muhafazakar Partisi Programı, (Sinan Basımevi, 1947), s.14-15; Tunaya, a.g.e., s.710.

maddi ve manevi kıymetler ve hazineleri korumak gayesiyle ve "Türk Muhafazakar Partisi" adıyla bir parti kurulmuştur."¹²³
Parti Programının 1. maddesinde ulusal ahlaka ve geleneklere verilen önem

belirtilmekteydi:

Madde1- "Partimiz çocuk ve aileye, milli ahlak ve ananeye önem veren ve memleketi kısa zamanda ve yapıcı metotlarla maddeten ve manen yükseltmeyi hedef tutan bir partidir."¹²⁴

Türk Muhafazakar Partisi'nin programına genel olarak İslami bir görüntü hakimdi.¹²⁵

Parti, dış siyasette Türk-Arap birliğini savunmaktaydı:

Madde 25- "...Bir Türk-Arap birliğine taraftarız. Bu federasyonda birleşmiş memleketleri temsil etmek üzere ortak bir meclis kurulacaktır. Bu meclis, federe devletlerin diğer dünya milletleriyle ekonomik, siyasal ve mali ortak ilişkilerinin uzun bir gelecek için ekonomik, kültürel ve etnik bir şekil alması için gereken esasları düzenleyecektir."¹²⁶

Türk Muhafazakar Partisi, teşkilatlanıp bir faaliyette bulunamadı. Yayın organları "Mücadele" ve "Milli İnkılap" Gazeteleriydi.¹²⁷

2. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK

2.1. Recep Peker Hükümeti

Recep Peker Hükümeti, 7 Ağustos 1946'dan 9 Eylül 1947'ye kadar görev yaptı. Bu hükümetin işbaşına gelmesinde, C.H.P.'den koparak partileşen ve seçimlere katılarak muhalefeti oluşturan D.P. Grubunun, etkili muhalefeti olduğu söylenebilir. D.P.'nin ağır eleştirilerine karşı dayanamayan Rüştü Saraçoğlu Hükümeti, yerini 7Ağustos'ta Recep Peker Hükümeti'ne bıraktı.¹²⁸

¹²³Türk Muhafazakar Partisi Programı,s.1.

¹²⁴Tunaya, a.g.e., s.711.

¹²⁵Aynı, s.711.

¹²⁶Türk Muhafazakar Partisi Programı, s. 10.

¹²⁷Tunaya, a.g.e., s.710.

¹²⁸Nuran Dağlı-Belma Aktürk, Hükümetler ve Programları,(Ankara:T.B.M.M. Basımevi,1988), Cilt no:1, s.117.

Recep Peker Hükümeti'nin Programında din ve vicdan özgürlüğü, sağ ve sol yıkıcı hareketler konusunda şu görüşler yer almaktaydı:

1. Milli partilerin hürriyetçi, inkılapçı, istiklalci anlayıştaki beraberliğinin bütün milletvekilleri tarafından yayılması; böylece ulus bünyesinde kemirecek zayıf noktalar arayan en sağ ve en sol imhacı unsurların etkisinin karşılanması,

2. Vatandaşların din anlayışında, vicdan kanaatlerinde, düşündüklerini söyleyip yazmakta, kazanıp çalışmakta, seyahatte ve toplanmalarda tam serbest bırakılması.¹²⁹

Recep Peker Hükümeti'nin sonunu hazırlayan etken, İsmet İnönü'nün yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesi oldu. Her şey, Adnan Menderes'in 1946 seçimlerini hileli olarak yorumlaması ve bu yüzden meclisin gayrı meşru olduğunu açıklamasıyla başladı. C.H.P.'nin radikal kanadı içinde, özellikle sertlik yanlısı tavrıyla bilinen Recep Peker, D.P.'yi destekleyen basın yayın organlarının faaliyetini durdurdu.¹³⁰

İsmet İnönü, Recep Peker'in muhalefete karşı verdiği bu gözdağı üzerine, yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesi'nde, açık bir biçimde Peker'e karşı tavrı aldı. Beynamede şöyle deniyordu:

"İhtilalci bir kuruluş değil, bir kanuni siyasal partinin yöntemleriyle çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını sağlamak lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı önemli derecede görevli görürüm."¹³¹

Bununla da yetinmeyen İnönü muhalefet partisine şöyle bir teminat veriyordu:

"Muhalefet, güvenlik içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından rahatlık duyacaktır. İktidar, muhalefetin kanuni haklarından başka bir şey düşünmediğinden rahatlık duyacaktır."¹³²

12 Temmuz Beyannamesi'nin üzerinden iki ay geçmeden, 9 Eylül 1947'de Recep Peker istifa etti.¹³³

¹²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8, (14 Ağustos 1946), Cilt no:1, s.27; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s. 118.

¹³⁰ Gün, a.g.e., s.45.; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kırıatlı. (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1996), s.306.

¹³¹ Bayar, a.g.e., s.83-84.; Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s.688-689.

¹³² Gün, a.g.e., s.47.

¹³³ Aynı, s.47.

2.2. Hasan Saka Hükümetleri

Recep Peker'in istifasından sonra, 10 Eylül 1947'de Hasan Saka Hükümeti işbaşına geldi. Bu hükümetle birlikte, C.H.P. özellikle din konusunda daha liberal davranmaya başladı. D.P.'nin propagandalarında, vatandaşların dini günlük politikaya karıştırmadan, ibadetlerinin şeklinde ve dilinde özgür olması düşüncesinin sık sık vurgulanması, C.H.P.'nin bu konudaki radikal tutumundan vazgeçmesinde etkili oldu.¹³⁴

Birinci Hasan Saka Hükümeti'nin programında, düşünce özgürlüğüne saygı göstermekte davranılan titizliğin, kanunların yasakladığı aşırı sağcı ve solcu hareketler ile buna benzer oluşumlara karşı gösterileceği de belirtildi.¹³⁵

Ekonomik istikrarsızlıklar, darlığı çekilen doğal ihtiyaç maddeleri ve bakanlara yöneltilen yolsuzluk suçlamaları nedenleriyle, Hasan Saka kabinesindeki bazı bakanları değiştirmek amacıyla istifa etti.¹³⁶

İkinci Hasan Saka Hükümeti 10 Haziran 1948'den 16 Ocak 1949'a kadar görev yaptı. Hükümet programında, Anayasanın güvence altına aldığı rejime zarar verecek propaganda ve zararlı eylemlerle etkili bir biçimde mücadele edileceği belirtildi.¹³⁷

2.3. Şemsettin Günaltay Hükümeti

15 Ocak 1949'da hükümet kuran Şemsettin Günaltay, 22 Ocak'ta okuduğu hükümet programında, laiklikten asla taviz vermeyeceklerini ve dinin siyasete alet edilmesine de göz yummayacaklarını şu sözlerle vurguladı:

"Türk İnkılabının ana prensiplerini titiz bir itina ile savunmakta devam edeceğiz. Bütün diğer hürriyetler gibi, vatandaşın vicdan hürriyetini kutsal tanırız. Din öğretiminin isteğe bağlı olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken olanakları hazırlayacağız. Fakat laiklik prensibinden ayrılmamız asla düşünülemez. Özellikle, din perdesi altında bu ulusu yüz yüzyıllar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Dinin siyasete ve şahsi menfaatlere alet edilmesine de izin vermeyeceğiz. Bu konuda alınmasını gerekli sayacağımız tedbirleri yüksek onayınıza sunmakta tereddüt etmeyeceğiz.

¹³⁴ Aynı, s.48.

¹³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8,(13 Ekim 1947), Cilt no:6,s.672; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s. 139.

¹³⁶ Yeşil, a.g.e., s. 139.

¹³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8,(18 Haziran 1948), Cilt no:12,s.223; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.145.

Her türlü vicdan ve düşünce hürriyetinin masuniyeti esastır. Fakat kanaatler ve düşünceler, kanunlarımızın yasak ettiği tahrik ve propaganda mahiyetini aldığı zaman, en ağır suç sayılacaktır. Bu konudaki kanunlar da, kısa zamanda Büyük Meclise sunulacaktır”¹³⁸

Şemsettin Günaltay, hükümet programını okuduktan sonra T.B.M.M. içinde bir takım tartışmalar yaşandı. Eleştirilerin büyük çoğunluğu, hükümet programındaki laiklik anlayışı üzerine yoğunlaştı. Örneğin D.P. İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, din adamlarının siyaset yapmasına nasıl izin verilmiyorsa, devlet adamlarının da din işlerine ve din kurumlarına karışamayacağını savundu. Nuri Köni’ye göre: Diyanet İşleri ve Vakıflar Müdürlüğü gibi kuruluşlar, devlet teşkilatı içinde resmi bir yer almamalıydı. Bunların cemaatlerin yönetimine devredilmesi gerekmektedir, çünkü devrimler artık ulusa mal olmuştu.¹³⁹

D.P. Kütahya Milletvekili Adnan Menderes¹⁴⁰ de esas alınması gerekenin vicdan ve düşünce özgürlüğü olduğunu, laikliğin de vicdan özgürlüğü prensibi çerçevesinde tarif edilmesini gerekli gördüklerini söyledi.¹⁴¹

C.H.P. Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar ise C.H.P.’nin laiklik anlayışını eleştirdi. Ancak onun üzerinde durduğu nokta, laikliğin tanımı ya da nasıl olması gerektiği değil, C.H.P.’nin bu konuda verdiği ödünlere değildi.

Behçet Kemal Çağlar, bir milletin ancak Milliyetçi, Laik, Devletçi ve İnkılapçı olarak ayakta kalabileceğini söyledi. Cumhuriyet Halk Partisini de o zamana kadar, bu kurtarıcı prensiplerin partisidir diye savunmuş ve korumuştur. Bu kabinenin oluşturuluş tarzının açıkça bir şey gösterdiğini üzümlere vurguladı: C.H.P. artık bu unsurlara tam anlamıyla uymuyordu. Kanıt olarak da, neden Milliyetçilikte, Halkçılıkta, Cumhuriyetçilikte böyle açık ve kesin ısrarlar beyannamede yer almamış da, laikliğe yer ayrılmıştır, bunu sorgulamaktaydı. Kabinenin, partisinin prensiplerine sarılmak için kendi arasında şüpheye düştüğünü, böyle olmasaydı, öteki prensipler gibi bunu da korunmuş sayarak, sade bir biçimde geçeceğini savundu.

¹³⁸T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8, (24 Ocak 1949), Cilt no:15,s.165.; Cumhuriyet, (23 Ocak 1949).; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.150.

¹³⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8, (24 Ocak 1949), Cilt no:15,s.165.

¹⁴⁰Adnan Menderes, 4-5-6-7. dönemlerde Aydın, 8. dönemde Kütahya, 9-10-11. dönemlerde ise İstanbul’dan milletvekili olmuştur. Bkz. Güner Sarısözen, Demokrat Parti Milletvekilleri Albümü(1946-1960), (Ankara:Demokratlar Kulübü Yayınları No:17, 1998), s.255.

¹⁴¹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8, (24 Ocak 1949), Cilt no:15, s.167.

Çağlar, daha sonra istifasını vererek meclisi terk etti. Nedenini ise şöyle açıkladı:

“Halkın sorunlarından uzaklaşıldığı halde, daha fazla halktan geçinmeye devam edemeyeceğim.”¹⁴²

Hükümet Programına yönelik eleştirilerde, din eğitime yönelik düşünceler de önemli yer tuttu. Bu konuda söz alan C.H.P. Elazığ Milletvekili Fahri Karakaya, softalığı, medrese hayatına geri dönmeyi, “istemezük” teranelerini istemediklerini, ancak anayasanın kabul ettiği, vicdan hürriyetine devletin müdahale edemeyeceği esasına göre de, vatandaşların çocuklarına verecekleri din derslerine hükümetin müdahale etme hakkının olmadığını savundu. Bu arada, eski tarikatçılık, şeyhçilik gibi kara kuvvetleri ezecek çok şiddetli kanun tasarılarına da ihtiyaç olduğunu belirtti.¹⁴³

Bu konuda düşünce belirten bir başka milletvekili de C.H.P. Van Milletvekili İbrahim Arvas idi. İbrahim Arvas, Şemsettin Günaltay’a teşekkür ediyordu. Çünkü Günaltay, vatandaş özgürlüğünün kutsal tutulması gerektiğini ve bütün vatandaşların, çocuklarına din eğitimi vermekte serbest olduğunu söylemişti.¹⁴⁴

Şemsettin Günaltay Hükümeti’nin programı çerçevesinde laikliğin tanımı ya da nasıl olması gerektiği, din eğitimin gerekliliği ve önemi tartışılırken, bu tür tartışmaları eleştiren milletvekilleri de vardı.

Maraş Bağımsız Milletvekili Emin Soysal, oy toplamak için dindar görünenleri eleştirerek, dinin Meclis koridorlarında, Meclis kürsülerinde tartışılmasını eleştirdi. Soysal’a göre, din işlerini din bilginlerine bırakmak gerekliydi. Milletvekilleri Meclise, ülkenin dünya işlerini yürütmek üzere toplanmıştı. Din eğitimi üzerinde, bilimsel yeterliliği olan, Talim ve Terbiye Kurulu durmalı idi. Milletvekilleri ise daha hayati sorunları halletmek zorundaydılar. Emin Soysal, vicdan özgürlüğünün ifadesinden dolayı da, Şemsettin Günaltay’ı kutladı.¹⁴⁵

Hükümet programının, siyasal haklar ve özgürlükler ile din ve vicdan özgürlüğü maddeleri, basında da tartışma konusu oldu. Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesi’nde

¹⁴²Aynı, s.175.

¹⁴³Aynı, s.181.

¹⁴⁴Aynı, s.188.

¹⁴⁵Aynı, s.194.

yazdığı makalesinde, kişilere verilen hak ve özgürlüklerden yararlanarak ülkede dini ve siyasi irticanın, komünizmin kuvvetlenip yayılmasına çalışanlara izin vermenin, Atatürk inkılabını ve demokrasiyi intihara götürmek demek olduğunu vurguladı. İş başına gelen hükümetin hayati önem taşıyan görevlerinden birisi de inkılabı ve demokrasiyi korumaktı, fakat demokrasi rejiminin esasını ve ruhunu oluşturan hak ve özgürlükleri baskı altına alacak davranışlardan da kaçınılmalıydı.¹⁴⁶

Abidin Daver, Meclis'te programı okunarak onaylanan Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin, programın doğrultusunda hızla çalışmalarına başladığını da belirtti. Şemsettin Günaltay, seçmeli din öğretimi esasına sadık kalacağını, ancak din maskesi altında hurafelerin tekrar ortaya çıkmasına, dinin siyasete ve kişisel çıkarlara alet edilmesine izin vermeyeceğini belirtmişti. Zaten Atatürk inkılabına bağlılık bakımından da başka türlü davranılamazdı.¹⁴⁷

İlkokullara seçmeli din dersleri, Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığı sırasında kondu. Günaltay, bu davranışlarının dinin kişisel çıkarlara ve siyasete alet edilmesi anlamına gelemediğini defalarca vurguladı. Ancak O'nun zamanında başlatılan bu girişim, daha sonraki yıllarda, din eğitiminin ilkokullarda ve ortaokullarda zorunlu hale getirilmesinin ve üniversitelere de din dersleri konulması taleplerinin de yolunu açacaktı.

3. DİN EĞİTİMİ SORUNU

3.1. İlkokullarda Din Eğitimi

Çok partili hayata geçtikten sonra, kurulan yeni siyasal partilerin ve C.H.P.'nin din eğitiminin gerekliliğini savunmaları ve bu gerekliliğin hükümet programlarına alınması sonucu, din eğitimi siyasal gündemin ana maddeleri arasına girdi.

Nitekim, Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Görüşmelerinde en fazla tartışılan konulardan biri, ilkokullarda neden hala din dersleri olmadığıydı. Oysa ki Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, ilkokulların son iki sınıfında din derslerinin okutulmasına

¹⁴⁶Abidin Daver, "Yeni Kabinenin Programı", *Cumhuriyet*, (24 Ocak 1949), s.3.

¹⁴⁷Aynı.

karar verdiklerini, bu derslerin öğretmenler ve öğrenciler için seçmeli olacağını, bu ders yılından başlamak üzere, hazırlıklara girişildiğini açıklamıştı.¹⁴⁸

1949 yılı Milli Eğitim Bakanlığı Komisyon Toplantısı'na bir önerge sunan C.H.P. Van Milletvekili İbrahim Arvas, yüzde doksan sekizi Müslüman olan bir ülkede, hükümet söz verdiği halde, ilkokullarda neden hala din derslerinin okutulmadığını sordu. Çünkü O'na göre halk milletvekillerine her fırsatta, din derslerini ve dini okulları soruyordu.¹⁴⁹

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun verdiği cevap ise, henüz ders kitapların hazır olmadığı yönündeydi. İlkokullarda ki din dersleri için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bir komisyon çalışıyordu. Bu kitap, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim ve Terbiye Kurulu tarafından incelenecekti ve ondan sonra çocuklara okutulacaktı. Milli Eğitim Bakanlığı derslere kitapsız başlamak istemiyordu. Ancak din eğitime yeniden başlamak demek de 25 yıl önce bırakılan yerden başlamak demek değildi. Tahsin Banguoğlu ısrarla vurguladı: Medreseleri açmayacağız ve açtırmayacağız!¹⁵⁰

Milli Eğitim Bakanı'nın bu net cevabı, önergenin sahibi İbrahim Arvas'ı pek memnun etmedi. Tepkisini şu sözlerle dile getirdi: "Tahsin Banguoğlu bakan olarak kaldığı sürece, din eğitime geçilemez. Başbakan onu başka işlere koymalı!"¹⁵¹

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi, İbrahim Arvas'ın Tahsin Banguoğlu'na yönelttiği suçlamalar üzerine, "Sarığa Hasret" adlı bir makalesinde şu düşüncelerini dile getirdi:

"Devletin din işlerine yeniden el atmasını önleyecek tek kişi olarak Tahsin Banguoğlu kaldı ise, hiç zaman kaybetmeden onu hiç değişmez Milli Eğitim Bakanı yapalım ve ellerimizi kaldırıp, ömrüne dua ile vakit geçirelim." Nadir Nadi'ye göre, 1924 yılından beri yürütülen laiklik prensibi bir çok güçlükle karşılaşmıştı. Devletin dışında kendi kendine işler bir mekanizma kurulmadıkça, dinden şifa bekleyenlere acıdan başka bir şey sunulmayacaktı. Bu da ulusu derinden etkileyecekti.

¹⁴⁸ Cumhuriyet, (27 Temmuz 1948).

¹⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Döncm:8,(3 Ocak 1949), Cilt no:15,s.10.

¹⁵⁰ Aynı, s.11.

¹⁵¹ Aynı, s.12.; Cumhuriyet, (4 Ocak 1949).

Üniversitelerde ilahiyat dersleri okutulmasını, bir medrese açılmasını isteyenler, imam-hatip okullarını gerekli görenler, kısaca dini terbiyeyi devletin eline vermek isteyenler tamamıyla antidemokratik düşünüyorlardı. “Dini eğitim yolunda yapılacak masraflara Alevi vatandaşları da katmaya ne hakkımız vardır. Onlara da kendi mezheplerini öğretilim dersek daha başka mezhepleri, nihayet laikleri de düşünmek gerekmez mi?” diyerek, yapılacak en doğru işin, din işlerini tamamen cemaat teşkilatına bırakmak, Diyanet İşleri Başkanlığını da bağımsız bir makam haline getirmek olduğunu vurguladı. Ancak bu durum sonucunda da, ülkenin cahil köşelerinde bir çeşit ruhani gruplaşmaların olacağından korkuyordu: “Eğitim sisteminin bugünkü durumuna bakılacak olursa, böyle bir gelişmeden haklı olarak korkulabilir.” Tek çıkar yol, devletin bu tür faaliyetleri ele alarak, içlerinde ferdi ve milli bünyeye aykırı olanlara yaşama hakkı vermemesi idi.¹⁵²

Nadir Nadi'nin kaleme aldığı “Sarığa Hasret” adlı makaleye cevap olarak, İsmail Habib Sevük de “Cübbe ve Sarık” adlı bir makale yayınladı. Makalede, Arvas'ı ve büyük çoğunluğu derinden yaralayan sorunun ne medrese, ne de sarık olduğunu, davanın, din adamları tarafından din bilgisi verilmemesi boşluğu olduğunu vurgulamıştı:

“Cenazede ölüye son ayini yapacak adam, minarenin şerefesinde müminleri namaza çağıran müezzin, mihrapta cemaatin önüne geçecek imam; bugün onlar da tükenirse, yarın ne olacak ve onlara bir geçim imkanı verilmez ise onların yerine kim geçmek ister? Bu iş devlet işi değil, fakat biz, bizdeki azınlıklar gibi asırlar boyu bir meleke sahibi olmadığımız için bu işi cemaat teşekkülü halinde de yürütemeyiz.”

Yazıda yine de, “Sarığa Hasret” makalesinin sonunda, doğru bir saptama yapıldığı yazılmıştı: Diyanet İşleri'ne bu işleri başaracak olanaklar verilmeliydi. Zaten o makamın devlet mekanizmasında tutulması laiklik prensibine pek uygun değildi. Diyanet İşleri, vakıfların gelirleri ve İslam cemaatleri olmak üzere, üçlü bir düzen kurulması gerekiyordu. Ancak bu üç unsur birleşirse, büyük kütlelerin yarısı sarılacaktı.¹⁵³

T.B.M.M. içinde ilkokullarda din derslerinin okutulmasının gerekliliği ve bu konuda hükümete yöneltilen eleştiriler yanında, Meclisin bu tutumunu eleştiren milletvekilleri de vardı. C.H.P.Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars, 25 Ocak 1949'daki bütçe görüşmelerinde, ülke içinde büyüklere saygı, küçüklere şefkat

¹⁵²Nadir Nadi, “Sarığa Hasret”, *Cumhuriyet*, (5 Ocak 1949), s.1,3.

¹⁵³İsmail Habib Sevük, “Cübbe ve Sarık”, *Cumhuriyet*, (7 Ocak 1949), s.2.

gösterme, zayıfa yardım etme gibi güzel özelliklerinin yok olduğuna değinerek, ilişkilerin artık çıkar ilişkisine döndüğünden söz etti. İnkılabın kurucusu ve koruyucusu olan büyük Meclis'te, din savunucuları vardı. Geçen yılki bütçe görüşmelerinde, ilk kez okullarda din dersi verilmesi gereğinden kendisi söz etmişti, ancak Meclis'in şimdiki durumuna bakıyordu ve buna pişmandı. Din tüccarları çıkardıkları dergilerle genç beyinleri zehirliyorlardı ve inkılaba da zarar veriyorlardı.¹⁵⁴

Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın, 25 Şubat 1949'da Milli Eğitim Bütçe Komisyonunda söylediği, "ülkede büyüklere saygı, küçüklere şefkat gösterme" gibi güzel özelliklerin kaybolduğu ile ilgili sözlerine paralel olarak, T.Feda da Zafer Gazetesi'nde yazdığı yazısında, halk içinde var olan değerlerin sarsıldığını, bir zamanlar kutsal sayılan şeylerin artık alelade şeyler olduklarını yazdı. Bu durumdan kurtulmak için ise, yeniden dini duygulara sarılmak gerekiyordu. Zamanında uluorta yıkılan değerler, yeniden yerini almalıydı. Laikliğin, "din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması" tanımı Feda'ya göre yanlıştı. Laiklik, dünyada emir almadan yaşamak demektir. Toplumda dine bağlılık gevşedikçe, toplumsal kurallara olan bağlılık da gevşiyordu. Laiklik, Anayasaya geçtiği günden beri halkın eğitimiyle metotlu ve bilinçli bir şekilde ilgilenilseydi, bu duruma düşülmeyecekti.¹⁵⁵

Sonunda beklenen oldu ve Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, ilkokullarda seçmeli olarak gösterilecek din dersleri hakkında valiliklere aşağıdaki genelgeyi gönderdi:

"15 Şubat 1949 tarihinden itibaren, ilkokullarımızda ihtiyari olarak din dersleri gösterilecektir. Konunun hassasiyeti nedeniyle aşağıda işaret ettiğim noktaları göz önünde bulundurarak, bu derslerin uygulanması ile bizzat ilgilenmenizi rica ederim:

1. Anayasamızda onaylanan vicdan özgürlüğünün doğal bir sonucu olarak, vatandaşların çocuklarına din dersi vermek haklarını kullanmaları için olanak hazırlaması gerekli bulunmuş ve Müslüman Türk çocuklarına din derslerinin okul dershanelerinde ve her okulun kendi öğretmenleri tarafından okutulması uygun görülmüştür. Ancak bu dersler, programda bulunan ders saatleri sayısını azaltmamak şartı ile ve çevrenin şartlarına göre, çocukların devamını olanaklı kılacak saatlerde gösterilecektir.

2. Laik bir devlet olan Cumhuriyetimizin öğretim kurumlarınca hiçbir din ve mezhebe ait bilgilerin zorunlu olarak öğretilmesi söz konusu olamaz. Bu nedenle, din derslerinin seçmeli olması esastır. Hiçbir öğrenci ve öğretmen bu dersleri okumak ve okutmak konusunda zorlanmayacaktır. Din derslerinin sınıfı geçme ile ilgisi olmayacaktır.

¹⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8, (25 Şubat 1949), Cilt no:16,s.647-648.

¹⁵⁵ T.Feda, "Eğitim Durumu Hakkında ki Düşünceler", Zafer, (19 Ağustos 1949), s.2 , 5.

3. Din dersleri ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında , haftada ikişer saat olarak gösterilecektir. Bu derslerin Diyanet İşleri Başkanının başkanlığında toplanan özel komisyonca hazırlanmış ve Talim Ve Terbiye Kurulunca, uygulanması uygun görülmüş olan müfredat programını, bağlı olarak gönderiyorum. Başlangıç olmak üzere bu yıl programın birinci bölümü, ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında aynı zamanda okutulacaktır.

4. Öğrenci velileri çocuklarının din derslerine devamını arzu ettiklerini yazılı olarak okul idaresine bildireceklerdir. Öğretmenler bu öğrencilerin derslere devamını kontrol edecekler ve devamsızlık halinde velilerini haberdar edeceklerdir. Bundan böyle okula yeniden kaydolunacak öğrencilerin velileri, çocuklarının din derslerine devam edip etmeyeceklerini kaydolma sırasında beyan edeceklerdir.

5. Derslerde, Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanıp, Başkanın başkanlığında toplanan özel komisyonca incelendikten sonra Talim ve Terbiye Kurulunca okullarda seçmeli olarak okutulması uygun görülen "Din Dersleri" adlı kitap okutulacaktır. Bir nüshasını birlikte sunduğum bu kitap, okullara gönderilmiştir. Bundan böyle de Talim ve Terbiye Kurulunca okutulması uygun görülecek kitaplar, din derslerinde okutulabilecektir.

6. Düşünce inatı veya mezhep ayrılıkları dolayısıyla çocuklarını din derslerine göndermeyen ailelerle, gönderenler arasında veya bu derslere devam eden çocuklarla etmeyenler arasında, yersiz münaakaşalara ve kırgınlıklara yer verilmeyecektir.

7. İlk dereceli Türk özel okullarında din dersleri, yukarıda açıklanan şekilde gösterilecektir. Azınlık okullarında din derslerine, usulüne göre düzenlendikleri şekilde devam edilecektir.¹⁵⁶

15 Şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında, haftada ikişer saat din dersi okutulmaya başlandı. Hükümet böylece, muhalefetin bu konudaki eleştirilerine son vermeyi hedefledi. Ancak beklenen yine olmadı. İlkokullarda neden hala din dersleri okutulmuyor diyenler, bu sefer de bu derslerin ve bu dersleri okutan öğretmenlerin yetersizliğini gündeme getirdiler.

1949 yılı Milli Eğitim Komisyonu'nda, ilkokullarda okutulması düşünülen din dersleri ile ilgili bir önerge veren eski C.H.P., yeni D.P. Van Milletvekili İbrahim Arvas, 17 Şubat 1950'de yapılan bütçe görüşmelerinde, bu sefer de ilkokullardaki din derslerinin düzgün yapılmadığından yakınıyordu. İbrahim Arvas'a göre, bu ders program harici kaldığı için, öğretmenlere "angarya" olarak geliyordu. Din dersi okutan öğretmenlere ufak bir miktar para verilmesi gerekiyordu. Bu eğitim Bolşevizm'e karşı tek silahtı. Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanı gerekli önemi göstermeliydi.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Cumhuriyet, (1 Şubat 1949).

¹⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8, (17 Şubat 1950), Cilt no:24,s.816-817.

C.H.P.Diyarbakır Milletvekili Osman Ocak da öğretmenlere küçük bir miktar para ödenmesi gerektiğini düşünenlerdendi. Ayrıca bu dersleri sınıf öğretmenleri değil de bu işe daha elverişli öğretmenler okutmalıydı.¹⁵⁸

İlkokullarda neden din derslerinin okutulmasına bir türlü geçilmediği sorusu, yerini yavaş yavaş, bu dersleri veren öğretmenlerin yetersizliğine ve bu öğretmenlere küçük bir miktar ücret ödenmesine bıraktı. Bu şikayetler daha sonra ki yıllarda da yerini, öğretmenlere ödenen ücretlerin azlığına, ders saatlerinin az ve yanlış zamanlara konmuş olduğuna ve bu derslerin zorunlu hale getirilip sınıf geçmede etkili olması gerektiğine bırakacaktı. Gerekçe ise hiç değişmeden hep aynı kalacaktı: Din, manevi çöküşün ve Bolşevizm'in ülkeye girmesini önleyecek en önemli silahtı.

3.2. İmam-Hatip Kursları

1948 yılında, on vilayet merkezinde mevcut din adamlarına yeteri kadar bilgi vermek ve onları günün anlayışına göre yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'nın İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı kurslar açılması kararlaştırıldı. Bu kurslara ortaokul mezunları alınacaktı ve kurslar on aylık olacaktı.¹⁵⁹ Bu konuda Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, imam ve hatip yetiştirmek amacıyla ülkenin çeşitli yerlerinde ortaokul mezunlarını kabul edecek kurslar açmak üzere, hazırlık yaptıklarını basına açıkladı.¹⁶⁰

İstanbul'da bir gazetecinin Milli Eğitim Bakanı'na yönelttiği "imam-hatip okullarına ilginin olmadığı söyleniyor. Bu konuda bizi aydınlatır mısınız?" sorusuna karşılık, Tahsin Banguoğlu da, Diyanet İşlerinde kurulan bir komisyonun imam-hatip

¹⁵⁸Diyarbakır Milletvekili Osman Ocak ayrıca, din dersinin de programa girmiş diğer bütün dersler gibi bir müfredatının bulunması, dersin prensiplerini, amacını ve öğretme yollarını açıklayıcı açıklamalar içermesini gerektiğini de vurguladı. Öğrenciye din dersinden de not verilmeliydi ve bu not karneye geçirilmeliydi, ancak bu ders sınıf geçmede etkili olmamalıydı. Dış koruma, düzen, temizlik, gibi şeyler karneye yazıldığı halde, neden din dersinin yazılmadığını, bunda ne gibi bir sakınca olduğunu sordu. Aynı, Dönem:8, (18 Şubat 1950), Cilt no:24,s.826.; Bu arada söz alan Antalya milletvekili Niyazi Aksu da, köylerdeki kadınların eğitimsizlikten çok, fakirlikten dolayı çarşaf taktığını iddia etti. Aynı, s.832.

¹⁵⁹Nahid Dinçer, 1913'ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi, (İstanbul:Şule Yayınları, 1998), s.89.

¹⁶⁰Cumhuriyet, (2 Temmuz 1948).

okullarının programını hazırlamaya başladığı, kursların hazırlıklarının da ilerlediği cevabını verdi.¹⁶¹

Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki de, ilkokullarda din eğitimi konusunda basına verdiği demeci, imam kursları konusunda da tekrarladı. Din eğitimi konusunda çalışan komisyon, imam hatip kurslarının programı ve kitap sorunuyla ilgileniyordu. Bu kurslarda, İslam dininin kuralları geniş olarak öğretilecekti. İllerde bulunan ve yer yer dolaşan gezici vaizler Ankara'ya çağırılmıştı. Ertesi gün Diyanet İşleri Başkanının başkanlığında yapılacak bir toplantıda, vaiz programları daha esaslı bir şekilde belirlenecekti.¹⁶²

En çok merak edilen konulardan biri de, imam ve hatip yetiştirecek bu kursların hangi il merkezlerinde açılacağı idi. 13 Aralık 1948'de ilkokullarda din derslerinin neden hala okutulmadığıyla ilgili bir soru soran C.H.P.Yozgat Milletvekili İhsan Olgun, dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, bu sefer de imam ve hatip yetiştirmek üzere açılacak kursların hangi il merkezlerinde açılacağını ve ne zaman faaliyete geçeceğini, imam ve hatip kurslarında ki müfredatın hazır olup olmadığını sordu. Tahsin Banguoğlu verdiği sözlü cevapta, imam ve hatip yetiştirmek üzere açılacak kursların İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Erzurum ve Diyarbakır'da açılmasını düşündüğünü, bu şehirlerde kurslar için dersaneler hazırlandığını belirtti. Bunların müfredat programları Diyanet İşlerinde bulunan bir komisyonca hazırlanıyordu. Hazırlıklar biter bitmez bu işe başlanacaktı.¹⁶³

Yozgat Milletvekili İhsan Olgun'da karşılık olarak, imam, hatip gibi din hizmeti gören insanların sayısında her gün azalma olduğunu söyledi. Bu kurslara kaydolacaklar burs yardımı almadıkça talep az olacaktı.¹⁶⁴

1949 yılına gelindiğinde, Milli Eğitim Bakanlığı bütçe toplantılarında en fazla tartışılan konulardan biri de, açılacağı söylenen bu kursların neden hala açılmadığı yönündeydi.

¹⁶¹ *Cumhuriyet*, (26 Ekim 1948).

¹⁶² *Cumhuriyet*, (25 Ekim 1948).

¹⁶³ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Dönem: 8, (13 Aralık 1948), Cilt no: 14, s. 106.

¹⁶⁴ *Aynı*.

Bu konuda D.P. Van Milletvekili İbrahim Arvas, 3 Ocak 1949'da yapılan Milli Eğitim Bakanlığı bütçe toplantısında, iiga edilmeyen ve tadil görmeyen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmama nedenini Tahsin Banguoğlu'na sordu. Tahsin Banguoğlu, verdiği cevapta, ilgili kanunla dini meslek okulları açma görevinin Milli Eğitim Bakanlığı'na verildiğini söyledi. 1924 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi'nde bir İlahiyat Fakültesi ve ülkenin çeşitli yerlerinde de imam-hatip okulları açmıştı. Neden kapandıklarını ve 1924 ile 1933 yılları arasında öğrenci sayılarındaki azalışı, detaylarıyla açıkladı.¹⁶⁵

Van Milletvekili İbrahim Arvas'ın, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun neden uygulanmadığı ile ilgili Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na verdiği soruyu, Büyük Doğu Dergisi yazarlarından Salih Zeki Aktay, çok büyük bir memnuniyetle karşıladı. Zeki Aktay'a göre, Müslümanlar ölümlerini gömecek imamlardan yoksundu. Bir Müslüman öleceğini anlayınca, doğru dürüst ölebilmek ve gömülmek için, İslam ülkelerine göç etmeye mecbur bırakılmıştı. Arvas'ın teklifi olumluydu. Ancak gerçekleşmesi konusunda Zeki Aktay umutsuzdu.¹⁶⁶

İmam-hatip kursları bu dönemde bazı yerlerde tekrar açıldı. Ancak bu sefer de, bu kursların sayısının bir an önce artırılması talepleri geldi.

1949 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı bütçe görüşmelerinde ise, açılan Kuran Kurslarında çalışanların ücretlerinin azlığından yakınıldı. C.H.P.Balıkesir Milletvekili Eminittin Çeliköz, Kuran Kurslarına ve burada çalışanların ücretlerinin azlığına değindikten sonra, bu kurslarda çok güzel eğitim verildiğini, bunu kendi gözleriyle gördüğünü söyledi.¹⁶⁷

¹⁶⁵T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:8, (3 Ocak 1949), Cilt no:15,s.10.

¹⁶⁶Salih Zeki Aktay, Bir Kanun Teklifi", **Büyük Doğu**, Sayı no:79, (6 Şubat 1949), s.3.

İbrahim Arvas, 25 Şubat'taki bütçe görüşmelerinde de Parti Grubunca önceden verilmiş karar gereğince, ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında seçmeli olarak din dersleri okutulduğu ve bazı illerde İmam Hatip Okulları açıldığı için, manevi yönün güçlenmesine yardımcı olan Tahsin Banguoğlu'na açıkça teşekkür etti. İmam Hatiplerle ilgili olarak şu önerileri sundu:

- "İmam hatip kursları öğrencilerini ortaokullardan aldığına göre, ortaokullara da seçmeli din dersleri konulmalıdır. Aksi takdirde, İslam'ın beş şartını bilemeden, oraya gideceklerdir.
- Beş yıl şehirde müczzinlik yapanlarla Kuran kurslarını bitirenler, bu kurslara öğrenci olarak kabul edilmelidir.
- Bu kurslardan çıkan öğrencilere tatminkar ücret verilmelidir.
- Köylerde, Köy İmam Hatip Kursları açılsın. Böylece hem irtica önlenir, hem de solculuk gibi muzır cereyanların önüne geçilir". T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (25 Şubat 1949), Cilt no:16,s.660-661.

¹⁶⁷Eminittin Çeliköz'ün güzel bir eğitimden anladığı, eğitimin tamamen Arapça olması ve medrese sistemine benzemesiydi. Bunu da şu sözlerinden anlıyoruz: "Buradaki öğrencilere 'leyse lilinsanı illa

Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Görüşmelerindeki talepler, hiç değişmeden Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri'nde tekrarılandı. İmam-hatip kursları açılmıştı ama bu seferde buraya gelen öğrencilere burs sağlanmalıydı. Madem ki buraya ortaokul mezunu çocuklar alınıyordu, o zaman seçmeli din dersleri ortaokullara da konulmalıydı. Bundan sonra ki talep ise, bu derslerin zorunlu hale getirilmesi olacaktı.

4. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN STATÜSÜ SORUNU

1949 ve 1950'li yıllarda T.B.M.M. içinde oldukça sık tartışma yaratan konulardan biri de, Müslüman ve Müslüman olmayanların eşitliği ya da eşitsizliği tartışmaları idi. Özellikle vurgulanan, nasıl oluyor da yüzde doksan sekizi Müslüman olan bir ülkede, Müslüman olmayanlar daha çok hakka sahip oluyordu? Neden Müslüman olmayanların cemaat teşkilatı kurmasına izin veriliyordu da Diyanet İşleri Başkanlığı'na bu izin verilmiyordu? Diyanet İşleri Başkanlığı neden devlet kadrosu içindeydi?

Bu konuda verilecek örneklerden biri, 1949 yılı Bütçe Görüşmelerinde yer alan C.H.P.Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun konuşmasıdır. 1949 yılı Bütçe Görüşmelerinde Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, laiklik kavramının tanımı üzerinde durdu. Laikliğin din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması demek olduğu kadar, ülkede varolan dinlerin hiçbirine ayrıcalık vermemek demek olduğunu da vurguladı. Ülke içindeki Hristiyan ve Museviler'e devletten maaş verilmediği halde, Diyanet İşleri Reisliğine ve onun bünyesinde bulunanlara maaş verilmesi eşitliğe aykırı idi. Yüzde doksan sekizi Müslüman olan bir ülkede, Diyanet İşleri Reisliğine Türk Ulusunun şerefi ile orantılı bir mevki verilmesini istemek, bütün milletvekillerinin görevi idi.¹⁶⁸

14 Şubat 1950 tarihli Diyanet İşleri Bütçesi'nde de eski D.P., yeni M.P. İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, Diyanet İşleri Bütçesi'nin genel bütçeye girmesini doğru

masca' gibi şeylerden, yani insan ancak çalışmakla insan olur gibi şeylerden bahsediliyor. Öğrenciler zevkle dinliyorlar. Öğrenciler tıpkı 'eski medreselerdeki gibi' kendileri pişirip yiyor." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (23 Şubat 1949), Cilt no:16,s.448-449.

¹⁶⁸ Ayn, s.447-448.

bulmadığını belirterek, laikliğin kabul edildiği bir ülkede, bu bütçenin resmi bir bütçe olarak Meclise gelmesini uygun bulmadıklarını söyledi.¹⁶⁹

Başbakan Şemsettin Günaltay bu eleştirilere 14 Şubat tarihli Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmelerinde cevap verdi. Şemsettin Günaltay, neden Diyanet İşlerinin de, diğer dinlerde olduğu gibi cemaate bağlanmadığı ve devlet kadrosunun içinde yer aldığı eleştirilerine cevap olarak, bu çeşit karşılaştırmaların yanlış olduğunu söyledi. Ortodoks Patrikliğinin dört yüz yıldır var olduğunu, o cemaatlerin, kendi dini kurumlarını idare etmeye alıştıklarını, halbuki Müslümanlık din teşkilatının, Cumhuriyet'in ilanına kadar devlet teşkilatı içinde kaldığını anlattı. Müslüman cemaat dini kurumların yönetilmesi işine hiç karıştırılmamıştı ve bu cemaat her şeyi devletten bekliyordu. Bugün Müslüman bir köy bile camilerinin tamirini, imamların maaşlarını hala hükümetten bekliyordu. Aynı durum, büyük şehirlerdeki Müslüman mahalleleri için de geçerliydi. Söz konusu olan teşkilat bu yıl içinde Meclise sunulacaktı. Maliye Bakanı hazırlıkları bitirmek üzereydi.¹⁷⁰

Diyanet İşleri Başkanı dini konularda hükümetin emrinde değildi. Hükümetin, dini konuda en yetkili görevlinin siyasi işlere karışmasına taraftar değildi. Ancak dini görevlerini yerine getirirken de, kendisine engel olunmayacaktı.¹⁷¹

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsü sorunu, sonra ki yıllarda da Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri'nde sık sık gündeme gelecekti. Eleştiriler hep aynı eksende olacaktı: Yüzde doksan sekizi Müslüman olan bir ülkede, Müslüman olmayanların cemaat oluşturma hakkı var, ama Müslümanların yok. Devletin din işlerinden artık elini çekmesi gerektiği devamlı vurgulanacaktı.

5. DİN ADAMLARININ MAAŞLARININ ARTIRILMASI

1947, 1949 ve 1950 yıllarına ait Diyanet İşleri Bütçe Görüşmelerinde genel olarak tartışılan konu, müftülere, hatiplere, müezzinlere, imamlara, köy hocalarına, kısacası din adamlarına ayrılan maaşın az olduğu, Diyanet İşleri'ne ayrılan bütçenin

¹⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (14 Şubat 1950), Cilt no:24,s.554.

¹⁷⁰ Aynı, s.556.

¹⁷¹ Aynı.

artırılması gerektiği idi. Din adamı yetiştirecek yeterli sayıda kurumun olması da eleştirilen konulardan biriydi.

Nitekim 1947 yılı bütçe görüşmelerinde D.P.İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivri'li, Diyanet İşlerinin bir Bakanlık, hatta eski tabiriyle Şeyhülislam Dairesi olduğunu söyledi ve Diyanet İşleri Bütçesine para ayrılması gerektiğini, mahalli müftülere, imamlara ya da köy imamlarına hiç değilse çocuklara namaz surelerini öğretecek kadar para verilmesini istedi.¹⁷²

1949 yılı bütçe görüşmelerinde ise, C.H.P.Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Türk İnkılabının başlamasının üzerinden 30 yıl geçtiği ve hala din adamı yetiştirecek bir kurumun bulunmadığı üzerinde durdu. Bir zamanlar İstanbul'da açılan bir İlahiyat Fakültesi vardı, ancak mezunlarına verilen maaşın azlığı nedeniyle, buraya olan talep gittikçe düşmüştü ve sonunda da kendiliğinden kapanmıştı. Şu an görev yapmakta olan 60 yaşını geçmiş birkaç müftü kalmıştı ve bunların maaşları da, kendilerini tatmin etmekten çok uzaktı.¹⁷³

C.H.P.Ordu Milletvekili Hamdi Şarlan¹⁷⁴, 14 Şubat 1950 tarihli bütçe görüşmelerinde C.H.P.Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, M.P.İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, C.H.P.Ankara Milletvekili General Naci Tınaz da aynı düşünceleri savunanlar arasındaydı. Naci Tınaz ayrıca, 60 ilçede boş olan müftülük kadrolarının doldurulması gerektiğini, batıl inançlarla böylece savaşılabileceğini söyledi.¹⁷⁵

¹⁷²Ahmet Kemal Silivri'li'ye göre, dini hakkında bilgi edinen köy çocuklarına "hangi millettensin" denildiği zaman, yalnız Türk'üm demeyecek, elhamdülillah Müslüman'ım da diyecekti; kendisi böyle arzuluyordu. Herkesin gideceği yer aynıydı. Laiklik kimseyi kurtaramazdı. Aynı,Dönem: 8, (27 Aralık 1947), Cilt no:8,s.420-421.

¹⁷³Sinan Tekelioğlu hatip ve müezzincilere zam yapılmasını isterken, "Yeter ki bunlara para verin. Aksi takdirde minarelere çıkıp kuvvetli okuyamayacaklar" diyerek, maaşlarına "Allah rızası adına" zam istedi. Aynı,Dönem: 8, (25 Şubat 1949), Cilt no:16,s.447-448.

14 Şubat 1950 tarihli bütçe görüşmesinde, din adamlarına ait bir kanunun çıkartılmasını istedi. Aynı, Dönem: 8, (14 Şubat 1950), Cilt no:24, s.554.

Sinan Tekelioğlu 23 Mart 1950 tarihli bütçe görüşmesinde ise, Diyanet İşleri'ne yapılan zam için teşekkür ediyordu. Ancak yine de memnun değildi. Çünkü yapılan zammı yetersiz bulmuştu. Aynı, Dönem: 8, (23 Mart 1950), Cilt no:24,s.838.

¹⁷⁴Hamdi Şarlan'ın bir başka önerisi de Diyanet İşlerinin bir dergi çıkararak, dinin ve inkılapların korunması yolunda, halkı aydınlatıcı yazılar yayınlaması gerektiği idi. Diyanet İşleri Bütçesi ise bütün bu işler için oldukça mütevaziydi. Aynı, Dönem: 8, (25 Şubat 1949), Cilt no:16, s.446-447.

¹⁷⁵Aynı,Dönem: 8, (14 Şubat 1950), Cilt no:24, s.553-555.

Din deisieri verecek hocaların ve bunlara ödenen maaşların azlığı, boş olan kadroların doldurulması ve bu kadroların artırılması talepleri, sonraki yıllarda da artarak devam edecekti.

6. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TEŞKİLAT VE VAZİFELERİ HAKKINDAKİ KANUNUN DEĞİŞTİRİLMESİ

29 Mart 1950 tarihinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Teşkilat Ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair olan bir kanun tasarısı Meclise getirildi.

C.H.P.Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, bu tasarının üç önemli özellik içerdiğini söyledi. Bunların ilki, merkez teşkilatının genişletilmesi idi. Böylece İslam inanç ve ibadetinin, İslam felsefesi ahlakının ve ruhiyatının korunmasına çalışılacaktı ve bu esasları zedeleyen hurafelere yer verilmeyecekti.

İkincisi, hademe-i hayrat Vakıflar İdaresi'nden ayrılarak buraya bağlanacaktı. Üçüncü olarak da 68 ilçede boş olan müftülük kadroları doldurulacaktı.¹⁷⁶

D.P. Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban bu tasarıya ilişkin itirazları olduğunu belirtti. Diyanet İşleri Başkanının, geçen sene Halk Partisi adına propaganda yaptığını, bazı müftülerin ise işi tamamen siyasete döktüklerini söyledi. Türkiye'deki tek "sarıklı hoca" olan Diyanet İşleri Başkanından, kendisinin ve müftülerinin siyasete bulaşmamasını istedi.

C.H.P. Kocaeli Milletvekili, devlet bakanı ve başbakan yardımcısı Nihat Erim de, Diyanet İşleri Başkanının böyle bir suçlamaya karıştırılamayacağını, kendisinin nerede topluluk görse, orada vaaz verebileceğini, geçen yılki gezisinde, bir yerde halkevinde hoparlör olduğu için oradan hitap ettiğini söyledi. Eğer bir camiden bu konuşmayı yapsaydı sadece 300 kişi yararlanacaktı. Oysa ki hoparlör sonucu on binlerce kişi yararlanmıştı. Ardından şu soruyu sordu: "Halkevleri bir düşman kurumu mudur?" Diyanet İşleri Başkanının C.H.P. adına propaganda yapmadığını özellikle vurguladı.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Aynı, Dönem: 8, (23 Mart 1950), Cilt no:24, s.838-839.

¹⁷⁷ Aynı, s. 839-840.

Bu tartışmalara neden olan Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3655 Sayılı Kanuna Ek Kanun şöyledir:

Madde 1: 3665 sayılı Kanunun birinci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatı, bir başkanın idaresi altında,
Merkezde : Başkan yardımcısı, Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu, Zat işleri Sicil ve Levazım Müdürlüğü, Yazı İşleri ve Evrak Müdürlüğü, Yazı İşleri ve Evrak Müdürlüğü, Yayın Müdürlüğü, Yayın Müdürlüğü, Hayrat hademesi işleri Müdürlüğü ile Mushaflar İnceleme Kurulundan;

İllerde :

Müftülük ve ona bağlı teşekküllerden mürekkeptir.

Madde 2: 3655 sayılı Kanunun ikinci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Diyanet İşleri Başkanı Başbakanın inhası üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin olunur. Başkan yardımcısı ile Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu üyeleri, Diyanet İşleri Başkanının intihabı, Başbakanın inhası üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin olunurlar. Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu üye ve yardımcılarının akaid ve İslami ilimlerde iktisadı bulunanlar arasından seçilmesi şarttır.

Madde 3: Diyanet İşleri Başkanlığı İnzibat Komisyonu, Başkan yardımcısının başkanlığı altında müdürlerden teşekkül eder. Bu komisyon, tayini başkanlığa ait memurlar hakkında inzibati kararlar ittihaz eder.

İhtisasa taalluk eden işlerde Müşavere ve dini Eserler İnceleme Kurulunun mütalaası alınır.

Madde 4: 2800 sayılı Kanunun 4 üncü maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatı kadrosunda çalışan arasında sıhhi lüzum ve idari sebeplerle nakilleri gereken memurlar bulunduğu takdirde Başbakanlık seçim yaptırmadan bunlardan birini o yerin müftülüğüne naklen tayin edebilir.

Madde 5: Hayrat hademelerinin tayin, nakil, ve vazifeden çıkarma işleri her il ve ilçe müftüsünün başkanlığı altında Diyanet İşleri Başkanlığınca mahallerinden seçilecek iki kişiden mürekkep bir komisyon tarafından yapılır. Komisyonların kararı Diyanet İşleri Başkanlığının tasdiikiyle tekemmül eder. Bu hizmete ilk defa alınacakların adı geçen komisyon huzurunda imtihana girip kazanmış olmaları şarttır. İmtihanda müsavi derecede muvaffak olanlar arasında imam ve hatip kursunu bitirenler tercihen tayin olunurlar. İllerde hayrat hademelerinin kontrolü müftülere ifa edilir.

Madde 6: Köylerde imamlık yapabilmek, Diyanet İşleri Başkanlığının veya bu makamın yetkili kıldığı müftülüklerin yazılı müsaadesine bağlıdır.

Madde 7: Mülhak vakıflardan, Vakıflar Genel Müdürlüğünce mazbut vakıflar arasına alınacakların bütçe yılı sonuna kadar olan gelirleri, bu Genel Müdürlüğün Gelir Bütçesinde açılacak özel bir bölüme gelir ve bu vakıflara ait hayratın hademe vazifesi ile aydınlatma, ısıtma, döşeme ve öteberi giderlerine sarf edilmek üzere gider bütçesinde açılacak özel bir bölüme Maliye Bakanlığınca ödenek kaydedilir.

Bu hizmetlere ait kadrolar, Vakıflar Genel Müdürlüğünün işarı üzerine Diyanet İşleri Başkanlığınca ertesı yıl bütçesine alınır.¹⁷⁸

Böylece bu kanun ile Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı genişletildi.

Hayrat hademelerinin tayin, nakil ve görevden çıkarma işleri Diyanet İşleri

¹⁷⁸ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt no: 31, (29 Mart 1950), s.1950-1951.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: 8, (23 Mart 1950), Cilt no:24, s.840-841.

Başkanlığı'na bağlandı. Böylece din hizmetleri, istismarcılara ve boş inançların önlenmesine karşı daha geniş bir şekilde devlet eliyle verilecekti.

7. ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİNİN AÇILMASI

İlahiyat Fakültesi, ilk defa Darülfünun'da, 3 Mart 1924 tarihli 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesinin, "Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis edecektir", hükmüne dayanarak kuruldu.¹⁷⁹

İlahiyat Fakültesi 1933 öğretim yılına kadar Darülfünun içinde öğretime devam etti. Ancak öğrencileri bir süre sonra gittikçe azaldı. Hükümet çevresine ve basına göre, Darülfünun, yapılan inkılaplara ilgisiz kalmıştı.¹⁸⁰

İlahiyat Fakültesinin niçin kapatıldığı konusu, 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılması Mecliste tartışılırken gündeme geldi. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu İlahiyat Fakültesi'nin niçin ve ne zaman kapatıldığını şöyle açıkladı:

"Bu kurumların niçin ve ne zaman kapandığını tespit ettim. 1924-1925 yılında açılan İlahiyat Fakültesi'nin 284 talebesi vardı. Bu talebe 1926-1927 yıllarında 167'ye, 1927-1928 yıllarında 53'e, 1929-1930 yıllarında 35'e 1932-1933 yıllarında 20'ye düşmüştür."¹⁸¹

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na sıkça sorulan sorulardan birisi, İlahiyat Fakültesi'nin ne zaman ve nerede açılacağıydı. Nitekim, C.H.P. Yozgat Milletvekili İhsan Olgun, Tahsin Banguoğlu'na "İslam İlahiyat Fakültesi'nin hangi üniversitede, ne zaman kurulacağı" ile ilgili bir soru sordu. Tahsin Banguoğlu verdiği sözlü cevapta, İlahiyat Fakültesinin üniversitelerin her ikisinde veya şimdilik bir tanesinde açılmasının söz konusu olduğunu söyledi.¹⁸²

¹⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 2, (2 Mart 1924), Cilt no:7, s.21-69.

¹⁸⁰ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), s.45-46.

¹⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (3 Ocak 1949), Cilt no:15, s.10.

¹⁸² a.g.e., Dönem: 8, (13 Aralık 1948), Cilt no:14, s.106.; Bir gazetecinin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na sorduğu "İlahiyat Fakültesi ne zaman ve nerede açılacaktır" sorusu üzerine Banguoğlu, üniversitelerde İlahiyat Fakültelerinin açılmasının söz konusu olduğunu cevabını verdi. *Cumhuriyet*, (27 Temmuz 1948).

İlkokullarda din bilgisi dersleri başlayınca ve öğrenci velilerinin büyük bir çoğunluğu, din bilgisi dersini olumlu karşılayıp çocuklarının bu dersi okumasını isteyince, bu defa da din bilgisi öğretmeni yetiştirme sorunu ortaya çıktı. Bu ihtiyacı karşılamak için önce öğretmen yetiştiren kurumlara bilgili öğretmenler yetiştirilmesi düşünüldü ve bir İlahiyat Fakültesi kurulması yoluna gidildi. Ankara Üniversitesinde bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması tasarısı meclise getirilince, memnuniyet ve teşekkür ifadelerinin yanında, mektep-medrese mücadelelerinin yeniden başlatılmaması dilekleri de yer aldı. İlahiyat Fakültesi, din sorunlarının sağlam ve bilimsel esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli din adamlarının yetişebilmesi için gerekli şartları hazırlamak gibi amaçlarla açıldı.¹⁸³

İlahiyat Fakültesi'nin kurulması ile dinsel alanda da reform yapılmış olacaktı. İslam dininin içine giren hurafe ve ilkel telkinlerin tesiri yok edilecek, İslamiyet daha rasyonel hale gelecekti. Basında yer alan genel görüş buydu.¹⁸⁴

Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan İlahiyat Fakültesi'nin kadro kanunu tasarısının oylandığı, 4 Haziran 1949 tarihindeki T.B.M.M. oturumunda, oylamaya 250 milletvekili katıldı. Katılan üyelerin tamamının oyu ile fakültenin kurulması için hükümetin getirdiği tasarı kabul edildi.¹⁸⁵

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 21 Kasım 1949 tarihinde öğretime başladı. Fakültenin göze çarpan önemli özelliklerin biri, Arapça eğitime yer vermesiydi. Böylece bu dil on altı yıldan beri ilk defa bir eğitim kurumunda okutulmuş olacaktı.¹⁸⁶

8. TÜRK CEZA KANUNU'NUN 163. MADDESİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ

1945 yılından sonra, Cumhuriyeti ve devrimleri dinsizlikle bağdaştırma, dinin toplum üzerinde ki etkisinden yararlanarak siyasal bir sonuca varma eğilimi belirmeye başladı.

¹⁸³Beyza Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, (Ankara: Emel Matbaacılık, 1980), s.58.

¹⁸⁴"İlahiyat Fakültesinin Kurulması", *Ulus*, (3 Haziran 1948), s.1.

¹⁸⁵T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (23 Mart 1950), Cilt no:24, s.838-839.

¹⁸⁶Sistem Bölükbaşı, a.g.e, s.93.

Bu durum, 1949 yılında, Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kıldı. Yapılan bir değişiklikle, dine dayalı devlet kurmaya yönelik propaganda yapmak ve örgüt oluşturmak, bir suç olarak yeniden düzenlendi. "Siyasi maksat veya şahsi nüfuz ve menfaat temini kastıyla yapılan dini telkinlerin" cezalandırılmasını öngören tasarı, tepkiyle karşılandı ve tasarıya ilişkin görüşmeler T.B.M.M.'de, din ve laiklik konusunda yoğun tartışmalara neden oldu.¹⁸⁷

1949 yılında "son zamanlarda dincilik propaganda ve cereyanları dikkati çekecek bir mahiyet almıştır. Cemiyet nizamlarını dini akidelere uydurmak isteyenlerin hareket ve faaliyetleri bir tehlike teşkil etmeye başlamıştır" gerekçesiyle, Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin yeniden gözden geçirilmesi ve ihtiyacı karşılayacak bir şekilde düzenlenmesi zorunlu sayıldı.¹⁸⁸

Başbakan Şemsettin Günaltay, bazı dinsel faaliyetleri kısıtlayan bir maddenin Türk Ceza Kanunu'na neden eklenmesi ihtiyacı duyulduğunu, 22 Nisan 1949'da yaptığı bir basın açıklamasıyla duyurdu.

Başbakan Şemsettin Günaltay irtica hakkında, "vicdan hürriyetini korumayı insanlık görevi bilenlerdeniz" diyordu. Ancak düşünce özgürlüğü de aynı derecede geniş olmalıydı. Bugünün ihtiyaçları 1000-1500 yıl önce yaşamış insanların kafa yapılarına göre düzenlenemezdi. Eski hurafelerin tekrar canlanmasına, Meclis kararlarından başka esasların ülkede hakim olmasına izin vermeyeceklerdi. İrticanın uyanmasına karşı şiddetli kanuni önlemler alınmıştı. Şemsettin Günaltay bu arada, dönemin kanunlarındaki yetersizlik ile ilgili olarak da, ilginç bir ifade de bulundu: "Mesela Ankara'da bir şeyh var, bir türlü dokunamıyoruz!"¹⁸⁹

Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporunun metni şöyledir:

Gerekçe:

"Son zamanlarda komünistlik ve dincilik propaganda ve cereyanları dikkate çekecek bir hal almıştır. Hal ve vaziyetin imkan ve müsaadesine göre çeşitli ve çok değişik şekillerde çalışmalar ile cemiyet nizamlarını komünist esaslara ve dini akidelerine uydurmak isteyenlerin gizli ve açık her nevi hareket ve faaliyetleri ülkenin ve halkın emniyet ve selameti ve saadet ve refahı ve ilerleme ve gelişmesi namına bir tehlike teşkil etmeye başlamış ve cemiyeti içinden gevşetip çökertmeye matuf bu türlü bozguncu hareketlerin layık oldukları şiddet ve ehemmiyetle takip ve tenkilini, gerekli kılmıştır.

¹⁸⁷Duman, a.g.e., s.32-33.

¹⁸⁸Nazmı Avcı, *Türkiye'de Normatif Din ile Sosyal- Siyasal Politikalar*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2000), s.237.

¹⁸⁹*Cumhuriyet*, (22 Nisan 1949).

Madde 163: Türkiye laik bir Devlettir. Devlet kanunları, müesses her türlü nizam, millet ve ülkenin gerçek ihtiyacının ve bir lüzum ve icabın karşılığı ve ifadesidir.

Kanun ve nizamlar, Devletin kuruluşunda hakim olan asla esasa uygun ve onun yararına olur. Bunların Devletin esas umdelerine aykırı bir asla ircaı hiçbir suretle düşünülemez, caiz görülemez.

Bunun için laikliğe aykırı olarak içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki nizamları kısmen de olsa dini esas ve inancalara uydurmayı hedef tutan her hareket kanun ile ceza müeyyidesi altına alınmıştır.

Kanunumuzun bu konuda olan boşluğu tasarı maddesinin ilk ve ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı hükümler ile doldurulmuştur.

Yürürlükte olan maddenin ilk fıkrası, ihtiva ettiği unsurlar itibariyle zararlı hareketleri gereği veçhile karşılamaya yetmediğinden kaldırılarak halde Zararlı görülen hareketleri men e yeter görülen tasarı maddesinin dördüncü fıkrası yazılmıştır.

Anayasa hükümlerince din reddedilmiş değildir. Herkes dinini seçmekte ve icabını yerine getirmekte serbesttir. Buna bir şey denemez. Yalnız kabul edilmeyen cihet dini meşru olamayan maksat ve sebeplere vasıta ve alet kılmaktır.

Fıkra da görüldüğü üzere din propagandası veya dini telkin cezayı müstelzim olmak için siyasi maksat ile veya şahsi nüfuz veya menfaat temini kastiyle yapılmış olmalıdır. Dini veya dini hissiyatı veya dinen mukaddes tanılan şeyleri siyasete alet ederek bu maksatla propaganda yapmanın veya telkinde bulunmanın zararları büyüktür. Şahsi nüfuz ve menfaat temini için dini alet eden propagandayı cezalandırmak herkesçe mukaddes tanılan bir kurumu bayağı endişelerden masun kılmak içindir.

Din propaganda ve telkinlerinde failin yukarıda beyan olunan asıl maksadını gözetmek lazımdır. Fıkra da beyan olunan kasıtlar dışında kalan bir din propagandası veya dini telkin cezayı müstelzim olmaz

Dine taalluk eden propagandaların yayım yeri yayım vasıtası, yayım konusu bakımından tesirleri az veya çok olacağından bu sebepler ile az zarar umulan hallerde suçluya daha az ceza vermek adalet icabı olur. Tasarının beşinci fıkrası bu düşünce ile yazılmıştır.

Tasarının birinci ve dördüncü fıkralarına hakim olan düşünce itibariyle yürürlükte bulunan maddenin son fıkrasının kanundan çıkarılması uygun görülmüştür.

Madde tasarısının son fıkrası madde maksudu olan cemiyeti 141. maddeye atfı suretiyle izah eder.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Dağılımları emredilmiş olan madde konusu cemiyetleri sahte nam altında veya muvazaa şeklinde dahi olsa yeniden teşkil ve tanzim ve sevk ve idare edenlere daha ağır ceza tertibini bildiren madde fıkrası olduğu gibi tasarıya alınmıştır. Fıkranın mutlak beyanından anlaşılacağı üzere dağıtılmış olan cemiyetleri yeniden kuranların, dağıtılan cemiyette evvelce bulunmuş suçun husulünde şart değildir. Bu kabil yasak cemiyetleri yeniden kuranlar; ister dağıtılmış olan ilk cemiyete olsun ister olmasınlar sadece dağıtılmış olan cemiyeti yeniden kurmuş olmalarından dolayı bu fıkra uyarınca artırılmış olarak ceza görürler. Burada önemli olan cihet, suçlunun yeniden kurduğu cemiyetin evvelce dağıtılmış olduğunu bilmesi ve ona rağmen harekete geçmiş olmasıdır. Tasarı maddesine eklenen son fıkra ile madde maksudu olan cemiyet tarif ve izah olunmuştur. Buna göre iki veya daha ziyade kimselerin maddenin diğer fıkralarında yazılı amaçlar etrafında sadece birleşmiş olmaları cemiyetin vücudunu kabul için yeter bulunmuştur. Bu hususta gizli veya açık bir sözleşmeye, cemiyet kanunundaki formalitelerin tahakkukuna lüzum ve ihtiyaç olmadığı gibi cemiyeti teşkil edenlerin kanunun 313. maddesi beyanı veçhile beş kişi veya daha ziyade olmaları da gerekmez. **Düstur**, 3. Tertip, Cilt no:30, Sayı no:7234, s.1434.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:8, Cilt no:19, (9 Mayıs 1949), s.5.

Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonunun Raporu okunduktan sonra, mecliste yapılan tartışmalar laikliğin tanımı ya da nasıl olması gerektiği üzerinde gerçekleşti.

D.P. İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, tasarının laiklik kavramını aştığını, bunun üzerinde yanlış hükümlerin inşa edildiğini söyleyerek, laiklik kavramının tanımı üzerinde duran milletvekillerindendi. Laiklik vicdan hürriyeti demekti, dinsizlik demek değildi. Dini siyaset konusu yapmamak demekti. Diyanet İşleri Bütçesinin ve Vakıflar Bütçesinin Meclise getirilmesi, Diyanet İşleri Başkanının hükümet tarafından atanması, laikliğe aykırıydı. Osman Nuri Köni'ye göre, laiklik sadece Müslüman olmayan kesime uygulanıyordu. Ülkedeki Müslüman olmayan kesim cemaatle yönetiliyordu. Bütçeleri meclise gelmiyordu. İbadetin şekline ve hangi dilde ibadet edildiğine de karışılıyordu. Oysa ki Müslüman olmayanlarda böyle bir müdahale söz konusu değildi. Bu yüzden bu yasa tasarısı, vicdan ve din hürriyeti ile laikliği ayaklar altına alıyordu.

D.P. Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer'e göre ise 163.madde görünüşte, laiklik prensibini korumak için konmuştu ve ülkede laiklik tehlikedeymiş gibi bir hava seziniyordu. Oysa ki inkılaplar tutuculuğun en yoğun olduğu zamanlarda yapılmıştı; halkın sesi yine de yükselmemişti. Türk halkı her şeye kuzu gibi itaat ederdi. Şu anda yapılan, bir bardak suda fırtınalar koparmaktı. Bu kanun ülkedeki huzur ortamını bozacaktı. İki kişi arasındaki sırlara kulak uzatılıyordu. Hasan Dinçer'e göre, Anayasa laikliği tarif etmiyordu. Hiçbir kanun da laiklikten neyin kastedildiğini açıklamıyordu. Dolayısıyla 163. maddenin neleri suç sayıp, neleri suç saymayacağı da tartışma konusuydu.¹⁹¹

Tasarının gereksizliğini, gerçek dindarların düşüncelerini söylemekten korkar hale geleceği iddiasıyla açıklayanlarda vardı. Hatta amaç, muhalefetti ezmek de olabilirdi. Denizli Bağımsız Milletvekili Reşat Aydın, 163. maddenin “dini hissiyatı veya dince kutsal sayılan şeyleri alet ederek propaganda yapmak” bölümünü okudu, tasarının bu konuda propaganda yapanın cezalandırılması için üç türlü amaç güttüğünü belirtti:

1. Siyasi çıkar sağlama,
2. Kendisine belirli bir yer edinme,
3. Her ne olursa olsun dini siyasete alet etme.

¹⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (8 Haziran 1949), Cilt no:20, s.577.

Reşat Aydın'ı'ya göre, suç unsurları oldukça esnekti. Bu kanun muhalefeti yok etmek için bir tuzaktı.

Kanun çıkarsa, tehlikede olacak olan laiklik değil, vicdan hürriyeti olacaktı.¹⁹²

D.P.Muğla Milletvekili Necati Erdem de, başka ülkelerin kanunlarından gelen genel veya özel hükümler kabul edilirken, ülkenin tarihi olan İslam hukukunun genel ve özel şekillerde uygulanmasına neden izin verilmediğini sordu. Dini inanç bazen sosyal inançla birleşebilirdi. Örneğin üniversitelerde kızlarla erkeklerin bir arada bulunmasının ahlaki sakıncaları vardı. Şer'i kanunlar bu birlikteliği zaten reddediyordu. Ortaokul ve üniversitelerde "kadınlar ve erkekler ayrılmalı, bir düzene bağlanmalıdır" denirse, laiklik kavramına aykırı bir söz olacaktı. Oysa ki burada amaçlanan, vatandaşların namusunu korumaktı. Necati Erdem'e göre, bu tasarı gündemdeyken, Müslümanların dini esasları ele alarak aralarında konuşmaları çok zor olacaktı. Kutsal dini ileri sürmenin suç sayıldığı bir ortamda, neden dinsizlerin kurallarını ortaya sürmelerine karşı bir maddenin yer almadığını da sordu.¹⁹³

Bu arada irticanın komünizmden daha az tehlikeli olduğu ya da asıl tehlikenin irticadan değil de komünizmden kaynaklanacağı tartışmaları da yoğun olarak yaşandı.

C.H.P.Manisa Milletvekili Muammer Alakant, sevk edilen tasarıda, komünistlik ve din propagandacılığının aynı yaptırımlarla ceza karşısında bulundurulmasını eleştirenler arasındaydı. Çünkü, din herhangi bir saldırıda ülkeyi koruyan, komünizmle mücadele eden bir unsurdur.¹⁹⁴

D.P.Afyonkarahisar Milletvekili Hazım Bozca, irticayı önlemek için konan 163. maddenin, anayasanın teminat altına aldığı düşünme ve söz hürriyetine, vicdan ve inanç özgürlüğüne müdahale ettiğini savundu. Ülkede irtica değil, komünizm vardı.¹⁹⁵

D.P. İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü ise, bu tartışmaya parti içindeki arkadaşlarından farklı yaklaştı. Komünizmin her ülkede, o ülkenin psikolojisine uygun olarak ülke içine girdiğini belirtti. Komünizm bu ülkeye de sarık takarak girmişti. Bu yüzden irtica ve komünizme karşı korunma tedbirlerini bir arada içeren bir kanun

¹⁹² Aynı, s. 585.

¹⁹³ Aynı, s. 586-589.

¹⁹⁴ Aynı, s. 590-591.

¹⁹⁵ Aynı, s. 594-595.

normaldi. İrtica ile din çok farklı kavramlardı. Bu iki kavram asla birbiriyle karıştırılmamalıydı.¹⁹⁶

Kanun tasarısının savunmasını yapan milletvekilleri ise, tasarının gerekliliğini açıklarken, ülkede geçmişten beri süregelen gerici olayları örnek veriyorlardı.

C.H.P. İzmir Milletvekili Ekrem Oran, bu tasarımı meclise getiren hükümetin tamamen Müslüman Türk çocuklarından oluştuğunu söyledi. Bu yüzden, başta Osman Nuri Köni olmak üzere bazı milletvekillerinin, “din elden gidiyor” gibi bir endişe taşımaları gereksizdi. Bu tasarıya gerekçe olan hiçbir olay olmadığını savunan kişilere yanıt olarak da, yakın bir zaman önce Mecliste iki kişinin Arapça ezan okuduğunu hatırlattı. Denizli Milletvekili Reşad Aydın’ın “sadece bir serserinin işi” sözü üzerine, “belki öyledir, ama, inkılap çocuklarını, arkasında bir teşkilat mı var, endişesine düşürmüştür” cevabını verdi.

Ekrem Oran, “hala sıtmanın çaresini ilaçlarda değil de, dedelerde arayan insanlar var” dediği sırada, meclisten, “öyle insanlar Avrupa’da da var” karşılığı geldi. Oran amaçlarının, toplum içinde inkılabı kökleştirmek olduğunu söyledi. İnkılabın emrettiği şeyleri yapmakla zorunluydular.¹⁹⁷

Başbakan Şemsettin Günaltay’ın tasarının aleyhinde konuşan milletvekillerine verdiği cevap oldukça uzun ve anlamlıydı.

İrticanın komünizm görüntüsü altında ortaya çıkabileceğini, hatta bazı yerlerde bu görüntü altında ortaya çıktığını söyledi. Geçmişte irticanın teşvik edildiği zamanlar olmuştu. Bugüne kadar gerici hareket olmadı diyen arkadaşlarının da, geçmişteki irtica olaylarının oluştuğu zamanları hatırlamalarını istedi. O dönem Takrir-i Sükun Kanunu yürürlükteydi ve İstiklal Mahkemeleri kurma imkanları vardı. Bütün bunlara rağmen isyanlar ortaya çıkmıştı. Bazı milletvekillerinin “irticanın aleyhindeyiz, ama bunu önleyecek kanun yapmayın” düşüncelerine de bir anlam veremiyordu.

Bu sorun hakkında D.P. Başkanı ile de görüştüğünü, parti başkanının sürekli olarak irtica endişesinden bahsettiğini, kendisinin de irticayı önleyecek bir kanun tasarısı hazırlayacağını söylediğini belirten Başbakan Şemsettin Günaltay sordu: “Size mi inanayım, başkanınıza mı?”

¹⁹⁶ Aynı, s. s.640-641.; Zafer, (10 Haziran 1949).

¹⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (8 Haziran 1949), Cilt no:20, s.592-593.

Günaltay, laikliği de, devlet işlerine, başka bir deyişle, milletin hayatı kanunlarına esas olarak, başka kanunlara başvurmaksızın, Büyük Millet Meclisinin hükümlerini sağlamak olarak tanımladı. Din ile dünyayı ayırmanın anlamını da böylece açıklamış oluyordu. Laikliği, dünya işlerine din işlerini karıştırmamak olarak tarif eden ve bundan bir nevi dinsizlik sonucunu çıkartanları da eleştirdi. Arabistan'ın Hicaz çöllerinde yetişmiş olan İmam Melik'in binlerce yıl önce, o zamanın ve o yerin ihtiyaçlarına ve şartlarına göre yaptığı içtihatları; Afrika'da Berberler arasında yaşayan İmam Hanbeli'nin, ülkenin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre kurduğu esasları kabul etmeyeceklerini açıkça ifade etti. Osman Nuri Köni'ye hitaben de, Müslümanların da ibadetlerinde Yahudiler kadar serbest olduğunu, ülkede din hükümlerine tamamen uyan bir Müslüman'a kimsenin müdahale edemeyeceğini söyledi. Kendisinin, ilkokullarda din dersi okutmaya başlayan, imam hatip kursları ve İlahiyat Fakültesi açan bir hükümetin başkanı olduğunu hatırlattı. Kanun tasarısını hazırlama amaçları, Damat Ferit gibi Hilafet Orduları kurmak isteyen ya da ülkeyi kanlara boğmak isteyen Derviş Vahdeti'lerin belirmesine meydan vermemekti.¹⁹⁸

163. madde, bütün bu tartışmalara rağmen değiştirildi ve şu şekli aldı:

"Madde 163- Laikliğe aykırı olarak Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

Böyle cemiyetlere girenler veya girmek için başkalarına yol gösterenler altı aydan aşağı olmamak üzere hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Dağılmaları emredilmiş olan yukarıda yazılı cemiyetleri sahte nam altında veya muvazaa şeklinde olsa dahi hakkında verilecek cezalar üçte birden eksik olmamak üzere artırılır.

Siyasi menfaat temin veya şahsi nüfuz tesis eylemek veya her ne suretle olursa olsun laiklik esasını sarsmak maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes sayılan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

¹⁹⁸ Aynı, Dönem: 8, (8 Haziran 1949), Cilt no:20, s.596-598.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Günaltay'ın, Köni'ye hitaben söylediği "ben okullara din derslerini sokan, imam-hatip kurslarını açan, ilahiyat fakültesini kuran hükümetin başkanıyım" sözlerini eleştiren bir yazı yazdı. Kendisi de Recep Peker Hükümeti zamanında üç istekte bulunmuştu: Çocuklara din dersi verilmesi, imam yetiştirecek önlemlerin alınması, hiç olmazsa bir tane İlahiyat Fakültesi açılması... Hasan Saka bu istekleri kendi hükümetinin teklifi olarak meclise getirmişti. Ardından şu soruyu soruyordu: "Bu istekleri sözlü ve yazılı olarak istediğimiz için biz inkılap düşmanınız da, Köni'ye yukarıdaki cevapları vererek aynı fikirleri kanun haline koyan hükümet başkanı suçüstü yakalanmış bir mürteci değil midir?" Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre, en büyük şanssızlıkları askerlikte, idarede, adliyyede, eğitimde v.b. bilim ve sanat dallarında oluşan yeni hareketlerin, medreselere vaktinde girememiş olması idi. Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Mürteci Kimdir?", Zafer, (2 Temmuz 1949), s.1-4.

Yayın yeri veya yayını vasıtası veya yayını konusu bakımından az zarar umulan hallerde faile altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Bu maddede yazılı olan cemiyetler hakkında 141. maddenin son hükmü yürür.¹⁹⁹

Ancak oylamadan sonra tartışmalar yine de devam etti. Israrla üzerinde durulan konu, laikliğin tanımının yapılmamasının ya da yanlış anlaşılmasının ülkede huzursuzluğa yol açacağıydı. Milletvekillerinin iddiasına göre, laikliğe karşı halkta derin bir nefret uyanmıştı. Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant ve Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer bu görüşteydi.²⁰⁰

Maraş Bağımsız Milletvekili Emin Soysal da kanunda geçen "telkin" sözcüğü üzerinde durdu. Emin Soysal'a göre, camilerde vaaz veren her vaiz gibi, okulda, üniversitede ders veren bir profesör de telkinde bulunabilirdi.²⁰¹

C.H.P. Bursa Milletvekili Zehra Budunç, meclisteki "neden din dersleri zorunlu değildir, ortaokullarda, üniversitelerde neden kızlar ve erkekler yan yana okuyor, neden İslam hukuku konuşulmuyor, neden dört kadın alınmıyor," tartışmalarının direk Cumhuriyet'e ve Devlete karşı olduğunu, belirtti. O'na göre, etrafta kadınla ilgili çıkan kötü düşüncelerin merkezi Meclisti.²⁰²

Adalet Bakanı Fuat Sirmen de Saidi Nursi'nin ve ona bağlı kişilerin Ankara, 'da faaliyet içinde olduğunu örnek verdi ve bu faaliyetlerin tamamen irticacı ve laikliği kökünden kaldırmayı amaçlayan nitelikte olduğunu söyledi. Ancak bu hareketler karşısında hakimlerin, eski metne göre, ülkeye bir zarar geldikten sonra ceza

¹⁹⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (8 Haziran 1949), Cilt no:20, s. 666.

²⁰⁰Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer'in bu konuda verdiği örnekler de ilgi çekiciydi. "Köylü tek karı ile yapamaz. Çünkü tarlasına gidip çalışacak, evinde yemeğini pişirecek, çamaşırını yıkayacak, başka işlerini görecektir insanlara daima ihtiyaç vardır. Bu bakımdan ekonomik bünyemize çok eşlilik daha uygundur; esasen dinimizde bu emreder" sözlerini söyleyen bir kişinin cezalandırılacağını, oysa ki bu sözlerin, laiklik prensibini kökünden sarsacak, ülkenin bünyesini tehlikeye düşürecek nitelikte olmadığını iddia etti. Bu sözler, o kişinin kendi yargılarına göre söylediği samimi sözlerdi. "Dinimiz de bunu emreder" ifadesini çıkartınca, hiçbir suç oluşturmazdı.

"Bu ülkede servetin dağıtılması için miras hukukunun değiştirilmesi lazımdır. Erkeğe daha fazla, kadına daha az pay verilmesi gerekir. Bu, ekonomik, bünyemize de uyar, faydalı olur" ifadesinin de buraya kadar suç olmadığına inanıyordu. Fakat bu kişi "eski ahkam da bana müsaittir" ilavesini yaparsa, 163. maddeye göre hemen cezalandırılacaktı. Aynı, s. 668-669.

İstanbul milletvekili Fuat Hulusi Demirelli de, "nüfusu arttırmak için, Türk köylüsünün iki kadın almasına taraftarız" şeklinde bir ifadenin suç sayılmayacağını, fakat "eski ahkâmda böyleydi; şeriat da böyle kabul etmişti ; dinen bu böyledir" ifadelerinin suç olacağını bir hakim arkadaşından öğrendiğini söyledi. Aynı, s. 685.

²⁰¹Aynı, s. 688.

²⁰²Aynı, s. 685.

verebileceklerini belirterek, ülkenin içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla bu değişikliklerin yapılmasının şart olduğunu belirtti.

Önlenmek istenen, herhangi bir partinin, herhangi bir parti mensubunun politika faaliyetlerinde, dini siyasete alet etmesi idi. Şeyhlerin v.b. kişilerin, masum Türkleri istismarının önlenmesi amaçlanmıştı.²⁰³

163. maddenin bazı maddelerinin değiştirilmesi, İslamcı basında da geniş bir yer tuttu. Sebilürreşad'a göre, bu kanun gerçekten iman edenler ile etmeyenleri birbirinden ayıracak ilahi bir sınavdı. Din özgürlüğü büyük bir sekteye uğramıştı.²⁰⁴

163. maddenin bazı maddelerinde neden değişiklik yapılması gerektiği, aslında son derece açıktı. Ülkede bir takım gerici istekler uyanmıştı ve bu istekler önce alçak, daha sonra da giderek yükselen bir ses tonuyla dile getirilmeye başlanmıştı. Ayrıca din, bazı kişiler tarafından açıkça siyasete alet ediliyordu. Bu kanuna muhalif milletvekillerinin öne sürdükleri "laikliğin tanımının yeterince yapılmamış olması, şeriatın zaten toplumu düzenleyici bir takım şartları bünyesinde barındırdığı, bu kanunun kişi haklarını ve özgürlüklerini zedeleyici hükümleri içerdiği iddiaları, kuşkusuz gerçeği yansıtmaktan çok uzaktı. Gerçek olan, ülkede yavaş yavaş dini siyasete alet etme ekseninde, gerici bir kıpırdanmanın başladığıydı.

9. T.B.M.M.'DE ARAPÇA EZAN OKUNMASI VE TARTIŞMALARI

1945'te çok partili sisteme geçilmesi ve yeni kurulan D.P.'nin, özellikle de M.P.'nin din ve vicdan özgürlüğünü farklı yorumlama anlayışları, laikliğe yönelik eleştirileri canlandırdı.²⁰⁵

Özellikle, ezanın Türkçe değil de Arapça okunmasının gerekliliği, çok sık gündeme getirildi. Çok geçmeden, 4 Şubat 1949 tarihinde Muhittin Ertuğrul ve Osman Yaz adındaki kişiler T.B.M.M. dinleyici locasında Arapça ezan okumaya kalkıştı. Yapılan araştırmalar sonucunda, Başkan vekili Feridun Fikri Düşünsel, Osman Yaz'ın

²⁰³ Aynı, s. 690-692. ;Cumhuriyet, (10 Haziran 1949).

²⁰⁴ "Sebilürreşad'ın Müslüman kardeşlerine Nasihati", *Sebilürreşad*, (1949), Cilt no:2,Sayı no :48,s. 364-365.

²⁰⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt no:4, Bölüm:2, (Ankara, Bilgi Yay., 1999), s.39-40.

Ticani Tarikatı üyesi olduğunu açıkladı ve Meclis'e giriş kartlarının D.P. Kütahya Milletvekili İhsan Şerif Özgen tarafından verildiğini kamuoyuna duyurdu.²⁰⁶

Arapça ezan okuyan bu kişilerden biri daha önce akıl hastanesine yatmış eski bir memur, diğeri ise akli muayeneden geçirilmiş bir hastaydı. Böyle bir eylemi daha önce de gerçekleştirdikleri için, bu suçtan önceden de mahkum olmuşlardı.²⁰⁷

Arapça ezanın yeniden tartışılmaya başlandığı o günlerde, gündeme Hikmet Bayur'un bir iddiası geldi: "Türkçe ezanla Atatürk'ün hiçbir alakası yoktur!" Ancak Hikmet Bayur kişisel olarak ezanın Türkçe okunması taraftarıydı.

Bu demece Falih Rıfkı Atay cevap verdi: "Ezanın Türkçe'ye çevrilmesinde Atatürk bizzat çalışmıştı." Türkçe ezan bir din değil, bir kültür işiydi. Atatürk ve onun gibi düşünen inkılapçıların, ulusallaşma ve batılaşma hareketinin başarılı olması için düşündükleri ilk şartı, dilde ve kafada, Türk milletini Arap kültüründen uzaklaştırma olmuştu. Falih Rıfkı Atay'a göre, Latin yazısını almak, dili ulusallaştırmak ne ise, ezanı Türkçeleştirmek de oydu. İnkılap camileri kapatmamıştı. Kürsülerde hutbe, minarelerde ezan okunmasını, camilere girişi yasaklamamıştı. Bu yüzden Bayur'un sözleri, kimseye inandırıcı gelemezdi. Atatürk, sağ olsaydı Kuran'ı da Türkçe okuturdu. Bu işi gecikmiş ise bunun tek nedeni, önce metin sorunu, sonra da din çalışmalarının bitmemesi idi.²⁰⁸

Bu kez de Falih Rıfkı Atay'ın "Atatürk sağ olsaydı Kuran'ı da çoktan Türkçe okutacaktı" iddiasına Hikmet Bayur karşı çıktı. Atatürk ibadet işlerine karışmamayı ilke edinmişti. O'nun tek çabası taassubu kırmaktı. Cumhuriyet Halk Partisi laik geçiniyordu ancak, 1946'dan beri de dini siyasete alet ediyordu. Bayur'a göre, C.H.P. hiçbir şeye inançla bağlı değildi. Tek amacı iktidarda kalmaktı.²⁰⁹

Feridun Osman Menteşoğlu da Hikmet Bayur'u eleştirenler arasındaydı. Mecliste Arapça ezan okunmasından dolayı bütün halk üzüntü içindeydi. Millet Partisi lideri Hikmet Bayur'un suçu ezanı okuyanlara değil de yönetime bulan ve Atatürk sağ kalsaydı bunların olmayacağı ile ilgili sözlerini eleştiriyordu. Bu sözler, Mustafa

²⁰⁶T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (4 Şubat 1949), Cilt no:16, s.37.

²⁰⁷Cumhuriyet, (5 Şubat 1949).; Bu tarikat Trabluslu Şeyh Ahmed Ticani tarafından kurulmuş ve Türkiye'de Kemal Pilavoğlu'nun önderliğinde örgütlenmişti. Cumhuriyet, (6 Şubat 1949).

²⁰⁸Cumhuriyet, (8 Şubat 1949).

²⁰⁹Cumhuriyet, (9 Şubat 1949).

Kemal'e yakınlığıyla övünen Bayur'un, devrimlerin yalnızca Mustafa Kemal'in ölümlü hayatıyla sınırlı kalacağına inandığının bir kanıtı olarak değerlendirildi.

Feridun Osman Menteşoğlu da tıpkı Falih Rıfkı Atay gibi "Atatürk sağ olsaydı, ilk önce bütün din kitaplarını, hutbeleri, vaazları ve Kuran'ı Türkçeleştirirdi" düşüncesini savundu. Bu, işe ezandan başlayan Atatürk'ün amacı, toplumu hurafelerden ve softalardan kurtardıktan sonra, Türk ulusunu, Allah'ın huzuruna götürmektir.²¹⁰

Bütün bu tartışmalar sürerken, 12 Mart 1949'da İzmir'de Arapça ezan okuyan, Ticani Tarikatına üye iki kişi daha ortaya çıktı.²¹¹ Arapça Ezan olayını, dinin siyasete alet edilmesine bağlayanlar da vardı. Hıfzı Veldet'e göre, şurada, burada hatta meclis içinde duyulan Arapça ezanlar, başlamak üzere olan bir hastalığın ilk belirtileri gibiydi. "Tıpkı karaciğer hastalığında parmak derilerinin soyulması gibi..." Bu durumun temel nedeni de, dinin son zamanlarda siyasete ve ticarete alet edilmesiydi. Yetkisi olmayan insanlar arasında ki tartışmaların hiç de iyi sonuçlar vermediğine çok sık tanık olunmuştu. Türkiye'de din artık tamamen Allah'la insan arasında vicdani bir ilişkiye dayalı olarak, gerçek kutsal kimliğini bulmuştu. Dinin artık insani ilişkileri düzenleyici bir rolü kalmamıştı. Medeni Kanunda ancak birkaç madde dinden bahsediyordu. Bunlar, dini kurumlara ait 80. ; küçük çocuğun dini terbiyesine ait 266. ; evlenmenin dini törenine ait 110. maddelerdi. Medeni Kanunun 266. maddesine göre, Türkiye'de reşit olan kişi dinini seçmekte özgürdü. Bunun adı ise vicdan hürriyeti idi. İnsanları dine kazandırmanın yolu da tehdit değil, ikna olmalıydı.²¹²

T.B.M.M. içinde Arapça ezan okunması ve bu kişilerin Meclis'e giriş kartlarını D.P.'li milletvekillerinden temin ettiklerinin ortaya çıkartılması, ülke içinde D.P. ve Meclis hakkında oluşan genel havayı da yansıtmaktaydı. Bu olay, C.H.P.'nin artık iktidardan uzaklaşacağını ve daha sonra sık sık gündeme gelecek olan "ulusa mal olmamış bir takım devrimlerin" yavaş yavaş kaldırılabilceği konusunda bazı çevrelerde uyanan umutların da ilk sinyalleriydi.

²¹⁰Feridun Osman Menteşoğlu, "Laik Vicdan Hürriyetinde Sofizm", *Ulus*, (9 Şubat 1949), s.2.

²¹¹*Cumhuriyet*, (12 Mart 1949).

²¹²Hıfzı Veldet, "Din ve Hukuk", *Cumhuriyet*, (21 Mart 1949), s.2.

10. TEKKE, TÜRBE VE ZAVİYELERİN YENİDEN AÇILMASI TALEBİNDE BULUNULMASI VE TARTIŞILMASI

10.1. T.B.M.M.'de Tartışılması

1945 yılından sonra, Cumhuriyet devrimleri sıkça eleştirilmeye başlandı. Ezanın Türkçe okunmasının yanında, tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılmış olması da tepki gösterilen konular arasındaydı. T.B.M.M. içinde, kapatılan bu yerlerin tekrar açılması gerektiği ile ilgili şiddetli tartışmalar yaşandı.

C.H.P. İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1949 yılı Milli Eğitim Bütçe görüşmeleri sırasında T.B.M.M.'de yaptığı bir konuşmada, Fatih, III. Selim, II. Mahmut, Kanuni Sultan Süleyman gibi Türk büyüklerinin türbelerinin açılması gerektiğini söyledi. Örnek olarak da Paris'te Napolyon'un mezarının halka açık oluşunu gösterdi.²¹³

Bu konuşma C.H.P.'nin bu konudaki kararlı tutumundan vazgeçtiğini göstermekteydi. Bingöl Milletvekili Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Türk büyüklerine ait türbelerin, büyük tarihi eserlerimiz kadar önemli ve kutsal olduğunu, türbelerin müzeler idaresine bağlı olarak düzenlenmesini, yönetilmesini ve ziyaretçilere açılmasını arzu ettiğini belirtiyordu. Dileği, bu işin başarılmasının kendine kismet olmasıydı. Ancak bu kutsal yerlerin, hurafelerle örümceklenmesine de, asla izin vermeyecekti.²¹⁴

Tekke, Zaviye Ve Türbelerin Kaldırılmasına Ve Türbedarlıklarla Bir Takım Unvanların Yasaklanmasına Dair Olan 677 Sayılı Kanunun 1. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim Komisyonu Raporu okunduktan sonra söz alan C.H.P. Konya milletvekili Dr. Sadi Irmak, Türk büyüklerine ait türbelerin layık oldukları değeri görmelerinin, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair olan kanuna asla zarar vermeyeceğini savundu. Hükümetten de iki istekte bulundu :

1. Türk büyüklerine ait mezarlarının objektif olarak belirlenmesi işinin, yetkili bir bilimsel kurula verilmesi,

²¹³T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (25 Şubat 1949), Cilt no:16,s.164.

²¹⁴Aynı, s.678.

2. Bu mezarların onarılması, ziyarete açılması, insanlığa ferah verecek ve Türkleri utançtan kurtaracak bir hale getirilmesi.

C.H.P. Van milletvekili İbrahim Arvas da, İstanbul'un fethine gelen, Şehit Hz. Halid'in ve Hacıbayram Veli'nin türbelerinin de açılmalarını talep etti.²¹⁵ C.H.P. Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney ise, 25 yıldan beri, Atatürk'ün dershanesinden yetişen Türk gençliğinin, onun izinden gittiğini belirterek, toprak parçası önünde hurafeye sapacak devrin geçtiğini, böyle tek tük kişiler kaldıysa da, gençliğin verdiği nurla yenilendiğini söyledi. O'na göre artık hurafe diye bir şey kalmamıştı. Bu türbelerin açılması çok hayırlı bir iş olacaktı. Ülkedeki Türk büyüklerinin türbeleri belirlenmeli, temizlenip, onarılıp ziyarete açılmalıydı.²¹⁶

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ise, tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılmasını öngören kanunu savundu. Türbeleri ve tekkeleri kapatan kanun, asla Türk büyüklerinin mezarlarını ziyaret etmeyi önleyici bir kanun olmamıştı. Bu kanun sadece, bu mezarları hurafe kaynağı haline getirmiş bir zihniyeti ortadan kaldırmak için çıkarılmış bir inkılap kanunuydu.²¹⁷

C.H.P. Denizli Milletvekili Hulusi Oral da, kanundaki Osmanlı büyüklerine ait türbelerin açılmasına karar verme yetkisinin Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmasını istedi. Sultanlara ait türbelerin açılmasını ve emrin bu konuda mutlak olmasını öne sürdü. Ayrıca, kanuna "açılabilir" değil, "açılır" hükmünün konmasını ve "selatin" sözcüğünün eklenmesini de talep etti.

Bütün bu tartışma ve önerilerden sonra, Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, bu kanuna bir liste eklemenin mümkün olmadığını, bunu ancak bilimsel bir kurulun yapacağını, bu listeyi uygulamaya koymak yetkisinin de hükümette olduğunu söyledi. Tahsin Banguoğlu "Selatin" denilen kişilerin de Türk evlatları olduğunu, onlar gibi büyük eserler bırakan bir köylü çocuğunun da aynı muameleyi göreceğini belirtti. "Selatin" sözcüğünün eklenmesi kanunun ruhu ile, bugünkü anlayış ile bağdaştırılamazdı. Osmanlı padişahlarının bir sülaleye ait olması da onlara hiçbir ayrıcalık vermezdi.

²¹⁵ Aynı, Dönem: 8, (1 Mart 1950), Cilt no:25, s.34-35.

²¹⁶ Aynı, s.35.

²¹⁷ Aynı, s.35.

“Açılabilir” ifadesi de, bakımsız kalan türbelerin yavaş yavaş onarılıp, düzenlenerek, ziyaret edilecek hale getirileceğini belirtmek için konmuştu. Başlarına da türbedarlar değil, aydın kişiler oturtulacaktı. Günün birinde bu türbelerden biri şeriatçılık hareketine merkez olursa, hükümetin burayı kapatma yetkisi vardı. Kanun böyle hazırlanmıştı. Bu yüzden maddenin, teklif edildiği şekilde kabul edilmesini Meclis’ten istedi.²¹⁸

Uzun yıllar titizlikle uygulanan tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin yasanın, 1950 yılında artık önemini yitirmeye başladığı ima edilmişti. Her ne kadar Tahsin Banguoğlu buraların şeriat yuvası haline gelmesine izin vermeyeceklerini söylese de, C.H.P.’nin bu konuda verdiği tavizin ardından, buralar, D.P.’nin iktidara geçmesinden sonra gerici bir çok olayın çıkmasına kaynaklık yapacak yerler konumuna gelecekti.

10.2. Basında Tartışılması

Tekke, türbe ve zaviyelerin yeniden açılması talepleri, özellikle İslamcı basında ele alındı. Sebilürreşad Dergisi yazarlarından M. Raif Ogan’a göre devrimleri küçümsemek kimsenin aklından geçmezdi. Ancak herhangi bir devrimin de Fatih’in dünya tarihinde yarattığı devrimden daha büyük ve daha üstün olamayacağını kabul etmek gerekirdi.²¹⁹

Konuyu, Atatürk’e yapılacak olan anıt mezara getirenler de vardı. Yine Sebilürreşad yazarlarından olan Yusuf Ziya Kösemen, şu soruları soruyordu:

“Soruyorum: Atatürk’e ne için anıt (türbe) yapmak istiyoruz? Milli kahraman olan Atatürk’ün hatırasını muhafaza etmek için değil mi? O halde bir milli kahramana türbe yaparken diğer milli kahramanlarımızın türbelerini neden yıkmak istiyoruz? Bu açık tezettan nasıl kurtulacağız? Bugün eski kahramanlarımızın türbelerinin açılmalarına şiddetle muhalefet gösterenler acaba yarın Atatürk’ün yapılacak olan kabrinin de kapatılmasını, hatta milliyet ilkimizin de gereksiz bulunduğunu ortaya atmayacaklarını kim temin edebilir?”²²⁰

²¹⁸ Aynı, s.36-37-38; *Cumhuriyet*, (2 Mart 1950).; *Zafer*, (2 Mart 1950).

²¹⁹ M. Raif Ogan, “Mübarek Büyüklerimizin Türbelerini Açtırmayan Milletvekilleri”, *Sebilürreşad*, Cilt no:3, Sayı no:71, (1950), s.323.

²²⁰ Yusuf Ziya Kösemen, “Milli Abidelere Karşı Farmason Düşmanlığı”, *Sebilürreşad*, Cilt no:3, Sayı no:71, (1950), s.325.

10.3. Tekke Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Meni ve İlgasına Dair Kanunun Değiştirilmesi

T.B.M.M. ve basında bu kanun tasarısı hakkında tartışmalar yapıldıktan sonra konu 10 Haziran 1949 tarihinde mecliste tekrar ele alındı. Başbakan Şemsettin Günaltay'ın Meclis Başkanlığına sunduğu gerekçe şöyleydi:

"Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanun, 1926 tarihinde, gerçek din ruhu ile alakası olmayan batıl itikatların ve yeni Devlet rejimine karşı her türlü irticai hareketlerin önüne geçilmek üzere çıkarılmış bir kanundur. O günden bugüne kadar geçen zaman içinde ülkede müspet bilgiler ve kültür, okuma yazma çağındaki çocukların yüzde altmışına yakın bir miktarını okula sevk edecek derecede ilerlemiş ve hayatın devamlı surette değişen şartları içinde gerçek bir dünya görüşü halkımız arasında oldukça yayılmıştır. Bugün cehalet sebebiyle yer yer bazı batıl itikatlara rast gelinse bile bunlar artık halkın yolunu şaşırtacak bir tesire malik değildirler. Rejime bağlılığın ise ülke için bir ölüm kalım meselesi olduğu hemen hemen bütün vatandaşlarca anlaşılmış bulunmaktadır.

Bu bakımdan Hükümet bugün için, evvelce seddedilen türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla sanat değeri bulunanların bir müze gibi temizlenip tertiplenerek ziyarete açılmasında kanunun hedeflerine aykırı bir hal ve rejim için bir mahzur görmemektedir. Bu gibi yerlerin, Milli Eğitim Bakanlığının kararı ve murakabesi ile açılmasındaki belli başlı faydalar şunlardır :

- A. Milli mefahirimiz ve sanat eserlerimiz cemiyetimiz içindeki yerlerini alacak ve yeni yetişen Türk nesillerine daha yakından tanıtılacaktır.
- B. Anıt mahiyetindeki birçok binalar harap olmaktan kurtarılacak vatanımızda "Mahalli renkler" den bir değer teşkil edenlerin muhafazası mümkün olacaktır.
- C. Tarihi şahsiyetlerimize ve eski eserlerimize karşı alakasızlığımız hakkında mevcut iddiaların yersizliği belirecektir."

Hükümetin yasa tasarısı metni ise şöyleydi:

"Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklarla bir takım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun tasarısı

Madde 1- Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesinin sonuna aşağıdaki fıkra eklenmiştir. Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla sanat değeri bulunanlar Milli Eğitim Bakanlığınca umumi ziyarete açılabilir ve buralara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilebilir. Açılacak türbelerin listesi Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır Bakanlar Kurulunca tasnif olunur.

Madde 2- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3- Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür."²²¹

²²¹"Milli Eğitim Komisyonu Raporu

Yüksek Başkanlığa

Tekke ve zaviyelerle Türbelerin seddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanıp Yüksek Başkanlığınız tarafından komisyonumuza havale buyurulmuş olan tasarı Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu hazır olduğu halde 10.02.1950 tarihinde incelendi.

Bu yasa tasarısı 1 Mart 1950 tarihinde T.B.M.M.'de kabul edilerek yasalaştırıldı. ve uygulamaya konuldu. Başlangıçta sadece Türk büyüklerine ait olan ve sanatsal değeri bulunan yapıların ziyarete açılmasını sağlayan bu kanun, 14 Mayıs 1950'den sonra D.P.'nin iktidara gelmesi ile Atatürk döneminde yasaklanan üfürükçülüğün ve muskacılığın da önünü açtı. Daha sonra ise, Atatürk ve rejim karşıtı eylemlerin ortaya çıkmasının aracı oldu.

11. İSLAMCI BASINA GÖRE DİN-SİYASET VE LAİKLİK²²²

11.1. Türk Devrimine ve Cumhuriyet'e Yönelik Eleştiriler

Türkiye'de İslamcı geleneğin en önemli yayın organlarından biri, Büyük Doğu Dergisidir.²²³ 1945'lerden itibaren resmi ideolojiye karşı sürdürdüğü muhalif tavrını, çeşitli gelgitlerle, D.P. döneminde ve sonraki dönemlerde de sürdürdü. D.P. döneminde, Menderes aracılığıyla örtülü ödenekten mali yardım aldı. Necip Fazıl Kısakürek, bu yardımlarla Büyük Doğu'yu yayımladı.²²⁴

Tasarının inkılap kanunlarımızdan birisinin tadiline taalluk etmesi ve hak psikolojisi bakımından önemli görülmesinden ötürü üzerinde geniş tartışmalar yapıldı.

Komisyonumuz, fatihlerin, kumandanların, vezir, sadrazam ve saire gibi askerlik ve idare işlerinde Devlete büyük hizmetler etmiş ve tarihe böylece mal olmuş bulunan Türk büyüklerinin türbeleriyle edip, şair, alim, sanatkar, vatanperver olarak amme vicdanında yer tutmuş ve böylece tarihe mal olmuş Türk büyüklerine ait türbelerin de kapalı kalmamalarını ancak mimari kıymeti haiz olsa dahi şeyhlerin, dervişlerin, müritlerin, seyyitlerin, babaların, emirlerin türbeleri açılırken hükümetin fevkalade hassas davranıp bu sahada ölçülü hareket etmesi hususuna önem vermiştir. Arz olunan kayıtlar dairesinde ve birinci maddenin ikinci fıkrası:

- A. "Sanat değeri bulunanlar" yerine "büyük sanat değeri bulunanlar",
- B. "Umumi ziyarete açılabilir" yerine "Umuma açılabilir";
- C. "Ve bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir";

şeklinde değişiklikler yapılmak suretiyle aynen kabul edilmiştir.

Kamutaya arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.. "T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, (1 Mart 1950), Cilt no:25, s.1-3.; Zafer, (02 Ocak 1950).

²²²Büyük Doğu ve Sebülürreşad Dergileri, yayınları ile, ülkeye şeriatın gelmesini isteyen kitleleri önemli ölçüde etkileyen iki dergiydi. Atatürk'e, Cumhuriyet'e ve devrimlere yönelik saldırılar konusunda büyük payları bulunan bu dergileri, Atatürkçü gençlik, özellikle Büyük Doğu Dergisinin önünde protesto etti. Bu yüzden, İslamcı basının din-siyaset ve laiklik konusundaki görüşleri, bu iki dergi örnek gösterilerek açıklanmıştır.

²²³Büyük Doğu Dergisi, 17 Eylül 1943 tarihinde şair ve yazar Necip Fazıl Kısakürek tarafından çıkartılmaya başlandı. 1943'ten 1971 yılına kadar faaliyet gösteren dergi, Necip Fazıl'ın devrim karşıtı yazılar yazması ve kumarbazlığı nedeniyle bir çok kere hapse girmesi yüzünden, sık sık kapatıldı. Dergi bir ara gazete halinde basıldıysa da genel olarak, haftalık, on beş günlük ve aylık periyotlarla yayımlandı. Gün, a.g.e., s.81.

²²⁴Aynı, s.82.

Nitekim, Necip Fazıl Kısakürek, “Dedektif X Bir” imzasıyla Büyük Doğu’da yazdığı²²⁵ “Muhalefet” başlıklı makalede D.P.’nin İsmet İnönü’nün isteğiyle kurulmuş, kukla bir parti olduğunu iddia etti. İnönü’nün parti kurma teklifini önce Kazım Karabekir’e, sonra da Rauf Orbay’a yaptığı belirtilen makalede, bu teklifi sadece Celal Bayar’ın kabul ettiği anlaşıyordu. “Celal Bayar’ın asla olamayacağı şey, siyasi parti liderliğidir” ifadesinin kullanıldığı yazı, Bayar’ın ancak şef emrinde çalışabilecek, ona körü körüne bağlı ve harikulade sadık bir uygulamacı olabileceği düşüncesi ile devam etmekteydi. Celal Bayar ve yakınlarının kurduğu D.P.’nin, başka kişilerin eline geçmedikçe, C.H.P.’den daha büyük bir azman olacağı belirtiliyor ve yazıya şu söz ile son veriliyordu: “Münafık imam, düpedüz kafirden beterdir!”²²⁶

Necip Fazıl Kısakürek Cumhurbaşkanı İnönü’ye yönelik olarak yazdığı bir makalede ise, C.H.P.’nin yirmi üç yıldan beri nasıl her gün muvafıklığı öldürdüyse, D.P.’nin de bir yıl içinde muhalifliği öldürmekten başka işe yaramadığını belirtiyordu. “Orta malı” olarak nitelendirdiği muhalefet hiç emek harcamadan, halkın C.H.P.’ye olan kızgınlığından yararlanmıştı. “Adına inkılap denilen ve uğrunda en samimiyetsiz cinsiyle bunca edebiyat köpürtülen olay”, bütün yetki ve hakimiyetini sadece bir vatan kurtarmaktan almıştı. Ortaya çıkarttığı nesillere hiçbir iman aşıl原因amamıştı. Kendisinden önceki ata mirasını örselemişti. İnkılap hasta bir olaydı. İnkılabı rehberlik eden C.H.P. de, onurunu kaybeden, sadece kendilerini kurtarmaya çalışan birkaç yüz kişilik bir feodalite kadrosuydu.²²⁷

Necip Fazıl Kısakürek, Cumhuriyet rejimini ve C.H.P.’nin getirdiklerini maddeler halinde sıraladığı “Artık Bu Komedyâ Yeter” adlı makalesinde, ortaya çıkardığı bilançoıyü şu şekilde ortaya koyuyordu:

1. Saltanat ve hilafeti kaldırdılar,
2. T.B.M.M.’yi kurdular ve içine “Hakimiyet Milletindir” levhasını astılar,
3. Bir takım farklarla “klasik” cumhuriyet şeklini benimsediler,
4. Din ile devlet işlerini birbirinden ayırdılar,
5. Medreseleri ve şer’i mahkemeleri kapattılar,
6. Tekke ve zaviyeleri dağıttılar,
7. “İslamî hak ve iş ölçüleri manzumesi” yerine, aynen İsviçre Medeni Kanununu tercüme ettiler ve uyguladılar,

²²⁵ Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur’an Ve Cumhuriyet İdeolojisi*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998), s.308.

²²⁶ Dedektif X Bir, “Muhalefet”, *Büyük Doğu*, Sayı no: 15, (20 Ocak 1950), s.3,16.

²²⁷ Necip Fazıl Kısakürek, “Cumhur Reisimize”, *Büyük Doğu*, Sayı no: 63, (16 Mayıs 1947), s.2. *Üniversites*
İstanbul Kültür Enstitüsü

8. Okullardan din derslerini kaldırdılar,
9. Ezan sözcüklerini Türkçe'ye çevirip okuttular,
10. Kadını açtılar,
11. Kadına bütün ameliğinden hakim kürsüsüne kadar her iş sahasını açık tuttular,
12. Ulusal başlık olarak şapkayı aldılar,
13. Ulusal yazı olarak Latin harflerini aldılar,
14. Yıllık ve haftalık Hristiyan tatil günlerine ve miladi tarih ile batı takvimine uydular,
15. Batının bütün görgü ve kılık kurallarını esas tuttular,
16. Ulusal bir ekonomi ve sanayi kurmaya teşebbüs ettiler,
17. Şarap ve rakı üretimine kadar her işi devlet tekeline aldılar,
18. Ülkeyi çelik hatlarla örme mücadelesi verdiler,
19. Ortaya, Osmanlı kadrosunu aşan ve bütün dünyaya temel olma iddiasını taşıyan bir tarih tezi atıldılar,
20. Türkçe adına yeni ve bambaşka bir dil ortaya çıkardılar,
21. Okullarda gramer derslerine son verdiler,
22. Alaturka müzik eğitimini kaldırıp, yerine batı müziği etrafında konservatuarlar oluşturdular,
23. Yüksek okulları, devlet dairelerini ve devlet iş merkezlerini yabancı uzmanlara açtılar,
24. Kız ve erkek öğrenciler arasında toplu öğretim bakımından cinsiyet farkı gözetmediler,
25. Altı ok, ve altı sözcükle, bir ideoloji binasını çatılaştırmak istediler,
26. Avrupa'ya karşı daima barışçı, amaçsız ve davasız bir politika, "beni bana bırak yeter!" politikasını izlediler.

Ardından da şu soruyu soruyordu Necip Fazıl Kısakürek:

"Bu maddeler üzerinde herhangi bir "Saraçoğlu", herhangi bir "Bayar", herhangi bir "Atay" veya "Yalman" arasında bir çatışma düşünebilir misiniz?"

Böyle söyleyerek, oluşan muhalif hareketin aslında sadece küçük bir fikir ayrımı olduğunu belirtiyor, bu kişilerin aynı ideolojiden beslendiklerini öne sürüyor, artık bu komediye bir son verilmesi gerektiğini vurguluyordu.²²⁸

Necip Fazıl Kısakürek, Cumhuriyet'in ilanından 1947 yılına kadar geçen süreyi de şöyle değerlendiriyordu:

1. Ana vatan düşman istilasından kurtarıldı. (Bunu Türk milleti başardı.)
2. "Hakimiyet milletindir" düsturiyle Büyük Millet Meclisi kuruldu. (Milletin hakimiyeti lafı, duvarda, milletvekillerinin ensesi istikametinde kaldı.)
3. Bir takım farklarla klasik cumhuriyet şekli benimsendi. (Eşya dersleri kopyacılığından başka bir şey olmadı.)
4. Din ile devlet birbirinden ayrıldı. (Yani bütün kainatla beraber devlet ve cemiyeti de kucaklayan din baltalandı.)
5. Medreseler ve şer'i mahkemeler kapatıldı. (Zaten din olan yerde böyle bir tefrik olmaz; din olmayan yerdeyse hiçbir şey...)
6. İslamî hak ve iş kanunu yerine İsviçre Medeni kanunu aynen tercüme ve tatbik edildi. (Milli hüviyetimizle bu kanun arasında, İsviçre ineğine nazaran Denizli horozunun bakımı ve yem şartlarına benzer bir tezat doğdu.)
7. Mekteplerden din ve ahlak dersleri uçuruldu. (Ve genç adamın ruhu hiçliğe emanet edildi.)
8. Kaçgöç kaldırıldı ve kadın açıldı. (Ve bütün mumlar söndü)
9. Kadına, bütün ameliğinden hakimlik makamına kadar her iş sahası sunuldu. (Ev ve aile ocağı güme gitti).
10. Milli serpuş olarak şapka kabul olundu. (22 yıldır şapka, ruhlar bir tarafa, kellelere bile uydurulamadı.)
11. Milli yazı diye Latin harfleri alındı. (Kemiyette fazla ve kolay okuryazarlığa karşılık, keyfiyette nadide ve çetin okuryazarlık kayboldu.)
12. Hristiyan takvimine uyuldu. (Zaman ölçüsünde bile şahsiyete paydos denildi.)

²²⁸ Necip Fazıl Kısakürek, "Artık Bu Komediya Yeter", **Büyük Doğu**, Sayı no:41, (9 Ağustos 1946), s. 2.

13. Bütün Garp muaşeret ve kılık edebi esas tutuldu. (Bu papağan marifeti ve maymun zarafetinden en çok Garplı tiksindi.)
14. Bir millî iktisat ve sanayi kurmaya teşebbüs edildi. (Yedek parçalara kadar Avrupa'ya bağlı taklit ve uydurma tesis ruhu, bu vesileyle muhteşem bir suiistimal ve istismar şebekesi meydana getirdi.)
15. Şarap ve kumar kağıdı imaline kadar her iş devlet elinde inhisarlaştırıldı. (Kötü işlerde bile şahsi teşebbüse yer kalmadı; ve içki, kumar, rezalet, Sodom-Gomore'yi geçti.)
16. Ülke çelik hatlarla örölmek istendi. (Bunda hiçbir iktisadi hesap rol oynamadı: yalnız milyoner Demirağ'ların sayısı arttı.)
17. Ortaya ezel günlerinin idarecilerini Türkler diye gösteren bir tarih tezi atıldı. (Ve parayla tutulmuş Garp alimleri bu tezi alkışlarken, tarih ilmi başını alıp Kaf dağına kaçtı.)
18. Türkçe adına, henüz insan gırtlığından çıkmamış ve insan kulağına çarpmamış hurulular uyduruldu. (Kurbağalarla akraba olduk.)
19. Mekteplerden gramer dersi kaldırıldı. (Dönmelerin bozuk Türkçe'si zafer kazandı.)
20. Yüksek mektepler, devlet daireleri, resmi iş merkezleri, ecnebi mütehassıslara tevdi kılındı. (Ruhumuz bile müstemlekeleşti.)
21. Kız ve erkek talebe arasında toplu öğretim kanunlaştı. (Kız ve erkek talebeye, hocaların gözleri önünde birbirinin iştahını kabartmak sanatından başka bir şey sevdirelemedi.)
22. Altı ok ve altı kelimeyle bir ideolocya bina etmeye kalkıldı. (6 derste Tango-Profesör Panosyan),
23. Bütün bir dalkavukluk edebiyatı, yazılı ve sözlü nevileriyle, sahiplerini mebusluğa kadar ulaştırdı. (Ve Türk edebiyatı cihanda misilsiz bir sefalet derekesine düştü.)
24. Avrupa'ya karşı daima sulhçu, emelsiz ve davasız bir siyaset; "Beni bana bırak yeter!" politikası takip edildi. (İstiklalimizi verenin, sonunda manen kölesi olduk.)²²⁹

Bu alaycı analiz, Cumhuriyet'in kuruluşunun üzerinden 24 yıl geçmesine rağmen modernist ulus-devlet ideolojisinin aydınlar tarafından da anlaşılmadığını gösteriyordu. Özellikle Necip Fazıl Kısakürek gibi, 30 yaşına kadar inkılapçılığı ile öne çıkan bir aydının, çok partili hayatla birlikte, siyasal duruşunda değişiklik meydana gelmesi kayda değerdir.

Cafer Seno da C.H.P.'nin altı okunu kendisine göre şu şekilde yorumluyordu :

1. Elli yıl önce Abdülhamit'e karşı açılan özgürlük davası, şimdi de tek parti sitemine ve zihniyetine karşı mücadele halindeydi.
2. Prensip olarak halkçılık kabul edilmişti. Fakat uygulamada halkın hakları ve çıkarları ihmal edilmişti;
3. Geçmişin yüksek değerleri inkar edilmişti. Gerçek tarih çirkinlikler içinde gösterilerek, gençlikte düşmanlık hisleri uyandırılmaya çalışılıyordu. Türkçe parçalanmış, baba ve evlat birbirini anlamaz hale gelmişti. Bütün bunlara milliyetçilik denilmişti.
4. Laiklik, devletin din işlerine karışılması ve dinsizlik halini almıştı. Bunun vicdanlarda yarattığı boşluk T.B.M.M.'de derin yankılar yapacak kadar etkiliydi.
5. Devletçilik ekonomik alanda halkın rahatını sağlamak demekti. Ancak, devlet halkla rekabete girmiş, halkın sefaletine neden olmuştu.
6. İnkılapçılık yüzeysel ve basit taklitçiliğin önüne geçememişti.²³⁰

C.H.P.'ye yönelik eleştiriler ile birlikte, genel olarak Türk Devrimi de reddediliyordu. Hatta Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar süregelen bütün yenilikler, ülkeyi ve toplumu geriye götürmekten başka bir şey yapmamıştı. Gerçek devrimciler sadece kendileriydi.

²²⁹Necip Fazıl Kısakürek, "24 Maddede 24 Yıl", *Büyük Doğu*, Sayı no:70, (31 Ekim 1947), s.2.

²³⁰Cafer Seno, "Altıyol Ağzı", *Büyük Doğu*, Sayı no:59, (18 Nisan 1947), s.3.

Necip Fazıl "Dedektif X Bir" takma adıyla yazdığı, "Hesap" adlı makalede de, Bağımsızlık Savaşı kazanıldıktan sonra, "Türk ulusunu yoktan var etmek" gibi bir iddia ile ortaya çıkanların bilime ve akla ters düştüğünü anlatıyordu.²³¹

Bir başka makalede ise, yalnız İslamiyet'e inanıldığı²³², bir diğer makalede ise, yapılan devrimlere ve cumhuriyet idarecilerine inanılmadığı belirtiliyordu.²³³

"İslam ve İnkılap" adlı makale, "inkılap" sözcüğünden başka bir şey bilmeyen, bu yüzden "inkılap" kavramını batıran "yobazlardan" bahsetmekteydi. Tanzimat'tan beri inkılap sözünden başka bir şey bilmeyen "hareketçikler", gerçek imanı bir daha aramaz olmuşlardı. İnkılap ve inkılapçılık, "hakikat müminin kaybolmuş malıdır, nerede bulsa alır!" emrini veren peygamberin yolunu bilmek demektir. "Damping malları kadar ucuzlatılan" inkılap ve inkılapçılık kavramları ise sadece kendilerinde bulunuyordu.²³⁴

İslamcı bir dergi olan Sebilürreşad da²³⁵, Büyük Doğu gibi rejime muhalif tavrının yanında, yayınlarında dinsel konulara odaklanmıştı.²³⁶

Çok partili hayata geçişte Sebilürreşad, C.H.P.'den kurtulmak adına diğer partileri destekler bir tutum izledi. D.P.'nin kuruluşunun ilk yıllarında partiye olan

²³¹Dedektif X Bir, "Hesap", **Büyük Doğu**, Sayı no:1, (14 Ekim 1949), s.3,13.

²³²İdeolocya Örgüsü, "İnanıyoruz", **Büyük Doğu**, Sayı no:60, (25 Nisan 1947), s.2.

²³³Necip Fazıl Kısakürek, "İnanmıyoruz", **Büyük Doğu**, Sayı no:60, (25 Nisan 1947), s.2.

²³⁴İdeolocya Örgüsü, "İslam ve İnkılap", **Büyük Doğu**, Sayı no:64, (23 Mayıs 1947), s.2.

²³⁵Sebilürreşad Dergisi, başlangıçta "Sırat-ı müstakim" adıyla, 14 Ağustos 1908'de Ebu'l-Ula Zeyn-el-Abidin(Mardin) ve Eşref Edip(Fergan) öncülüğünde kuruldu. Derginin başyazarı Mehmet Akif (Ersoy) idi. Yedinci cildin çıkartılmasından sonra Ebu'l-Ula Zeyn-el-Abidin'in ayrılması nedeniyle, derginin adı Sebilürreşad oldu ve sahipliğini de Eşref Edip üstlendi(8 mart 1912). Derginin başyazarı Mehmet Akif, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine Ulusal Mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. İşgal güçlerinin baskıları sonucunda, gizlice dağıtılan ve halka direniş çağrısında bulunan Sebilürreşad, yayınlanamaz hale gedi. Bunun üzerine Eşref Edip de derginin klışesini alarak Anadolu'ya geçti. Derginin 464-466. sayıları Kastamonu'da, 467-527. sayıları(490. sayı hariç) Ankara'da, 490. sayı Kayseri'de yayınlandı. 528. sayısından itibaren tekrar İstanbul'da çıkınaya başladı(16 Mayıs 1923). 1924'ten itibaren Mustafa Kemal'in din alanındaki düzenlemelerini eleştirmeye başladı. Şeyh Said İsyanı sonucu çıkartılan Takrir-i Sükun Yasası'na dayanılarak kapatıldı(5 Mart 1925). Sebilürreşad Dergisi, Eşref Edip tarafından 1948 Mayıs'ında tekrar çıkartılmaya başlandı, Şubat 1966'da 362. sayısıyl birlikte yayını sona erdi. Gün, a.g.e., s.59-63.

²³⁶Aynı, s.95.

düşmanca tavrının en büyük nedeni, D.P'nin programının C.H.P. programı ile benzerlikler göstermesiydi. Bu nedenle daha çok Millet Partisi'ni desteklemişti.²³⁷

Sebilürreşad'ın 1948 Mayıs'ında çıkışıyla birlikte Tek Parti dönemi (1923-1945)'nin icraatları yoğun bir biçimde eleştirildi. C.H.P.'nin, din ve dindarlara yönelik kararları kimi zaman din eğitimi, kimi zaman dini kurum, kimi zaman da din üzerindeki zorlayıcı tedbirleri bir arada gündeme getirildi.²³⁸

M. Raif Ogan da, "Reylerimizi Kimlere Vermeliyiz?" başlıklı makalesinde, C.H.P.'nin halka dinini unutturmaya çalıştığını, ancak Allah'ın halka dinini unutturmadığını iddia ediyordu. C.H.P., peygamberden bahsederken adının başına bir "hazret" sözcüğü bile eklemiyordu. D.P. de C.H.P. de aynı şeyleri savunuyordu. Aradaki tek fark, iktidar katına yerleşecek şahısların farklılığıydı. Millet Partisi ise, din ve iman konusunda diğer partilere göre daha saygılı ve hassas görünüyordu.²³⁹

Mart 1949'da ise, Yusuf Ziya Kösemen; Halk Partisi'nin hatip ve yazarlarını eleştirdi ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni millet nazarında düşüren partinin, şımarık hatip ve yazarları olduğunu kaydetti.²⁴⁰

Büyük Doğu Dergisi'nde çıkan "Dün ve Bugün" adlı makalede de, "son çeyrek asırdır her an, her yerde düdüklerle ve davullarla ilan edildiği gibi, on yılda on beş milyon Türk yaratmış" bir ulus ve ülke olmadığımız vurgulanıyordu. Makaleyi yazan Salih Zeki Aktay, Türklerin 1921'de bir yağmur serpintisiyle toprağın altından üstüne çıkıvermiş bir mantar yığını olmadığını, temellerinin yüzyıllar öncesine dayandığını belirtiyordu. Örnek olarak da daha eski bir Türk devletini değil de, Osmanlı'yı göstermişti. Türk ulusuna Osmanlı'yı çirkin ve korkunç tanıtmak, bu ulusun altından, temel dayanağını çekip, onu yıkmak demekti.²⁴¹

Bu konuda bir başka örnek, "Avrupalı Tuzağı ve İnkılap" başlıklı yazıda kendisini gösteriyordu. Tanzimat bir mason inkılabıydı, Meşrutiyet'i doğrudan doğruya

²³⁷ Aynı, s.95.

²³⁸ Aynı, s.112.

²³⁹ M.Raif Ogan, "Reylerimizi Kimlere Vermeliyiz?", *Sebilürreşad*, Cilt no:3, Sayı no:73, (1950), s.360-362.

²⁴⁰ Yusuf Ziya Kösemen, "Halk Partisini Millet Nazarında Düşüren Partisinin Şımarık Hatip ve Muharrirleridir", *Sebilürreşad*, Cilt no:2, Sayı no:35, (1949), s.150 - 151.

²⁴¹ Salih Zeki Aktay, "Dün ve Bugün", *Büyük Doğu*, Sayı no:69, (24 Ekim 1947), s.3. Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

masonlar yönetmişti. Avrupa, I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Türk Bağımsızlık Savaşını onaylamıştı, ancak Türk'ün tarihiyle arasını açacak bütün tedbirleri almayı ve kabul ettirmeyi de ihmal etmemişti. Böylece adına "inkılap" denilen tuzağa düşme hareketleri sonucunda, hakiki inkılabı gerçekleştirme olanağı kalmamıştı.²⁴²

28 Ekim 1949 tarihli Büyük Doğu'nun "26. Yıldönümünde Hakikat" başlıklı kapağında, I. Osman'dan başlayıp, 1949'a getirilen bir başarı grafiği vardı. Grafik, 1683 yılından itibaren, Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve 1949 olarak sürekli aşağı çekilmişti.²⁴³

Yusuf Ziya Kösemen, "Laikliğin Yanlış Tatbikinden Doğan Manevi ve Ahlaki Buhran" başlıklı makalesinde, yabancı bir ülkeden getirilip kabul edilen laiklik ilkesi ile ahlaksal ve dinsel eğitim arasında kötü bir tezaadın olduğunu, ulusal duygularda bir gevşeme yaşandığını iddia ediyordu. Laiklik ilkesinin kabulünden sonra, dinin devletten neden ayrı tutulduğunu soruyordu.²⁴⁴

Yusuf Ziya Kösemen, "Tezatlar" başlıklı yazısında ise, ülke içinde gördüğü çelişkili olayları maddelemişti. Değindiği konuların bazıları şunlardı:

- Toplumun ulusçu olduğunu söylediği, ancak ulusal geleneklere asla saygı göstermediği;
- Türbelerin kapatıldığı, ancak Anıt- Kabir adıyla yeni türbelerin yapıldığı;
- Dilin özleştirilmek istendiği ancak yüzyıllardır kullanılan sözcüklerin atılıp, yerine büsbütün yabancı sözcüklerin getirildiği;
- Ülkenin laik olduğu söylendiği, fakat vicdan özgürlüğünün müthiş bir baskı altında tutulduğu;
- Müslüman olmayanların, çocuklarına dinsel ve ahlaksal eğitim vermekte serbest oldukları halde, Müslüman Türklerin bu haklardan yoksun bırakıldığı;
- İbadetin serbest olduğu söylendiği halde, "Allahü Ekber" diyenlerin üç aylığına zindanlara atıldığı;
- Vicdan özgürlüğünün olduğu söylendiği ancak dinsel amaçlı cemiyet oluşturulmasının yasak olduğu;
- Dinin siyasete alet edilmeyeceği söylendiği halde, dine zarar vermek için siyasetin alet yapıldığı...²⁴⁵

²⁴²İdeolocya Örgüsü, "Avrupalı Tuzağı ve İnkılap", **Büyük Doğu**, Sayı no:78, (30 Ocak 1948), s.2.

²⁴³**Büyük Doğu**, Sayı no:3, (28 Ekim 1949), (Kapak resmi).

²⁴⁴Yusuf Ziya Kösemen, "Laikliğin Yanlış Tatbikinden Doğan Manevi ve Ahlaki Buhran", **Sebilürreşad**, Cilt no:1, Sayı no:6, (1948), s.88 - 89.

²⁴⁵Yusuf Ziya Kösemen, "Tezatlar", **Sebilürreşad**, Cilt no:1, Sayı no:18, (1948), s.276.

Sebilürreşad Dergisi'nde ki "Sözün Özü" köşesindeki "Laiklik Bu mu?" başlıklı kısa yazıya göre, laiklik fikir ve vicdan özgürlüğü diye sunulmuştu. Ancak uygulamada din düşmanlığı olarak gösterilmişti. Din kurumlarının kapısına zincir vurulmuş, ulus din bilgisinden yoksun bırakılmış, "Allahü Ekber" diyenler üç ay zindanlara atılmış, dinsel amaçlı cemiyet oluşumu yasaklanarak dinin gelişimine set çekilmiş, din adamları perişan bir duruma getirilmiş, bütün bu uygulamaların laiklik değil, maneviyattan soyutlama olduğu vurgulanmıştı.²⁴⁶

Büyük Doğu'nun okuyucu mektuplarının yayınlandığı "Davanız Davamız" adlı köşede yayınlanan bir mektupta okuyucu, dinsizliğinden kimin sorumlu olduğunu sormaktaydı. Kendisi ve kendisi gibi binlerce genç toplum kurbanı ve dinsizdi. Neden okullarda dini eğitim verilmiyordu? Din sözcüğünden bahsedince neden küfretmiş gibi ayıplanıyorlardı? O halde altı yüz yıllık İmparatorluk aynı dini kabul ettiği halde, nasıl yaşamış ve yükselmişti?²⁴⁷

Ezanı Arapça olarak okuma yasağı da eleştiriler arasındaydı. Sebilürreşad'da yayınlanan "İbadetlere Kanun Müdahale Edebilir mi" başlıklı yazıda, Arapça ezan okumaktan sanık iki kişinin üç aylık hapse mahkum edildiği anlatılıyordu. Kütahya mahkemesi tarafından verilen bu üç aylık mahkumiyet kararının nedenleri arasında, "dinin ilahi sıcaklığını ve heyecanını ruhların ve vicdanların duymasına imkan olmayan Arapça ezan okumaları" fıkrası da vardı. Dünyanın hiçbir ülkesinde, hatta komünist Rusya'da bile, böyle bir kanun yoktu. Antidemokratik kanunları değiştirip, kaldırma sözü veren D.P.'liler de, bir kere bile bu kanunun demokrasiye, laikliğe, vicdan özgürlüğüne, anayasaya aykırı olduğunu savunmamışlardı. D.P.'den bu yönde bir kanun teklifi bekliyorlardı.²⁴⁸

Ömer Rıza Doğrul'un "İslamiyet'in Ruhani Dili" adlı makalesine göre, İslamiyet'in kendine özgü bir ruhani dili vardı ve Türk ulusunun ezici çoğunluğu bu dile saygı gösteren ve gösterilmesini isteyen bilinçli bir çoğunluktu. Türk ulusu bu dile karşı

²⁴⁶A. Fehmi Bilgin; "Laiklik Bu mu?", *Sebilürreşad*, Cilt no:1, Sayı no:7, (1948) s.111.

²⁴⁷Ali Aygen, "Dinsizliğimden Kim Mesuldür?", *Büyük Doğu*, Sayı no:64, (23 Mayıs 1947), s.8.

²⁴⁸*Sebilürreşad*, Cilt no:1, Sayı no:4, (1948), s.60.

yapılan bir suikasta asla katılamazdı. Ulusu bu yolda sürüklemek isteyenler, sonunda geri dönmek zorunda kalacaklardı.²⁴⁹

“Artık Yeter Efendiler” başlıklı bir yazıda ise, ezan ve tekbirin Arapça okunması yasağının, İslamiyet’i can evinden vurmak için konulduğu, bu yolla Türkler’in İslamiyet’ten uzaklaştırılmasının amaçlandığı iddia edilmişti.²⁵⁰

Peki ama devrimi yapanlar Mustafa Kemal ve Cumhuriyet yanlıları değil de kendileri olsa, neler olurdu?

Necip Fazıl Kısakürek bu sorunun cevabını “1001 Çerçeve” köşesinde yazdığı makalede vermiştir. İktidar “kendilerinde” olsa kadın evine döner, içki, kumar, fuhuş yasak olur, yeniden düzenleninceye kadar sinema yasaklanır, geçmişin bütün “putları” ve “putlaştırılmaları” yok edilirdi. En cahil çobanın bile hasretini çektiği inkılap bu idi.²⁵¹

Bu arada, Türk Devrimi’ni gerçekleştiren ve Cumhuriyet yönetimine sahip çıkanlara karşı açık tehditler savurmaktan da kaçınmamışlardı.

Necip Fazıl Kısakürek, “Düşmanlarımıza” adlı makalesinde, dönemin yöneticilerini ve inkılabı eleştirerek şöyle bir tehditte bulunmaktaydı: “Şimdi istediğinizi yapın, hesap ve ceza günü bizimdir. Sen bugünü kazansan bile, biz yarını mutlaka fethedeceğiz!”²⁵² “İnkılapçı Biziz” başlıklı yazıda ise, kendilerine inkılap düşmanı diyenlerin, inkılabın ne demek olduğunu ve ne olması gerektiğini bilmedikleri, eğer öğrenmek istiyorlarsa, önlerinde “dize gelmeleri” yazılmıştı. İnkılap ve inkılapçılık maskesi altında korunmak istenen rezalet, ahlaksızlık, köksüzlük ve şahsiyetsizlik mekanizması idi. Kendileri ise bunlara karşıydı. “Siz” ve “biz” olarak bir ayrıma giden Büyük Doğu dergisi, “kötüyü, çirkini, faniyi tutmak yolunda mürteci ve muhafazakar olan siz, inkılapçı olansa biziz!” diyerek, Türk Bağımsızlığının ve inkılabının kendi gerçeğine ulaşması için, hasretle beklediklerini de ekliyordu.²⁵³

²⁴⁹ Ömer Rıza Doğrul, “İslamiyet’in Ruhani Dili”, *Sebilürreşad*, Cilt no:1, Sayı no:17, (1948), s.260-261.

²⁵⁰ *Sebilürreşad*, Cilt no:1, Sayı no:17, (1948), s.262-263.

²⁵¹ Necip Fazıl Kısakürek, “İktidar Bizde Olsa Ne Olur”, *Büyük Doğu*, Sayı no:84, (12 Mart 1948), s.2.

²⁵² Necip Fazıl Kısakürek, “Düşmanlarımıza”, *Büyük Doğu*, Sayı no:85, (19 Mart 1948), s.2.

²⁵³ “İnkılapçı Biziz”, *Büyük Doğu*, Sayı no:72, (14 Kasım 1947), s.8.

“Biz saltanatçı mıyız?” sorusuna ise, saltanatçı olmadıkları, hatta karşı oldukları cevabı verilmişti. Oldukça ağır bir dille kendilerinin, “Cumhuriyetçi sultanlarla, C.H.P. saltanatıyla” mücadele ettikleri vurgulanmıştı.²⁵⁴ 23 Ocak 1948’de çıkan bir başka yazıda ise, Büyük Doğu’nun Türk ruhunu her noktasından kavradığı, ne kadar engellenirse engellensin, “hedefine yüzyıl sonra ulaşsa da”, okun yaydan çıktığı yazılmıştı.²⁵⁵

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman’a açık bir tehdit yöneltmekten de çekinmemişlerdi. Yalman’ın yazılarının, Büyük Doğu ve Sebilürreşad Dergilerini özellikle rahatsız ettiği anlaşıyordu. 6 Şubat 1948’de okuyucu mektuplarına ayrılan, “Davanız Davamız” adlı köşede yayınlanan bir mektupta, Ahmet Emin Yalman’a vatandaşları kışkırtıcı yazılar yazma nedeninin ne olduğu soruluyordu. “Çürük İmanlı” insanlar kutsal inkılabın ve özgürlüğün kahramanı olamazlardı. Ulusun acı deneyimleri çoktu.. Kimden ne geleceğini bilirdi. Mektup, bir tehditle son buluyordu: “Bunu anlamazsanız, geç kalmış olursunuz!”²⁵⁶

M.Raif Ogan, Sebilürreşad Dergisi’ne yazdığı “İslamiyet’te Reform Olamaz!” başlıklı makalede, Vatan Gazetesi baş yazarı Ahmet Emin Yalman’ın “Dinde Reform” makalesine çok sert bir tepki gösterdi. Ağır bir dille, İslamiyet’te bir reformun asla söz konusu olamayacağını, çünkü İslamiyet’in en olgun din olduğunu belirtiyordu. Bu durumu bildiren ise bizzat Allah’tı. Dinde böyle bir reform talebi, Allah’a karşı gelmek demektir.²⁵⁷

Bütün bunların yanında Sebilürreşad Dergisi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’den, din üzerindeki baskıları kaldırmasını da istemişti:

“Milletin gönlü İnönü’nün bu sesine çok muhtaçtır. Emin olmalıdır ki bu ses, parti için bir hidayet kaynağı olacağı gibi, yurdun bütün ufuklarında büyük akisler vücuda getirecek, demokrasi tarihi dünyalar durdukça bunu yüceltecektir.”²⁵⁸

²⁵⁴ **Büyük Doğu**, Sayı no:72, (14 Kasım 1947), s.8

²⁵⁵ “Ok Yaydan Çıktı!”, **Büyük Doğu**, Sayı no:77, (23 Ocak 1948), s.2.

²⁵⁶ Sıddık Ciyavul, “Ahmet Emin’e Açık Mektup”, **Büyük Doğu**, Sayı no:79, (6 Şubat 1948), s.8.

²⁵⁷ M.Raif Ogan, “İslamiyet’te Reform Olamaz!”, **Sebilürreşad**, Cilt no:1, Sayı no:19, (1948), s.294-297.

²⁵⁸ “Cumhurbaşkanı’ndan Bir İstirhamımız Var”, **Sebilürreşad**, Cilt no:1, Sayı no:6, (1948), s.86.

Büyük Doğu'nun ve Sebilürreşad'ın Cumhuriyet'e ve devrimlere yönelik eleştirileri, Atatürk'ün şahsından çok, C.H.P.'nin ve onun ülkeye getirdiği "dinsizliğin" üzerinde toplanmıştı. D.P.'nin de C.H.P.'nin gölgesinde kukla bir parti olduğu ifade edilmişti. Ancak 14 Mayıs 1950 seçimlerindeki iktidar değişikliğinin ardından, bu partiye karşı tutumları tamamen değişecek, hatta D.P. Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes, İslamiyet'in kurtarıcısı olarak ima edilecekti. Her iki dergi de bütün eleştiri oklarını yüksek bir sesle, "ülkenin dinsizleştirilmesinin" tek sorumlusu olarak gördükleri, Atatürk'e, O'nun kurduğu parti olan C.H.P.'ye, Cumhuriyet'e ve devrimler yönelteceklerdi.

11.2. Din Eğitime Yönelik Eleştiriler

Sebilürreşad ve Büyük Doğu Dergileri'nin din eğitime yönelik en büyük eleştirisi, ilkokullarda neden hâlâ din eğitime geçilmediği yönündeydi. Nizameddin Nazif, Büyük Doğu'da yazdığı "Din Terbiyesi" adlı makalesinde, ülkedeki gençlerin, din eğitime hazır olduklarını, çevresinden verdiği örneklerle yazdı.²⁵⁹

Üniversite gençliğine uygulandığını iddia ettiği bir anketin sonuçlarını da yayınlayan Büyük Doğu, ankette, gençliğin idealsiz olduğu, din istediği, gerçek inkılabı beklediği sonuçlarını çıkardığını öne sürdü.²⁶⁰ İmam-Hatip okullarının Diyanet İşleri Başkanlığı yerine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması da eleştiri konusu oldu.

Büyük Doğu'da 17 Ekim 1947'de çıkan bir yazıda ise, okullarda okutulan bazı derslerde, çocuklara dinin gülünç gösterilmeye çalışıldığı iddiası vardı. Örnek olarak da, resmi lise kitaplarından olan "Türkçe V" adlı kitaptan "Kısas-ı Enbiya-Peygamberler Tarihi" adlı parça alınmıştı. Eleştiri konusu olan metin şu şekildeydi :

"Kısas-ı Enbiya, Peygamberlerin hikayeleri demektir. Bu türlü kitaplarda Adem'den Muhammet'e kadar yetişen bütün Peygamberlerin hayatları ve mucizeleri hikaye edilir. Yazıldıkları devirde halka din terbiyesi vermek, onların din duygularını kuvvetlendirmek amacıyla kaleme alınan bu kitaplar, zamanımızda da din tarihini ve eski inanışları incelemek isteyenler için önemlidir.

Yukarıdaki metne göre, dünya nelerin üstünde durmaktadır? En alttan en üste doğru bunları sırayla sayınız. Coğrafya, tarih ve tabiat bilgisi derslerinizde dünyanın yaratılışı ve tabiat olaylarının oluşu hakkında okuduğunuz ilmi izahlarla, bu dini inanış birbirine uyuyor mu? Bu inanış hangi keşiflerden sonra sarsılmıştır? Bu eski inanışları bilmemizin gerek insan

²⁵⁹Nizameddin Nazif, "Din Terbiyesi", *Büyük Doğu*, Sayı no:51,(18 Ekim 1946), s.3.

²⁶⁰*Büyük Doğu*, Sayı no:68, (17 Ekim 1947), s.13.

düşüncesinin tarihi gelişimini görmek, gerek eski ve fikir ve sanat eserlerini açıklamak bakımından faydalarını belirtiniz. Bu türlü inanışlar arasında bugün hâlâ yaşayanlara rastlar mısınız? Bunlar hangi çevrede yaşamaktadır?”

Aynı kitapta yer alan Tefik Fikret'in "Tarih-i Kadim" adlı eserinin altındaki şu not da eleştiriliyordu :

"Tarih-i Kadim şiirin bir fikir savaşında silah olarak kullanıldığı eserlerden biridir. Sosyal davaların ağır bastığı açıkça münakaşa edilemediği devirlerde, halkta heyecanlar uyandırma amacını gözetir. Bu nevi eserlerde zaman zaman anlatımın destanlık bir kudret ve enginlik kazandığı olur.

Bu parçada şairin işlediği ana fikirleri bulunuz. Bu fikirleriyle Fikret, Cumhuriyet'in hangi prensiplerinin hasretini ifade ediyor?"

Büyük Doğu, bu örneklerle, 7 Ağustos 1946'da görevinden ayrılan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel' in, dünya üzerinde eşi ve benzeri görülmeyen resmi ve sistemli bir dinsizlik propagandasına okul kitaplarını ve kürsülerini de alet ettiğini kanıtlamaya çalışıyordu.²⁶¹

Bu arada Milli Eğitim Bakanlığı'na çıkartılan, "Müslüman Çocuğun Din Kitabı" adlı ders kitabı, özellikle tartışma konusu olmuştu. Sebilürreşad Dergisinin ilk sayısında, Va-nu ve Kazım Nami tarafından ortaklaşa yazılan bir yazıda kitap, kullanılan dil, üslup ve içerik açısından yanlış ve yetersiz bulundu.²⁶² Derginin ikinci sayısında ise, aynı kitap yine eleştiri konusu olmuştu. Ayrıca, M.Naci Saraçlar tarafından "Başbakan Hasan Saka'ya Açık Teşekkür" başlıklı yazıda, "kitabın bilimsel seviyeden uzak olduğunu ifade eden ve Milli Eğitim Bakanı'nı eleştiren Başbakan Hasan Saka'nın" bu tavrı, alkışlanıyordu.²⁶³ M. Naci Saraçlar'a göre, özel din derslerinde okutulmak üzere, Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü tarafından yayınlatılan "Müslüman Çocuğun Din Kitabı" adlı eser, yanlış ve eksik bilgilerle doluydu. Hükümetin din işlerine karışmaya hakkı yoktu. Bu iş Diyanet İşleri Başkanlığı'na bırakılmalıydı. Bir İslam Cemaati oluşturulması şarttı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu cemaati kurması yerinde bir davranış olacaktı.²⁶⁴

²⁶¹ **Büyük Doğu**, Sayı no:68, (17 Ekim 1947), s.8.

²⁶² Va-Nu-Kazım Nami, "Müslüman Çocuğun Kitabı Hakkında Tenkitler", **Sebilürreşad**, Cilt no:1, Sayı no:1, (1948), s.10-11.

²⁶³ M.Naci Saraçlar, "Başbakan Hasan Saka'ya Açık Teşekkür", **Sebilürreşad**, Cilt no:2, Sayı no:2, (1948), s.21,27.

²⁶⁴ M.Naci Saraçlar, "Güzel Bir Gaye İçin Tutulan Yanlış Yol", **Sebilürreşad**, Cilt no:1, Sayı no:1, (1948), s.12-15.

CH.P.'nin özellikle ulusu dinsizleştirmeye çalıştığı ve dine karşı olumsuz bir propaganda yaptığı da ortaya atılan iddialar arasındaydı. Sebilürreşad Dergisi yazarı Eşref Edip, yirmi yıldan daha uzun bir süre devam eden din eğitimi aleyhtarlığına karşı, 1947 yılında T.B.M.M.'de kopan fırtınadan sonra ve basın da eğitim özgürlüğünü sağlama yolunda harekete geçmesinin ardından, C.H.P.'nin, artık ulusal vicdan üzerindeki baskıyı aynı şiddetle daha fazla devam ettiremeyeceğini anladığını iddia ediyordu. O'na göre, Parti ayaklanan kamuoyunu yatıştırmak için, bazı önlemler almayı zorunlu görmüştü.

Bu yüzden açılan İmam-Hatip okullarını eleştiren Edip, bu okulların Diyanet İşleri yerine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasını, İmam-Hatiplerin açılmasına engel olma amacına dayandırıyor. Ancak bu okulların açılmasına da engel olamayacağını anlayan C.H.P., İmam-Hatip okullarını ne Diyanet İşleri Başkanlığı'na, ne de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlamıştı. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortaokulu ve askerliğini bitirmiş, imam ve hatip olmak isteyen kişilerin gitmek isteyeceği bir kurs olarak açtığını anlatıyordu. Bu örnekten yola çıkarak, din eğitimi konusunda hükümetin ve C.H.P.'nin ne kadar samimiyetten uzak olduğunu kanıtladığını iddia ediyordu.²⁶⁵

1948 yılında dergiye yazılan bir mektupta, ilköğretimde din eğitime neden hâlâ geçilmediği soruluyordu. Bu mektuba yönelik olarak bir yazı yayınlayan Sebilürreşad, Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu bu konuda samimi olmadığı için, bu işin bu kadar geciktiğini savundu ve şu cümleleri ekledi :

“Yapacaksın Tahsin Banguoğlu, Yapacaksın! Ulusun istediğini yapacaksın! Okullara din derslerini kabul edeceksin! İmam, Hatip ve İlahiyat medreselerini açacaksın! Oralarda harıl harıl Kuran, hadis, fıkıh derslerini okutacaksın! Ulusun iradesini yerine getireceksin. Grup toplantılarında -bak neler yapacaklar! – dediklerini, sen kendi elinle yapacaksın! Evet muhterem Tahsin Banguoğlu, bütün bunları istesen de istemesen de yapacaksın!”²⁶⁶

Başka bir yazıda da dinin ve din kurumlarının kurulmasına muhalif olan isimler olarak, Tahsin Banguoğlu, Nihat Erim, Cemil Barlas sayılmış ve bu milletvekillerinin kurulan Hasan Saka kabinesinde yer aldıkları belirtilmişti. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na “Hani devlet laikti; din işlerine karışmıyordu?” sorusu sorularak, Milli Eğitim Bakanlığı'nın, nasıl oluyor da din adamı yetiştirecek kurumlar olan imam ve hatip okulları açtığını, İlahiyat Fakültesi kurduğunu, okullara din dersi koyduğunu, din

²⁶⁵Eşref Edip, “Onlar İçin Hidayet Kapıları Kapalıdır”, *Sebilürreşad*, Cilt no:1, Sayı no:3, (1948), s.34-39.

²⁶⁶*Sebilürreşad*, Cilt no:1, Sayı no:15,(1948), s.233-234.

kitapları yazdığını, din programları yaptırdığını, din hocaları atadığını ve bu hocalara devlet bütçesinden ücret verdiğini sorguluyordu.

Ulus, yirmi yılı aşkın süredir, laikliğin ne demek olduğunu anlamıştı. “Demek ki ulusun azabını çekeceği günahları henüz bitmemişti.”

Başbakan Hasan Saka’nın dindar bir insan olduğu belirtilen yazıda, okullarda din dersi okutulmasını ileri sürenin de O olduğu belirtilmişti. Hasan Saka, din eğitime ve din kurumlarına karşı görüşleri belli olan bu kişilerin kötü planlarını, belki önleyebilirdi.²⁶⁷

5 Mart 1948 tarihli Büyük Doğu’da ise “Se.De.” imzalı bir yazıda, din dersleri ile ilgili komisyon raporu eleştirildi. Diyanet İşlerine bağlanması gereken İmam ve Hatip okullarının durumu, “eski ve skolastik felsefe hortluyor, şeriatçılar ayağa kalkıyor” şeklinde tartışmalara yol açıyordu. Bu konuda örnek olarak da İlahiyat Fakültesi’nden yetişecek din adamları için, raporun altındaki “bizi yeniden şeriatçılıkla uğraştırmaktan bunlar kurtaracaktır” ifadesi veriliyor ve bu ifade açıkça eleştiriliyordu. Şu veya bu şekilde bir din öğretimi söz konusu iken, o dinin temelini oluşturan Şeriat’ın göz önüne alınmaması saçmaydı.²⁶⁸

Büyük Doğu ve Sebilürreşad Dergilerine göre, ülkede laiklik de yanlış anlaşılıyor ve uygulanıyordu. Yusuf Ziya Kösemen, Sebilürreşad’da yayınlanan “Millet Hakimiyeti, Ahlak Hakimiyeti” başlıklı yazısında, Cumhuriyet’le birlikte kabul edilen laiklik ilkesinin yanlış uygulamalarının, eşine az rastlanacak bir ahlaki çöküşe yol açtığını anlatıyordu. Laiklik vicdan özgürlüğü demektir. Laiklik prensibi Fransa’dan gelmişti, çünkü Fransa’da ki tarihsel süreç böyle bir ilkeye yol açmıştı. Oysa ki İslam ülkelerindeki vicdan özgürlüğü kavramı insanlığın eseri değil, İslam dininin yarattığı hoş görüye dayalı bir sistemdi.²⁶⁹

Aslında bu yazılardan çıkartılan ana fikir, bir İslam cemaati oluşturulmasının gerekliliği ve Diyanet İşlerinin de tamamen bu cemaate bağlanması isteği idi. Sebilürreşad’a ve Büyük Doğu’ya göre, C.H.P. ve Cumhuriyet hükümetleri, okullara açıkça din düşmanlığı sokmuşlardı.

²⁶⁷ Sebilürreşad, Cilt no:1, Sayı no:5, (1948), s.78,80.

²⁶⁸ Se.De., “Din Dersleri”, Büyük Doğu, Sayı no:83, (5 Mart 1948), s.8.

²⁶⁹ Yusuf Ziya Kösemen, “Millet Hakimiyeti, Ahlak Hakimiyeti”, Sebilürreşad, Cilt no:1, Sayı no:5, (1948), s.73-74.

Ali Fuat Başgil'in Hür Fikirler Dergisi'nde çıkan "Demokrasi ve Mekteplerimiz" başlıklı makalesi, Sebilürreşad Dergisi'nde de yayınlandı. Başgil, okullarda, yıllarca örneğine yalnızca Bolşevik Rusya'da rastlanan bir din ve maneviyat düşmanlığının aşılandığını iddia etmiş, bunun nedeninin yakın geleceğin dirilmesinden korkan iktidar yöneticilerinin mevki hırsı ve endişesi olduğunu savunmuştu.²⁷⁰

İmam-Hatip kurslarında, İlahiyat Fakültelerinde ve ilkokullarda okutulan din derslerinin ve bu dersleri veren hocaların yetersizliği de, bu iki derginin gündemindeki başka bir konuydu. Abdürrahim Zapsu, açılan, İmam-Hatip Kursu ve İlahiyat Fakültesi hakkında, buralarda ders verenlerin içinde, Kuran okumayı bilmeyenlerin, fatihayı ezbere okuyamayanların olduğunu iddia ediyordu. İlahiyat Fakültesi'nde ders veren hocalardan birisi de "Buda" soyadını alacak kadar dindardı!

İlkokullardaki din dersleri ise daha da acınacak durumdaydı. Din, din bilgisi olmayan genç öğretmenlerin elinde, başka türlü gösterilmek isteniyordu. Örnek olarak da Antalya'da bir öğretmenin "namazdan ne çıkar? Allah ona muhtaç mıdır? Siz fakirlere iyilik etmeğe bakın!" dediği iddiasında bulunuyordu.

"Biz ne bekledik, ne verdiler? Ne istedik, ne aldık?" diyerek, "Seçim sandığının başında, bizden beklediklerini alabilecekler mi?" sorusunu hükümete yöneltmişti.²⁷¹ Din eğitimi hükümet tarafından bir an önce okullara konmadığı takdirde, C.H.P. gelecek seçimlerde oy da alamazdı görüşündeydiler.

Sebilürreşad'da çıkan bir yazıda da, Hasan Saka'nın, C.H.P. Meclis Grubu'nda, din derslerini bütün okullara koydurtmadıkları sürece gelecek seçimlerde oy alamayacaklarını söylediği iddia edildi. Bu yüzden, samimiyetsiz bir şekilde ilkokulların son sınıflarına din dersi konulduğu, ancak zorunlu tutulmadığı anlatıldı. Oysa, Millet Partisi İstanbul İl Kongresi'nde ise, hem ilk hem de ortaokullarda zorunlu din dersi okutturulmasına karar verilmişti.²⁷²

Sonuç olarak, İslamcı basın din eğitiminden istediklerini alamamıştı. Önceleri sadece seçmeli de olsa ilkokullarda din dersleri isteyen bu kesim, şimdi de bu dersleri

²⁷⁰ Ali Fuat Başgil, "Mekteplerde Din ve Maneviyat Düşmanlığı", *Sebilürreşad*, Cilt no:3, Sayı no:59, (1949), s.141-142.

²⁷¹ Abdürrahim Zapsu, "Ne Bekledik, Ne Verdiler? Ne istedik, Ne Aldık?", *Büyük Doğu*, Sayı no:6, (18 Kasım 1949), s.8.

²⁷² *Sebilürreşad*, Cilt no:3, Sayı no:75, (1950), s.395.

Tesettürün neden irtica sayıldığı da soruluyordu. M.Raif Ogan, plajlardaki mayolu kadın ve erkekleri eleştirerek, “bunlar neden eleştirilmiyor da ihrama bürünmek irtica sayılıyor” yorumunu yapmıştı.²⁷⁶

Büyük Doğu ve Sebilürreşad Dergileri’ne göre, Cumhuriyet tamamen ahlaksal değerlerini yitirmiş bir toplum yaratmış, örtünmeyi kaldırarak, sosyal hayat içinde bir yer vererek, kadının fuhuşa sürüklenmesine yol açmıştı. Bu kesime göre Tanzimat’tan başlayıp da Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süredeki bütün yenilikler, toplumsal çöküşün birinci dereceden nedeniydi. Özellikle Cumhuriyet, Kur’an’ı, namazı ve duaları bilmeyen bir toplum yaratma konusunda çok başarılı olmuştu. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra, bu suçlamalar artan boyutlarda devam edecekti.

²⁷⁶M.Raif Ogan, “Dini Mevzular Soytarılığa Alet Edilemez”, *Sebilürreşad*, Cilt no:3, Sayı no:63,(1949),s.197.

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASINDA SİYASAL PARTİ PROGRAMLARINDA, KONGRELERİNDE, GRUP TOPLANTILARINDA VE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1. SİYASAL PARTİ PROGRAMLARINDA, KONGRELERİNDE VE GRUP TOPLANTILARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1.1. Demokrat Parti

Demokrat Parti'nin laiklik anlayışı, parti programının 14. maddesinde açıklanmıştı. Bu maddeye göre laiklik, devletin siyaset alanında din ile hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin de kanunların düzenlenmesi ve uygulanmasında etkili olmaması şeklinde ele alınmış ve laikliğin din düşmanlığı olmadığı vurgulanmıştı. Din özgürlüğünün diğer özgürlükler gibi , insanlığın kutsal haklarından olduğu belirtilmişti.²⁷⁷

14. maddedeki laiklik anlatımında, devletin ve toplumun düzenini bozucu hiçbir ifade yer almamıştı. Ancak din ve vicdan özgürlüklerinin yerine getirilmesinden de neyin anlaşılması gerektiği açıklanmamıştı. Yine 14. maddede, gerek din eğitimi sorunu ve gerekse din adamlarını yetiştirecek kurumlar kurulması konusunda, uzmanlar tarafından ciddi bir program hazırlanmasının zorunluluğu üzerinde durulmuştu. Üniversite içinde yer alacak bir İlahiyat Fakültesi ve bilimsel içerikli benzeri kurumların, özerk olması gereğinden de bahsedilmişti.²⁷⁸

²⁷⁷T.B.M.M. Zabıt Ceridesi., Dönem: 9,(29 Mayıs 1950), Cilt no:1, s. 30-31. ; D.P. Tüzük ve Programı, (Ankara: Doğu Matbaası,1953),s. 50. ; Cumhuriyet, (30 Mayıs 1950). ; Zafer, (31 Mayıs 1950). ; Sebülürreşad, Cilt no: 4, Sayı no:80, (1950), s.67-68.

²⁷⁸“Madde 14 – Partimiz laikliği devletin din ile hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların düzenlenmesi ve uygulanmasında etkili olmaması anlamında anlar. Din özgürlüğünü diğer özgürlükler gibi, insanlığın kutsal haklarından tanır.

Nitekim D.P. Programındaki bu hüküm, C.H.P.'yi seçmeli din dersleri koyma, Kuran Kursu ve İlahiyat Fakültesi açma girişimlerinde bulunmaya zorlamıştı. Şimdi ise D.P., C.H.P.'nin seçmeli koyduğu din derslerini zorunlu kılacak, İlahiyat Fakültesi ile yetinmeyecek, Yüksek İslam Enstitüsü açacaktı.

D.P. kongrelerinde ve grup toplantılarında dinsel nitelikli isteklerin ve konuşmaların gündemin birinci maddesini oluşturmaya başladığı görülmekteydi.³¹ Mart 1950 tarihli D.P. İstanbul İl Kongresinde bir konuşma yapan Celal Bayar, 1946 seçimlerinde din adamlarının çoğunun D.P.'ye oy verdiğini, gelecek seçimde de böyle olacağına inandığını belirtti.²⁷⁹

Parti, iktidara gelir gelmez, C.H.P. tarafından, gerici hareketlerin birinci dereceden sorumlusu olarak suçlanmaya başlandı. Öyle ki Adnan Menderes 13 Haziran 1950 tarihinde yapılan bir grup toplantısında, muhalefetin orduyu tahrik ettiğini, "gericiliği" teşvik ettiğini ve bir "Doğu Sorunu" yaratmaya çalıştığını söyledi.²⁸⁰

İktidarının birinci yılını dolduran Adnan Menderes'in icraatları, İslamcı basın tarafından desteklenmeye başlamıştı. Adnan Menderes'in de katıldığı İzmir İl Kongresi'nde bu tavır gittikçe netlik kazandı.

9 Şubat 1951 tarihli Büyük Doğu Dergisi'nde, Başbakan Adnan Menderes'in D.P. İzmir İl Kongresi'nde yaptığı bir konuşma, "Müjdeler Olsun!" başlığıyla yayınlandı. Büyük Doğu Dergisi, Menderes'in, şimdiye kadar baskı altında bulunan dini baskıdan kurtardığını, "inkılap softaları"nın "yaygaralarını" önemsemeyerek ezanı Arapçalaştırdığını, okullarda din derslerini kabul ettirdiğini, radyoda Kuran okutturduğunu öne sürdü. Özellikle de, Türkiye'nin Müslüman bir devlet olduğu, Müslüman kalacağı ve Müslümanlığın bütün gereklerinin yerine getirileceği ile ilgili sözlerinin altını çizdi:

"Bu cümleleri, muhteşem ve sevgili Adnan Menderes'in kişisel buluşu olan deyimle, 'inkılap softalarının' suratlarına gebertici bir tokat halinde çarpar ve Allah'a, sırtında hükümet

Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek kurumlar kurulması konusunda, uzmanlar tarafından esaslı bir program hazırlanması zorunludur. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve bilimsel içerikli kurumlar, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurumları gibi özerk olmalıdırlar.

Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda aracı yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve birliği bozmasını, özgür düşünceye karşı gerici duyguların harekete getirilmesine asla izin verilmemelidir." **D.P. Tüzük ve Programı**, s. 50.

²⁷⁹ Zafer, (1 Nisan 1950).

²⁸⁰ Cumhuriyet, (14 Haziran 1950).

sorumluluğu taşıyan bir kişilik ağzından bu sözleri dinletecek yeni bir devir yarattığı için hamdederiz!”²⁸¹

Menderes’in D.P. İzmir İl Kongresi’ndeki konuşmasının yankısı bununla bitmedi. Nitekim, D.P. İzmir İl Kongresi’nde din ile ilgili söylediği sözlerden dolayı, “Başbakana Hitap!” başlıklı bir makale yazan Necip Fazıl Kısakürek, “İnkılap softalarının yaygaralarına rağmen” ve “Türkiye Müslüman bir devlettir ve Müslüman kalacaktır...” sözlerini gerçekten söyledi ise, Başbakan Adnan Menderes’in kölesi olduklarını ilan etmekle şeref duyacaklarını belirtti ve ekledi: “Zira anlıyorsunuz ki dava, sizin veya herhangi bir şahsın değil, kutsal amacın kölesi olmaktır!”²⁸²

Sebilürreşad Dergisi de Adnan Menderes’in İzmir konuşmasını kapak yaptı ve 27 yıldır hiçbir hükümet başkanının, Müslümanlık hakkında bu kadar yüksek bir sevgi ve ilgi göstermediği belirtti. Dergide, bunun ilahi bir ermişlik olduğu iddia edilerek, bu yüce sözlerin Türk ulusunun kalbini fethedeceği gibi bütün İslam dünyasını da sevindireceği belirtildi.²⁸³

D.P. Grup toplantılarında ve İl Genel Kurullarındaki söylemler ve istekler de geriye dönüşün izlerini taşımaktaydı. Örneğin, 13 Mart 1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde, Konya D.P. İl Kongresinde şeriatın geri gelmesine yönelik bir takım isteklerin olduğu haberi yer aldı. D.P. İstanbul Bölge Müfettişi Hüsnü Yaman, bu iddiaları C.H.P.’nin ortaya attığını söylerken, D.P. Konya Milletvekili Ziya Barlas, cahil bir köylünün böyle isteklerde bulunduğunu, köylüyü ikna yoluna gidildiğini belirtti ve bunların Meclise yansımalarının anlamsız olduğunu, irticanın yayılmasına yol açabileceğini ifade etti.²⁸⁴

Bir gün sonra, Konya’da ortaya atılan bu “gerici” isteklerin D.P.’de yüksek bir makama yazılmış bir mektuptan kaynaklandığı düşüncesi ortaya atıldı. İddiaya göre mektupta, iki D.P.’li milletvekili bu tür isteklerin gerçekleşeceğini, D. P. Konya

²⁸¹ **Büyük Doğu**, Sayı no:47, (9 Şubat 1951), s.16.

²⁸² Kısakürek, yazısında kabinede Tevfik İleri ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi, damarları aynı gerçek ve kutsal şeylerin güçlerinin ahengiyle atan insanlar ve Mecliste aynı merkezi noktaya bağlı yüzlerce milletvekiliyle beraber, Menderes’in ima ettiği “büyük inkılabı” gerçekleştirmekle yükümlü bulunduğunu ve Allah’ın bu harika işe onları davet ettiğini iddia ediyordu. Necip Fazıl Kısakürek, “Başbakana Hitap!”, **Büyük Doğu**, Sayı:48, (16 Şubat 1951), s.2,16.

²⁸³ **Sebilürreşad**, Cilt no:4, Sayı no:94, (1951), s.1.

²⁸⁴ Kongrede, şapka yerine fes giyilmesi, kadınların çarşafı olup cve kapatılmaları, Arap harflerinin geri gelmesi, Medeni Kanun yerine Mecelle’nin getirilmesi isteklerinin olduğu iddia edilmiştir. **Cumhuriyet**, (13 Mart 1951).

teşkilatına müjdelmişti.²⁸⁵

21 Mart 1951 tarihinde yapılan Balıkesir Kongresinde söz alan delegelerin istekleri ve konuşmaları da, Konya İl Kongresi ile paralellik göstermekteydi. Örneğin; Edremit delegesi Ömer Bozcalı İslamiyet'i öven uzun bir konuşma yaparken, Balıkesir Merkez İlçesi delegesi Yeşilli Camisi imamı Mehmet Karatoprak da, Başbakanın şu soruları cevaplamasını istedi:

"- İlkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulan din dersleri, ortaokul, lise ve öğretmen okullarına da uygulanacak mıdır?

-19 Mayıs Gençlik Bayramında genç kızlarımızın çıplak beden eğitimi yapmasının önüne geçilecek midir?"²⁸⁶

26 Nisan 1951 tarihinde Afyon'da yapılan D.P. İl Kongresinde, bazı delegeler "Türk devletinin dini, din-i İslam'dır" hükmünün anayasaya tekrar girmesini istedi. Kadınların çalıştırılmaması, evlenme ve boşanmalarda erkeklere daha fazla haklar tanınması, kızların ilkokuldan sonra okutulmaması, istekleri de kongrede dile getirildi. Bu dileklere cevap vermek için kürsüye gelen Afyon Milletvekili Kemal Özçoban, din konusunda ki isteklerinin birer birer yerine getirileceğine, namusu ve şerefi üzerine söz verdi.

Kemal Özçoban, ayrıca, irtica konusu üzerinde söz söyleyenlerin soysuz olduğundan bahsederek, bu konuda haber yazan gazetecileri mikrop olarak tanımladı ve onlara inanmamaları konusunda halkı uyardı. Özçoban'ın bu sözleri, kongrede şiddetli alkışlara yol açtı.²⁸⁷ Afyon Milletvekili Gazi Yiğitbaşı da, Özçoban'ın verdiği söze katıldı ve inançla bu talepleri yerine getireceğini açıkladı.

D.P. Kongrelerinde ve grup toplantılarında gündemde sıkça yer alan konulardan bir tanesi de okullarda uygulanması istenen din dersleri konusuydu. Nitekim, 3 Mayıs

²⁸⁵ *Cumhuriyet*, (14 Mart 1951).

²⁸⁶ Ömer Bozcalı ayrıca şu soruyu da sordu; Rejim aleyhindeki yazılar hakkında soruşturma açıldığı halde, yüzde seksen beşi Müslüman olan bir ulusun dini inançlarına tecavüz amacıyla yapılan saldırılara niçin kayıtsız kalınmaktadır? Her konuşmacıya beş dakikalık bir süre ayrıldığı halde, Karatoprak'ın konuşması yirmi dakika sürdü ve başbakana sorduğu her soru alkışlandı.

Yine aynı kongrede "Türkiye'de irtica vardır" diyen bir gazetecinin cezalandırılmasını isteyen Havran delegesi de uzun süre alkışlandı. Bu delege ayrıca, bir çok aile faciasına yol açtığı için, Medeni Kanunun değiştirilmesi gerektiğini söyledi. *Vatan*, (22 Nisan 1951).

²⁸⁷ *Vatan*, (26 Nisan 1951). ; 18 Ekim 1951 yılında yapılan D.P. Üçüncü Büyük Kongresinde ise, bir delege, nikahın hocalar tarafından kısılmasını istedi. Dinleyiciler arasındaki D.P.'li bir bayan, bağırarak, bu isteği protesto etti. *Cumhuriyet*, (19 Ekim 1951).

1951 tarihinde toplanan D.P. Grubunda, Milli Eğitim Bakanına, din eğitiminin ortaokullara da konması ve din adamı yetiştirilmesi konusunda ne düşünüldüğü soruldu. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, ilkokullarda zaten din derslerinin uygulanmakta olduğu, bu derslerin ortaokullara konması ile ilgili bir karar olmadığı ve din eğitimi veren liselerin açılmasının düşünülmeyeceği cevabını verdi.²⁸⁸

D.P. Grup toplantılarında ve İl Genel Kurullarında ağırlıklı olarak eski düzene dönmeye yönelik isteklerde bulunulsa da , bazı D.P.'li milletvekillerinin , gericilik ile mücadele edeceklerine dair kararlı açıklamaları da bulunmaktaydı. Örneğin, 15 Mayıs 1951 tarihli Vatan Gazetesi'nde yer alan bir haberde, D.P. Bursa İl Kongresi'nde konuşan Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun "mürtecilerle uğraşmak görevimizdir" sözlerine yer verilmişti:

"Bu ülkede irtica şahlanırsa ne olur? Vicdan özgürlüğü istiyoruz, dediniz. Din işlerini dünya işlerine karıştırmak isteyen olursa, o, bu partinin fikirleriyle beraber olmayan adamdır dedik. Her gün radyoda Kuran okunsun ve onun arkasından, okullarda din dersi okunsun diyen Bursalılarla mücadele etmek, bizim için en büyük görevdir. Yarın da biri çıkar, Diyanet İşleri Başkanı kabineye girsin, der. Buna da mı evet diyeceğiz?"

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, bu insanlarla mücadeleye hazır olduklarını vurguladı. Ülkede ki 20 milyon insanın asla sarık sarmayacağını söyleyerek, kimsenin işini gücünü bırakıp beş vakit namaz kılmaya zorlanamayacağını belirtti. Müslümanlığı unutmamakla birlikte, her şeyden önce Türk olduklarını hatırlatmaları gerektiğini anlatan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Müslümanlığı kurtaranın Türklük olduğunu hatırlatarak, komünistlikten de ülkeyi Müslümanlığın değil, Türklüğün kurtaracağını vurguladı.²⁸⁹

Demokrat Parti'nin kongrelerinde göze çarpan en önemli özelliklerden biri de, D.P. ve geçmiş C.H.P. hükümetleri arasında yapılan kıyaslamalar idi. Bu kıyaslamalar genellikle, hangi partinin daha devrimci olduğunu kanıtlamaya yönelikti. D.P.'nin

²⁸⁸ Milli Eğitim Bakanının bu cevabı üzerine, bazı milletvekillerinden tepkiler yükseldi. Tepkiler, din derslerinin şiddetli bir ihtiyaç haline geldiği, dinin komünizmi önleyen en önemli araç olduğu, bilgili imamların bir an önce köylere gönderilmesi, okullara Fransızca ve İngilizce gibi, Arapça derslerinin de konması, askeri liseler gibi, din adamı yetiştirecek liselerin de kurulması ve İlahiyat Fakültesi açılması istekleri yönündeydi. Bu isteklerde bulunan D.P.'li milletvekilleri, Ali Fahri İşeri, Burhanettin Onat, Fehmi Çobanoğlu, Ömer Bilen gibi, D.P.'nin önemli ve etkili isimleriydi. Antalya milletvekili Onat, dinin komünizmi önlemede en etkili araç olduğunu söylediğinde, Seyhan Milletvekili Cezmi Türk buna karşı çıktı. Türk, komünizmin, koyu bir Hristiyan tutuculuğunun hüküm sürdüğü Rusya'da patlak verdiğini söyledi. **Cumhuriyet**, (4 Mayıs 1951). ; 14 Mayıs 1951 tarihli D.P. Bursa İl Kongresindeki istek de pek farklı değildi. Bir konuşmacı din derslerinin bütün okullara konulmasını ve radyoda her gün Kuran okunmasını istedi. **Vatan**, (14 Mayıs 1951).

²⁸⁹ **Vatan**, (15 Mayıs 1951); Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, 20 Aralık 1955'te kurulan Hürriyet Partisi'nin genel başkanlığına getirilmiştir. Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1954-1957)**, (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 2000), Cilt no:2, s. 1022.

iddiası, gerçek Türk devriminin D.P. iktidarı ile başladığı yönünde idi. Sözgelimi, 3 Mayıs 1951 tarihinde Muğla D.P. İl Kongresinde bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, D.P.'nin iktidara geldiği 14 Mayıs tarihini, bir devrim hareketi saymaktaydı ve bu hareketi önceki dönemlerle karşılaştırma eğilimi içindeydi. 1908'den beri devrim adı altında yapılan hareketlerin, bir avuç serbest meslek sahibinin ve bir avuç memurun yaptığı devrim özentisi hareketler olduğunu iddia eden Köprülü, 14 Mayıs devriminin öncekilerden farklı olduğunu, çünkü bu hareketin sahibinin ülkenin yüzde doksanını oluşturan köylü vatandaşlar olduğunu söyledi.²⁹⁰

Kıyaslama konularından bir değeri de, hangi partinin daha dindar olduğunu kanıtlamaya yönelikti. D.P.'nin suçlamaları, C.H.P.'nin dinsiz olduğu ve halkı da dinsiz yapmaya çalıştığı yönünde idi.

Örneğin, 1 Eylül 1951 yılında Sinop'ta seçim konuşması yapan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, halka, Allah'ın D.P.'yi desteksiz bırakmayacağını söyledi.

Bilecik'te ise, "türbeleri biz açtık" diyen C.H.P.'lilere karşı D.P.'li milletvekilleri de, Arapça ezanın, din derslerinin ve radyoda Kuran'ın D.P.'nin eseri olduğunu söylediler. Kasım Gülek'in Bilecik halkına, "C.H.P.'nin İslam dinine daima sadık kalacağını" söylemesi üzerine D.P.'liler de, C.H.P.'li Gülek'in Robert Koleji mezunlarının giydiği siyah cübbeli ve kepli bir fotoğrafını gösterip, "bu elbiseyi papazlar giyer" şeklinde bir propagandaya gittiler.²⁹¹

3 Eylül 1951'de yine Bilecik'te yapılan seçim konuşmalarında, D.P.'li bir milletvekili, C.H.P.'nin 27 yıl dini öldürmek için çalıştığını söyleyerek, C.H.P.'lilerin camileri kapatmadıklarıyla ilgili sözler söylediklerini, zaten böyle bir şeye kalkışmış olsalardı, hepsini birden sehpa götüreceklerini anlatıyordu. "Okullara din derslerini soktuk da fena mı oldu? Dinsiz bir millet yaşar mı? Benim çocuğum Kur'an-ı Kerim'i okuyamıyor, öyle şey olur mu? Halk Partililer camilerin kilimlerini bile aşırıdılar" şeklinde sözler kullanan konuşmacı, "radyoda Kur'an okunmasından memnun musunuz?" diye sordu ve halktan "memnunuz" cevabını aldı. "Milletin en mukaddes

²⁹⁰ Vatan, (4 Mayıs 1951). ; D.P. Muğla İl Kongresi'nde konuşan Fuat Köprülü'nün bu sözleri üzerine, "Özenti İnkılaplar" adıyla bir makale yazan Ahmet Emin Yalman, Köprülü'nün konuşmasını bir türlü hazmedemediğini belirterek düşüncelerini şu şekilde açıklıyordu: "Ülkede 'geçmiş unutulmuş, geçmiş bir hiçtir. Ulus için asıl hayat benimle başlar. Her nimeti benim elimden göreceksin' diyen, büyüklük hastalığına yakalanmış insanlara çok rastladık!" Yalman, tarihin anlamını sezdiğini kabul ettiği Köprülü'nün bir politika kürsüsünde, bir saniyelik alkış uğruna böyle iddialara sürüklenmesine çok üzüldüğünü vurgulamıştı. Ahmet Emin Yalman, "Özenti İnkılaplar", Vatan, (18 Mayıs 1951), s.1.

²⁹¹ Cumhuriyet, (2 Eylül 1951).

varlığıyla kimse oynayamaz. Öyle değil mi? Soruyorum size. Cevap versenize?" sorusuna ise, dinleyenlerden "tabi kimse el süremez" cevabı geldi. C.H.P.adayı Kasım Gülek'in kokteyllerden kokteyllere gidip viski içtiğini belirten milletvekili, bunun Müslümanlığa yakışmayacağını söyledi.

Daha sonra kürsüye gelen D.P. Bilecik Milletvekili İsmail Aşkın da, Kasım Gülek'in abdestsiz camiye gittiğini ve bunu ispata her an hazır olduğunu söyledi.²⁹²

Adnan Menderes'in ortaokullara din dersleri konmayışının nedeni ile ilgili açıklaması ise, 22 Mayıs 1952 tarihinde toplanan D.P. Konya İl Kongresinde geldi. Menderes, din eğitiminin usta ve bilgili kişilere teslim edilmesine çalıştıklarını söylüyordu.²⁹³ Başbakan Adnan Menderes, Gaziantep'te halka yaptığı bir konuşmada dinin kutsal bir konu olduğunu, bütün özgürlükler gibi, vicdan özgürlüklerini de koruma kararında olduklarını söyledi. Din düşmanlarıyla ve vicdan özgürlüğüne saldıranlarla savaşacaklarını belirten Adnan Menderes, ülkede irticanın olmadığını, gürültü koparan üç-beş kişiye bakarak irticanın olduğunu iddia etmenin, Türk halkına haksızlık olacağını belirtti. Ancak ülkede mürtecilerin olduğunu, bunların da ülkedeki nüfusun binde birini geçmediğini sözlerine ekledi.²⁹⁴ Ancak her şeye rağmen ülkede çok sayıda kutsal ad taşıyan gazete ve dergi olduğunu, bu yayınlarda kullanılan dilin terbiye sınırlarını çok aştığını da belirtti. 18 Ocak 1953'de Gaziantep'te toplanan D.P. İl Kongresinde bu tür dergi ve gazetelerde, din kurumunun bu ülkede çok büyük bir baskı ve tehlike altında imiş gibi gösterilerek gürültüler koparılmak istendiğini, bu durumun Meşrutiyet döneminde 31 Mart'tan önceki ayları hatırlattığını söyledi. Ülkede kimsenin dinine karışılmadığını belirterek, bu "sahte kahramanlığın" ne anlama geldiğini de sordu. Bu kişilerin gerçek dindarlar olmadıklarına değinen Adnan Menderes, bunların, din gibi kutsal bir kavram üzerinde şirketler kurduklarını, bu yolla da saf insanlardan kazanç sağladıklarını düşündüklerini, ancak bu kişilerin yanıldıklarını vurguladı.²⁹⁵

Başbakan Adnan Menderes'in bu düşüncelerine karşılık, 3 Mayıs 1953 tarihli Bursa Merkez İlçe Kongresinde, bir takım gerici beklentiler de daha yüksek sesle dile

²⁹² *Cumhuriyet*, (4 Eylül 1951).

²⁹³ *Cumhuriyet*, (23 Mayıs 1952).

²⁹⁴ *Cumhuriyet*, (18 Ocak 1953).

²⁹⁵ *Cumhuriyet*, (19 Ocak 1953).

getirilmeye başlanmıştı. Din aleyhtarlığı yapanlara ve yazanlara ağır cezalar verilmesi, din derslerinin liselere de konması, Somuncu Baba Türbesine levha astırılması, camilere yakın olan meyhanelerin kapatılması, suç işleyenlere meydan dayağı atılması, kadın memurların tasfiyesi ve yerlerine erkeklerin getirilmesi, güzellik yarışmalarının kaldırılması, komünistlere idam cezasının uygulanması isteklerinde bulunuldu.²⁹⁶

1956 yılına gelindiğinde, ortaokullara din dersleri konulması yönündeki istekler iyice yoğunlaşmıştı. 7 Ocak'ta Akşehir'de halka bir konuşma yapan Adnan Menderes, ortaokullara da din dersleri koyacaklarına dair halka söz verdi.²⁹⁷ Adnan Menderes'in bu sözü üzerine, bir tarih öğretmeni, Adnan Menderes hakkında soruşturma açılması için, T.B.M.M. Başkanlığına bir telgraf çekti. Hürriyet Partisi Genel Sekreteri Dr. İbrahim Öktem ise, anayasanın laiklik ilkesine aykırı olan bu sözün nasıl yerine getirileceğini, merakla beklediklerini söyledi.²⁹⁸

Başbakan Adnan Menderes'in Akşehir'de verdiği bu sözü takip eden süreçte, 13 Ağustos 1956 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve 17 Eylül 1956 tarihli M.E.B. Genelgesi ile, ortaokullarla diğer dengi okulların birinci ve ikinci sınıflarına Din Bilgisi dersleri konuldu. Bu dersler zorunlu değildi, velisinden dilekçe getiren öğrenciler girmeyebilecekti.²⁹⁹

24 Mart 1957 tarihinde toplanan D.P. Konya İl Kongresi'nde Fahri Ağaoğlu, ortaokullara neden din dersleri konduğunu açıklayarak, Başbakanın bu müjdeyi ilk kez Konya'da vermesinin önemini belirtti. Ağaoğlu, çok yakın bir zamanda liselere de din dersleri konulacağı ve bunun için gerekli ortamın hazırlandığı müjdesini de verdi.³⁰⁰

Aynı Kongrede, radyoda her hafta bir kere okunan Kur'an'ın, her gün sabah ve akşam okunması talebi de geldi. Rıza Korkmaz adında bir delege de, Anayasanın değiştirilmesini ve 80. maddeye "Türk milletinin dini, din-i İslam'dır" fıkrasının konmasını, boşanmaların İslam dininin kurallarına göre yapılmasını sağlayan bir kanunun, Medeni Kanuna eklenmesini istedi. Aynı delege C.H.P. ile D.P.'nin

²⁹⁶ *Cumhuriyet*, (4 Mayıs 1953).

²⁹⁷ *Cumhuriyet*, (8 Ocak 1956).

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, (9 Ocak 1956).

²⁹⁹ Ayhan, a.g.e., s. 128.

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, (25 Mart 1957).

yakınlaşmasını gereksiz bulduğunu, “Allah-u Ekber” demeyi suç sayan ve buna ceza veren bir parti ile anlaşmanın günah olduğunu belirtti.³⁰¹

1959 yılına gelindiğinde şariat düzenine dönmeye yönelik söylemler, Başbakan Adnan Menderes’e kutsal bir kimlik yükleyecek kadar ileri boyutlara vardırıldı. 8 Mart 1959 tarihinde yapılan Adana D.P. İl Kongresi’nde bir delege ,Londra yakınlarında geçirdiği uçak kazasından sağ olarak kurtulan Adnan Menderes’in “Allah tarafından başbakan tayin edildiğini” söyledi. Konya Milletvekili Hikmet Ölçmen ise, devlet yönetiminin kolay olmadığını belirterek şu sözleri söyledi: “Fakat bu ulusun başında Peygamberlerin, Allah’ın tayin ettiği bir lider vardır, bu da Menderes’tir!” Kasım Gülek hakkında da “o adamın ne dini, ne imanı, ne de memleketi var. Sadece on dört tane diploması var diyorlar” ifadesini kullandı.³⁰²

Yine aynı tarihte toplanan Zonguldak İl Kongresi’nde C.H.P. her zamanki gibi dinsizlikle suçlandı ve iktidara yeniden gelmeleri halinde, halkı dinsizleştirmeye yönelik bir politika uygulayacakları iddia edildi. Sabri Dilek, C.H.P.’yi ima ederek, “bu eski kurtlar iş başına gelirse, camilerin kiremitlerini söktürmeyeceklerini ve vatandaşları karakollarda falakaya çektirmeyeceklerini kim garanti edebilir?” iddiasını ortaya attı.³⁰³ Adnan Menderes’e ve D.P.’ye yüklenen kutsallık kimliği ile birlikte, D.P.’nin yaptığı propagandalarda, C.H.P.’nin din düşmanı olduğu ve halkı dinsizleştirmeye yönelik politika izlediği iddiaları da her zamankinden daha çok ön plana çıkmıştı.

D.P.’nin 15 Mart 1959 tarihinde, Mecidiyeköy ve İmrahor’da açtığı Vatan Cephelerinde ise, Kuran ile ulusun ve hükümetin iyiliği için fatiha okunuyordu. Kurbanlar kesiliyor ve halk hep bir ağızdan tekbir getiriyordu.³⁰⁴

³⁰¹ Zeki Lorashlı adlı bir delege de, ortaokullara din dersleri konulduğu için teşekkür etti. *Cumhuriyet*, (25 Mart 1957).

³⁰² *Cumhuriyet*, (16 Mart 1959).

³⁰³ *Cumhuriyet*, (9 Mart 1959).

³⁰⁴ D.P. Mecidiyeköy Vatan Cephesi’nin açılışında bir konuşma yapan Hadi Çetinsoy, radyoda rock’n roll çalınırken kimsenin itiraz etmediğini, ancak, mevlit veya ezan okunurken herkesin itiraz ettiğini iddia etti. Halkın çoğunluğunun yılın bazı günlerinde ve iftar akşamlarında ezan okunmasını istediğini, ancak azınlıkta kalan bir kesimin bundan rahatsız olduğunu savundu. Çoğunluğun isteğinin, azınlığın isteğine egemen olması gerektiğini belirtti.

D.P. İmrahor ocağının açılışında konuşan Hüsnü Açıkgöz, muhalefetin, kafasında “hayali” bir irtica yarattığını, iktidarın Ramazan ayındaki “ufak tefek dini hizmetlerini” büyük bir siyasi olay şeklinde göstermeye çalıştığını iddia etti. Açıkgöz’den sonra söz alan Faik Baysal, C.H.P.’nin laiklik yerine

27 Nisan 1959'da yapılan Konya D.P. İl Kongresi'nde Rıza Korkmaz, C.H.P.'nin yaptığı kötülükleri, ne ulusun ne de Allah'ın affedeceğini belirtti. Fahri Ağaoğlu, 1946'dan itibaren siyasi hayatta en büyük devrimin laiklikte yapıldığını ve hükümetin din anlayışının değiştiğini söyledi. Diyanet İşleri eski Danışma Kurulu Üyesi, Konya Milletvekili Mustafa Rünyun, C.H.P.'nin dini konularının zayıf olduğunu, bütçe görüşmeleri sırasında "amin" sözcüğünün C.H.P.'liler tarafından çarpıtıldığını, Kuran'ı yeni harflerle yazmanın Kuran'a zarar verdiğini ve kimsenin buna cüret etmeye hakkı olmadığını söyledi.³⁰⁵ Şeriat düzenine dönmeye yönelik istekler, D.P. aracılığıyla artık daha rahat bir biçimde, cesurca dile getirilmeye başlanmıştı.

16 Kasım 1959'da yapılan D.P. Manisa Merkez İlçe Kongresi'nde, Ajdan Erden adlı bir delege, halifelik kurumunun iadesini istedi. Nur Tarikatına üye olduğu anlaşılan Erden, tutuklanarak D.P.'den ihraç edildi.³⁰⁶

14 Şubat 1960 tarihinde yapılan ve dualarla dini bir havaya bürünen D.P. Konya İl Kongresi'nde, Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu, laikliğin din düşmanlığı olmadığını ifade ederek, C.H.P.'nin din ve laiklik konusundaki tutumunu eleştirdi. Kongrede dualar okuyan Hikmet Ölçmen ise, C.H.P.'lilerin "Allah ve Peygamber" sözcüklerini kendilerinden öğrendiklerini iddia etti.³⁰⁷

İktidarlarının ilk yıllarında Cumhuriyetin kazanımlarının yok edilemeyeceği konusunda kararlı demeçler veren D.P.'nin önde gelen isimleri, seçmen kitlesinden, delegelerden ve milletvekillerinden, köy ağalarından, eşraftan, şeyhlerden ve tarikat liderlerinden gelen baskılar ve aşırı istekler sonucu, bir takım ödünler vermeye, onlarla işbirliğine gitmeye başladı. Özellikle din eğitimi ve din adamı yetiştirilmesi sorunlarının, D.P.'li yöneticiler üzerindeki baskıyı artırdığı söylenebilir. Bu nedenler, kuruluşunda hiçbir dinsel amaç bulunmayan partinin, bir süre sonra şeriata yönelik ve devrim karşıtı bir havaya bürünmesine, en azından öyle bir görüntü sergilemesine yol açtı.

dinsizlik getirdiğini, camileri demirci dükkanı yaptığını ve çamur içinde bıraktığını iddia ederek, Türk halkının Müslüman olduğunu ve Müslüman kalacağını, Allah'ın da kendileriyle beraber olduğunu belirtti. "Biz işlerimize onlar gibi şampanya kadehleri kaldırarak değil, Bismillah ile başlıyoruz" sözlerini kullandı. **Vatan**, (16 Mart 1959).

³⁰⁵ **Cumhuriyet**, (27 Nisan 1959).

³⁰⁶ **Vatan**, (16 Kasım 1959).

³⁰⁷ En son söz alan D.P. Genel Kurul Üyesi Konya Milletvekili Remzi Birant, Türk ulusunun Adnan Menderes'i bir peygamber gibi sevdiğini söyledi. **Cumhuriyet**, (15 Şubat 1960). **Anadolu Üniversitesi Kütüphane**

1.2. Cumhuriyet Halk Partisi

C.H.P.'nin muhalefet partisi konumuna düştükten sonraki ilk kurultayı, 28 Haziran 1950 tarihinde toplanan sekizinci kurultay oldu. Bu kurultayda ve 26 Kasım 1951 tarihinde toplanan dokuzuncu kurultayda, parti programında herhangi bir değişiklik yapılmadı.³⁰⁸ Ancak, C.H.P. kurultaylarında ve seçim konuşmalarında göze çarpan ana temalardan biri, D.P.'nin dini siyasete alet ettiği, C.H.P.'yi dinsizlikle suçladığı, oysa ki C.H.P.'nin oldukça dindar bir parti olduğuydu.

Örneğin, 21 Nisan 1951 tarihinde yapılan C.H.P. Eminönü İlçe Kongresi'nde, il yönetim kurulunun faaliyet raporunda, D.P.'nin ulusal birliği hiçe sayarak C.H.P.'ye ve başkanına yaptığı hücumun, sonunda devrimlerin sembolü olan Atatürk'e kadar uzandığı ve D.P. Kongrelerinde irticayı şahlandıracak teklifler yapıldığı belirtildi. Kongrede söz alan Şemsettin Günaltay, C.H.P.'nin dindar bir parti olduğunu, çünkü dini, politikanın ve sıradan sorunların üzerine çıkardığını belirterek, kendilerine dinsiz diyenlerin dinden habersiz olduklarını savundu. Günaltay'a göre, aklın ve vicdanın özgürlük alanları birbirine karıştırılmamalıydı.³⁰⁹

C.H.P.'nin 8 Temmuz 1951 yılında toplanan Ankara İl Kongresi'nde ise, Kasım Gülek, inkılaplara karşı düşmanca hareketlerin olduğunu söyleyerek, işin ciddiyetle ele alınması durumunda, mürtecilerin de yüz bulamayacağını belirtti. Gülek, hükümetten bu konuda gayet açık tedbirler almasını istedi.

C.H.P.'nin yine aynı gün toplanan Tekirdağ Kongresi'nde de, Tahsin Banguoğlu, Adnan Menderes'in ülkeye vicdan özgürlüğünü getirdiğini iddia eden sözlerine değinerek, irticaya yer vermekle, vicdan özgürlüğünün sağlanamayacağını belirtti. Kendilerini dinsizlikle suçlayanlara karşı, ilkokullardaki din eğitimin ve İlahiyat Fakültesi'nin C.H.P. zamanında ortaya çıkmış olduğunu hatırlattı.³¹⁰

³⁰⁸Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s.576.; Kili, *a.g.e.*, s.112.; Dokuzuncu kurultaya sunulan "Ana Davalar ve Memleket Meseleleri Komisyonu Raporu"nda, D.P. iktidarının dini politikaya alet ettiği, dil devriminin önerdiği görüşleri uygulamadığı, Atatürk devrim ve ilkelerinden ödünler verdiği belirtildi. Cumhuriyet'in, devrimlerin, demokrasinin korunmasında zaaf gösterilmesine asla izin verilmeyeceği belirtildi. Kili, *a.g.e.*, s.115-116.

³⁰⁹*Vatan*, (22 Nisan 1951).

³¹⁰*Cumhuriyet*, (9 Temmuz 1951).

Ancak CHP'nin bazı adaylarının 1951 yılı seçim konuşmalarında oldukça ilginç, ve tavizkar davranışlar ve konuşmalar sergilemesi de gözden kaçmamıştı. 1 Eylül 1951 tarihinde Bilecik'te seçim öncesi bir konuşma yapan C.H.P. Genel Sekreteri ve Bilecik adayı Kasım Gülek de, partisinin İslam dinine sadık kalacağını ve türbeleri C.H.P.'nin açtığını söylemişti. Kasım Gülek, 3 Eylül 1951'de Bilecik'te yaptığı başka bir seçim konuşmasında, D.P.'nin dini siyasete alet eden seçim konuşmaları yaptığını vurgulayarak, inkılapların, D.P.'nin propaganda ve nutuklarıyla tehlikeye düştüğünü belirtti. Gülek, D.P.'li milletvekillerinin fesi geri getireceklerini, bir erkeğin dört kadınla evlenebileceğini her yerde söylediklerini öne sürerek, kendilerinin hiçbir zaman bu yola sapmayacaklarını açıkladı. Çünkü her şeyden önce inkılapları ve ülkeyi düşündüklerini açıkça ifade etti.³¹¹

C.H.P.'nin Sinop adayı Muhtar Acar ise, cami cami dolaşarak namaz kılıyor ve halktan oy istiyordu. Namaz kılarken küçük bir kaza geçiren Acar için D.P.'liler, Acar'ın içten gelmeyerek namaz kıldığı için yaralandığını iddia ettiler.³¹²

C.H.P.'li milletvekilleri, partilerinin dinsiz olmadığını kanıtlamak ve eleştirilerden kurtulmak için seçim konuşmalarında, dini siyasete alet edici, oldukça ilginç benzetmelerde bulundular. Bunu yaparken de D.P.'nin en çok eleştirdikleri silahını kullanıyorlardı: Asıl dindar C.H.P.'dir, D.P. dinsizdir!³¹³

Bu arada, 22 Haziran 1953 tarihinde toplanan onuncu kurultayda, parti programında önemli değişiklikler yapıldı. Son program değişiklikleri 1947 tarihinde toplanan yedinci kurultayda yapılmıştı. 1947 tarihli programda partinin temel ilkelerinin "Kemalizm" olarak tanımlanmasına karşılık, 1953 tarihli programda bu ilkeler "Atatürk yolu" olarak tanımlandı ve Kemalizm terimi parti programından çıkartıldı.³¹⁴ 26 Haziran 1954 tarihinde toplanan on birinci kurultaydan sonra, parti programında laiklik ve devrimler ile ilgili bir değişiklik yapılmadı.

³¹¹Cumhuriyet, (4 Eylül 1951).

³¹²Cumhuriyet, (2 Eylül 1951).

³¹³C.H.P.'li milletvekilleri, 6 Eylül 1951'de Çanakkale'de yaptıkları seçim konuşmalarında, D.P. Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik'in diktatör olduğunu iddia ettiler. Bu iddialarının açıklaması da, "Endik" in "En" i atılırsa geriye "Dik" in kalacağı idi. "Dik" de "diktatör" ün ilk üç harfiydi. Çanakkale Milletvekili Bedii Enüstün'ün soyadına da değinen C.H.P.'li Milletvekilleri, "Enüstün" soyadının seçilme nedeninin "Allahlık taslanmasından" ileri geldiğini iddia ediyorlardı. Cumhuriyet, (7 Eylül 1951).

³¹⁴Kili, a.g.e., s.117.

1958 yılına gelindiğinde, parti programının 15. maddesinde, laiklik artık şu şekilde tanımlanmıştı:

“Partimiz, devlet idaresinde kanunların, nizamların ve usullerin çağdaş medeniyet icaplarına ilim esaslarına ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve uygulanmasını, dinin devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasını esas bilir.

Vicdan hürriyeti doğal hak olduğundan vatandaşların dini inanç ve ibadetlerine ve genel ahlak ve toplum düzenine aykırı olmayan ayinlere karışamaz.

Din ve mezhep ayrılığı, vatandaşlık hak ve ilişkilerini etkileyemez.”³¹⁵

26 Mart 1959 tarihinde toplanan C.H.P. Meclis Grubunda yapılan toplantıda da, yine din istismarı konusu görüşüldü. Oturumda, beş milletvekilinden oluşan komisyonun raporu okundu. Raporda, dinin politikaya ne şekilde alet edildiği anlatıldı. Raporun okunmasından sonra söz alan Genel Başkan İsmet İnönü, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nda Atatürk ve arkadaşlarının kafir olduklarına dair fetva çıkarıldığını hatırlatarak, şimdi de Atatürk devrimlerini yerleştirmeye çalışanlara ve laiklik prensibini savunanlara dinsiz damgası vurulduğunu söyledi.³¹⁶

29 Mart 1959 tarihinde tekrar toplanan C.H.P. Meclis Grubu, din istismarı konusunda bir tebliğ yayınlarak basına verdi. Tebliğde, C.H.P. Meclis Grubunun, parti aleyhine yapılan dinsizlik suçlamaları ile başlayan genç siyasi hareketi ve sonuçlarını etraflıca incelediği belirtiliyor ve C.H.P.’ye yöneltilen dinsizlik yakıştırmaları kesinlikle reddediliyordu. D.P.’nin bazı yöneticilerinin ekonomik alanda, iç ve dış politikada uğradıkları başarısızlıkları örtmek için, dini araç olarak kullandıkları savunulan tebliğde, bu saldırıların vatandaşların çoğunluğu aleyhine devam ettirilmesinin, vatandaşlar arasında düşmanlık ve saldırı isteklerinin uyanmasına yol açmasından çekinildiği de belirtiliyordu. Dini siyasete alet edenlerin ister istemez, devrimleri ve bu devrimleri yapan ölmüş ya da yaşayan bütün kahramanları, fikirleriyle beraber saldırı konusu yaptıklarının elemle görüldüğü anlatılmıştı.³¹⁷

Tebliğ, hangi partiye üye olursa olsun, vatandaşların sağduyusunun, her tehlikeyi önleyecek olgunlukta olduğuna, samimi ve kesin olarak inandığının belirtilmesiyle son buldu.³¹⁸

³¹⁵Sistembölükbaşı, a.g.e., s.23-24.

³¹⁶Vatan, (27 Mart 1959).

³¹⁷Vatan, (29 Mart 1959).

³¹⁸Vatan, (29 Mart 1959).

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü de, 11 Ocak 1960 tarihinde Bilecik'te yaptığı bir konuşmada, Başbakan Adnan Menderes'in yapay olarak, özellikle din konusunda açtığı tartışmalarla, C.H.P.'yi güç bir duruma sokmayı planladığını, ancak bunun bir hata olduğunu belirtti. Dini siyasete alet etmemek prensibinin savunulmasının, dindarlığı inciten bir unsur olmadığını söyleyen İnönü, asıl konunun dini, yurda zarar vermek için geçmişte kullanan ve gelecekte de kullanacak olanların eylemlerinden korumak olduğunu vurguladı. C.H.P. din istismarına karşı samimi dindarlığı saldırıdan koruyacaktı, devrim ilkelerini her şeyden önce savunacaktı ve dini politikaya alet ederek seçim kampanyası yapmak isteyenlerin oyunlarını bozacaktı.³¹⁹

C.H.P.'li milletvekillerinin en fazla üzerinde durdukları konulardan biri de, komünizmin din maskesi altında ülkeye girdiği idi.

Nitekim, C.H.P. İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay, 13 Nisan 1959 tarihinde yapılan bir C.H.P. ocağının açılışında yaptığı konuşmada, komünist ajanların din bilgini kimliğine büründüğünü iddia etti. Günaltay'a göre, Türkistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan gelen bu ajanlar, köylerde dini propaganda yapıyorlardı. Günaltay'ın konuşmasını değerlendiren İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Recai Türelî ise, böyle bir olayın söz konusu olmadığını söyledi.

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Şükrü Akşit de, kendilerinden maaş alan vaizlerin belli kişiler olduğunu ve bunlar hakkında hiçbir şikayetin olmadığını belirterek, eğer bahsedilen kişiler köy vaizleri ise, oralara yetişemeyeceklerini açıklayan bir konuşma yaptı. Köyde vaaz verenlerin kontrolleri dışında kaldığını belirten Akşit, şehir ve kasabalarda görev yapan vaizlerin Diyanet İşleri tarafından atandığını açıkladı.³²⁰

D.P.'nin seçim propagandalarında C.H.P.'yi, dinsizlikle suçlama ve bu şekilde oy toplama yoluna giderek yıpratmaya çalıştığı çok açıktı. Ancak çok açık olan bir başka gerçek daha vardı ki, o da, bazı C.H.P.'li milletvekillerinin de yavaş yavaş laikliği koruma konusundaki istikrarlı tutumundan vazgeçtiği, ya da en azından seçimlerde başarı sağlamak için cahil halkın din konusundaki zaafından ve

³¹⁹ *Cumhuriyet*, (12 Ocak 1960).; Menderes İnönü'ye cevap olarak, eskiden bilinen ve vatandaşların vicdanına uzun yıllar yöneltilmiş olan irtica tehdidinin, bu defa da iktidara karşı bir iftira silahı olarak kullanamaya teşebbüs edildiğini söyledi. *Cumhuriyet*, (17 Ocak 1960).

³²⁰ *Vatan*, (14 Nisan 1959).

bilgisizliğinden yaralanmaya çalıştığı idi. Özellikle her fırsatta, din eğitimini okullara kendilerinin koyduğunu, türbeleri ve İlahiyat Fakültesi'ni de kendilerinin açtığını söylemeleri, sözcük ve harf oyunlarına giderek D.P.'li milletvekillerinin dinsiz olduklarını kanıtlamaya çalışmaları, laiklik anlayışlarında bir değişiklik olduğu yolunda halka verilmiş bir takım mesajlar olarak algılanabilir. Aslında C.H.P., D.P.'nin silahını kullanarak dini siyasete alet etme konusunda, ondan daha aşağı kalır bir tutum sergilememiştir.

1.3. Millet Partisi

Millet Partisinin programına baktığımızda, partinin din kurumuna ve ulusal ananelere saygılı olduğunun vurgulandığını görüyoruz.

“**Madde 7** - Parti, toplumsal düzenin oluşumunda inançların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük hisselerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve devletin etki alanının dışında kalırlar. Parti din kurumuna ve ulusal ananelere saygılıdır.”³²¹

12. madde ile de din işlerinin devlet işlerinden ayrılması gerektiği ve kişilerin din ve vicdan özgürlüklerinin kutsal sayıldığı belirtilerek, sıradan bir laiklik tanımı yapılmıştı. Dini teşkilatlar oluşturmak ve dini vakıfların bu teşkilata devredilmesi gerekliliği de 12. maddede belirtilmişti:

“**Madde 12** – Parti, din işlerinin devlet işlerinden ayrı tutulmasını kabul eder. Herkesin vicdan ve inanç özgürlüğünü ve dilediği dilde ve şekilde ibadet etmek hakkını kutsal tanır.

Parti, Türkiye’de çeşitli din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini amaçla teşkilat oluşturmalarını ve dini vakıfların bu teşkilata devredilmesini onaylar ve savunur.

Bu teşkilat kendi mensuplarının din işlerini düzenlemeye ve yönetmeye yetkili olmalıdır.

Parti ilk ve orta eğitime din dersleri eklenmesini ve üniversitelerde ilahiyat fakültesi kurulmasını yerinde görür. Fakat din derslerine katılım, öğrenciler reşit oluncaya kadar, aile reisinin irade ve seçimine tabi olması görüşünü savunur.”³²²

³²¹ **Millet Partisi Programı**, (İstanbul: Gün Basımevi, 1950), s.4.

³²² Aynı, s.5.

Millet Partisi Programının 12. maddesi, partinin ikinci büyük kongresinde bir takım tartışmalara yol açtı. Tartışmalar sonunda, M.P.'nin din ve devlet işlerinin ayrı tutulmasından yana olduğu belirtildi.³²³

Madde 13 – Bizim kabul ettiğimiz devrimcilik; insan doğasını, toplumsal etkenleri ve şartları zorlamadan, daima ilerlemek anlamında, gelişmenin başka bir sözcük ile ifadesinden ibarettir. Millet ve memleketi her alanda ileri memleketlerle paralel yürütecek ve uygarlık gereklerine uyacak her faaliyette geleceği göz önünde tutacak, sarsıntı oluşturmaktan ulusal ve toplumsal faaliyeti yönetmekten yanayız.

Her devrin gereğini belirlemenin, o devirde yaşayan neslin kutsal hakkı olduğunu kabul ediyor, ancak her hamlenin geriliğe imkan bırakmadan, ananelerimize ve ulusun iradesine uygun ve gerçek ihtiyaca cevap verecek şekilde düzenlenmesini istiyoruz.³²⁴

M.P. Atatürkçülükten ayrılmayan bir parti olduğunu her fırsatta belirtti. Örneğin Millet Partisi'nin 17 Haziran 1950 tarihli birinci büyük kongresinde,³²⁵ Kongre Başkanı Vasfi Raşit Sevig, yaptığı konuşmada, Millet Partisi'nin Atatürkçülükten ayrılmadığını, Partinin çalışmalarının Atatürk devrimleri için kazanç olduğunu, M.P.'nin softalar partisi değil, laiklerin oluşturduğu bir parti olduğunu, devletin hiçbir din ve mezhebin denetimi altına giremeyeceğini, tutuculuğun devlete hakim olmasını kabul etmediği gibi devletinde herhangi bir dine karşı taassupla hareket etmesinin kabul edilemeyeceğini belirttikten sonra, Millet Partisi'nin gerçek muhalefet partisi olduğunu ileri sürdü.³²⁶

Kongre'nin 19 Haziran 1950 tarihli oturumunda Dr. Mustafa Kentli, Cumhuriyet rejimi, din ve Anayasanın tadili konusunda şu konuşmayı yaptı:

“Müslümanlık dininde zorbalık yoktur, diyen insanların dinidir. Bu düşüncenin modern anlamı düşünce özgürlüğüdür. Kuran'da başka bir ayet, sizin bir dininiz benim de bir dinim var diyor. Bu da laikliğin ifadesidir... Vicdan özgürlüğüne hem dindar olmak hem de dinsiz olmak dahildir. Siyasi bir parti devlet olmaya talip bir topluluktur. Böyle bir topluluk devletin yalnız dindarları himaye edeceğini iddia edemez. Yine Müslümanlık siyasi sahada Cumhuriyet rejimini tavsiye eder. Devlet başkanının irsen intikalini reddeder. Türkiye halkının asırlarca demokratik bir rejim aramasının sebebi budur.”³²⁷

³²³Mithat Atabay, "Çok Partili Dönemde Bir Muhalefet Partisi: Millet Partisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), s.135.

³²⁴Aynı, s.5.

³²⁵Aynı, s.127.

³²⁶Aynı, s.123.

³²⁷Aynı, s.132.

Millet Partisi'nin ikinci büyük kongresi 30 Mayıs 1951 tarihinde Ankara'da toplandı ve din-siyaset ilişkisi tekrar tartışıldı.³²⁸

Bolu delegesi Haydar Seçkin söz alarak, isteyen delegelerin Atatürk ve Türk şehitleri için fatiha okuyabileceklerini söyledi. Ayrıca Atatürk'ün T.B.M.M.'nin açılışı sırasında dua ederken çekilen bir fotoğrafı kürsüden delegelere göstermesi, büyük bir tezahürata yol açtı.³²⁹

Kongrede Orhan Ergüder adlı bir delege, M.P.'nin bir irtica partisi olduğu yolundaki eleştirilere şu yanıtı verdi: "Bizde irtica olmadığı gibi, sadece Müslüman partisi de değiliz. Aramızda Müslüman olmayanlar da var. Partimiz sadece insanlık partisidir."³³⁰

Bu söylemlere karşın, kongrelerinde ve seçim konuşmalarında ne kadar dindar bir parti olduklarını vurgulamaktan da kaçınmadılar. Hatta, C.H.P.'nin bu yüzden kendilerine "düşman" olduklarını sanmaktaydılar. Nitekim, Millet Partili Milletvekilleri 1 Eylül 1951'de Zonguldak'ta yaptıkları seçim konuşmalarında, programlarında din özgürlüğü yer aldığı için, C.H.P.'lilerin kendilerine Serbest Fırka'nın sonunu hatırlattıklarını söylüyorlardı. C.H.P., M.P. din özgürlüğünde ısrar ettiği sürece, M.P.'nin programını reddedecekti.³³¹

Her ne kadar kongrelerde, partinin Atatürk'e bağlı olduğu vurgulansa da, Atatürk'e ve rejime karşı tepkiler çok açık bir biçimde kendisini göstermekteydi. Bu duruma en açık örnek 16 Mayıs 1952 tarihli kongrede yaşandı. Kongre başkanı Arif Hikmet Pamukoğlu, delegelerin topluca Atatürk'ün kabrine ziyaretini isteyen bir önerge okudu. Bu önerge, sonucu salonda büyük bir gürültü koptu. Kürsüye gelen Bolu delegesi Haydar Seçkin, çelenk koymanın ve heykel yapmanın geleneklerimize aykırı olduğunu, ille de gidilmesi gerekiyorsa, meçhul asker anıtına gidilmesini, "Atatürk, babatürk" gibi ayrılıklara gerek olmadığını ifade etti. Bu sözler, salondan alkışların yükselmesine yol açtı. Ankara delegelerinden biri önergenin lehine konuştu, ancak aleyhtarların şiddetli protestoları yüzünden sözleri duyulamadı. Sadece "size yalvarırım. Atatürk'ün kabrine ziyaretten kaçınmayalım" dediği duyulabildi. Başkan Arif Hikmet

³²⁸ Aynı, s. 133.

³²⁹ Aynı, s. 134

³³⁰ Aynı, s. 134.

³³¹ Cumhuriyet, (2 Eylül 1951).

Pamukoğlu, “Atatürk’ün geçici kabrine çelenk konmasını isteyenler el kaldırsın” dediği zaman, 30 kadar el kalkabilmişti. Sonuç normal görülmeyince bazı delegeler, salonda yabancıların bulunduğunu iddia ettiler. Bu olaylar üzerine, Hikmet Bayur salonu terk etti. Kargaşa yüzünden oturum tatil edildi ve öğleden sonra bir daha açıldı. Başkan Pamukoğlu, teklifin, sahibi tarafından geri alındığını söyleyince, bu haberi müjde sayanlar şiddetle alkışlara başladılar. Başkanlık divanı, tartışmalara, Atatürk’ün geçici kabrine ve meçhul asker anıtına birer çelenk konmasını tebliğe ekleyerek son verdi.³³²

Ancak bu kongrede dile getirilen görüşlere tepki hemen gösterildi. Sebilürreşad Dergisi’nde yayınlanan bir yazısında Eşref Edip, bu kongreden çok şey beklediklerini, seçim zamanı M.P.’nin din özgürlüğüne ve dinsel sorunlara çok önem verdiğini, kongrede de bu konunun etrafıca tartışılacağını umduklarını belirtiyordu. Çelengin Atatürk’ün kabrine mi, yoksa meçhul asker anıtına mı konması gerektiği tartışmalarını değerlendirerek, kongre başkanının her şeyden önce bunu oylaması gerektiğini, ancak bir oldu-bitti yapmak isteyince, delegelerin haklı itirazlarının yükseldiğini yazmıştı.

Eşref Edip, Kongre Başkanı Prof. Vasfi Raşit Sevig’in, Atatürk devrimlerini Millet Partisi’nin daha ileriye götüreceği şeklindeki sözlerini çok şık bulmadığını açıkladı. Bu parti,devrimcilikte çok geç kalmıştı. D.P.’nin Mecliste, C.H.P.’nin “Atatürk devriminin temel taşı “dediği ezan hakkındaki cezayı kaldırırken, M.P. kongre başkanının böyle bir dil kullanmasını anlayamamıştı. Bu söz M.P. programına da aykırı düşüyordu. Devrim diye ulusun vicdanı üzerinde yapılan baskıların, antidemokratik cezaların kaldırılması yoluna gidildiği, diktatörlük ve şeflik sisteminin yıkıldığı bir zamanda, böyle bir söz söylemek gereksizdi. Her halde, Vasfi Raşit Sevig kendisini C.H.P. kongresinde sanmıştı.

“Bundan daha ileri devrimlerin” ne olduğunu da bir açıklamasını isteyen Edip, yazısında, ulusun artık devrim sözcüğünden ürktüğünü, bu sözcüğü ağzına alanları bile görmek istemediğini vurguluyordu.

Kongre Vasfi Raşit Sevig’in sözlerini onaylamıyordu. M.P.’nin tek kuvveti, Müslüman bir parti oluşuydu. Haysiyet Divanı bu sorunu araştırmalı ve ulusa görüşlerini bildirmeliydi.³³³

³³²Cumhuriyet, (17 Mayıs 1952).

³³³Eşref Edip, “Millet Partisinin Kongresi”, *Sebilürreşad*, Cilt no:4,Sayı no:82, (1952), s.110-112.

M.P.'nin 27 Haziran 1953'te toplanan dördüncü büyük kongresinde, Genel Yürütme Kurulu Raporunu okuyan Fuat Arna³³⁴, M.P.'nin 7. maddesindeki "ılımlı muhafazakarlık" ve 13. maddesindeki "tekamülçülük"(evrimci) prensiplerinin, olumsuz bir propagandaya yol açtığını söyledi. Bu yolla partiye inkılap aleyhtarlığı ve gericilik karalamaları yapıldığını belirterek, parti içinde de bunları savunanlar olduğunu ekledi. M.P.'nin Cumhuriyet inkılaplarından ayrılmayacağını ve aşırı sağa kaymayacağını vurguladı.³³⁵ Hikmet Bayur, raporu olumlu bulmakla birlikte, "ılımlı muhafazakarlık" üzerine şunları söyledi:

"Bu konu doğrudan doğruya partinin yarınını ilgilendirmektedir. İnkılapçılığı prensip edinmiş Atatürk Türkiye'sinde, inkılapçı veya muhafazakar olmaya mecburuz. Bu yollardan birini seçmedikçe suçlamalardan kurtulamayız."³³⁶ Ezanın Türkçe okunmasını da savunan Hikmet Bayur'un konuşması, delegeler arasında hoş karşılanmadı.

Kongrede söz alan Osman Bölükbaşı, M.P.'nin "mürteci" olmadığını, bu damgayı partiye Ahmet Emin Yalman'ın vurmak istediğini belirtti.³³⁷

M.P.'ye yüklenen bu dinsel misyon, D.P. tarafından partiyi kapatabilmek için bir bahane olarak kullanıldı. M.P., din, mezhep ve tarikat esaslarına dayalı bir kuruluş olduğu iddiasıyla yargılanmaya başlandı. Ekim 1953'te mahkeme, M.P.'nin amacını gizleyen, dine dayalı bir parti olduğu sonucuna vararak, partinin faaliyetini yasakladı. Bu karara, parti programının 7, 12 ve 13. maddeleri etkili oldu. M.P. Şubat 1954'te Ahmet Tahtakılıç'ın liderliği altında, "Cumhuriyetçi Millet Partisi" adıyla yeniden kuruldu.³³⁸

Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, 12 Temmuz 1955 yılında bir genelge yayınladı. Bütün parti teşkilatlarına gönderilen genelge şöyleydi :

"1.a) Programın birinci maddesi ile ülkede laik ve demokratik bir Cumhuriyet kurulmasını samimi olarak gaye edinen partimiz, teşkilatından ve teşkilata üye partilerden 6178 sayılı kanuna saygı göstermelerini temenni eder.

³³⁴ Atabay, a.g.e., s.143.

³³⁵ Aynı, s.145.

³³⁶ Aynı, s.145.

³³⁷ Aynı, s.146.

³³⁸ Sistem Bölükbaşı, a.g.e., s.40.

b) Siyasi toplantılarda yapılacak konuşmalarda, sohbetlerde ve yazılarda kanunun yasakladığı din, dini his, dince tanınan kutsal eşya, din kitapları alet olarak kullanılmayacaktır.

Bunun aksine hareket eden partili haber alınır alınmaz, hakkında araştırma yapılacak, araştırma belgelerinin bir örneği genel merkeze gönderilecek ve suçun işlenmesi üzerine derhal telgrafla bildirilecektir.

Bir taraftan bu uygulama yapılırken, diğer taraftan durum, yerel savcılığa ihbar edilecek ve partili hakkında programın 23. ve 26. maddelerine uyularak Parti ile ilgisinin kesilmesine dair verilecek olan karar, kendisine bildirilecektir.

2. Kanunun 2. maddesinde belirtilen teftiş ve kontrol kurulu oluşturuluncaya kadar, bu görev parti kademeleri tarafından yerine getirilecektir.

3. Kanunun 4. maddesi, açık veya kapalı yer toplantılarında söz alan konuşmacıların hakaret ve tecavüz eylemlerini yasaklamaktadır.³³⁹

Millet Partisi bu şekilde, partinin D.P. tarafından, dini siyasete alet etmekle suçlanmasından ve kapatılmaktan kurtulmaya çalıştı. Parti, kurulduğu zamandan beri, Atatürk ve rejim karşıtlarıyla yandaşlarını bünyesinde barındıran bir parti oldu.

Kongrelerinde ve seçim konuşmalarında her fırsatta, Atatürk'e karşı olmadıklarını, hatta ona ne kadar bağlı olduklarını vurguluyorlardı. Ancak, İslamcı basın tarafından da İslamiyet'in gerçek temsilcisi imiş gibi gösterildikleri de bir gerçektir.

1.4. Hürriyet Partisi

D.P. döneminde pek çok basın mensubu iddialarını kanıtlama haklarının olmaması yüzünden, mahkum oldu. D.P. grubu içinde bu durumdan rahatsızlık duyanlar seslerini gitgide yükseltmeye başlamıştı.

Rahatsızlık duyanların başında Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nde de görev alan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu geliyordu. Karaosmanoğlu, 1953 yılına gelindiğinde, Başbakan Adnan Menderes'in bir numaralı muhalifi oldu. Menderes Hükümetlerinde bakanlık yapan, ancak yerini Samet Ağaoğlu'na bırakan Fethi Çelikbaş da muhalifler arasındaydı.³⁴⁰

Sayıları 11'e ulaşan muhalifler 2 Mayıs 1955'te T.B.M.M.'ye verdikleri bir önergede, Yargıtay'ın 16 Mart 1949 günlü İçtihatı Birleştirme Kanununun

³³⁹ Cumhuriyet, (13 Temmuz 1955).

³⁴⁰ Turan, a.g.e. Cilt no:4, Bölüm no:2, s.120-121.

kaldırılmasını ve "ispat hakkı"nın tanınmasını istediler.³⁴¹ Önerge basında geniş yankı uyandırdı. İspatçılar olarak tanınan grubun, D.P.'den kopup yeni bir parti kuracakları yorumları yapılmaya başlandı.³⁴²

Akis Dergisinde "kedi olmayınca fareler cirit atar" benzetmeli bir yazı ile D.P. grubunun eleştirilmesi gerginliği daha da artırdı. Bir yandan dergiye dava açıldı, bir yandan da Başbakan Adnan Menderes tarafından önerge sahiplerinden önergelerini geri almaları istendi. Ancak önerge sahipleri bu isteği reddetti.

Meclisin 21 Mayıs günlü oturumunda, Başbakan Adnan Menderes, eleştiri ve düşünce özgürlüğünün hiçbir biçimde sınırlandırılmadığını savundu. Yasaklanan sadece küfür ve hakaretti. Onur sahibi bir insana "sıçan" denirse, söyleyen kişi tabi ki kulağından tutulup "sıçan deliğine" tıkılacaktı. Bunun üzerine söz alan İsmet İnönü, her türlü eleştiriye yasaklayan Adnan Menderes'i artık hiçbir gücün durduramayacağını belirtti. Yeniden kürsüye gelen Adnan Menderes'in İsmet İnönü'ye suçlaması ise şu oldu: "Kaybettiği milli şeflik sistemini, ülkede karışıklık yaratarak yeniden kazanmak istiyor."³⁴³

D.P.'nin Dördüncü Büyük Kongresi'nden önce ispatçı milletvekillerinin cezalandırılması ve parti disiplin kuruluna sevk edilmesi yoluna gidildi. Bu arada ispatçı milletvekillerinin sayısı 20'ye yükselmişti. Bu gelişme karşısında 19 kişiden 10 milletvekili, Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci ve Kasım Küfrevi 15 Ekimde D.P.'den istifa etti.

Diğer ispatçı milletvekilleri de 19 Kasım 1955'de bir bildiri yayınlarak, Hürriyet Partisi adıyla, yeni bir parti kuracaklarını açıkladılar. 20 Kasım'da yapılan

³⁴¹ 1947 yılında Kenan Öner, eski Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'i komünistleri korumakla suçlamıştı. Bunun üzerine Hasan Ali Yücel, Kenan Öner'i dava etti. Davalı Öner, Türk Ceza Yasası'nın 481. maddesi gereğince, kendisine "ispat hakkı" tanınırsa, bu iddiasını kanıtlayacağını belirtti. Mahkeme ona bu hakkı tanıdı ve Kenan Öner beraat etti. Ancak Hasan Ali Yücel, Yargıtay'a başvurdu; Yargıtay Genel Kurulu da bakanların memur sayılamayacağı gerekçesiyle onlara ait davalarda "ispat hakkının" tanınamayacağına karar verdi. 16 Mart 1949 tarihinde İçtihatı Birleştirme Kararı kesin hüküm niteliğinde olduğundan, artık bakanların davacı oldukları davalarda, davalılara ispat hakkı tanınmaz oldu. Böylece Türk siyasal yaşamına "ispat hakkı" sorunu, bu olayla birlikte girmiş oldu. Aynı, s.119-120.;11 milletvekillerinin isimleri şöyledir: Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Seyfi Kurtbek, Kasım Küfrevi, Turan Güneş, Kamil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar, Muhlis Bayramoğlu, Mustafa Ekinci, İbrahim Öktem. Aynı, s.121.

³⁴² Aynı,s.121.

³⁴³ Aynı, 121-122.

başvuru ile de Parti resmen kuruldu. Parti Genel Başkanlığı'na Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu, İkinci Başkanlığına Enver Güreli, Genel Sekreterliğine de İbrahim Öktem seçildi. Partinin amblemi ay yıldız ve onun üzerindeki zincirin halkalarını eriten bir meşale olarak saptandı. Hürriyet Partisini ilk kutlayan da İsmet İnönü oldu.³⁴⁴

Parti programında laiklik ilkesine sadık kalınacağı kesin olarak vurgulanırken, din sömürüsüne de asla izin verilmeyeceği vurgulanmıştı:

Madde 31 – Laikliği din ve devlet işlerinin birbirinden kesin olarak ayrılması anlamında anlıyoruz. Dini, siyasi etki ve değişimlerin ve her türlü istismarcı düşünce ve cereyanların üstünde tutmak başlıca prensibimiz olacaktır. Din serbestisini vicdan özgürlüğünün doğal bir gereği sayarız.³⁴⁵

Din adamlarını yetiştirecek bir kurulun kurulması ve din ile ilgili kurumları iyileştirici çalışmaların yapılması gerekliliği de programda yer almıştı:

Madde 32 – Dini teşkilatın idaresinde ve dini öğretimde uzmanlardan oluşan bir kurul tarafından hazırlanacak bir programı derhal uygulamaya koymak kararındayız. Din bilginlerini ve din adamlarını yetiştirecek kurumları ıslah edici tedbirlerimiz bu programda yer alacaktır.

Dini kurumlarda halkımıza doğru yolu gösterecek ve ona rehberlik edebilecek, pozitif bilgilerle donatılmış, yüksek bilimsel ve ahlaksal vasıflara sahip din adamları yetiştirmek esaslı hedefimiz olacaktır.

Mabetlerin kutsiyetlerine uygun şekilde korunmasını, devamının ve imarının sağlanmasını, din adamlarının esaslı şekilde iyileştirilmesini ve geleceklerinin güvence altına alınmasını en kısa zamanda halledilmesi zorunlu bir sorun kabul ediyoruz.³⁴⁶

Hürriyet Partisi 1956 yılında rejim konusunda muhalefet partilerine bir muhtıra verdi. Muhtırada D.P.'nin anti demokratik uygulamalarından bahsediliyor ve muhalefet partileri bu konuda iş birliğine davet ediliyordu.³⁴⁷ Cumhuriyet Halk Partisi muhtıraya verdiği cevapta, Hürriyet Partisinin bu girişimini takdire değer bulduğunu belirtiyor, insan haklarını, basın ve toplantı özgürlüklerini, Anayasa'ya aykırı kanun çıkarılmamasını ve yargı bağımsızlığını hukuksal ve eylemsel güvence altına alan bir Anayasa değişikliğini zorunlu gördüğünü belirtiyordu. Bu konuda işbirliğine de hazırды.³⁴⁸

³⁴⁴ Aynı, s.123.

³⁴⁵ Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı, (Ankara: Örnek Matbaası, 1956), s. 78-79.

³⁴⁶ Aynı, s. 79.

³⁴⁷ Hürriyet Partisinin Rejim Mevzuunda Muhalefet Partilerine Verdiği Muhtıra ve Cumhuriyet Halk Partisinin Bu Muhtıraya Verdiği Cevap, (Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, 1956), s.3-8.

³⁴⁸ Aynı, s.9-11.

Kuruluşundan sonra Hürriyet Partisi'nin milletvekili sayısı 36'ya ulaştı. Böylece C.H.P.'nin de önüne geçen, ana muhalefet partisi durumuna yükseldi.³⁴⁹ Ancak 1957'de yapılan seçimlerde oyların yüzde dördünü alabildiğinden Meclis'e dört milletvekili girdirebildi. Bunun üzerine 24 Kasım 1958'de toplanan genel kongrede, partinin kapatılması, mallarının C.H.P.'ye devri kararı alındı.³⁵⁰ Diğer bir deyişle, Hürriyet Partisi C.H.P.'ye katılarak siyasal yaşamına son verdi.

1.5. İslam Demokrat Partisi

İslam Demokrat Partisi 1951 yılında İstanbul'da kuruldu. Kurucuları Cevat Rifat Atilhan, Zühtü Bilimer, Mahmut Reşat Uluğhan'dı.³⁵¹

Parti Programının giriş bölümünde amaç şöyle açıklanmıştı:

"Maddi ve manevi ölçülerle ve bütün manasıyla Türk ulusunu uygar dünyada seçkin ve tarihi ile şerefli geçmişine layık refah ve bayındır bir seviyeye çıkarmak ve Türk vatanını en cylemsel ve yapıcı sistemlerle ve köklü çalışmalarla baştan başa imar etmek.

Partinin esas ilkeleri şunlardır: Ahlak, anane, adalet, çalışma, iş, hürriyet."³⁵²

İslam Demokrat Partisi Türk ulusunun bütün kutsal değerlerini ve anelerini koruyacağını belirtmişti. Bu partiye göre bu değerlerin korunabilmesi için demokrasiye zıt olan altı ilkenin de kaldırılması gerekiyordu:

"Madde 1- İslam Demokrat Partisi, Türk ulusunun tarihi boyunca canla başla bağlı kaldığı bütün kutsal, ahlaksal, kültürel ve toplumsal prensiplerin ve yine ulusun ananesine, milliyetine ve mukadderatına olan bağlılığını her tür görünür görünmez tecavüz ve müdahalelerden uzak tutmaya çalışacaktır."

Madde 2- Bu nedenle Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Halk Partisi ilkeleri olarak giren bütün demokrasiye zıt kanunlar bir anda kaldırılacaktır.

Madde 3- İslam Demokrat Partisi ulusunun arzu ve eğilimlerine ve karakterine tamamıyla uymayan anlamları açık olarak anlaşılmayan ve bir çok yoruma yol açan ilke ve prensiplerin kanun yoluyla ve ulusun serbest olarak belirleyecek iradesi ile ortadan kaldırılmasına var gücümüzle çalışacaktır.

Bütün okulların programları toplumu bu yöne götürececek ilavelerle takviye edilecektir."³⁵³

³⁴⁹Turan, a.g.e. Cilt no:4, Bölüm no:2, s.124; Öztürk, a.g.e., Cilt no:2, s. 1022.

³⁵⁰Öztürk, a.g.e., s. 1022.

³⁵¹İslam Demokrat Partisi Esas Programı, (İzmir: Teknik Basımevi, 1952),15-16; Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, s.742.

³⁵²İslam Demokrat Partisi Esas Programı,s. 2.

³⁵³ Aynı,s.2-3.

Parti Programının dördüncü maddesi ile de vatandaşlara mezhep ve vicdan özgürlüklerinin tanınacağı açıklanmıştı.

Madde 4- Türk bayrağının altında yaşayan bütün insanların ayırt etmeksizin cins ve mezhep vicdan hürriyetleri mutlak surette serbesttir.”³⁵⁴

14. madde ise eğitimle ilgilidir. Bu maddeye göre öğretmenlerin sırtına kutsal bir yük yüklenmişti. Çünkü eğitim gereksiz eklemeler, hurafeler ve Yahudi saçmaları ile doldurulmuştu ve bir an önce bunlardan temizlenmesi gerekiyordu.

“**Madde 14-** ...İçinden ilaveler, hurafeler, Yahudi uydurmaları çıkartılmış, Müslümanlığın bütün yüce ve ahlaki esaslarını bu okullarda öğrenirler.”³⁵⁵

İslam Demokrat Partisi'nin amaçlarında bir tanesi de Türk dilini içinde bulunduğu anarşiden kurtarmak olarak gösterilmişti.

Madde 16- Uzun seneler ve asırlar Türk zekasının üzerinde işlediği dilimizi bu günkü anarşiden kurtarmak ve müdahaleleri yok etmek gayemizdir.”³⁵⁶

İslam Demokrat Partisi Cemiyetler Kanunu'nun 24. maddesi gereğince gayesine aykırı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle 3 Mart 1952'de kapatıldı.³⁵⁷ Ancak 26 Mart'ta partinin kapatılma kararı kaldırıldı. Bunun üzerine savcılık, partinin Medeni Kanun hükümlerine göre feshi için ikinci bir dava açtı ve parti kapatıldı.³⁵⁸

2. 1950-1960 YILLARI ARASINDA HÜKÜMET PROGRAMLARINDA DİN-SİYASET VE LAİKLİK

2.1. Birinci Adnan Menderes Hükümeti

D.P.'nin, 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanmasından hemen sonra, Genel Başkan Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesi gündeme geldi. Bu amaçla Celal Bayar, parti tüzüğüne uygun hareket ederek, genel başkanlıktan istifa etti.

³⁵⁴ Aynı, s.3.

³⁵⁵ Aynı, s.6.

³⁵⁶ Aynı, s.7.

³⁵⁷ Cumhuriyet, (4 Mart 1952).

³⁵⁸ Cumhuriyet, (27 Mart 1952).

22 Mayıs 1950 tarihinde yapılan T.B.M.M. toplantısında, cumhurbaşkanlığına C.H.P.'liler tarafından İsmet İnönü, D.P.'liler tarafından da Celal Bayar aday gösterildi. Oylamaya 453 milletvekili katıldı. Oylama sonunda Celal Bayar 387 oy alarak Cumhurbaşkanı seçildi.

Celal Bayar, Atatürk ve İsmet İnönü'den sonra, sivil kökenli ilk Cumhurbaşkanı idi. Yemin etmek için T.B.M.M. salonuna girdiği zaman, D.P. milletvekilleri ayağa kalkmadan, onu yerinde alkışladı. Çünkü D.P.'ye göre Meclisin üzerinde hiçbir güç olamazdı. C.H.P. milletvekilleri ise ayağa kalktı, ancak alkışlamadı.³⁵⁹

Celal Bayar'ın boşalttığı parti başkanlığına düşünülen isim, Adnan Menderes'ti. Nitekim, Adnan Menderes, 9 Haziran 1950'de, partinin Genel Yönetim Kurulunda, D.P.'nin başkanlığına getirildi.³⁶⁰ Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra, meclisteki tören salonuna C.H.P. Grup Başkanvekili Faik Ahmet Barutçu'yu davet eden Celal Bayar, başbakanlık için düşündüğü adın Adnan Menderes olduğunu söyledi ve C.H.P.'nin bu konudaki görüşlerini sordu. Faik Ahmet Barutçu da, durumun Bayar'ın takdirine kaldığını söyledi ve başarılar diledi.³⁶¹ 22 Mayıs 1950 tarihinde de Birinci Adnan Menderes Hükümeti göreve başladı.

Birinci Adnan Menderes Hükümetinin Programında vaat edilenler şunlardır:

1. Hayat pahalılığının önlenmesi,
2. Maliyetlerin dünya seviyelerine yaklaştırılması için çaba harcanması,
3. Üretim, hayat pahalılığın ve yüksek maliyetlerin baskısından kurtarılması,
4. İş ve üretim hacminin genişletilmesi,
5. Özel girişim alanının mümkün olduğu kadar genişletilmesi, devlet işletmeleri, kamu hizmeti gören ve ana sanayiye karşılık gelenler hariç, özel bir plan dahilinde azar azar özel girişime devredilmesi,
6. Ticari alanda iç ve dış şartların müdahaleyi zorlamadığı hallerde, işin serbest ve normal kurallara bırakılmasının asıl olması,
7. Vasıtalı vergiler oranının vasıtasızlar aleyhine indirilmek suretiyle vergi adaletine yaklaştırılması, geniş halk tabakalarını sıkan bir takım vergilerde indirim yapılması, bu amaçla muamele, yol, hayvan vergisi oranlarının yeniden kontrol edilmesi,
8. Gümrük tarifelerinin yeniden ve toptan gözden geçirilmesi,
9. Topraklandırma işinin daha önemli, pratik ve hızlı yöntemlere bağlanması,
10. Ziraat bütçesinin takviye edilmesi ve ziraatımızın ana davalarının yeniden ele alınması. Ziraat Bankası'nın sermayesi sözde değil gerçekten artırılması. Kredi konusunda kooperatiflere daha fazla önem verilmesi,

³⁵⁹Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar**, (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2001), s.1009; Turan, a.g.e, Cilt no:4, Bölüm no:2,s.12-13.

³⁶⁰Bir yıl sonra, 15-20 Ekim 1951 tarihinde toplanan Dördüncü Büyük Kongrede de Genel Başkanlığa aday gösterilecek, 1160 delegenin katıldığı bu kongrede 827 oy alarak yeniden Genel Başkan seçilecekti. Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, (Ankara: İmge Kitabevi, 1998),s.98-100.; Turan, a.g.e., Cilt no:4, Bölüm no:2,s.11-13.

³⁶¹Barutçu, a.g.e, s.1009-1010; Turan, a.g.e, Cilt no:4, Bölüm no:2, s.13.

11. Orman konusunda bugünkü sisteme son verilmesi,
12. Yapı ve imar işlerinde lüks ve israfın önüne geçilmesi. Kesin ihtiyaca ve ekonomik amaçlara karşılık olmayan devlet inşaatına izin verilmemesi,
13. Bir taraftan şehirlerimizdeki hastanelerin düzenlenmesine ve çoğaltılmasına çalışılırken, diğer taraftan köylümüzün tıbbi ve sıhhi ihtiyaçlarının karşılanmasıyla önemle ele alınması, yeni portatif hastaneler ve sağlık merkezlerinin kurulması,
14. Tamamen demokratik bir ruh ile ve bilimin son sonuçlarına göre belirlenecek geniş ve ayrıntılı bir plan içinde eğitim nimetini memleketin her tarafına eşit şartlarla yayılmasını sağlayacak kanun tasarılarının hazırlanması,
15. İşçiye ücretli tatiller ve ücretli emeklilikler sağlanması. Toplumsal düzeni ve ekonomik ahengi bozmayacak şekilde grev hakkının verilmesi,
16. Hakimlerin hukuki durumunu belirleyen kanun hükümlerinin yeni baştan gözden geçirilmesi, kendilerine sağlanması zorunlu güvence oluşturulması,
17. Adalet uygulaması ve ceza hukuku esaslarına uygun bir af kanunu tasarısının hazırlanması,
18. Matbuat ve Ceza Kanunları, Memurini Muhakemat Kanunu gibi antidemokratik hükümler içeren belli başlı kanunların düzeltilmesi,
19. Devlet hizmetlerinin rasyonel olarak yeni baştan düzenlenmesi. Bu şekilde hizmet veriminin artırılması ve her bakımdan tasarrufun sağlanması,
20. Ulusa mal olmuş devrimlerimizin korunması. Anayasada vatandaş hak ve özgürlüğünü yeterli ölçüde güvence altına alan düzenlemelerin yapılması.³⁶²

Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin T.B.M.M.'de programı okunduktan sonra yoğun bir tartışma yaşandı. Nitekim, C.H.P. Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, Birinci Adnan Menderes Hükümetinin programının daha başında, hukuksal prensipler bakımından yanlış anlaşılacak bir ifadenin geçtiğini savundu. Adnan Menderes'in "Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi'nin ilk defadır ki ulusal iradenin tam ve serbest belirmesi sonucunda, ulusun kaderine hakim olmak konumuna gelmiş bulunmasına" dair sözlerini eleştirdi ve ekledi: "Ulus iradesinin gitgide daha tam ve olgunlaşmış bir tarzda belirtilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş tarihi olan 23 Nisan 1920'den beri değişmeyen bir gaye olmuştur."³⁶³

Faik Ahmet Barutçu'nun eleştirdiği ikinci nokta, D.P.'nin 14 Mayıs tarihinde "yeni bir dönem" açtığı ile ilgili iddiaları oldu. Bu iddiaya karşılık Faik Ahmet Barutçu, Türkiye'de yeni dönemin, Cumhuriyet yönetiminin kurulması ile açıldığını vurguladı.³⁶⁴

Hükümet Programında:

"Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, ulusal ve ahlaki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi değerlere yer vermeyen bir toplumun, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü sonuçlara sürükleneyeceği doğaldır. Eğitim sisteminde bu amacı göz önünde bulundurmayan, gençliğini ulusal karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani değerlerle donatmayan bir ülkede, bilimin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve bağımsız bir ulus olarak yaşamanın güvencesi sayılamaz. Yıllardan beri açık bir yoldan ve rasyonel bir plandan

³⁶² Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.154-165; *Cumhuriyet*, (30 Mayıs 1950).

³⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (31 Mayıs 1950), Cilt no:1,s.43.

³⁶⁴ Aynı,s.43.

yoksun olduğu için bir takım değişikliklere, sarsıntılara uğrayan eğitim sistemimizin, ulusça katlanılan büyük maddi fedakarlıklarla orantılı bir verimlilik göstermediği açık bir gerçektir³⁶⁵ İfadelerine yer verilerek, ileriki dönemlerde toplumsal yaşayışta ve eğitim sisteminde dine daha fazla yer verileceği mesajı verildi.

M.P.'nin Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin Programına yönelik eleştirisi ise, programda laiklik ve irtica kavramları ile ilgili net bir açıklamanın yapılmamış olduğu yönündeydi. Millet Partisi Başkanı Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, düşüncelerini şu sözlerle dile getirdi:

“Bizim din konusundaki düşüncelerimiz programımızın on ikinci maddesinde açıkça ifade edilmiştir. Bize göre dinin devlet işlerine karışması ne kadar zararlı ise, devletin de dini etkisi altında bulundurması o kadar zararlıdır. Yeni bir devrin açılması söz konusu olunca, en önemli konu, özgürlük prensibinin her alanda uygulanmasıdır. Bu gerçekten hareket edilerek son zamanlarda her olayda bir irtica arayan zihniyete karşı, hükümetin, soracağımız bazı soruları açıkça cevaplandırması lazımdır. Bir cenazede üç, beş, yirmi vatandaşın tekbir getirmesine irtica dendiğine şahit olduk. Demokratik bir devrim yapıldığını iddia eden bir hükümetin iş başında bulunduğu bir devirde böyle bir anlayışın hakim olmasını görmek istemiyoruz.”

Osman Bölükbaşı, kesinlikle irtica şuna denir, biz irticadan şunu anlıyoruz denmedikçe, programdaki şekli ile irtica sözcüğü belirsizliğini korudukça, hiçbir muhalifin kendisini emniyette sayamayacağını belirtti. Din işlerinin yönetimini bir cemaat işi olarak mı, bir devlet işi olarak mı gördüklerini sorarak, bu konuda hükümetin görüşünü açıklaması gerektiğini söyledi. Millet Partisi olarak kendilerinin, din işlerinin yönetimini bir cemaat işi olarak ele aldıklarını, bunu programlarında belirlediklerini de sözlerine ekledi. Bölükbaşı ayrıca, ceza kanunlarına şiddetli ve esnetilebilen maddeler koymanın, en masum dini duyguların açıklamasını bile “komünizm bu maske altında ortaya çıkar” diye, kanunlarla tehdit yoluna gitmenin, eski iktidarın yaptığı hataları aynen tekrarlamak olacağını vurguladı.³⁶⁶

Demokrat Partili milletvekillerinin hükümet programıyla ilgili konuşmalarının ana temalarını genellikle, C.H.P. döneminde halkın dinsel duygularının nasıl yok edilmeye çalışıldığı ve laikliğin sadece kendileri tarafından gerçek anlamıyla yorumlandığı oluşturuyordu.

³⁶⁵ Aynı, Dönem:9, (29 Mayıs 1950), Cilt no:1, s.29.

³⁶⁶ Aynı, Dönem: 9, (31 Mayıs 1950), Cilt no:5, s.58-59.

Örneğin, D.P. Erzurum Milletvekili Memiş Yazıcı, konuşmasında Türkiye Cumhuriyeti'ni dönemlere ayırdı ve asıl demokrasi ve özgürlüğün 14 Mayıs ile geldiğini iddia etti.³⁶⁷

Eski C.H.P., yeni D.P. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut statüsünün değiştirilerek bu kurumun hükümet denetiminden çıkartılmasını ve kuruma özerklik kazandırılmasını istedi. Vakıflar İdaresi'nin Diyanet İşleri'ne bağlanması, İslam dininin cemaat haline getirilmesini savundu.³⁶⁸

İzmir Bağımsız Milletvekili Halide Edip Adivar, programdaki aşırı cereyanların tehlikesinden bahseden, mizah ve eleştiri görüntüsü altında yapılabilecek yayınlarla ilgili maddeyi eleştirerek, bu maddenin vicdan ve söz hürriyeti için bir tehlike işareti olduğunu söyledi. İrticanın kutsallığına inanan veya kendisine onu maske olarak kullanan kişilerin de olduğunu hatırlatan Halide Edip Adivar, bu endişelerin Türk seçmenleri tarafından 14 Mayıs seçimiyle tamamen ortadan kaldırıldığını öne sürdü. Ülkede Mehmet Akif'in şiirlerini benimseyenlere mürteci, Tevfik Fikret'i büyük bir şair olarak gösterenlere komünist, Mehmet Emin'in "Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur"

³⁶⁷Yazıcıoğlu ülkeyi şu dönemlere ayırmıştı:

1.Bağımsızlık Savaşı: Bu dönemin tamamıyla Türk'ün malı olduğunu, C.H.P.'nin bundan yararlanmasının ayıp olduğunu,

2.İnkılap Devri: D.P.'nin tüzük ve programında, inkılapları hazmettiğini belirtti.

Cumhurbaşkanlarını da şu şekilde sınıflandırdı: Atatürk bağımsızlığın, İnönü totaliter idarenin, Celal Bayar da özgürlüğün ve demokrasinin Cumhurbaşkanı idi.

23 Nisan ve 14 Mayıs arasında da bir benzerlik kurarak, 23 Nisan'ın bağımsızlık bayramı, 14 Mayıs'ınsa hürriyet ve demokrasi bayramı olduğunu öne sürdü. Aynı, Dönem:9, (2 Haziran 1950),Cilt no:1, s.128.

³⁶⁸Sinan Tekelioğlu, Anayasanın Cumhuriyet'ten bahsettiğini, ancak Türkiye'de Cumhuriyet'in tam olarak uygulanmadığını belirtti. Tekelioğlu'na göre, Cumhuriyet aristokratik ve demokratik olarak ikiye ayrılıyordu. Aristokratik cumhuriyet bir zümrenin keyfine göre hareket ediyordu. Örnek olarak da "eski cumhuriyet" gösterilebilirdi. "Demokratik cumhuriyet" ise, Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle oluşmuştu. "Şu halde bugünkü Meclis, Türkiye'nin 9. değil, 1. meclisidir, bugünkü cumhurbaşkanı da 1. cumhurbaşkanıdır" sözleri, salonun sol tarafından sürekli alkışlar aldı. Laikliğin tanınma değinen Tekelioğlu, laikliğin dünya işi ile ahret işini birbirinden ayırmak, devletin işlerini din işleriyle karıştırmamak demek olduğu kadar, bir anlamının da ülkede mevcut olan dinlerden hiçbirine ayrıcalık tanımamak demek olduğunu vurguladı. "Aristokratik Cumhuriyet" olarak nitelendirdiği C.H.P. döneminde, Musevilere ve Hristiyanlara ayrıcalık tanınmıştı. İslamiyet gerek kanunlarla, gerekse Diyanet İşleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün Hükümetin içine sokulmasıyla, baskı altına alınmıştı. "Patrikhane ve Hahamhane neden Diyanet'in içine sokulmadı?" diyerek, Yahudiler'e ve Hristiyanlar'a ibadet yeri, okul açma ve din adamı yetiştirme yolunda her türlü kolaylığın sağlandığını belirten Tekelioğlu, konuşmasında, ülkede laikliğin uygulanmadığını da öne sürdü. Tekelioğlu'nun, halkın yüzde seksen beşini hatta yüzde doksanını oluşturan Müslüman köylülerin, ölümlerini yıkutup gömecek adam bulamadıklarını savunduğu konuşması, Meclisten gelen "doğru" sesleriyle de onaylandı. Tekelioğlu, C.H.P.'nin böylece dine gem vurduğunu söyledi. Ülkede irtica yoktu. İrtica, dini siyasete alet eden insanların bir hareketiydi.C.H.P.'nin, baskıcı kanunlarla seçimi kazanmaya çalıştığını, Müslüman'ın diyen bir kişinin telkinde bulunuyor iddiasıyla hapse atılacak duruma gelindiğini, ama başarılı olamadığını da konuşmasında vurguladı. Aynı, Dönem: 9, (31 Mayıs 1951),Cilt no:1, s.65-66.

dizesini tekrar edenlere de bazen mürteci, bazen de ırkçı nitelemeierinin yapıldığını belirtti.

Mürtecilerin, ırkçıların ve komünistlerin yalnız Türk ulusu için değil, bütün uygar dünya açısından mikrop olduklarını söyleyerek, bu mikroplara karşı tek aşımın demokrasiyi korumak olduğunu da sözlerine ekledi.³⁶⁹

İstanbul Milletvekili Başbakan Adnan Menderes de , 14 Mayıs'ın ülkede, tam anlamıyla demokratik bir Cumhuriyetin kurulması açısından önemli bir tarih olduğunu vurguladı.³⁷⁰ Adnan Menderes 29 Mayıs 1950 tarihinde Mecliste okuduğu Hükümet Programında, “seçim beyannamemizde yazıldığı üzere, ulusa mal olmuş devrimlerimizi koruyacağız”³⁷¹ ifadesini kullanarak, yeni bir tartışmaya da yol açtı : “Ulusa mal olmuş ve olmamış devrimler!”³⁷² Böyle bir ayırım, Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerinin bazılarından vazgeçilebileceği anlamına gelmekteydi.

Ali Rıza Oktay, Zafer Gazetesi'ne yazdığı “Adnan Menderes'in 'Kabine Programı” adlı makalesinde, programdaki “ulusa mal olmuş” devrimlerin korunacağı ifadesinin çok umut verici olduğuna değindi. İrticacı tahriklere asla izin verilmemekle beraber, din ve vicdan özgürlüklerinin gereklerine uyulacağına dair bölümün, hükümetin gelecekte izleyeceği yolu açık olarak anlattığını yazdı.³⁷³

Nitekim, dönemin basınında ulusa mal olmuş devrimler korunurken, memleketi içinden yıkıcı sol akımlar için yasal önlemler alınacağı, irticayı kışkırtıcı girişimlere de asla izin verilmeyeceği, ancak din ve vicdan özgürlüklerinin gereklerine de uyulacağı vurgulanmıştı.³⁷⁴ İslamcı basın ise bu ifadenin ne anlama geldiğini sorguladı ve oldukça temkinli bir yaklaşım sergiledi. Eşref Edip, Sebilürreşad Dergisi'ndeki “Hükümet Programı ve Din Meselesi” başlıklı makalesinde, programda geçen “ulusa mal olmuş” devrimler deyimiyle, ne anlatılmak istendiğinin açıklanmasını istedi.

³⁶⁹ Aynı, Dönem: 9, (2 Haziran.1950),Cilt no:1, s.98-99.

³⁷⁰ Aynı,s.134.

³⁷¹ Aynı, Dönem: 9, (29 Mayıs 1950), Cilt no:1, s.30.

³⁷² Birinci Adnan Menderes Hükümetinin programının ayrıntıları dönemin basınında da geniş yer almıştı: **Cumhuriyet**, (30 Mayıs 1950); **Zafer**, (30 Mayıs 1950); **Sebilürreşad**, Cilt no:4,Sayı no:80, (1950), s.67-68.

³⁷³ Ali Rıza Oktay “Adnan Menderes'in Kabine Programı”, **Zafer**, (6.Haziran 1950), s.2.

³⁷⁴ **Cumhuriyet**, (30 Mayıs 1950) ; **Zafer**, (30 Mayıs 1950) ; **Turan a.g.e.**, Cilt no:4, Bölüm no:2, s.23.

Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin Programının "din özgürlüğü ve laiklik" maddesine de değinen Eşref Edip, aşırı sol cereyanlara karşı şiddetli bir dil kullanan hükümetin, sağ akımlara karşı hiç de şiddetli bir dil kullanmayışını dikkate değer bulduğunu belirtti. Ancak Adnan Menderes Hükümeti'nin programının laiklik konusunda "kanunların düzenlenmesi ve uygulanmasında hiçbir din düşüncesinin etkili olmaması" ifadesini sağlıklı bulmadığına değinerek, laikliğin bu demek olmadığını, bu anlayışın bilime, hukuka, demokrasiye, anayasaya aykırı olduğunu vurguladı. En iyi kanun, ulusun toplumsal ve ruhsal durumuna en uygun kanundu. Demokraside düşünce özgürlüğü vardı ve vatandaşın teklifleri, dini konulara değinmesi yasaklanamazdı. Eğer yasaklanırsa, bu, demokrasiye aykırı olurdu.

Bu arada, hükümet programında bir İslam cemaati oluşturma konusuna hiç değinilmemesi de eleştiri konusuydu. Eşref Edip'e göre ezan sorununa da değinilmeliydi, ancak değinilmemişti. Fakat Adnan Menderes röportajlarında, ezanın Türkçe okunması ile ibadet ve duaların Arapça olmasının garip bir tezat oluşturduğunu söylemişti. Yine Edip'e göre ezanın Kuran diliyle okunması Müslümanlar için çok değerli bir Ramazan hediyesi olacaktı. Makalesinde, Hükümetin ve T.B.M.M.'nin bu büyük hediye ulusa biran önce vermesini diliyordu.³⁷⁵

Hükümet Programı, D.P. Grubunda, oylamaya katılan 245 üyenin oybirliği ile kabul edildi. 163 milletvekili ise oylamaya katılmadı.³⁷⁶ Şerafettin Turan, bu durumu, yüzde kırk dört gibi büyük bir kesimin, hükümetin kuruluşundan ya da programın bazı kesimlerinden hoşnut olmadıklarının somut bir göstergesi olarak yorumlamaktadır.³⁷⁷

Programda, "ulusa mal olmuş" devrimlerin korunacağı, bir takım devrimlerin de ulusa mal olmadığı, bir deyişle ulus tarafından benimsenmediği öne sürülerek,

³⁷⁵Eşref Edip, Devrim diye türbelerin kapatıldığını, okullardan din derslerinin kaldırıldığını, Kuran diliyle ezan okuyanların zindanlara atıldığını, dinsel amaçlı cemiyet oluşturma ve Kuran hükümlerinden bahsetmenin yasaklandığını da sıralayarak, bunların ulusa mal olup olmadığını soruyordu. Makalesinde eğer devrimler ulusa mal olduysa, neden, türbelerin açıldığını, okullara din dersleri konulduğuna, İlahiyat Fakültesi gibi dinsel bir kurumun açıldığını, Kuran diliyle ezan okuyanlar hakkında ki cezanın kaldırıldığını açıklık getirilmesini istedi. Bu nedenlerden dolayı Menderes'in bu deyişimi, hukuki bir anlam taşıymıyordu. Kanunlar arasında hiçbir fark ve ayrıcalık yoktu. Farmasonluğun kaldırılması gibi kanun dışı yapılan bazı devrimler de vardı. Ancak Farmasonlar tekrar faaliyete geçmişti. Uluşa mal olan bu devrim şimdi neredeydi. Menderes'e önerisi, bu konuda daha dikkatli sözcükler kullanması idi. Eşref Edip, "Hükümet Programı ve Din Meselesi", *Sebilürreşad*, Cilt no:4, Sayı no:80, (1950), s.66-78.

³⁷⁶*Cumhuriyet*, (30 Mayıs 1950) ; *Zafer*, (30 Mayıs 1950).

³⁷⁷Turan, *a.g.e.*, Cilt no:4, Bölüm no:2, s. 20.

değişiklikler yapılacağı ima edilmişti. Program, Türkiye’de Cumhuriyetin kazanımları açısından tam bir kırılma noktasını oluşturmaktaydı.

2.2. İkinci Adnan Menderes Hükümeti

Birinci Adnan Menderes Hükümeti’nde, 1950 yılının sonuna kadar altı kez bakan değiştirildi. Adnan Menderes, 1951 yılı bütçesi görüşmelerinde, 58’e karşı 375 oy ile Meclis’ten güvenoyu almasına rağmen, bir hafta sonra 8 Mart 1951’de istifa ederek yeni bir bakanlar kurulu oluşturmayı gerekli gördü. İstifa dilekçesinde, hükümetin, çeşitli olayların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde iş gördüğü, ancak o günkü şartlara göre yeni bir kabine oluşturulmasının zorunlu olduğu belirtilmişti. Ancak, yeni bir hükümetin kurulmasının temel nedenini, parti içindeki gruplaşmaları ve uyumsuzlukları gösterebiliriz.³⁷⁸

9 Mart 1951 yılında İkinci Adnan Menderes Hükümeti iş başına geldi. 1954 yılına kadar sürecek olan hükümetin programı, 30 Mart 1951’de T.B.M.M.’ye sunuldu. Programın Birinci Adnan Menderes hükümeti’nin programından ayrılan derin farklılıkları yoktu.

Hükümet, programında, din ile dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan özgürlüğünü baskı altında bulundurmamayı, demokrasinin ana prensiplerinden olarak göstermişti.³⁷⁹

Hükümet Programının Meclis’te tartışılması sırasında söz alan milletvekillerinden bazıları, konuşmalarını, düşünce ve vicdan özgürlüğünün korunması gerektiğine yönelik yaptı.

Bu milletvekillerinden biri olan C.H.P. Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, demokrasiyi zararlı akımlara karşı korumaya çalışırken, demokrasinin temel prensibi olan düşünce özgürlüğünün kısıtlanmaması gerektiğini söyledi. Din ve vicdan özgürlüğünün kutsallığına da değinen Barutçu, bu kutsallığın dinin siyasete karıştırılmaması sayesinde güvence altına alındığını anlattı.³⁸⁰

³⁷⁸Turan, a.g.e., Cilt no:4, Bölüm no:2,s.26.

³⁷⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (2 Nisan 1951), Cilt no: 6, s.60; Dağlı-Aktürk, a.g.e., s.169; Cumhuriyet, (30 Mart 1951).

³⁸⁰T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (2 Nisan 1951) Cilt no:6, s.85.

Meclisteki tartışmalara hakim olan görüşlerden bir bölümü ise, ülkede gericiliğin olmadığı ve bu tür iddiaların ülkeye zarar vereceği yönünde idi. “Anayasaya göre devletimiz vicdan hürriyeti konusunda laiklik prensibini kabul etmiş bulunuyor. Programda bu prensibe yönelik olarak din ile dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan işlerini baskı altında bulundurmamayı, demokrasinin ana prensiplerinden saymaktayız” diyen D.P. İzmir Milletvekili Muhittin Erener, bu tür boş söylemlerin gençleri gereksiz yere ayaklandırıldığını savundu.³⁸¹

Bazı milletvekilleri de ülkede gerici hareketlerin olduğunu kabul etmekle birlikte, bu durumu C.H.P. ve D.P.’yi karşılaştırarak değerlendirdiler.

D.P. Seyhan Milletvekili Remzi Oğuz Arık, Türkiye’nin en büyük düşmanının gericilik olduğunu kabul ettiğini, ancak sadece D.P.’nin değil, ortada C.H.P.’den yetişen bir nesil olduğu için herkesin suçlu olduğunu iddia etti. Arık’ın düşüncesine göre, D.P.’nin gericilikle suçlanması en büyük nedeni, D.P.’nin C.H.P.’nin başlattığı atılımları daha gerçekçi ele almasıydı.³⁸²

M.P. adına söz alan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, yeni hükümetin, programında din ve vicdan özgürlüklerini koruyacağını ifade ettiğini, böyle bir ifadenin, hükümetin özgürlükleri tehdit eden bir gücün varlığını da kabul ettiği anlamına geldiğini söyledi. Geçekten böyle tehditkar bir durum varsa, Millet Partisi olarak yardıma hazır olduklarını belirten Bölükbaşı, ancak böyle bir durum söz konusu değilse de var olmayan bir tehlikeye karşı hükümetin kendisine koruyuculuk sıfatını yüklemesinin, bir çeşit politika istismarı anlamına geldiğini vurguladı. Gerek C.H.P. ve gerekse D.P. dönemlerinde Müslümanların bir cemaat teşkilatı oluşturamadıklarını, bu yüzden iki parti döneminin de birbirine benzediğini savunan Bölükbaşı, ezanı Arapça’ya çevirmenin din özgürlüğünü sağlamada yeterli olmayacağını, ibadet, telkin ve cemaat özgürlüklerinin de gerekli olduğunu anlattı. Cemiyet Kanununun dinsel nitelikli bir teşkilat kurmaya engel olduğunu, bu kanun yürürlükte olduğu sürece de ülkede asla din özgürlüğünün olamayacağını iddia etti.³⁸³

Önceleri sadece düşünce özgürlüğü adı altında öne sürülen bu düşünceler, yerini zamanla bir takım aşırı isteklere ve düşüncelere bırakacaktı.

³⁸¹ Aynı, s.91-92.

³⁸² Aynı, s.98.

³⁸³ Aynı, s.104-106.

2.3. Dördüncü ve Beşinci Adnan Menderes Hükümetleri

17 Mayıs 1954 tarihinde kurulan Üçüncü Adnan Menderes Hükümetinin programında, din ile ilgili herhangi bir konuya yer verilmedi. 1955 yılından itibaren ülkede büyük bir ekonomik kriz yaşanmaya başlandı. Hayat pahalılığı, mal kıtlığı, yokluklar, iktidara karşı tepkileri de artırdı. “Her mahallede bir milyoner yaratacağız” diyen Adnan Menderes’in bu sözü, özellikle eleştiri konusu oldu. Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol, tek çıkış yolunun bakanların teker teker istifası olduğunu öne sürdü. Böylece bütün bakanlar tek tek Başbakana istifasını sundu. Başbakan Adnan Menderes, D.P. grubundan sadece kendisine güven oyu vermelerini istedi: “Şahsım adına ve kendim için sizden güvenoyu istiyorum. Benim sizin karşınızda diktatör olmama ihtimal var mıdır? Siz grup olarak her şeye kadirsiniz! İsterseniz hilafeti bile geri getirebilirsiniz!” Böylece Menderes “bütün kurmaylarını tutsak veren bir komutan gibi kendisini kurtardı.”³⁸⁴ Bakanlarının istifasından on gün sonra da Başbakan Adnan Menderes istifasını verdi. Ancak, D.P.’nin genel başkanı olduğu için, hükümeti kurma görevi yine kendisine verildi.

Böylece Adnan Menderes dördüncü hükümetini kurmuş oldu. Hükümet programı 14 Aralık 1955 tarihinde Meclis’te okundu. Programın içeriği, gelişen ekonomik krizin etkilerini gidermeye yönelik tedbirler içeriyordu. Aynı zamanda, D.P. grubunda eleştiri konusu olan ve üçüncü Menderes hükümetinin yıkılmasına neden olan her şeyi düzeltereğini de vaat ediyordu.³⁸⁵

1957 seçimlerinin ardından Adnan Menderes beşinci kez hükümeti kurmakla görevlendirildi. Beşinci Adnan Menderes Hükümeti’nin programı, 4 Aralık 1957 tarihinde Mecliste okundu ve tartışıldı. Programın içeriğinde din-siyaset ilişkisine yönelik konular yer almasa da, tartışmalar daha çok C.H.P.’nin, Menderes Hükümetinin dini siyasete alet edici propagandalar yaptığı ve D.P.’nin de C.H.P.’yi dinsizlikle suçladığı görüşleri etrafında yapıldı. C.H.P. lideri, eski başbakan ve cumhurbaşkanı İsmet İnönü, D.P.’nin seçim propagandasını, C.H.P.’nin dinsiz olduğu iddiaları üzerine yürüttüğünü söyledi. İsmet İnönü örnek olarak , D.P.’nin Konya’da C.H.P.’nin dinsizliği üzerine yayınlar dağıttığını, İzmir’de vatandaşa camiler için utanç verici

³⁸⁴Turan, a.g.e., Cilt no:4, Bölüm no:2,s.125-126.

³⁸⁵ Dağlı-Aktürk, a.g.e.,s.203-209.; Eroğul,a.g.e.,s.184.

iftiralar anlattıklarını, Trabzon'da çarşafli bir kadının meydan kürsüsüne çıkartılarak "D.P. iktidarı sayesinde namusumuzu kurtaran çarşafa kavuştuk" dedirtildiğini anlattı.³⁸⁶

Sonunda TB.M.M.'de hükümete 133'e karşı 403 oyla güvenoyu verildi. Ancak uygulamalar gösteriyordu ki, programın verdiği demokratik izlenimler aldatıcıydı. Bütün kamu kurum ve kuruluşlarıyla bir savaşı benimsemiş olan Adnan Menderes, giderek daha da sertleşen baskıcı politikasını uygulamaya koyuldu.³⁸⁷

³⁸⁶ İsmet İnönü ayrıca Başbakan Adnan Menderes'in Adana'da halka konuşurken Türkçe ezan, Arapça ezan davasından bahsettiğini, C.H.P. zamanında 800 caminin satıldığını, iktidara geldikleri zaman kamyonlarla camilerden kötü şeyler taşıdıklarını söylediğini belirterek, Menderes'in C.H.P.'nin parti müfettişi, yüksek yönetim üyesi ve çok uzun devreler C.H.P.'nin milletvekili olduğunu ve yine C.H.P.'nin Genel Başkan yardımcılığı yapmış Celal Bayar'ı da düşünmeyerek, C.H.P. aleyhine din propagandasına sarıldığını vurguladı. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: 11, (4 Aralık 1957), Cilt no: 1, s. 72.

³⁸⁷ Turan, a.g.e., Cilt no:4, Bölüm no:2,s.138.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASINDA BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE DİN-SİYASET- LAİKLİK

1. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI BÜTÇESİ

1.1. İlahiyat Fakültelerine Yönelik Ekonomik Desteğin Artırılması Talepleri

Bu dönem içinde yer alan ekonomik destek talepleri, sadece bu fakülteye ayrılması istenen bütçeyle sınırlı değildi. İlahiyat Fakültelerine öğrenci yetiştirecek kurumların azlığı da en çok tartışma yaratan konulardan biri oldu.

D.P. Erzurum Milletvekili Fehmi Çobanoğlu'nun isteği de bu yönde idi. Fehmi Çobanoğlu, İlahiyat Fakültelerinin kurulduğunu söylüyor, ancak bu fakültelere öğrenci yetiştirecek okulların bulunmadığını da ardından ekliyordu. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan, aynı askeri ortaokul ve liseler gibi, özel bir okul teşkilatı kurulmasını ve İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci yetiştirecek altyapının oluşturulmasını istedi.³⁸⁸

Bu düşüncede olanlardan biri olan D.P. Ankara Milletvekili Ömer Bilen, 25 Şubat 1951 tarihli bütçe görüşmesinde, ülkenin belirli yerlerinde tam teşekküllü külliye açılmasını, bu külliyelerin İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci yetiştirmesini istedi. Bilen'e göre İlahiyat Fakültesi İslamiyet'in ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ricası, bu fakültenin ulusal benliğe uygun hale getirilmesiydi. Fakültenin adı da, "İslam İlahiyat Fakültesi" olmalıydı.³⁸⁹

Bu fakültelere öğrenci yetiştirecek kurumların açılmasının gerekliliği konusunda öylesine acil bir tablo çiziliyordu ki, gerekirse laiklikten bile ödün verilebilir görüşü

³⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi., Dönem: 9,(25 Şubat 1951), Cilt no:5, s. 767.

³⁸⁹ Aynı, s. 773-774.

ortaya çıkmaya başladı. Bir görüşe göre laiklik, vicdan özgürlüğünün önündeki en büyük engeldi.

D.P. Kayseri Milletvekili İsmail Berkok, 25 Şubat 1951'deki Milli Eğitim Bütçe Görüşmelerinde "laiklik" kavramı üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Laikliğin olduğu yerde vicdan hürriyetinin bulunmayacağını ve işleyemeyeceğini söyleyen Berkok, ulusun içinde bulunduğu durumun dinini bilmemesinden kaynaklandığını da söyledi.³⁹⁰

Camiülezher tarzında bir okul açılması düşüncesini savunanlar da vardı. D.P. Samsun Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu da, 25 Şubat 1953'te yapılan Bütçe Görüşmelerinde, "Camiülezher" tarzında bir üniversiteye ihtiyaç olduğunu savundu.³⁹¹

İlahiyat Fakültesi'ne yönelik ekonomik desteğin artırılması talepleri sonucunda, 1951 yılında 201.730 lira olan toplam ödenek, 1952 yılında 253.842 liraya çıkartıldı.³⁹² 1953 yılına gelindiğinde ise, bu ödenek 330.302 lira oldu.³⁹³

Görüldüğü gibi, önceleri İlahiyat Fakültesi'nin açılması konusunda gelen yoğun istekler, bu fakültenin açılması ile birlikte yerini, bu fakülteye yönelik ekonomik desteğin artırılması ve diğer Arap ülkelerindeki yüksek okullarla benzerlikler göstermesi isteklerine bırakmıştı. Bunun için gerekirse laiklikten bile ödün verilebileceği düşüncesi, gerçekten de dikkate değer bir tutumdur.

1.2. İmam-Hatiplerin Sayısının Artırılması ve Tevhid-i Tedrisat Yasası Üzerine Yapılan Eleştiriler

Yine 25 Şubat 1951'de yapılan bütçe görüşmelerinde, imam ve hatip yetiştirmeye yönelik okulların sayılarının artırılmasına neden ihtiyaç duyulduğu tartışıldı.

D.P. Erzurum Milletvekili Fehmi Çobanoğlu, şehirde ölüleri yıkayacak, dini görevleri yerine getirecek imamların, minarelerde ezan okuyacak müezzinlerin

³⁹⁰ Aynı, Dönem: 9, (25 Şubat 1951), Cilt no: 5, s. 773.

³⁹¹ Aynı, Dönem: 9, (25 Şubat 1953), Cilt no: 20, s. 945.

³⁹² Aynı, Dönem: 9, (28 Şubat 1952), Cilt no: 13, s. 11-25.

³⁹³ Aynı, Dönem: 9, (24 Şubat 1952), Cilt no: 20, s. 12-27.

kalmadığını belirterek, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan, biran önce yeni imam-hatip okullarının açılmasını istedi.³⁹⁴

Erzurum Milletvekili Fehmi Çobanoğlu ayrıca Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesindeki medreselerin kapatılmasına, din eğitiminin Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmasına ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın ulusunun ihtiyaçlarına göre din okulları açmasına ve din adamı yetiştirmesine yönelik ifadelerine dayanarak, dördüncü maddenin 25 yıldan beri neden uygulanmadığını sordu.³⁹⁵

D.P. Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan da, 25 Şubat 1953'te yapılan Bütçe Görüşmelerinde, diğer okulların inşaatı için milyonlarca lira ayrıldığını, imam ve hatip okullarının inşaatlarının üvey evlat muamelesi gördüğünü belirtti.³⁹⁶

Bu tartışmalar sonucunda, 1953 yılında toplam 15 İmam-Hatip okulunun idari işleri için 30.300 lira, 151 kişilik İmam-Hatip kadrosu için de 470.100 lira ödenek ayrıldı.³⁹⁷

İmam-hatip okullarının sayısı artırıldığı halde, hiçbir bütçe görüşmesinde bu artış yeterli bulunmadı ve suç genellikle Tevhid-i Tedrisat Yasası'nda bulundu.

1.3. İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din Eğitimi ile Din Derslerinin İçeriğinin Değiştirilmesi Talepleri

Önceleri din derslerinin ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulması için baskı yapan Meclis üyeleri, bu sefer de bu derslerin birinci, ikinci, üçüncü sınıflar ile orta okul ve liselere de konması için yoğun bir talepte bulunmaya başladılar. Bazı D.P.'li milletvekilleri seçmenlerinin kendilerinden böyle bir talebi olduğunu açık açık söylerken, bazı milletvekilleri de bu gerekliliği, dinin toplum içinde anarşiyi önlediğini savunarak açıklıyordu.

Örneğin D.P. Ankara Milletvekili Ömer Bilen, kendilerini oraya getiren seçmenlerin ısrarla, çocuklarına din derslerinin verilmesini istediklerini söyledi. Adalet sembolü olması gereken demokratik Menderes Hükümeti'nin, ilk ve orta dereceli

³⁹⁴ Aynı, s.767.

³⁹⁵ Aynı, s.367

³⁹⁶ Aynı, Dönem: 9, (25 Şubat 1953), Cilt no:20, s.938.

³⁹⁷ Aynı, Dönem:9, Cilt no:20, s.244.

okullarda liselerde din eğitimine başlanması için, gereken önlemleri hemen alması gerektiği konusunda uyarıda bulundu. Müslümanlara dinlerini santimle satma haklarının bulunmadığını söyleyen Bilen, ülkede yaşamakta olan bütün Müslümanların dört gözle, İslamiyet'e layık olduğu önemin verilmesini beklediklerini de ekledi.³⁹⁸

D.P. Kastamonu Milletvekili Muzaffer Ali Mühto da, din derslerinin yalnız dördüncü ve beşinci sınıflarda değil, ilk sınıflardan başlatılarak okutulması ve ortaokullara da konması talebinde bulundu.³⁹⁹

Mühto'dan sonra söz alan D.P. Isparta Milletvekili Sait Bilgiç, toplumda aile kurumunun kutsallığını reddedenlerin ve dini inkar edenlerin ortaya çıktığını söyleyerek, ülkenin anarşiye doğru gittiğini, bu yüzden ilkokullardaki din dersleri üzerinde önemle durulması gerektiğini savundu.⁴⁰⁰

Din derslerinin sınıf geçmede etkili olmayışı başka bir deyişle, seçmeli oluşu da, başka bir eleştiri konusu idi. Ayrıca bazı milletvekillerine göre, bu dersleri veren öğretmenler gerekli donanıma da sahip değildi.

D.P. Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın görüşleri de bu yöneydi. Din dersleri sınıf geçmede etkili olmaydı. Din dersleri konusunda deneyimsiz olan öğretmenler, il merkezlerindeki müftülerin gözetimi altında, 15-20 günlük bir kursa alınmalıydı.⁴⁰¹

Bütün bu tartışmalar yapılırken, her zamanki gibi laikliğin tanımı, ne olması gerektiği ya da ne olmaması gerektiği konusu üzerinde dönen konuşmalar da Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Görüşmelerinde yer alan konulardan biriydi.

D.P. Konya Milletvekili Abdürrahman Fahri Ağaoğlu, 23 Şubat 1953'deki bütçe görüşmelerinde bir profesörün iddialarından bahsetti ve bu iddiaları kendince yanıtladı. Bu profesörün ;

1. "Anayasanın 2. maddesindeki laiklik sözcüğünün, devlet okullarındaki dini eğitime engel olduğunu,
2. Evkaf ve Şeriye Vekaleti'nin kaldırılmasına dair olan kanunun 4. maddesine göre, devletin inançla ilgili konularla ilgilenemeyeceğini,

³⁹⁸ Aynı, Dönem :9, (25 Şubat 1951), Cilt no:5, s.774.

³⁹⁹ Aynı, Dönem: 10,(25 Şubat 1955), Cilt no:5 ,s.602.

⁴⁰⁰ Aynı,s.605.

⁴⁰¹ Aynı, Dönem: 9, (23 Şubat 1953), Cilt no: 20, s.938.

3. Okullarda din dersleri okutulmasının İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer alan vicdan hürriyeti esasına aykırı olduğunu,

4. Din öğretiminin ancak özel okullarda yapılabileceğini söylediğini" belirtiyordu.

Bu iddialara cevap veren Ağaoğlu, Anayasada laikliğin tarifinin yapılmadığını, her ulusun ve her partinin kendisine göre tarif ettiğini, D.P.'nin de programının 14. maddesinde kendi görüşüne göre ifade ettiğini belirtti. 14. maddede dini eğitime yer verildiğini söyledi.⁴⁰²

Evkaf ve Şeriye Vekaleti'nin kaldırılmasına dair olan 429 numaralı kanunun 4. maddesini okuyan Ağaoğlu, bu maddede profesörün iddia ettiği gibi bir hüküm bulunmadığını söyledi. Aksine, bu kanunun birinci maddesinde, devletin inanç ve ibadet ile uğraşma işini kendi teşkilatında bulunan Diyanet İşlerine bıraktığını, bunun, devletin inanç ve ibadete dair olan dini eğitim verme ve din adamları yetiştirilmesi gibi işlerle de ilgileneyeceğini gösterdiğine değindi. Mustafa Kemal'in ismine sığınmanın yanlış olduğunu, dini terbiyenin ayrı, dini eğitimin ayrı şeyler olduğunu vurguladı. Taassupla uğraşabilmek için de, dini eğitimin şart olduğunu ekledi.⁴⁰³

Din dersleri ve gerekliliği ile ilgili düşünceler artık o kadar özgür çıkıyordu ki, bu talep sadece ilkokullarda, orta okul ve liselerde okutulması düşünülen din dersleri ile sınırlı kalmamalı görüşü hakim olmaya başladı. Bu ders, üniversitelere de konmalıydı. Hatta D.P. Samsun Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu, 25 Şubat 1953 tarihinde yapılan Milli Eğitim Bütçe Görüşmelerinde söz alarak, yalın Türkçe'den tamamen uzak bir konuşmayla, yüksekokullarda Arapça ve Farsça derslerinin ders programlarında yer almasını ve diğer yabancı diller gibi ciddiyetle okutulmasını öneren ağdalı bir konuşma yaptı.⁴⁰⁴

⁴⁰² **Cumhuriyet**, (24 Şubat 1953). Bu arada T.B.M.M. içinde Anayasa yerine "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" terimi kullanılmaya başlanmıştır.

⁴⁰³ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi.**, Dönem: 9, (23 Şubat 1953), Cilt no:20, s. 943-944.

⁴⁰⁴ Hasan Fehmi Ustaoglu'nun bugünkü yalın Türkçe'den tamamen uzak konuşması şöyleydi: "Eski kültür ve medeniyetimizi meydana getiren bütün asar-ı edebiye ve ilmiyemiz, elsin-i selase denilen Arabi, Farisi, Türki denilen lisanları ile yazılmış asar-ı fahiredir ki ve Türk müelliflerinin asarı da bu kaynaklardan feyzan etmiş bulunmaktadır ve bunun hepsinin başını Türk'ün Kuran'a ve Allah'a iman bahtıyarlığına mazhariyedir. İşte şimdi söz, sevk-ı tabii ile bu neticeye gelince yüksek mekteplerde müessesat-ı ilmiyemizde Arabi, Farisi tedrisatını kabul ve bir tarz-ı nevin üzere, yani ecnebi lisanların öğrenildiği gibi bu lisanların dahi ders programlarına alınması bir zaruret halini alır." **Aynı.s.945.; Cumhuriyet**, (26 Şubat 1953).

Anlaşılan oydu ki D.P.'li milletvekilleri yerine getirilen onca isteklerine rağmen, hala tatmin olmuş gibi görünmüyordu. Çizdikleri tablo da karşılanan her talepten sonra, bu isteklerin artarak devam edeceği yönünde idi. Bunun nedenini açıklarken de genellikle sığındıkları düşünceler, din eğitiminin gerekliliği, toplumda anarşiyi önlediği gibi konulardı. Ama asıl nedeni satır arasında da olsa söylemekten asla çekinmiyorlardı: seçmenlerimiz böyle istiyor!

2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI BÜTÇESİ

2.1. Din Üzerinden Devlet Denetiminin Kaldırılması Talepleri

1950-1960 yılları arasında yapılan Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesinde genel olarak tartışılan konu, Diyanet İşleri'nin devlet kadrosundan çıkartılması, bir cemaat teşkilatı oluşturulması ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de bu cemaat teşkilatına bağlanması gerekliliği oldu.

Bu düşüncede olan milletvekillerinden D.P. Ordu milletvekili Feyzi Boztepe, 22 Şubat 1951'de yapılan Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmelerinde, Devletin din işlerine karışmasının toplumu ve adaleti zedeleyeceğini belirterek, yapılması gerekenleri şöyle sıraladı :

1. "Başbakanlığa bağlı olan Diyanet İşleri'nin tamamen müstakil bir hale getirilmesi,
2. Din kurumunun devletle olan ilişkisinin, muhtar üniversiteye benzer şekilde, sadece genel bütçe ile ilgili mali bir sorun olarak görülmesi,
3. Sayıları gittikçe azalan gerçek din bilginlerinin ve hademelerinin ücretlerinin artırılması,
4. Hükümetin din derslerini Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı vermesi laikliğe aykırı olduğundan, din eğitiminin de bağımsız hale getirilecek olan Diyanet İşlerine verilmesi."

Boztepe'ye göre, laikliğin sınırları bu şekilde çizildiği takdirde, başka bir deyişle, dinin devlet işlerine karışması veya devletin din üzerindeki korumacılığı ortadan kalktığı zaman, din kurumu da gelişebilecekti.⁴⁰⁵

Yine aynı bütçe görüşmelerinde söz alan D.P. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da, laik bir devletin bütçesinde Diyanet İşleri Bütçesinin de bulunmasını "antidemokratik" olarak yorumladı. Laiklik, dini siyasetten ayırmak demek olduğu

⁴⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 9, (22 Şubat 1951), Cilt no:5, s. 438-439.

kadar, siyaseti de dinden ayırmak demektir. Tekelioğlu, Diyanet İşlerini “Evkaf”a bağlamayı ve kendi haline bırakmayı teklif etti.⁴⁰⁶

D.P. Kocaeli Milletvekili Yeredoğ Kişioğlu da devletin din işlerine karışmaması gerektiğini düşünenlerdendi. D.P. Programının 14. maddesindeki laiklik tanımını okuyan Kişioğlu, tüzükte devletin siyasetle ve dinle hiçbir ilgisinin olmadığını yazdığını; oysa ki Diyanet İşleri Bütçesinin Meclise gelmesinin, bu maddenin gerçekleşmediğinin kanıtı olduğunu söyledi.

D.P. iktidarının parti üzerindeki pürüzleri kaldırmış olmasına rağmen, kamuoyunda hala dinin devlet tarafından yönetildiği düşüncesinin hakim olduğunu, din ile devleti kesin olarak birbirinden ayırma zorunluluğunun bu yüzden doğduğunu savunan Kişioğlu, din adamlarının inkılabı nefret ve kinle baktıklarını, geçmişin dini ihmal ettiğini, bu yüzden dinin akışının düzenlenerek serbest bırakılması gerektiğini anlattı. Kişioğlu’na göre, din akışı düzenlenmezse, batıl düşünceler dine hakim olacaktı. Bu durum gerçekleşirse de komünizm ortaya çıkacaktı.⁴⁰⁷

Kürsüye gelen M.P. Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı da, Diyanet İşleri, devlet teşkilatı içinde yer aldığı sürece durumun laikliğe aykırı olacağına, vicdan ve din özgürlüğünün tam olarak gerçekleşemeyeceğine inandığını belirtti.⁴⁰⁸

Görüşmelerde dikkati çeken bir nokta da milletvekillerinin konuşurken dinsel ifadelerle yer vermeleri ve ulusun gerçek dinine Demokrat Parti ile kavuştuğunu öne sürmeleri oldu. D.P.’li milletvekillerinden Ordu Milletvekili Feyzi Boztepe, Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, Kocaeli Milletvekili Yeredoğ Kişioğlu bu tür söylemlere yer veren milletvekillerine örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Aynı, s.427.

⁴⁰⁷ Aynı, s.431-433.

⁴⁰⁸ Aynı, s.440-441.

⁴⁰⁹ Feyzi Boztepe kürsüye gelen milletvekillerinin din ile ilgili konuşmalarını çok görmemek gerektiğini, din konusunun Meclis kürsüsünden serbestçe konuşulamadığını, Allah ve peygamberlerden bahsedenlerin suçlu sayıldığını söyledi. Feyzi Boztepe, sözlerini Türk ve Müslüman oldukları için şükrederek bitirdi. İnanıyordu ki, D.P. ve onun hükümeti Türk ulusuna ve tarihe vermiş olduğu sözü yerine getirecekti. Aynı, s.438-439.

Sinan Tekelioğlu da “Vakıflar Genel Müdürlüğü yerine, bu müdürlüğün eski adı olan “Evkaf”ı kullanmayı tercih ediyordu. Aynı, s.427.

Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan da, laik bir ülkede herkesin, Allah’a istediği dilde ve mabette ibadet edebilmesi gerektiğini söyleyerek, “dün Allah ü ekber diyenleri zindana atanlar, Allah’a çok şükür

Diyanet İşleri'nin devlet kadrosu içinde olması gerektiğini savunan milletvekilleri de vardı.

Sözgelimi, D.P. Konya Milletvekili Abdürrahman Fahri Ağaoğlu, bir ulus içinde çoğunluğa sahip olan insanların cemaat kuramayacaklarını, örneğin Yunanistan'da Hristiyan cemaati olamayacağını, orada ancak bir Müslüman cemaatinin kurulabileceğini söyledi.

Diyanet İşlerine devlet bütçesinden para ayırmak “laikliğe aykırı mıdır” tartışmalarına da değinen Ağaoğlu, eğer Şeriye Vekaleti diye bir Vekalet kurulursa, laikliğe aykırı bir durum ortaya çıkacağını, çünkü vekaletin siyasi bir makam olduğunu söyledi. D.P. programının 14. maddesinde, laiklik anlayışının açıkça yer aldığını belirterek, maddeyi yüksek sesle okudu: “Partimiz laikliği, devletin siyasette dinle hiçbir ilgisinin bulunmaması şeklinde anlar.” Bu ülkenin çoğunluğu Müslüman olduğuna göre, bunların dini ihtiyaçlarını karşılamak da devlete düşer, görüşünü savundu.

Abdürrahman Fahri Ağaoğlu'na göre, ülkede basın özgürlüğü vardı. Dini dergileri kanunla, cezayla durdurmak doğru olmazdı. Yanlış yayınları önleyecek olan , yine dergilerdi. Diyanet İşleri bilimsel bir dergi çıkarmalıydı.⁴¹⁰

Başbakan Adnan Menderes ise düşüncesini Millet Partisi Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı'ya verdiği cevapla dile getirdi. Başbakan Adnan Menderes'in Osman Bölükbaşı'ya verdiği cevapta, Bölükbaşı'nın, din özgürlüğünün toptan verilmesini istediği belirtiliyordu. Ülkedeki asıl unsurun Türk ve Müslüman olduğu düşünülürse, bir cemaat örgütü kurmak uygun olmazdı. Bu durumda, Diyanet İşleri'ne devlet hazinesinden para ayrılması laikliğe de aykırı değildi.⁴¹¹

D.P. Samsun Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu da, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hükümetin içinde mi yoksa dışında mı bulunacağı tartışmalarına kendi görüşlerini de ekleyerek cevap verdi. Osman Bölükbaşı'nın “hükümetin dışında kalsın” düşüncesine katılmayan Ustaoglu, bunun ulusu hayal kırıklığına uğratacağını, halkta,

ki bugün yere serilmişlerdir” sözlerini kullandı. Seçimden önce seçmenlerince, istedikleri dilde ve istedikleri yerde ibadet sözü verdiklerini hatırlatan Gürkan, bu sözlerini Müslüman kütleye karşı gerçekleştirdiklerini belirtti. Aynı, s.427-428.

Kocaeli Milletvekili Yeredoğ Kişioğlu da, C.H.P.'nin Türk ulusuna manevi bir “fetret devri” yaşattığını söyleyerek, Diyanet İşleri Başkanı Hamdi Akseki' nin de, din konusunda samimi davranan tek partinin D.P. olduğunu ifade ettiğini savundu. Aynı, s.431-433.

⁴¹⁰ Aynı, s.429.

⁴¹¹ Aynı, s.440-441.

istediklerini alamadıkları düşüncesinin uyanacağını söyledi. Urfa Milletvekili Necdet Açıanal da, din işlerinin devlet hizmeti olarak kalmasının zorunluluğunu örneklerle açıkladı. Dinler, ahlaklı olmayı aşıladıkları için Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmetleriyle ilgiliydi. Örneğin, insanlara güzel ahlak ve Allah korkusu aşıladığı için, polisin giremediği yerleri de kontrol altında tuttuğundan dolayı İçişleri Bakanlığına, günah ve sevap kavramlarından dolayı Adalet Bakanlığına, bütün dinlerin, özellikle de İslam dininin temizliği, bulaşıcı hastalıklardan korunmayı ve yardımlaşmayı emretmesinden dolayı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına yardımcı oluyordu.⁴¹²

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsü sorunu C.H.P. döneminde başladı ve D.P. iktidarı boyunca da devam etti. Müslümanların da, Müslüman olmayanlar gibi bir cemaat teşkilatı kurmaları gerekliliğini ve bu düşünceye karşı çıkarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet kadrosu içinde kalması gerektiğini savunanlar Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe görüşmelerini sıkça meşgul ettiler.

2.2. Din Adamlarının ve Hademe-i Hayratın Sayılarının ve Ücretlerinin Artırılması

22 Şubat 1951 tarihli Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmeleri, Diyanet İşleri'ne ayrılan bütçenin ve kadronun artırılmasına yönelik yoğun tartışmalara da sahne oldu.

D.P. Konya Milletvekili Abdürrahman Fahri Ağaoğlu, Diyanet İşlerine yapılan 600 bin lira artırımın önemli bir adım olduğunu, ancak yeterli olmadığını söyledi. Gelecek yılın bütçelerinde, bu miktarın artırılmasını umduğunu, hayrat hademeleri için verilen paranın bir odacıya verilen para kadar bile olmadığını belirtti. Ağaoğlu'na göre, ülkede yeterli sayıda iyi yetişmiş vaiz de bulunmuyordu. Ülkede iyi vaizlerin yetişebilmesi için, D.P. Programın 14.maddesinin uygulanması gerekliydi.⁴¹³

D.P. Kütahya Milletvekili Yusuf Aysal ve D.P. Balıkesir Milletvekili Müfit Erkuyumcu da, hayrat hademelerinin ücretlerinin, diğer dairelerde çalışan hademelerinki gibi artırılmasını ve onlarla aynı seviyeye gelmesini istedi.⁴¹⁴

⁴¹² Aynı, s.449-450.

⁴¹³ Aynı, s.429; Zafer, (23 Şubat 1951).

⁴¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi., Dönem: 9.(22 Şubat 1951), Cilt no:5, s. 430.; Zafer, (23 Şubat 1951).

D.P. Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, 23 Şubat 1952'de yapılan bütçe görüşmesinde, 50-60 Milletvekili tarafından imzalanmış bir teklifleri olduğunu belirterek, 500 imam kadrosu daha istediklerini söyledi.⁴¹⁵ D.P. Ankara Milletvekili Ömer Bilen, aynı bütçe görüşmeleri'nde, Diyanet İşleri Teşkilatı'nın çağdaş uluslar seviyesinde din adamları yetiştirilmesi yolunda, ulusun manevi cephesini takviye etmesi gerektiğini, bunun dini ve vatani bir görev olduğunu söyledi. Müslüman ve Türk olan ulusun, yıllarca ihmale, hatta ihanete uğrayan maneviyatlarının güçlendirilmesini D.P. iktidarından samimi olarak beklediklerini vurguladı. Amerika'da din hayatının hızla yürüdüğünü söyleyen Bilen, konuşmasında , Amerika ile iş yapıyorsa yalnız maddi alanda değil, manevi alanda da onların örnek alınması gerektiğini belirtti.⁴¹⁶

D.P. Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri, sözlerine, din hakkında hükümetin gösterdiği ilgiye teşekkür ederek başladı. Menderes'in vicdana ve dine gereken değeri ve özgürlüğü verdiğini, vermeğe de devam ettiğini belirterek, Menderes'i kutladı. Ancak Diyanet İşleri'ne ayrılan bütçenin çok az olduğunu, bu teşkilat içinde görev yapanların mağdur duruma düştüklerini söyledi. Eski iktidarın bu görevlileri maddeten öldürdüğünü, bütün umutlarını kırdığını, Diyanet İşleri görevlilerinin şimdi ise bütün ümitlerini önce Allah'a sonra da bugünkü iktidara bağladıklarını belirtti.⁴¹⁷

D.P. Afyonkarahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı da, Diyanet İşleri Bütçesi tasarısında teşekkürle degecek derecede ilavelerin yapıldığını, ancak vatandaşların dini ve manevi ihtiyaçlarını tatmin edecek vaiz, imam ve hatip sayısında bir artırım yapılmadığını, maaşlarına da onları sefaletten kurtaracak oranda bile bir zam yapılmadığını vurguladı. Türk ulusunun komünizme ve dinsizliğe karşı, maneviyatının güçlendirilmesinin bir zorunluluk olduğunu söyleyen Yiğitbaşı, bu yüzden parti programının 14. maddesinde geçen "din adamları yetiştirilecek kurumlar kurulması konusunda uzmanlar tarafından esaslı bir program hazırlanması zorunludur" ifadesinin tam anlamıyla gerçekleşmesini, ulusun sabırsızlıkla beklediğini söyledi. Toplumda doktor, mühendis vb. bilim adamları gibi, din adamlarına da ihtiyaç vardı.⁴¹⁸

⁴¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 9,(23 Şubat 1952), Cilt no:13, s. 596.

⁴¹⁶ Aynı,s.597.

⁴¹⁷ Aynı, s.602.

⁴¹⁸ Aynı, s.606.; Afyonkarahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı, 19 Şubat 1953'te yapılan bütçe görüşmelerinde de zayıf bırakılan manevi yönün batıl inançlardan kurtarılması için, kadroya yeni ilave

Ücret ve kadro artışı istenirken, D.P.'yi manevi yönden başarısız bulan konuşmalar yapan milletvekilleri de yok değildi.

D.P. Ankara Milletvekili Ömer Bilen, 23 Şubat 1952'deki Bütçe Görüşmeleri'nde, Diyanet İşleri Teşkilatı'nın çağdaş uluslar seviyesinde din adamları yetiştirilmesi yolunda ulusun manevi cephesini takviye etmesi gerektiğini, bunun dini ve vatani bir görev olduğunu söylüyordu. Müslüman ve Türk olan ulusun, yıllarca ihmale, hatta ihanete uğrayan maneviyatlarının güçlendirilmesini D.P. iktidarından samimi olarak beklediklerini vurguladı. Amerika'da din hayatının hızla yürüdüğünü söyleyen Bilen, konuşmasında , Amerika ile iş yapılıyorsa yalnız maddi alanda değil, manevi alanda da onların örnek alınması gerektiğini belirtti.⁴¹⁹

24 Şubat 1956 tarihli bütçe görüşmelerinde söz alan D.P. Gümüşhane Milletvekili Zeki Başağa, D.P.'nin iktidara gelmeden önce, vatandaşa "dini sorunları asla ihmal etmeyeceklerine" dair söz verdiğini, bu yüzden okullarda din dersleri ve din adamı yetiştirme konularının ele alınması gerektiğini, bunların ülkenin en önemli sorunları olduğunu belirtti. Özellikle, din adamlarının biran önce yetiştirilmesi zorunluydu.⁴²⁰

D.P. Burdur Milletvekili Hüseyin Çimen ise Ömer Bilen'in aksine, D.P.'ye manevi yönden minnettardı. Şehir ve kasabalarda olduğu gibi, köylere de imam kadrosu verilmesi gerektiğini, çünkü köylerin, şehir ve kasabalara göre daha çok yardıma ihtiyacı olduğunu söyledi. Çimen ayrıca, hayrat hademelerine verilen 75 liranın 100 liraya çıkarılmasını ve bu kişilere emeklilik hakkı tanınması talebinde bulundu.

edilen beş yüz imam ve hatip sayısının, bine çıkarılmasını önerdi . **Aynı,Dönem:** 9, (19 Şubat 1953), Cilt no:20, s.536.

⁴¹⁹ **Aynı,Dönem:**9, (23 Şubat 1952), Cilt no:13, s.597.; Ömer Bilen ayrıca 24 Şubat 1956 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde kendilerinin dini gerektiği gibi koruyamamaları durumunda, peygamberin ruhunun ve kalbinin sızlayacağını söyleyen bir konuşma yaptı. **Aynı,Dönem:**10, (24 Şubat 1956), Cilt no:10, s.602-603.

⁴²⁰ Zeki Başağa ayrıca, kendilerinin C.H.P. zamanında işlenmiş günahların, C.H.P. adına affedilmesini "niyaz ettiklerini" söyledikten sonra, ancak çok garip bir durum olarak, o gün, mecliste din konusu konuşulurken bile, C.H.P.'lilerin Mecliste bulunmadığını ifade etti. Başağa bu durumu, "Cenab-ı Hakk'ın iradesinin yeni bir tecellisi" olarak yorumladı. **Aynı, Dönem:**10, (24 Şubat 1956), Cilt no:10,s.610-611.

Çimen'in değindiği bir başka konu da köy camilerindeki imamlara da, şehir ve kasaba camilerindeki imamlar gibi cübbe yaptırılması gerekliliği idi.⁴²¹

D.P. Adana Milletvekili Mehmet Geçioğlu, 23 Şubat 1958'deki Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinde, 9250 adet hayrat hademesi kadrosunda 300 kadar kişinin 125 ile 150 lira, diğerlerinin 100 lira maaş aldıklarını ve bunların ücretinin arttırılması gerektiğini söyledi. Hala bir çok kazada, müftüler cami bünyesindeki küçük ve harap odalarda hizmet görüyordu. Bunlara, hükümet konağı bulunan mahallelerde birer oda ayrılmalıydı. Diyanet İşleri ve "Evkaf" bütçesindeki ödenek de camilerin tamirine yetiniyordu.⁴²²

Ertesi gün devam eden 24 Şubat 1958 tarihli bütçe görüşmelerinde, bütçe encümeni adına söz alan D.P. Rize Milletvekili İzzet Akçal, 8 yıl içinde camilerin tamir ve inşası için 37.344.021 lira harcadığını, oysa ki 1923-1950 yılları arasındaki 27 yıllık dönemde, cami tamiri için sadece 6.790.000 lira harcadığını söyledi. Son 8 yılın harcama ortalamasının eskiye göre 19 kat artmış bulunduğunu ifade eden Akçal, ilerleyen yıllarda ibadethanelerin inşası için daha çok ödenek ayırma konusundaki taleplerin dikkate alınacağını bildirdi. Köy camilerinde görev yapan imam ve hatiplerin kadroya alınmasını isteyen arkadaşları vardı. Raportör olarak kendileri de aynı isteği taşıyorlardı. 1950 yılında hayrat hademesi ücretlerine yılda 1 milyon lira harcanmıştı. Hedefleri bütçenin 1957'ye kadar her yıl biraz daha artırılması idi.⁴²³

Diyanet İşleri Başkanlığı kadrosu içinde yer alan hayrat hademesi ücretleri, 1951 yılında 3.871.440 lira oldu. 1952 yılında 4.951.200 lira olan ücrete ek olarak, 719.760 lira ek ödenek kondu. Bu ek ödeneğin 400.800 lirası ücretlere zam olarak, 318.960 lirası da 443 adet imam-hatip ve müezzin kadrosu için ayrıldı.⁴²⁴ 1953 yılına gelindiğinde

⁴²¹ 1950 yılından önce, köy camilerine korkudan kimsenin giremediğini öne süren Hüseyin Çimen, köy korucusunun camileri, hayvan sahiplerinin ahır olarak kiraladığını söyledi ve Allah'tan bir daha o günleri göstermemesini diledi. Aynı,s.602-603.; Muş Milletvekili Şemsi Ağaoğlu da, D.P. 'ye bu konuda teşekkür ediyordu. D.P. Hükümeti yapmış olduğu çok büyük kalkınma hamlelerinin yanında, her gün artan minareler ve din abideleri ile de bu Müslüman halkın kalbini fethetmişti. Aynı,s.612.

⁴²² Aynı,Dönem:11, (23 Şubat 1958), Cilt no:2, s.457.

⁴²³ Aynı,Dönem: 2, (24 Şubat 1958), Cilt no:2, s.464-466.

⁴²⁴ Aynı. Dönem:9, Cilt no:20,s.74.

hayrat hademesi ücretleri için ayrılan para, 5.537.460 liraya çıkarıldı.⁴²⁵ Bu yılda da konulan ek ödenekle ayrılan para, 6.209.400 liraya çıkartıldı. 1954 yılında da 6.659.400 lira oldu.⁴²⁶

Ülkenin en büyük sorununun “din” olduğu görüşü, Meclis’te en çok taraftar bulan düşünce idi. Böylesine önemli bir sorunun giderilmesi için yapılacak işlerin başında, din adamlarının ve hayrat hademelerinin sayıları ile ücretlerinin artırılması görüşü egemendi. Bu görevlilere yeterli miktarda maaş ve yeterli miktarda kadro verilmeliydi ki, üzerlerine düşen görevi yapsınlar ve dindar insanlar yetiştirebilsinlerdi. Ancak ilginç olan şudur ki, ülkedeki bir çok acil ihtiyaca ayrılması gereken ödenek ve kadro din görevlilerine ayrıldığı halde, bugün bile hâlâ maaş ve kadro artırımındaki yetersizlikten söz edilmektedir.

2.3 Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Statüsü Sorunu

Ülke içinde yaşayan Müslümanlar ile Hristiyan ve Yahudiler arasında bir takım eşitsizliklerin bulunduğu, yıllardan beri en çok tartışılan konulardan biri oldu. 1950-1960 yılları arasında da bu tartışmalar yine devam ediyordu. Tartışmaların içeriği aynıydı; değişen tek şey, tartışmalarda kullanılan üslup oldu. Suçlamalar artık daha özgür, daha sert bir durumdaydı.

Yine aynı karşılaştırmalar yapılıyordu: Neden Diyanet İşleri Başkanlığı devlet kadrosu içindeydi de Patrikhaneler ve Hahamhaneler değildi? Başka bir deyişle, neden Müslümanların bir cemaat teşkilatı oluşturulmasına izin verilmiyordu da Hristiyanlara ve Yahudilere izin vardı? Diyanet İşleri Başkanı baskı altındayken, diğer dinlerin başkanları neden serbestlik içindeydi?

Sözelimi, D.P. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, 22 Şubat 1951’de yapılan Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Görüşmelerinde, laikliğin şartlarından birinin, ülkede varolan dinlerin hiçbirisine ayrıcalık tanımamak demek olduğunu belirterek, ülkedeki Hristiyanlara ve Musevilere de devlet bütçesinden pay verilmesi ve ellerindeki vakıfların alınarak Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bağlanması gerektiğini vurguladı.

⁴²⁵ Aynı, Dönem:9, Cilt no:20,s.74.

⁴²⁶ Aynı, Dönem:9, Cilt no:28,s.76.

Nasıl ki Patrikhanenin ve Hahamhanenin hesapları ve maaşları kontrol edilmiyorsa, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi de denetlenmemeliydi. Diyanet İşleri Vakıflara bağlanarak, kendi haline bırakılmalıydı.⁴²⁷

Sinan Tekelioğlu bu kez de , 19 Şubat 1953'te yapılan Bütçe Görüşmesinde, benzer düşüncelerini dile getirdi. Ülkede üç din vardı. Diğer dinlerin başkanları Meclis'e başlarında şapkayla serbestçe girebiliyordu. Diyanet İşleri Başkanı ise başındaki şapkayı çıkartarak oturmak zorundaydı. Bu durum, Diyanet İşleri Başkanı'nın himâye altında olduğu anlamına geliyordu. Oysa din, himaye kabul etmezdi.⁴²⁸

D.P. Tokat Milletvekili Hulusi Bozbey, 24 Şubat 1956'daki bütçe görüşmelerinde, Heybeliada'da bir Ortodoks Kilisesi, bir de papaz okulu olduğunu, bu okulun dünyanın her yerine ve bütün Ortodoks dünyasına papaz gönderdiğini, bu durumun asla, irtica ve laikliğe aykırı görülmediğini söyledi. Müslümanlar İmam-Hatip ve İlahiyat Fakültesi açtığı zaman ise, hemen irticadan ve laikliğe aykırılıktan bahsedildiğini belirtti.⁴²⁹

Daha sonra kürsüye gelen D.P. Trabzon Milletvekili Osman Turan'ın düşünceleri ise "dinsizleştirilen" bir ülke olan Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin karşılaştırılması yönündeydi. Dünyada din eğitiminin yapılmadığı iki ülke vardı. Bunlardan biri Türkiye, diğeri de, (özür dileyerek belirtiyordu), Sovyet Rusya idi. Türkiye'de camilere hiçbir saldırı yoktu ve insanlar ibadetlerinde serbestti. Ancak din eğitimi ile ilgili kurumların oluşturulmaması da din aleyhtarlığı idi. Ülkede "dinin yasak edilmediği, sadece eski kurumların kapatıldığı, yenilerinin açılmadığı ve din derslerinin anne-babaya verildiği" iddialarının olduğuna da değinerek, ana-baba nasıl fizik ve kimyayı okutamazsa, din derslerini de okutamaz, görüşünü savundu. Çocuklarını

⁴²⁷ Aynı,Dönem: 9, (22 Şubat 1951), Cilt no:5, s.427; Ordu Milletvekili Hamdi Şarlan'ın bu konudaki görüşleri ise, devrime tepki niteliği taşıyordu. 23 Şubat 1952'deki bütçe görüşmelerinde, devrimden sonra yüksek devlet adamlarından kimsenin mabetlere giremediğini, bu durumun şaşkınlığa yol açtığını belirterek, diğer dinlerin üyelerinin dini ibadetlerine devam ettiklerini, bu durumdan bir gocunma yaşamadıklarını öne sürdü. Devrimin, devlet teşkilatı içersinde yer alan Diyanet İşleri Kurumunun bilgi ve yetkisiyle, bir otorite olması gerektiğini vurguladı. Şarlan, her şeyden önce yapılması gerekenin, mali, sosyal ve dini imkanlar sağlanması koşulu ile Diyanet İşleri'nin muhtar bir cemaat teşkilatı halinde mi, yoksa devlet bünyesi içinde mi yaşatılmasının daha uygun olacağına karar verilmesi gerektiği olduğunu belirtti. Şarlan sözlerini "yüce Allah'tan başarı dileyerek" kapattı. Bkz. Aynı,Dönem: 9, (23 Şubat 1952), Cilt no:13, s.601-602.

⁴²⁸ Aynı,Dönem: 9, (19 Şubat 1953), Cilt no:20, s.542.

⁴²⁹ Aynı,Dönem:10, (24 Şubat 1956), Cilt no:10, s.606.

imama, hocaya gönderenlerin de hapse atıldıklarını öne sürdü. Laiklik Müslüman kesime olduğu kadar, geriye kalan küçük Müslüman olmayan kesime de hakkıyla uygulanmalıydı.⁴³⁰

Müslüman-Müslüman olmayan kesimin eşitliği ya da eşitsizliği sorunu, başka bir deyişle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsü sorunu Meclis'te en çok tartışılan konulardan biri oldu. Meclis içinde, ülkedeki dindar insanların ibadetlerini serbestçe yapamadıklarını ileri sürenlerin, dinden söz edenlerin irticacı diye suçlandıklarını savunanların, ibadetlerin Cumhuriyet döneminden itibaren serbestçe yapıldığı ve önlenmek istenenin gerici eylemler olduğu gerçeğini, 14 Mayıs 1950 tarihinden hemen önce yavaş yavaş uyanan ve bu tarihten sonra şiddetle artarak devam eden din özgürlüğü adı altındaki gerici özelemleri görmeyişleri ya da görmek istemeyişleri, dikkate değer bir tutumdur.

2.4. İslam Dini ve İrtica Tartışmaları

1946 yılından itibaren sesinin tonunu gittikçe arttırmaya başlayan eski düzene dönmeye yönelik söylemler, 1950 - 1960 yılları arasında iyice yüksek sesle duyulmaya başladı. Ses o kadar yükselmişti ki ülkede "irtica" var mı, yok mu tartışmaları da, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçe görüşmelerinde en şiddetli tartışmalara yol açan konulardan biri oldu. İlginç olan, "ülkede irtica yok" söyleminin ağır basması, ancak bu söylemi gerçekleştirenlerin, özellikle dinsel ifadeler kullanmasıydı. Bu milletvekillerine göre irtica uydurmaları C.H.P.'den geliyordu. Asıl tehlike, komünizmdi.

Örneğin, D.P. Kocaeli Milletvekili Yeredoğ Kişioğlu, 22 Şubat 1951'deki bütçe görüşmelerinde, her yenilikten geriye dönmenin irtica olduğunu belirterek, dindeki kurallar saf olduğuna göre, irticanın dinde değil, uygulanış biçimlerinde aranması gerektiğini belirtiyordu. Okunması sevap olan Kur'an'ın, okutulacak ve belletilecek duruma getirilmesi, özgürlüğün gereklerindendi. Hatta Milli Eğitim kurumlarında Kuran'ı okuyacak kadar Arap harfleri öğretilmesini istiyordu. Harf devrimi ne kadar önemliyse, Arap harflerinin okutulması da o kadar önemliydi. Bu hareket irtica sayılamazdı.⁴³¹

⁴³⁰ Aynı, s.607-608.

⁴³¹ Aynı, Dönem: 9, (22 Şubat 1951), Cilt no:5, s.433.

Aynı bütçe görüşmelerinde söz alan D.P. Ankara Milletvekili Ömer Bilen de, “Cenab-ı Hakka şükürler olsun ki, bu kubbe altında dilediğimiz gibi dinimizden, diyanetimizden, Allah’ımızdan , Peygamberimizden tereddütsüz bahsediyoruz. Cenab-ı Hak bu hükümeti, bu D.P. yönetimini hak ve adalet yolunda ömürlü kılsın” sözleriyle konuşmasına başladı. Bilen, İslam dininde irtica olamayacağını, uydurma olarak nitelediği bu sözcüğün, hak ve adaletin yok edilmesi için İslamiyet’e yöneltilen son silah olduğunu öne sürdü. Bilen’e göre, irtica sözcüğünü sürekli kullananların amacı, yasal olmayan yollardan kazandıkları gelirleri korumak ve devam ettirmektir. Menderes Hükümeti işbaşına gelir gelmez, ezanı gerektiği gibi Arapça okuyanlara verilen cezayı kaldırmıştı ve bu asla irtica olamazdı. Atatürk’ün sağlığında, fırsattan yararlanarak yasal olmayan hareketleri yasalmış gibi gösterenler, şimdi de ölüsünü kendilerine siper ediyorlardı ve “irtica var”, ülke elden gidiyor” sözleriyle, ülkenin siyasi havasını zehirlemek istiyorlardı. Ortada bir felaket ve bir tehlike yoktu. Yalnız kaybolan ve ihmal edilen ulusal ve dinsel haklar vardı. Bilen’e göre, Menderes’in İzmir nutku kimin softa olduğunu göstermişti. Gerçek Müslüman’dan ülkeye ve İslamiyet’e zarar gelmezdi.⁴³²

D.P. Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri ise dini irtica yapanların, din aleyhinde konuşanların, Türk ulusunun ahlakını bozan insanlar olduğunu söyledi. C.H.P. kendi saltanatını yaşatmak için dini yıkmaya çalışıyordu. C.H.P.’liler hala 80’lik din adamlarından korkuyorlardı, çünkü dinsiz olduklarını, Türk ulusunun Müslüman olduğunu ve Müslüman öleceğini unutmuşlardı. Bu yüzden de cezalandırılmışlardı. Allah’ına dayanan, “ulusal egemenliğine” kavuşan Türk ve Müslüman ulus, her şeyin üstündeydi. Zalim kuvvetine, fakir de Allah’ına güveniyordu.⁴³³

⁴³² Aynı, s.436-438. **Cumhuriyet**, (23 Şubat 1951); Ömer Bilen, 21 Şubat 1955’deki bütçe görüşmelerinde de, Adnan Menderes’in Mecliste, Peygambere ait olan “Re’sül hikmetü mehafetullah” hadisini söylediğini ama tercüme etmediğini belirtti ve Türkçe’sini kendisi söyledi: “İlmin, irfanın başı Allah korkusudur!” **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:10, (21 Şubat 1955), Cilt no:5, s.425.

⁴³³ Ali Fahri İşeri, Ankara’nın göbeğindeki bir mahallede, bir cami olmadığını, ancak on beş tane sinemanın olduğunu, ulusun dinine ve Kuran’ına sarılmadığı için, ahlaksızlık ve rezaletin hüküm sürdüğünü belirterek, iddialarını, bunları ülkenin başına altı okun getirdiğini ve Anayasadan çıkarılması gerektiğini savunacak kadar ileri götürdü.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: 9, (22 Şubat 1951), Cilt no:5, s.448-449.

Ömer Bilen, 23 Şubat 1952’deki Bütçe Görüşmelerinde, Bulgar ve Rus radyolarının, “Türkiye’de irtica vardır” diye feryada başladıklarını, bu seslerin sağdan değil, “sol”dan geldiğini, “rahmani” değil, “şeytani” olduğunu söyledi. Konuşmasında “Zuhuru perde olmuştur Zuhura, gözü olan delil ister mi nura” beyitini söyleyen Bilen, bu beyitin Arapçasını söyleme gereğini de duydu : “La devae lidail’inad –

İşeri'nin ardından söz alan D.P. Urfa Milletvekili Necdet Açıanal, yobazlığın devrim cephesine kaydığını belirterek, eski yobazların yeşil sarıklı, yeni yobazların ise silindir şapkalı olduklarını söyledi. Eskiler her yeniliğe "din elden gidiyor" diye engel oluyorlardı, yeniler ise, "eyvah devrim elden gidiyor" diye bağırıyorlardı. Necdet Açıanal'ın, Başbakanlıktan ricası, İslamiyet yobazlarına çevrilen silahların, "devrim yobazlarına" da çevrilmesiydi. Memleket yobazlıktan genel anlamda kurtarılmalıydı. Atatürk inkılapları da, genel anlamda bunu emrediyordu.⁴³⁴

D.P. Afyonkarahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı'na göre ise laiklik, Kemalistlik perdesi altında, Türk vatandaşlarına dinsizlik aşıyordu. Vatandaşları değerli özelliklerinden, geleneklerinden ve kutsal inançlarından ayırmak ve soysuzlaştırmak isteyen bazı yazarlar bile vardı. Bu kişilerin amaçları, ulusun içinde eski mezhep kavgaları yerine, Kemalistlik, softalık ve mürtecilik diye fesat tohumları atmak ve milli birliği bozmaktı.⁴³⁵

D.P. Maraş Milletvekili Abdullah Aytemiz, kendisinin Meclis'te din hakkında yaptığı konuşmalarından, özellikle de Camiülezhher'e öğrenci gönderilmesini istediğinden dolayı, basında irtica ile ilgili haberlerin yer aldığını belirtti ve kendisini, "Türk ulusuna din telkini için Vatikan'dan rahipler isteyecek değildim ya" sözleriyle savundu.⁴³⁶

C.H.P. Malatya Milletvekili Nuri Ocakçıoğlu, 21 Şubat 1955'deki bütçe görüşmelerinde, din adamı yetiştirmenin önemli olduğunu vurgulayarak, laikliğin ve inkılabın dinin hükümlerine aykırı olmadığını, dinin ilerleme ve uygarlığı emrettiğini anlatmanın gerekli olduğunu belirtti. Adnan Menderes ilk hükümet programında, cesaretle, laikliğin din aleyhtarlığı anlamına gelmediğini söylemişti. Ancak kendileri

ve men yudlililhahu fema lehu min had!" Bilen sözlerini, "Tevfik ancak Allah'tandır" şeklinde bitirdi. **Aynı**, Dönem: 9, (23 Şubat 1952), Cilt no:13, s.598-599.

⁴³⁴ **Aynı**, Dönem: 9, (22 Şubat 1951), Cilt no:5, s.450-451.

⁴³⁵ **Aynı**, Dönem: 9, (23 Şubat 1952), Cilt no:13, s.602. ; Gazi Yiğitbaşı, 19 Şubat 1953'de yapılan bütçe görüşmeleri'nde de Menderes'in nutuklarında "gerçek Müslümanlardan ve Müslümanlıktan bu ülkeye zarar gelmeyeceğini" söylediğini belirterek, bir ulusun dinsiz yaşayamayacağını söyledi. Bazı kişilerin dini ve dindarlığı irtica ile özdeşleştirmesinin de hatalı bir davranış olduğunu vurguladı. **a.g.e.**, Dönem: 9, (19 Şubat 1953), Cilt no:20, s.536.; **Cumhuriyet**, (20 Şubat 1953).

⁴³⁶ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi.**, Dönem: 9, (19 Şubat 1953), Cilt no:20, s. 529.; **Cumhuriyet**, (20 Şubat 1953).

buna cesaret edemiyordu. Çünkü gericilikle suçlanmaktan çekiniyorlardı.⁴³⁷

Atatürk'e, devrimlere, laikliğe yönelik eleştirel konuşmaların ve her şeye rağmen ülkede "irtica"nın olmadığını savunanların arasından, ülkede irtica olduğunu söyleyen tek kişi, Millet Partisi Genel Başkanı Yusuf Hikmet Bayur oldu.

Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur, yaptığı konuşmada, yapılan bu kadar devrimden, Cumhuriyet'in gösterdiği kuvvetten, yüzlerce yıldan beri çöken bir imparatorluktan zinde bir ulus ve devlet çıkardıktan sonra, devrimlerin aleyhinde konuşulmasının çok acı bir şey olduğunu dile getirdi. Bu konuşmasından dolayı, Meclis'ten tepki aldı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, devrimlerin aleyhinde konuşan müftülere karşı bir şey yapmamasını, yapsa bile bunların çok basit eylemler olduğunu belirterek, bu durumu eleştirdi. Zararlı telkinlerle halkta kötü izlenimler bırakanların uzun bir listesinin elinde olduğunu söyleyen Bayur, bu müftülerin uygarlık aleyhinde sözlerle halkı kışkırttığını vurguladı. O günkü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, 300-400 yıl içinde Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına neden olan geri kafalılığı temsil edermiş gibi, Osmanlı meşihatının devamı imiş gibi hareket ettiğini savunduğu konuşması, Meclis'te, sıra kapaklarının vurularak protesto edilmesine yol açtı. Konuşmasına devam eden Bayur, modern ekonominin kredi, borçlanma ve faiz üzerine kurulduğunu, İstanbul'daki müftülerin ise vaazlarında faizin haram olduğunu bağışladıklarını söyledi. Meclis içindeki hanımların, üstlerindeki kıyafete bir başörtüsü takarak camiye gitmek istedikleri takdirde, bu hareketin küfür sayılıp, camiye alınmayacaklarını savundu.

Topladığı tepkilere rağmen konuşmasına devam eden Bayur, başka bir örnek olarak da, Sultanahmet imamının Kuran dersi verdiği bir çocuğu baştan çıkardığını, adamın şeriata aykırı bir şey yapmadığını söylediğini, Diyanet İşleri'nin olaya tepkisiz kaldığını anlattı. Ortada Tevhid-i Tedrisat Kanununa aykırı olarak, gizli medreselerin olduğunu, buralarda ilkokul ve ortaokuldan mezun olamayan çocukların okuduğunu, buradan çıkanların vaiz ve müftü olduklarını ve 15-20 liralık bir maaşa bağlandığını açıkladı.⁴³⁸

Hiç kuşkusuz, Yusuf Hikmet Bayur'a D.P. tarafından hemen tepki gösterildi.

⁴³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:10, (21 Şubat 1955), Cilt no:5, s.426.

⁴³⁸ Meclisten yine tepki alan Bayur'a, kaç defa camiye gittiği soruları yükseldi, ulusun dini ile alay etmemesi gerektiği söylendi, sıra kapakları yeniden vurulmaya başlandı. Aynı, Dönem:10, (21 Şubat 1955), Cilt no:5, s.427-428.

P

D.P.Seyhan Milletvekili Mehmet Ünalı, Hikmet Bayur'un laikliğin anlamını anlayamadığını iddia etti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile imam ve hatip okulu açma yetkisinin bir dönem ellerinde olduğunu belirterek, neden açmadıklarını sordu. D.P.Konya Milletvekili Himmet Ölçmen de oturduğu yerden C.H.P.'nin tam 27 yıl dini yok ettiğini öne sürdü.⁴³⁹

D.P.Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, 24 Şubat 1956'daki bütçe görüşmesinde, C.H.P. döneminde hiç kimsenin Allah sözünü ağızına alamadığını, hatta kendisinin bir kongrede dinden bahsetti diye, az daha taşlandığını anlatarak, tamamıyla ortadan kaldırılmak istenen İslamiyet'i, D.P.'nin ayağa kaldırdığını belirten bir konuşma yaptı ve "Allah D.P.'den razı olsun" şeklinde bir dilekte bulundu. Bu dilek üzerine Meclis'in sol tarafından "amin" sesleri yükseldi. Dinin irtica demek olmadığını, dinin ilerlemesiyle toplumun ilerlemesinin yakın ilişkili olduğunu belirtti.⁴⁴⁰

D.P.Trabzon Milletvekili Osman Turan, 24 Şubat 1956'da yapılan bütçe görüşmeleri'nde, ülkenin yarım yüzyıldır gittikçe artan manevi bir kriz içinde olduğunu, "yapılan devrimler sonucu sarsılan" dine yeni bir düzen vermek zorunda olduklarını belirtti. Bilimsel olarak dinin gerekliliği sabit olmakla birlikte, ortaya çıkan din aleyhtarlığının, devrimlerin geleceğinden korkma endişesiyle meydana geldiğini savundu. Kendilerinin de devrim ile din arasındaki uyumu sağlamak zorunda olduklarını vurguladı.⁴⁴¹

T.B.M.M. içinde gerçek din özgürlüğünün D.P. ile başladığını, 14 Mayıs 1950'den önce halkın dinsizleştirildiğini öne süren, hatta halkın dinsizleştirilmesinin birinci sorumlusu olarak laikliği ve diğer Atatürk devrimlerini gösteren ve ülkede gerçekten de dinsel ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda çok büyük bir sorun varmış gibi konuşan milletvekillerinin varlığı düşünülürse, 1950-1960 yılları arasında, ülkede eski düzene dönmeye yönelik söylemlerin neden bu kadar ivme kazandığı da rahatlıkla anlaşılabilir bir olguydu.

⁴³⁹Konuşmasına devam eden Mehmet Ünalı, imam ve hatip yetiştiren yerlere "medrese", 1916 yılına da "1332" dedi. Aynı,s.429.

⁴⁴⁰Aynı,Döncm: 10, (24 Şubat 1956), Cilt no:10, s.604.

⁴⁴¹Aynı,s.606-607.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİLDE VE YAZIDA SADELEŞME ANLAYIŞINDAN VAZGEÇİLMESİ AÇISINDAN DİN-SİYASET VE LAİKLİK

1. SİYASAL ALANDA

14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra, "ulusa mal olmuş" bir takım devrimlerin korunacağı, toplum tarafından benimsenmeyenlerin ise yeniden düzenleme içine alınacağı sık tekrarlanan bir konu oldu. Türk Dil Kurumu'nun kurulması ve Türkçe'de sadeleşme çalışmalarının başlaması ile, Osmanlıca harflerin bırakılıp, yeni Latin harflerinin kabul edilmesi de eski düzene geri dönme taraftarları açısından, "ulusa mal olmamış" devrimler arasında sayılıyordu. Dolayısıyla 1950-1960 yılları arasında ki on yıllık dönem, gerek T.B.M.M. içinde, gerekse basında bu konunun sıkça tartışıldığı bir dönem oldu.

Meclis içindeki tartışmalar D.P.İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol'un 13 Temmuz 1950 tarihinde, Anayasada yer alan, "devlet dili Türkçe'dir" fıkrasını yorumlayan bir Anayasa Komisyonu Raporunu Meclise vermesiyle başladı. Komisyon sözcüsü olarak konuşan Sarol, eskiden "Teşkilatı Esasiye Kanunu" olan "Anayasa"nın, o günkü dile çevrilmesinin tarihçesini anlattı. Şükrü Saracoğlu'nun Başbakanlığı zamanında hükümet otoritesi ile, Türkçe'ye, hiçbir bilimsel yöntem ve esasa dayanmadan ve bu konuda yetkili bilim adamlarının görüşleri alınmadan, keyfi olarak bir takım sözcüklerin sokulduğunu, iddia etti. Bu iddialardan sonra kürsüye gelen C.H.P. Kars Milletvekili Tezer Taşkıran, gençlerin 16-17 yıldan beri bu terimlere göre yetiştirildiğini, acele bir kararla bütün gençliğin bir dil anarşisi içinde bırakılamayacağını söyledi. Taşkıran, matematik derslerinde, çocukların kafalarında yer

Şeriat düzenine dönmeye yönelik yayınlar yapan dergilerden Sebilürreşad ve Büyük Doğu Dergilerinde yazılar yazan, Raif Ogan da bu tartışmayı basında başlatanlardan biri oldu.

M. Raif Ogan, Sebilürreşad Dergisi'nde yazdığı bir makalesinde, Latin harflerinin kabulünü bir devrim değil, "devirme" olarak tanımladı. Bu alfabenin Türklerle ve tarihleriyle hiçbir ilgisi yoktu. Eski Türk harfleriyle yazılmış eserlerin ve eski Türk edebiyatçılarının yerini, hiçbir Latin harfi ve hiçbir Avrupalı edebiyatçı tutamazdı.⁴⁴³

M.Raif Ogan, "Dil Kurumu Bir An Evvel Yıkılmalıdır!" başlıklı başka bir makalesinde de, Türk ve İslam uygarlığından ayrılarak, ne olduğu belirsiz dalkavuklar topluluğuna katılmayacaklarını, "uydurma inkılapların" sahteliğini teşhirden asla kaçınmayacaklarını belirtiyordu. Ogan'a göre, Türk Dil Kurumu, Türk ulusunun dilini bozmak, edebiyatını unutturmak, mukaddesatını gölgelendirmek için çalışıyordu ve bu kurum bir an önce yıkılmalıydı. Gerçek ve hayırlı inkılap ancak böyle olabilirdi.⁴⁴⁴

Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin programı Mecliste tartışıldığı sırada, konu yine gündeme geldi. D.P.Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, hükümetten, "Kur'an-ı Kerimden sonra" en büyük dayanakları olan Anayasanın, içinde bulunduğu "argo" dilinden kurtarılmasını rica etti. Anayasayı eline aldığı anda ne kendisinin, ne de evdekilerin bir şey anlamadığını söyledi. Tekelioğlu'na göre, bu dili Mecliste bulunanların yalnız bir kısmı anlıyordu. Gençler ise hiç anlamıyordu.⁴⁴⁵

⁴⁴³ M.Raif Ogan, "Türk Medeniyetine Delice Suikast; Latin Alfabesi ve Uydurma Dil", *Sebilürreşad*, Cilt no:4, Sayı no:85, (1950) s.147-149.

⁴⁴⁴ M.Raif Ogan, "Dil Kurumu Bir An Evvel Yıkılmalıdır! Hayırlı İnkılap Ancak ve Ancak Budur!", *Büyük Doğu*, Sayı no:49,(23 Şubat 1951), s.8-9

⁴⁴⁵ Sinan Tekelioğlu, uydurma bir dilin sözcükleri olan "egemenlik" ve "ulus" sözcüklerinin de nereden alındığını sordu. Bu arada Mardin Milletvekili Aziz Uras, "başının üstündeki levhada da ulus sözcüğü var, sen neden bahsediyorsun?" sözleriyle tepkisini dile getirdi. Tekelioğlu'nun cevabı ise, bu anayasanın eski Meclis tarafından yapıldığı şeklinde oldu. Tekelioğlu'na göre, Anayasayı geçmişin çoğunluk partisi yapmıştı. Onların da bir dil kurultayı vardı ve bu kurultayın başında da Selanik'li bir kişi bulunuyordu. Anayasada kullanılan Türkçe de bu kişi tarafından yapılmıştı. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi.*, Dönem: 9,(31 Mayıs 1951), Cilt no:1, s. 64-66.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, 10 Kasım 1954'de ise, Atatürk'ün ölümünün 16. yıldönümü nedeniyle Meclis'te yapılan saygı duruşundan sonra söz alarak, "Anayasa Kanunu"nu değiştirip "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nu kabul ettiklerini söyledi. Kanunda "Büyük Millet Meclisi bir Teşrinisanide toplanır" yazdığı halde, kendilerinin hala "Kasım" dedikleri üzerinde ısrarla durdu. Kanun maddelerinde de "Kanunuevvel, Kanunusani"den bahsediliyordu. Bu yüzden, "Ekim, Kasım" gibi "uydurma" sözcükler bir an önce kalkmalıydı. *Aynı*, Dönem:10, (10 Kasım 1954), Cilt no:2, s.26-27.; *Cumhuriyet*, (11 Kasım 1954).

Cumhuriyeti ve devrimleri destekleyen basın yayın organlarından, bu duruma tepki gecikmeden geldi.

Necdet Evliyagil 22 Eylül 1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde dil ve yazı konusunda çıkan bir haberinde, Arap harflerinin bazı şehirlerde ve kasabalarda kullanımının yaygınlaştığını yazdı ve bu konuda uyardı. Evliyagil, seçimlerde şehir halkından çok, köylünün verdiği oyun önemli olduğunun herkes tarafından kabul edildiğini, bu nedenle siyasi partilerin köylüye daha fazla yaklaşmak için, köylünün hoşlanacağı şekilde konuşma yollarını aradığından bahsetmişti. Evliyagil'e göre, oy avcılığına çıkan partililer, bütün ülke davalarını bir tarafa bırakıp, yalnız din ve Müslümanlıktan bahseder olmuştu. Rakip partiyi dinsizlik ve komünistlikle suçluyorlardı ve o yerde seçimleri kazanırlarsa köye bir cami yaptıracaklarına, okullarda eski yazıyı yeni baştan okutturacaklarına, mahalle mekteplerini faaliyete geçireceklerine dair sözler veriyorlardı. Necdet Evliyagil kendi gözlemlerine dayanarak, bir çok yerde kanunsuz olarak açılan mahalle mekteplerinin sayısının çoğaldığını, bu mektepleri işleten softaların, insanı "dosdoğru cehenneme götürecek olan" yeni yazıyı kaldırdığını ve eski yazıyı kullandıklarını ifade etmişti.⁴⁴⁶

26 Eylül 1951'de kutlanan "Dil Bayramı" nedeniyle bir konuşma yapan Dil Kurumu Genel Sekreteri Agah Sırrı Levent de, ortalıkta esen bu hava yüzünden bir açıklama yapma ihtiyacı hissetti. Dil davasında eskiden beri üç ayrı akım kendisini göstermişti: 1.Muhafazakarlar, 2.Tasfiyeciler, 3.İlımlılar. Agah Sırrı Levent, muhafazakar zümrenin ne istediğini açıkça belirtmesi gerektiğini söyledi. Bu kişilerin eğer, Osmanlıca'ya dönmek gibi bir amaçları varsa, bunun asla mümkün olamayacağını vurguladı. Artık, Arapça köklerden terim yapma yolu kapanmıştı.⁴⁴⁷

1953 yılına gelindiğinde ise artık, T.B.M.M. Zabıt Ceridelerinde "Bakanlık" yerine "Vekalet", "Anayasa" yerine "Teşkilatı Esasiye", "Milletvekili" yerine "Mebus", "Birleşim" yerine "İnikat", "Oturum" yerine "Celse", "İçindekiler" yerine

⁴⁴⁶Eski yazının şehirlere de sıçradığını belirten Necdet Evliyagil, lokantalarda garsonların hesabı eski yazıyla çıkardığını da anlatıyordu. Bursa'dan Balıkesir'e gitmek için aldığı otobüs biletinin üzerindeki koltuk numarası ve hareket saati de eski yazıyla yazılmıştı. Evliyagil, yazıyı okuyamamıştı ve yazıhane sahibine yeni harflerle yazmasını rica etmişti. Ancak karşındakinden, "sen ne biçim Müslümansın?" cevabını almıştı. Bunun üzerine bu yazının suç olduğunu hatırlatmış, yazıhane sahibi de iyice sinirlenip biletin arkasına Arapça olarak, adını kocaman yazmış, o günün tarihini de atmıştı. Ardından da ülkede artık demokrasi olduğunu söylemişti. Cumhuriyet, (22 Eylül 1951).

⁴⁴⁷Cumhuriyet, (27 Eylül 1951).

“Münderecat”, “Sözlü Sorular” yerine “Şifahi Sualler”, “Yazılı Sorular” yerine “Takrir-i Sualler”, “Dönem” yerine “Devre”, “Milli Eğitim” yerine, “Maarif”, “Diyanet İşleri Başkanlığı” yerine “Diyanet İşleri Reisliği” sözcükleri kullanılmaya başlandı.⁴⁴⁸

1956 yılında, D.P.Trabzon Milletvekili Selahattin Karayavuz, dönemin Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel’e, 4 Mayıs 1956 tarihinde sözlü olarak, eski Milli Eğitim Bakanının “Dil Akademisi” kurulacağına dair bir söz verdiğini, bu konudaki çalışmaların ne durumda olduğunu, sordu. Milli Eğitim Bakanı, Sivas Milletvekili Ahmet Özel, verdiği cevapta, tek başına bir “Dil Akademisi” kurulmayacağını, bir bilim akademisi kurmayı düşündüklerini, dil konusunun da bu akademi için de bir bölüm olabileceğini söyledi.⁴⁴⁹

1958 yılında ise, tartışmalar tamamen dinsel bir boyut kazandı. Çünkü Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, Batı Trakya’da Arapça çıkmakta olan “Sebat” adlı gazetenin, Kur’an’ın Türkçe okunup okunmayacağı ile ilgili sorusuna, Kur’anı Kerim’in Türk harfleriyle okunmasının ve yazılmasının dinen caiz olmayacağı cevabını verdi.⁴⁵⁰

Hayırlıoğlu’nun bu cevabı üzerine, bazı aydınlar bu konu ile ilgili düşüncelerini açıkladılar. Abdülbaki Gölpınarlı, okunuşun ve yazının esasta asla değişiklik yapmayacağını, önemli olanın anlam olduğunu savundu. Edebiyat Fakültesi Profesörü Hamdi Tanpınar, dinde bir reform yapılması taraftarı olduğunu, Kuran’ın tercüme edilmesi ve Türkçe Kuran’la namaz kılınması taraftarı olduğunu belirterek, yalnızca tercümenin düzgün yapılması gerektiğini açıkladı. Türk Devrim Ocakları başkanlarından Behçet Kemal Çağlar, Allah’ın ne Arap, ne de Latin olduğunu belirterek, Allah’ın, gerçekten gündelik küçük işlere karışmış olsaydı, Hayırlıoğlu’nu çoktan çarpmış olacağını ifade etti. İskit Yayınevi’nin sahibi Server İskit, Kuran-ı Kerim’in yeni harflere çevrilmesi gerektiğini, böylece hatalı okumanın ortadan kalkacağını belirtti. Eski Başbakanlardan Şemsettin Günaltay ise “Diyanet İşleri öyle

⁴⁴⁸Bkz. 1953 yılından itibaren ki T.B.M.M. Zabıt Cerideleri.

⁴⁴⁹Selahattin Karayavuz tekrar söz isteyerek, “Milletvekili mi”, “Mebus mu” olduklarını hala öğrenemediğini söyledi. 9. Devre T.B.M.M. dil üzerindeki talepleri göz önüne alıyordu. hâlâ 1341 senesinin Anayasasının dilini kullanıyordu. “Gereği düşünüldü” diyen hakimın sözlerinin “salifür zikir beyan” tabiriyle tutanaklara geçirildiğini ve “hangi peygambere kul olacaklarını şaşırdıklarını” söyledi. Bu yüzden de hemen bir Dil Akademisinin kurulması gerektiğini savundu. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi., Dönem: 10,(4 Mayıs 1956), Cilt no:11, s. 259-260.

⁴⁵⁰Cumhuriyet, (2 Ekim 1958).

söylemişse, öyledir” sözleriyle politik bir cevap verdi. Mustafa Kemal Derneği Başkanı Muhtar Kumral da Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu’nu istifaya davet etti.⁴⁵¹

Kamuoyunda bir grubun Diyanet İşleri Başkanlığı’na sahip çıkması ve sert bir yazı kaleme alması, tartışmaları daha da alevlendirdi. “Eski Muharipler ve Mukaddesatçı Gençler” imzasını taşıyan yazı üzerine, üniversite öğrencileri Diyanet İşleri Başkanına bir telgraf gönderdiler. Telgrafta, Eyüp Sabri Hayırlıoğlu’nun yanlış düşüncelerle yüklü açıklamasının basamak yapıldığını, geri kafalı bazı gruplar tarafından, batılılaşmanın ana ilkeleri olan Atatürk devrimleri aleyhine, zararlı ve yıkıcı cereyanlar yaratıldığını yazmışlardı. Telgraf, “devrimler aleyhine yaratılan bu cereyanlara yol açan kişi olarak yüklendiğiniz sorumluluğu, tarih boyunca omuzlarınızdan atamayacaksınız” cümlesiyle son bulmaktaydı.⁴⁵²

Hasan Ali Yücel’e göre, Kur’an-ı Kerim’in yeni harflerle yazılıp yazılmaması olayı ve bunun uyandırdığı tepki, Türk kültürünü oluşturan öğelerin birbirine kaynaşma sürecinin yarattığı bir bunalımın ürünüydü. Kuran’ın matbaa harfleriyle basılmasına itiraz edildiği devirden bu güne kadar geçen iki yüz yıldan daha uzun bir süre içinde, Türk kültürünün ve din unsurunun, hala uluslaşmamış olduğunun da bir kanıtı anlamına geliyordu. Türkler gibi eski uluslar için, ırkçıların zannettiği gibi, saf kan aranamazdı. Orta Asya’dan çıkıp dünyanın dört bir yanına yayılan Türklerin, atalarından kalan bünyevi niteliklerine dikkat edilmeliydi. Bu nitelikler arasında, hayalden çok gerçeğe değer veriş, tek kocalı ve tek karılı aile geleneği gibi özellikleri vardı. Türkçe bir zamanlar uluslararası, yaygın bir dildi. Çünkü Türkler, atalarının ele geçirdikleri her

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**, (3 Ekim 1958).; 16 Ekim 1958 yılında, “Milli Talebe Federasyonu”na, Eski Muharipler ve Mukaddesatçı Gençler” imzası ile basında ve kamuoyunda, Hayırlıoğlu’nun konuşmasına yöneltilen eleştiriler üzerine yazılmış bir mektup gönderildi ve Hayırlıoğlu’nu eleştirenler, hatta İsmet İnönü bile tehdit edildi. Mektup şöyleydi:

“Gençliğin sahtekar, korkak, alçak temsilcileri, Sizler daha köpekler gibi havlamaktan vazgeçmeyecek misiniz? Ey alçaklar! Ne hakla kutsal kitabımız olan Kur’anı Kerim’e dil uzatmaya yelteniyorsunuz?

Kudurmuş köpekler gibi yaygalarınız, her karış toprağında dedelerimizin kanı olan bu kutsal vatanımızda bir iç savaş çıkartmak istiyorsunuz, öyle mi? Öyleyse eceliniz yaklaştı demektir. Vatanımız kana boyandığı zaman bunun tek sorumlusu sizler olacaksınız. Artık sabır ve tahammülümüz kalmadı.....Ey sizler ve küstahlar, ilk kurşunu biz mukaddesatçı gençlerden yiyeceksiniz. Memleketimizin huzurunu bozan başta İsmet olmak üzere, muhalif gazetecilerle baş yazarları ve ülkemizde muzırlıktan başka bir şey olmayan muhalefet partilerini bir hamlede ortadan kaldırıp, memlekette hakiki İslam Birliğini kuracağız. ... Sizlerle intikam hırslarımız sonsuzdur. Sizlerin ortadan kalkması ile, vatanımız beklediği hakiki huzura kavuşacaktır. Bizlerden bu kadar. Artık konuşma sırası silahlarınıza gelmiştir.” **Cumhuriyet**, (17 Ekim 1958).

⁴⁵² **Cumhuriyet**, (18 Ekim 1958).

yere dillerini de taşımışlardı. Hasan Ali Yücel yazısında, Fatih Sultan Mehmet'ten sonra ki dönemde İran edebiyatına duyulan hayranlığın, bilim dili olarak Arapça'ya bağlılığın, Türk dilini, sokak ve çarşı dili olmaya zorladığını anlatıyor, Tanzimat'tan itibaren Türk dili için başlayan mücadelenin, Atatürk devrimiyle bağımsızlığına kavuştuğunu da ekliyordu. "Biz dilciler ne Farsça'ya, ne Arapça'ya, ne de Frenk dillerine düşmanız. Sadece Türkçe'ye, anamızın ve atamızın diline dostuz, ona aşığız. Çünkü kültürümüzün direği odur" cümlelerini kullanan Yücel, Türk için, Türkçe düşünmenin ve Türkçe yazmanın esas olduğunu belirtiyor ve ekliyordu: "Farsça'yı sevmeyen Fars, Arapça'yı sevmeyen Arap, Fransızca'yı sevmeyen Fransız, İngilizce'yi sevmeyen İngiliz sayılmaz!"

Hilafet Türkler'e geçtikten sonra, Osmanlı fakihleri Araplığa ve Arapça'ya, Türklükten ve Türkçe'den daha çok önem vermişti. Bu yüzden ulusal kültür ikinci plana itilmişti. Siyasi iktidarlar da halk üzerinde baskısını devam ettirmek için, din adamı olmaktan çok, tipik politikacı olan hocaları tutmuşlardı. Hocalar da otoritelerini korumak amacıyla, ülkede yapılmak istenen her yeniliğe engel olmuşlardı. Aslında, Osmanlı'nın yıkılmasında birinci derecede rol oynayanlar da bunlardı. Cumhuriyet döneminde, hilafetin kaldırılması, medreselerin kapatılması, Şeriye Bakanlığı'nın dağıtılması ile din, dünya hayatından kurtarılmıştı. Müslümanlığın Türk kültürüne tam karışabilmesi için, Kuran'ın Türkçe okunması ve ulusun Allah'ına anadilinde seslenmesi şarttı.⁴⁵³

Bu arada Eyüp Sabri Hayırlıoğlu'na yönelik tepkiler devam ederken, Hayırlıoğlu Kuran'ın Latince yazılıp yazılamayacağı tartışmasının, bazı din düşmanlarına, dine saldırma fırsatı verdiğini söyledi ve istifasının söz konusu olmadığını belirtti.⁴⁵⁴

⁴⁵³ Hasan Ali Yücel, "Din ve Türk Kültürü", *Cumhuriyet*, (19 Ekim 1958), s.2. ; Hasan Ali Yücel, "Yeni Harflerin Otuz Yılı" adlı makalesinde de, 3 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk harfleri kabul edildiği zaman, gündemde iki karşıt düşüncenin olduğunu yazmıştı. Bunlardan birincisi, Arap harflerini yenileştirme yolu ile, hareketlerinin bırakılıp sesli harfler kullanılarak, aralıklı bir imla kurmak; ikincisi ise, Latin kökünden, Türkçe'ye uyar bir alfabe yapmaktır. Birinci düşüncede olanlar, Birinci Dünya Savaşı içinde Enver Paşa'nın yaptırdığı, aralıklı ve ayırık Arap harflerinde davalarının yürümediğini görmüşlerdi ama yine de iddialarında direnmişlerdi. Bu düşüncenin başlıca sakıncası kültür hazinesinin genç kuşaklara kapanacağı ve eski kuşaklarla yeni kuşaklar arasındaki bağın kopacağı korkusu idi. Kültür hazinesinden ne anlaşıldığı konusuna da değinen Yücel, eğer beklenen Arap ve Fars kaynaklarıyla beraber bütün İslam eserleriyse, hiçbir şeyin kaybedilmediğinin apaçık görülebileceğini yazmıştı. Yeni harfler, Türk kültürünün esaretten kurtarılması, Türk Rönesansı'nın başlangıcı idi. Hasan Ali Yücel, "Yeni Harflerin Otuz Yılı", *Cumhuriyet*, (3 Kasım 1958), s.2.

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, (23 Ekim 1958).

3 Kasım 1958 de yeni Türk harflerinin kabul edililişinin 30.yılında, Cumhuriyet Gazetesi'nde, Arap harfleri ile basılan kitapların büyük ilgi gördüğü haberi, yer aldı. Arap harfleriyle yapılan yayınlar, azalacağına her geçen gün biraz daha artıyordu. Haberde, sahaflar çarşısının iki kitapçısının röportajına da yer verilmişti: "Atom devrinde, bizde hala Arapça yazılı Karınca Duasının aranması çok üzücüdür!"⁴⁵⁵

"Ulusa mal olmamış devrimlerden" olan yeni Türk harflerinin kabulünün, ilk önce T.B.M.M. içindeki bir takım milletvekilleri tarafından benimsenmediğini görüyoruz. Bu milletvekillerinin tutumlarından cesaret alan İslamcı basın-yayın organlarının da, kendileri gibi düşünen kesimleri ayaklandığı ve ülkede yeni Türk harflerine karşı bir tepki yaratılmaya çalışıldığı bir gerçektir. Durum böyle iken, Cumhuriyet'e ve devrimlere sadık kesimin, bu konudaki hassasiyetinin oldukça haklı nedenlere dayandığı söylenebilir.

2. HUKUKSAL ALANDA

2.1 Arapça Ezana Dönüş

Adnan Menderes'in ünlü konuşmasında yer alan "ulusa mal olmamış" devrimlerden bir tanesi de, ezanın Türkçe okunmasıydı. Ezan, "din dili" olan Arapça okunmalıydı ve D.P.'den beklenen en büyük eylem de bu olacaktı. Tartışmalar 1949 yılından itibaren başlamıştı. Bu tartışmalara ilk cevap verenlerden biri Falih Rıfkı Atay olmuştu. Falih Rıfkı Atay'a göre, Türkçe ezan din değil, kültür işiydi. "Latin yazısını almak, dili ulusallaştırmak ne ise, ezanı Türkçeleştirmek de oydu."⁴⁵⁶

Feridun Osman Menteşoğlu da, Ulus Gazetesi'nde yazdığı "Türk, Dinini de Diliyle İster" başlıklı makalesinde, asıl gaye olan laikliğin ulusun bünyesine istedikleri oranda yerleştirilmediğini yazdı. Bunun tek nedeni, kendileri için artık tamamen yabancı bir dil haline gelen Arapça'nın, dinde hala kutsal dil olarak korunmasıydı. "Biz laikler canımız pahasına bu prensibin ayakta tutulmasına kararlı olduğumuz için din

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, (3 Kasım 1958).

⁴⁵⁶ Falih Rıfkı Atay, "Bay Hükümet Bayur'a Cevap" Ulus, (8 Şubat 1949), s.2.

kültürünün de, ibadetin de mutlaka Türkçe olmasını vazgeçilmez bir esas sayarız” ifadesini kullanan Menteşoğlu, İsa’nın İbranice söylediği kutsal metinleri, ulusal özgürlüğüne kavuşan her Hristiyan ülkenin kendi diline çevirdiğini hatırlatıyordu. Bir Arap eyaleti olmayan Türkiye’de laikliği kökleştirmek için ve Türk ulusunun dinsel bağımsızlığını sağlamak için, din kültürünü “Türk” yapmaktan başka bir çare yoktu. Bu, laiklik ve ulusçuluğun geleceği için çok önemliydi.⁴⁵⁷

Metin Toker, Arapça ezan konusunda ilk tavizi C.H.P.’nin verdiğini kaydetmektedir. 16-27 Ocak tarihleri arasında toplanan parti divanı, 27 Ocak’ta bir bildiri yayınladı. Metin Toker bu bildiri ile ilgili olarak, şunları söylemekteydi:

“Bu tebliğin din öğretimi ile ilgili kısmını mutlaka okumak lazımdır. Laik C.H.P., bu prensibine o dönemde sıkı sıkıya bağlıdır. Ezan Türkçe olarak okunmaktadır. Fakat artık demokrasiye geçilmektedir. Karşıdaki D.P. el altından her şeyi vaat etmektedir: Arapça ezandan Arapça din tedrisatına kadar.”⁴⁵⁸

Peki Arapça ezan konusunda yeni kurulan D.P. Hükümeti ne düşünüyordu?

Bu konuda, hükümetin görüşünü 5 Haziran 1950 tarihinde basına açıklayan Başbakan Adnan Menderes, toplum hayatında gerçek anlamda değişikliklerin yapılabilmesi için, ilk önce taassup zihniyetinin yıkılması gerektiğini söyledi. Atatürk de bunu sezmişti ve hazırlayıcı nitelikteki bir takım ön devrimlere başlarken, taassup zihniyetiyle mücadele etmişti. Ezanın Türkçe okunması durumu da böyle bir zorunluluğun sonucuydu. Bu ve bunun gibi önlemler, o günün hür Türkiye’sine zemin hazırlamıştı. Ezan Türkçe okunuyordu ama, cami içindeki bütün ibadetler ve dualar “din dilinde” yapılıyordu. Bu durum, çelişki yaratıyordu. Bu çelişkiyi doğuran da biraz önce söylediği zorunluluk idi. Aradan geçen yıllardan sonra, bir zamanlar zorunlu görülen önlemlerin, artık bir ihtiyaç kalmadıktan sonra da devamında ısrar edilmemeliydi. Çünkü bu sefer de vicdan özgürlüğüne karşı bir taassup oluşturunuyordu. Genel ahlaka ve kamu düzenine hiçbir aykırılık göstermeyen Arapça ezanın, Türkçe uygulamasının devamı, laiklik prensibini zedeliyordu. “Ulusa mal olmuş devrimler” tamamen korunacaktı. Hükümetin ezan sorunu hakkındaki görüşü bunlardan ibaretti. Yasal hükümlerle de ilgili olan bu konu gerekli görüldüğü takdirde, kanunda değişiklik

⁴⁵⁷Feridun Osman Menteşoğlu, “Türk, Dinini de Diliyle İster”, *Ulus*, (26 Şubat 1949), s.1.

⁴⁵⁸Toker, a.g.c., s.242.

bakımından, Meclis grubuna sunulacaktı ve grupta alınacak karara göre hareket edilecekti.⁴⁵⁹

Başbakan Adnan Menderes'in ezanın gerektiğinde yeniden Arapça'ya çevrilebileceği konusundaki bu demeci, Cumhuriyet ve devrim taraftarlarını endişeli bir faaliyete geçirdi.

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı ve 1950 seçimlerinde Muğla'dan D.P. listelerinden bağımsız olarak parlamentoya giren Nadir Nadi, "Ezan" başlıklı makalesinde, yirminci yüzyılın tam ortasında, hür seçimlerle iktidara gelen demokratik bir hükümetin, işbaşına geçer geçmez verdiği demeç yüzünden, "Ezan Arapça mı, Türkçe mi okunsun?" şeklinde bir makale yazmak zorunda kalacağını aklına bile getirmek istemediğini, ama ne yazık ki buna mecbur kaldığını yazdı. Nadir Nadi'nin görüşleri şöyleydi: Ezanın Arapça, Farsça ya da Türkçe okunması konusu, din bilginleri tarafından uzun uzadıya tartışılabilirdi. Ancak din işlerini dünya işlerinden ayırdığını iddia eden bir rejimin vatandaşlarının bu konuyu tartışması, "tuhafı". Laiklik çiğnenmişti ve laiklik konusunu ezan cephesinden ele alan Menderes de, hareket noktasını yanlış yerden seçmişti. D.P.'nin, ezan sorununu öne sürerek, yarın fes giyilmesine, öbür gün de Arap harfleri kullanılmasına izin vereceğini söyleyenler çoğalmıştı. D.P. irtica hareketlerini desteklemeyeceğine göre, kendisini yanlış tanıtabilecek propagandaları zamanında önlemesini bilmeliydi. C.H.P. de Nadir Nadi'nin eleştirisi oklarından payını almıştı. Bir kere ilkokullara din dersi koydurmıştu, İlahiyat Fakültesi kurmuştu, türbeleri birer birer açmıştı, hatta seçimlerde tarikat şeyhlerinden yardım bile istemişti. Bu yüzden de "Arapça ezana izin verecekler, din elden gidiyor" diye hayıflanması gülünçtü. Bu nazik davanın çözümünün tek yolu, Diyanet İşleri'nin devlet kadrosundan çıkarılıp, bağımsız bir hale getirilmesiydi.⁴⁶⁰

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi, Başbakan Adnan Menderes'i verdiği demeç yüzünden eleştirirken, D.P.'nin basın yayın organı olan Zafer Gazetesi'nin başyazarı Mümtaz Faik Fenik ise, tam tersine Başbakan Adnan Menderes'i destekledi. Zafer Gazetesi baş yazarı Mümtaz Faik Fenik, "İnkılaba Sadakat ve Vicdan Hürriyeti" adını taşıyan makalesinde, Adnan Menderes'in Arapça ezan ile ilgili yaptığı

⁴⁵⁹ Cumhuriyet, (5 Haziran 1950).

⁴⁶⁰ Nadir Nadi, "Ezan", Cumhuriyet, (7 Haziran 1950), s.1,3.

açıklamasının, özellikle C.H.P. çevresinde çeşitli yorumlara yol açtığını belirterek, C.H.P. tarafından, Arapça ezana verilen iznin, devrimlere sadakatsizlik olarak yorumlandığını yazdı. Kendi görüşüne göre ise durum böyle değildi. Menderes'in açıklaması, laiklik ilkesi doğrultusunda, vicdan özgürlüğünün tam olarak gerçekleşmesine imkan veren bir genişlikteydi. İnkılaplar ülkede artık yerleşmişti ve her vatandaşın Allah'ına istediği şekilde ibadet etme hakkı vardı. Ezanın Arapça okunması da vicdan özgürlüğünün bir sonucuydu. Zamanların değişmesiyle kanunların da değişmesi kadar doğal bir şey olamazdı. Ezanın Arapça ya da Türkçe okunması, bir politika sorunu değil, bir düşünce sorunuydu. Her şeyden önce, ezanın Türkçe okunması tamamlanmış bir din reformu sayılamazdı. Camilerde ibadet hâlâ Kur'an diliyle yapılıyordu. Müslümanlar camiye "Tanrı uludur" nidasıyla çağırılıyordu, ancak namaza "Allahü ekber" nidasıyla başlanıyordu ve bütün dualar da Arapça yapılıyordu. Devrimlere bağlılık, onlara hizmet etmekle ve inanmakla mümkün olabilirdi. Ulusun sağduyusu, her türlü irticaya karşı en büyük çareydi.⁴⁶¹

Başbakan Adnan Menderes'in ezanın yeniden Arapça okunabileceği, bunun için gerekirse yasal düzenlemelere gidilebileceği yolundaki demeci, sadece Zafer Gazetesi'nden değil, yurdun pek çok yerinden desteklenmeye başladı. Başbakan Adnan Menderes'e Balıkesir'den çekilen ve 700 kişinin imzasını taşıyan bir telgrafta, Menderes'in vicdan özgürlüğü ve ezanın Türkçe okunması zorunluluğunun kaldırılması gerektiğine dair sözlerinin kendilerini çok memnun ettiği, 1300 küsur yıldan beri dünyanın her yerinde ezanın gerçek diliyle okunduğu, ancak Türkiye'de mutlaka Türkçe okunmasında ısrar edildiği ve bu durumun, Menderes'in de belirttiği gibi, vicdan özgürlüğüne karşı bir taassup oluşturduğu yazılmıştı. Telgraf, kamu düzenine bir aykırılık göstermeyen ezan sorunundaki yasağın, kaldırılması konusundaki yasal formalitelerin bir an önce kaldırılması ricası ve Allah'tan başarı dilekleriyle son buluyordu.⁴⁶²

İlginç olan, C.H.P.'nin de Arapça ezan konusunu desteklemesi oldu. Arapça ezan yasağının kaldırılmasına C.H.P. il teşkilatındaki bir çok vatandaşın da memnun olduğu haberi basında yer aldı. C.H.P.'li milletvekillerinden bazıları da olaya, "Arapça

⁴⁶¹ Mümtaz Faik Fenik, "İnkılaba Sadakat ve Vicdan Hürriyeti", *Zafer*, (7 Haziran 1950), s.1,6.

⁴⁶² *Cumhuriyet*, (14 Haziran 1950).

ezanın şiddetle eleştirilmesi C.H.P.'liler aleyhinde propagandaya zemin hazırlayacaktır” düşüncesiyle yaklaştı.⁴⁶³

C.H.P. Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, Arapça ezan yasağının kaldırılması konusunda C.H.P.'nin nasıl bir tutum izlediğini, anılarında şöyle anlatmaktadır:

“Arapça ezan yasağının kaldırılması için D.P.'nin Meclis'e götürdüğü öneri hakkında, grubumuzun görüşünü saptamak için yapılan genel kurul toplantısındaki görüşme, bu duygularını açığa vurmuştur. İnönü'nün etkilemeleri para etmemiştir. Neredeyse çoğunluk, Türkçe ezan okumanın bir hata olduğunu itirafa kadar giderek, Demokratların önerisini özlemle onamaya karar verecekti. Bunun bir ulusal dil ve bilinç sorunu olduğunu, ulusal devlet politikasının hemen her yerde Türkçe konuşmayı buyurduğunu, ulusal bilinç ve politikamızın gereği olarak Türkçe namaza çağrı yapılmasını yeğlediğimizi, ulusal bilince güvenerek cezasının kaldırılmasına karşı, bari sorgulamadan ileri gidilmemesini olsun, kabul ettirinceye kadar akla karayı seçtik.”⁴⁶⁴

Celal Bayar da C.H.P.'nin Arapça ezanı desteklediğini anlatmıştır. C.H.P. sözcüsü Cemal Reşit Eyüpoğlu'nun T.B.M.M. kürsüsünden söylediği şu sözleri nakletmiştir:

“Arapça ezan meselesinin bir ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız. Böylece tasarı, partilerin müşterek malı olarak kabul edilmelidir.”⁴⁶⁵

Ezanın Arapça'ya çevrilmesi girişimlerine, hiç kuşkusuz en fazla Sebilürreşad Dergisi sevindi. Bu dergiye göre bunun anlamı, belki de bütün devrimlerin sona ereceğiydi.

Eşref Edip “Yeni Gelen Milletvekilleriyle Mülakat” başlıklı yazısında, 24 Mayıs 1950 tarihinde, D.P.'li milletvekilleriyle Ankara'da yaptığı bir röportajı yayınlayarak, izlenimlerini yazdı. Yazısında, milletvekillerinin, şefflik ve puta tapma döneminin tarihe karıştığını, bütün antidemokratik kanunları, başta din ile ilgili olanları, kaldıracaklarını, laikliği din düşmanlığı şeklinde algılayanları etkisiz bırakacaklarını, dine saygı zihniyetini yerleştireceklerini, din kurumunun müstakil olarak çalışması için ortamı hazırlayacaklarını, çocukların mükemmel bir dini terbiye alacaklarını ve bunun için gerekli kurumları kuracaklarını söylediklerini anlatıyordu.

Eşref Edip'e göre, “ulusun dinini ve imamını tamamen yıkmaya azimli” olan C.H.P.'nin en büyük korkusu, D.P.'nin, ezanın Arapça okunması konusundaki yasağı kaldıracağı endişesi idi. Elli-altmış bin minareden “Allahu Ekber” sesleri yükselirse, on

⁴⁶³ *Cumhuriyet*, (16 Haziran 1950).

⁴⁶⁴ Barutçu, a.g.e., s.1019..

⁴⁶⁵ Bayar, a.g.e., s.112.

sekiz milyon Müslüman Türk, din özgürlüğüne kavuşulduğunu anlayacaktı. Böylece D.P. ulusun kalbini de fethetmiş olacaktı.⁴⁶⁶

M.Raif Ogan da Sebilürreşad Dergisi'ne yazdığı "Kuran Diliyle Ezan" başlıklı makalesinde, Menderes'in bu konu üzerinde ki açıklamasının geniş yankılar uyandırdığını yazdı. Ezanın Türkçe tercümesinin devamını isteyenler, ezana yalnızca, Müslümanlara namaz zamanının geldiğini haber veren bir çağrı olarak bakıyorlardı. Oysa ki ezan ve kamet, din emirleri arasındaydı. Demokrasi ve laiklik yalnız kitap sayfalarında bırakılmamalıydı.⁴⁶⁷

Sebilürreşad Dergisi ayrıca, "Ezan-ı Muhammediyi İstiyoruz" başlıklı bir yazı altında, İstanbul Üniversitesi gençleri adına Başbakan Adnan Menderes'e çekilmiş iki telgraf yayınladı. Telgraflarda, Arapça ezan konusunda ilk adımı atmış olan Menderes kutlanıyor ve üniversite gençliğinin ruhuna rehberlik ettiği belirtiliyordu.⁴⁶⁸

O andan itibaren de C.H.P. yönetimine ve devrimlere saldırı niteliği taşıyan çok ağır eleştiriler başladı. Ali Fuat Başgil, çeyrek asır devam eden zulüm devrinin sona erdiğini,⁴⁶⁹ İsmail Yazıcıoğlu, C.H.P. Hükümetlerinin zındık delalet şebekesi niteliğinde bulunduğunu, ancak sonunda özledikleri, bekledikleri demokrasiye kavuştuklarını öne sürdüler.⁴⁷⁰

"Ulusa mal olmamış devrimlerin" en başında sayılan Arapça ezan yasağının kaldırılması, İslamcı kesim tarafından Adnan Menderes'e dinsel bir misyon yüklenmesine ve diğer Cumhuriyet devrimlerinin de yıkılabileceği umudunun yeşermesine yol açmıştı. Ancak ezanın tekrar Arapça'ya çevrilmesinde sadece D.P.'nin rolü olduğunu düşünmemek gerekir. Oy kaygısıyla bazı C.H.P.'lilerin de bu kanunu

⁴⁶⁶ Eşref Edip yazısında, D.P.'li bir milletvekilinin, bir kaç kişi önünde anlattığı bir anısını aktarıyordu: D.P.'li milletvekili aç ve sefil bir köylüyü parasızlıktan çok, camilerden ve minarelerden "Allahu Ekber" in kaldırılmasının ve "la ilahe illallah" yerine "yoktur tapacak" ifadelerinin konulmasının perişan ettiğini söylemişti. Milletvekilinin iddiasına göre, köylü, kendilerine Kur'an diliyle ibadetini yasaklayan, bu ibadeti yapan imamları ve müezzini de zindanlara atan zihniyetle kızarak "laiklik bu mudur?" diye sormuştu. Eşref Edip, "Yeni Gelen Milletvekilleriyle Mülakat", *Sebilürreşad*, Cilt no:4, Sayı no:79, (1950), s.50-52.

⁴⁶⁷ M.Raif Ogan, "Kuran Dili ile Ezan", *Sebilürreşad*, Cilt no:4, Sayı no:81, (1950), s.82-91.

⁴⁶⁸ *Sebilürreşad*, Cilt no:4, Sayı no:81, (1950), s.96.

⁴⁶⁹ Ali Fuat Başgil, "Çeyrek Asır Devam Eden Zulüm Devri", *Sebilürreşad*, Cilt no:4, Sayı no:85, (1950), s.416.

⁴⁷⁰ İsmail Yazıcıoğlu, "Zındık Delalet Şebekesi", *Sebilürreşad*, Cilt no:6, Sayı no: 134, (1952), s.141.

destekleyeceğini belirten demeçler vermesi ve kanuna muhalefet etmemesi de, ilgi çekicidir.

Arapça ezan konusunda tartışmalar basın yolu ile devam ederken, Ezanın yeniden Arapça'ya çevrilmesi konusunda ki kanun tasarısı, Meclis gündemine geldi ve şiddetli tartışmalara yol açtı.

D.P.Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun iddiasına göre, Atatürk de sağ olsaydı, ezanı "din dili" ile okuttururdu. Atatürk, yapılan inkılapların ulus tarafından benimsenmesini amaçlamıştı. Sorun, bir dil sorunu değildi. "Allah-u ekber" ile "Tanrı uludur" ifadeleri aynı anlama gelmiyordu. "Tanrı" kavramı ilk çağlardan beri pek çok Tanrıyı ifade etmişti. Kendilerini seçen %98'i Müslüman olan çoğunluk, ezanın,"din dili" olan Arapça ile okunmasını istiyordu.⁴⁷¹

D.P.Ankara Milletvekili Talat Vasfi Öz, 18 Temmuz 1932 tarihindeki genelge ile, ülkede yasaklanan Arapça ezan okumaya muhalif hareket edenlerin temyize yansıyan mahkeme davaları hakkında konuştu. Temyiz, suçluları beraat ettirmişti. Bunun üzerine eski hükümet aynı olayların bir daha görülmesi yüzünden, 1941 yılında Ceza Kanunu'nun 526. maddesini değiştirerek, "Arapça ezan ve kamet okuyanlar" terimini kullanarak, bu suçu işleyenlerin cezalandırılmasını olanaklı kılmıştı.

Talat Vasfi Öz'ün dikkat çektiği bir başka nokta da ezanın basit bir duyuru değil, belirli zamanlarda özel terimlerle yapılan, özel bir duyuru olduğu yolundaydı. Özel terimler, peygamberin belirlediği sözler, özel zamanlar ise, beş vakit namazdı. Bir ülkede peygamberin emrettiği şekilde ezan okunmazsa, namazın geçerli olmadığını söyleyen müçtehitler vardı. Talat Vasfi Öz'ün bu sözleri Mecliste alkışlandı.⁴⁷²

⁴⁷¹ Adnan Menderes' e, "kendilerine bugünleri gösterdiği için teşekkür eden Tekelioğlu, dine ait olan 163. madde ile ilgili "antidemokratik" kanununun da değiştirilmesi gerektiğini, bu kanunda "ben Müslümanım" demenin bile ceza konusu olduğunu belirterek, Menderesten bu kanunu da kaldırmasını istedi. Bu sözler üzerine C.H.P.Kars Milletvekili Tezer Taşkıran, Meclis başkanından konuşmacıyı sadede gelmesini davet etmesini istedi. Tekelioğlu da kanunun tümü konuşulurken, ilgili kanunların kaldırılmasını istemenin Milletvekili olarak hakkı olduğunu belirtti. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: 9,(16 Haziran 1950), Cilt no:1, s. 183-184.; **Cumhuriyet**, (17 Haziran 1950).

⁴⁷² Adnan Menderes Hükümeti'ne Meclis ve ulus adına minnetini ve teşekkürlerini sunmayı, kutsal bir görev olarak kabul ettiğini belirten Talat Vasfi Öz, Türk ulusunun, vicdan hürriyetinin insanların en doğal hakkı olduğunu ancak 14 Mayıs'ta anlayabildiğini de söyledi. 14 Mayıs'ın "irade-i ilahiye" olduğunu söyleyen Öz'e tepki olarak, Meclisten "irade-i milliye" sesleri yükseldi. Bunun üzerine Öz, ezana yönelik müdahalenin kaldırılması olayının, Ramazan'ın arifesi olan kutsal Cuma gününe rastladığını belirterek, bu günün kutsal bir gün olduğunu savundu. Meclisten gelen "vaiz istemiyoruz" sesleri arasında konuşmasını bitirdi. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: 9,(16 Haziran 1950), Cilt no:1, s. 184.; **Cumhuriyet**, (17 Haziran 1950).

D.P.Kayseri Milletvekili İsmail Berkok ve 13 arkadaşı da, Türk Ceza Kanunun 526. maddesinin 2. fıkrasının değiştirilmesi hakkında bir kanun teklifi verdi. Teklifte, 4696 sayılı Anayasa Kanununun 2. maddesinde bulunan laiklik kelimesinin anlamının, devlet işlerine dinin, din işlerine de devletin karışmaması şeklinde kabul edilmekte olduğu belirtilmişti. Aynı kanunun 75. maddesinin son bölümünde ise, güvenliğe ve ahlak kurallarına kanunlar önünde aykırı olmamak üzere her türlü dini tören serbest bırakılmıştı.

Ülkede azınlıkta buluna Musevi ve İsevi vatandaşların dini inanç ve ibadet biçimlerine hiçbir biçimde müdahale edilmediği, tamamen serbest bırakıldığı ifade edilmiş, bu toprağın gerçek evlatları ve sahipleri bulunan Müslüman Türk vatandaşlarının da ibadet biçimlerine ve inançlarına karışılmaması gerektiği vurgulanmıştı. D.P. programının 14. maddesinde din hürriyetinin de diğer hürriyetler gibi insanlığın kutsal haklarından olduğu yazıldığına göre, Müslüman Türk vatandaşlarının haklı ve ısrarlı isteklerine uyarak, ezan ve kametin tercüme halinde okunmasına dair olan 4055 sayılı kanunla değiştirilen, Türk Ceza Kanunun 526 maddesinin 2. fıkrasında yazılı bulunan "Arapça ezan ve kamet okuyanlar" ibaresinin kaldırılması istendi.⁴⁷³

16 Haziran 1950 tarihinde meclise sunulan Adalet Komisyonu Raporuyla, Türk Ceza Kanunun 526. maddesinde değişiklik yapılarak, Arapça ezan ve kamet okumak serbest bırakıldı.⁴⁷⁴ O günün akşamı ve ertesi günden itibaren, ezan Arapça okunmaya başlandı.⁴⁷⁵ Ezanın Arapça okunmasıyla ilgili yasağın kaldırılması, Sebilürreşad Dergisi

⁴⁷³Bu milletvekilleri şunlardır: İ.Berkok-Kayseri, H.N.Yurdakul-Niğde, A.N.Asya-Seyhan, F.Çobanoğlu-Erzurum, R.Topçuoğlu-Erzurum, S.Duman-Erzurum, G.Yiğitbaşı-Afyonkarahisar, S.Kerman-Afyonkarahisar, B.Oynağanlı-Afyonkarahisar, Ö.Bilen-Ankara, H.R.Kulu-Tunceli, M.Zeren,A.Kadioğlu-Maraş.**T.B.M.M. Zabıt Ceridesi.**, Dönem: 9,(16 Haziran 1950), Cilt no:1, S.Sayısı: 3, s.3.; **Sebilürreşad**, Cilt no:4, Sayı no:82, (1950), s. 101.

⁴⁷⁴**T.B.M.M. Zabıt Ceridesi.**, Dönem: 9,(16 Haziran 1950), Cilt no:1, S.Sayısı: 3, s.5.

⁴⁷⁵**Cumhuriyet**, (18 Haziran 1950).; Piraye Bigat Cerrahoğlu, Arapça ezan ile ilgili şu yorumlarda bulundu: "İktidarın devrinden üç gün sonra D.P. grubunda, ezanın Arapça okunması hakkında hükümetten görüş istendi. Geriye bu ilk sapma, çok Atatürkçü sandığımız Mümtaz Faik Fenik'ten geliyordu. İktidarın devrinden on gün sonra da ezanın Türkçe okunması zorunluluğunu kaldıran kanun mecliste kabul edildi. Bu konuda D.P. Grup görüşmesi basına kapalı geçirildi. Bizler hiç değilse, Mecliste karşı görüşlerin belirtilmesini heyecanla beklerken C.H.P.'den bile ses ve karşı oy çıkmadı. Bu arada Arapça ezan için övgüler düzüldü. 23 Haziran 1950'de 'uydurma Türkçe alçeyinde kampanya açıldı. Arapça ezan yasağını kaldıran teklif kanunlaşınca kendimi Bayar'ın karşısında buldum. Gözlerini benden kaçırarak 'O kadar üzülmeysin, Türkçe ezan men edilmedi' mesajını verdi bize. Ne var ki artık hiçbir minareden, her duyuşta huşu ile dinlediğimiz 'Tanrı Uludur' sesini bir daha duymadık." Piraye Bigat Cerrahoğlu, **Demokrat Parti Masa!.** (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996), s.48.

tarafından olağanüstü bir durum olarak yansıtıldı. “Hz.Peygamber Mekke’yi fethedip de Kabei Muazzamayı putlardan temizlediği zaman Müslümanlar ancak bu kadar heyecan içindeydiler.”⁴⁷⁶

Yasağın kaldırılış tarihi de önemliydi: Yasağa Ramazan ayının bir Cuma gününde son verildi ve bu, D.P.’nin İslam’a bağlılığının bir sembolü olarak yorumlandı.⁴⁷⁷

14 Mayıs 1950’nin gerçek bir din inkılabı olduğunu, bu günün ilahi bir gün olduğunu, Başbakan Adnan Menderes’in bu nedenle kutsal bir iş yaptığını, hatta Arapça ezan yasağının kutsal bir gün olan Cuma günü kaldırılmasının asla tesadüf olmadığını savunanlar, ülke içindeki cahil, nereye çekilirse oraya gidecek olan köylüler değil, eğitilmiş ve halkı gerçekten bilimsel bir şekilde orada temsil etmekle yükümlü bulunan D.P.’li milletvekilleri idi. Ancak daha önce de vurgulandığı üzere, bu olayın sorumluluğu sadece D.P.’ye değil, Meclis içinde gereken bilinçli muhalefeti yapmadığı için C.H.P.’ye de aitti.

2.2 Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki 1353 Sayılı Kanunun 9. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi Ve Milli Eğitim Ve İç İşleri Komisyonları Raporu

D.P.Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki 1353 Sayılı Kanunun 9. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında “ bir kanun teklifi verdi. Gürkan, bu maddede değişiklik istemesinin nedeninin, 5-10 gün önce İstanbul basınında okuduğu bir haber olduğunu söyledi. Haberde, polisin Arapça yazılmış eserlere ve kitaplara müdahale ettiğinin yazıldığını okuduğunu, oysa ki kanunun yalnız Türk harflerini içine aldığını belirtti. 1353 sayılı kanunu tekrar okuduğunu belirten Gürkan, 9. maddede Arapça’nın Arap harfleriyle yazılmasını yasaklayan hükmün olmadığını söyleyerek, maddeyi Mecliste de okudu:

“Bütün okullarda Türkçe yapılan eğitimde, Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle basılmış kitaplarla eğitim yasaklanmıştır.”

⁴⁷⁶Eşref Edip, “Yere Scrilen Kara ve Kızıl Taassup”, *Schilürreşad*, Cilt no:4, Sayı no:82, (1950), s.104-106.

⁴⁷⁷Duman, a.g.c., s.38.

Gürkan, maddeye “Türkçe” sözcüğünün ilave edilmesinin, kanunun açıklığı bakımından gerekli olduğunu belirtti: “ Eski harflerle basılmış Türkçe kitaplarla eğitim yasaklanmıştır.”

Hafız, imam ve hatip okullarında, Dil-tarih ve İlahiyat Fakültelerinde , Arapça ve Farsça eserlerin, Arap ve Fars harfleriyle okutulduğunu söyleyerek, ortada bu kanun değişikliğine engel bir durumun olmadığını söyledi.⁴⁷⁸

Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan’ın teklifi üzerine Milli Eğitim Komisyonu’nun hazırladığı 14 Mayıs 1952 tarihli raporda, komisyonca, maddenin bütün halinde okunduğu zaman, hukuksal bakımdan değişiklik girişimine dayanak oluşturan endişeleri yok ettiğine ve teklifin oybirliğiyle reddine karar verildiği yazıyordu. Teklif, İç İşleri Komisyonuna havale edilmek üzere Başbakanlığa sunuldu. Hazırlanan 19 Haziran 1952 tarihli Raporda da, Arapça eğitimde Arapça yazılmış kitapların kullanılması amacıyla kanunda bir değişiklik yapılmasına gerek görülmediği ve teklifin oybirliği ile reddedilmesine karar verildiği belirtildi.⁴⁷⁹

Anlaşılan oydu ki devrimler konusunda verilen her taviz, daha aşırı isteklerin Meclis kanalıyla gerçekleştirilmesi umudunu taşıyor ya da öyle bir hava yaratılıyordu. Yeni Türk harflerine ve hatta Türkçe’ye olan tepki daha sonra ki yıllarda da artarak devam edecekti.

⁴⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi., Dönem: 9,(26 Kasım 1952), Cilt no:17, s.330-331.

⁴⁷⁹ Aynı, S.Sayısı:2, s.2-3.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK ALEYHİNDE İŞLENEN SUÇLAR HAKKINDA KANUN

1. KANUNA GEREKÇE OLUŞTURAN GELİŞMELER

Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk'ü, Cumhuriyet'i, devrimleri ve ilkeleri sorgulama, belirgin olarak çok partili seçimlerin yapıldığı 1946 yılından itibaren başladı. D.P.'nin seçimleri kazandığı 14 Mayıs 1950 tarihinden itibaren de artarak devam etti ve bütün ülkeye hakim oldu.

Özellikle de "gerici" olarak nitelendirilen basın yayın organlarında, bu durum 1947 yılından itibaren oldukça açık bir biçimde ortaya çıkmaya başladı. Elbette ardından da Türk gençliğinin ve bazı aydınların bu yayınları protestoları kendisini gösterdi. Protestolar arasında göze çarpan en önemli değerlendirme, komünizmin ülkeye irtica maskesi altında girdiği ve bu yüzden dikkatli olunması gerektiği idi.

Büyük Doğu Dergisi, Rıza Tevfik'in "Sultan Hamid'in Ruhaniyetinden İstimdad" adlı şiirinin sonunda yer alan, Abdülhamit devrine hasret ifadesini taşıyan satırları yayınlamakla işe başladı. "Bu şiiri ilk defa olarak umumi vicdana takdim ederken duyduğumuz zevk ve zafer duygusu" cümlesi ile de , Atatürk'ün aleyhinde bir şiir olduğunu açıkça belli etti. Necip Fazıl, bu olaydan sonra tutuklandı.⁴⁸⁰

Şiiri yazan kişi Rıza Tevfik ise, Necip Fazıl'a bu şiirin asla yayınlanmamasını istediğini ifade etti. Belirttiğine göre, bu şiiri 1925 yılında, memleketten haksız olarak çıkartıldığına inandığı için, o günkü psikoloji ile yazmıştı. Bu yoldan para kazanmaya çalışan Necip Fazıl'ı asla affetmeyecekti.⁴⁸¹

⁴⁸⁰ Cumhuriyet, (7 Haziran 1947).

⁴⁸¹ Cumhuriyet, (7 Haziran 1947).

İstanbul ve Ankara'daki üniversite öğrenci dernekleri, olayı protesto etti.⁴⁸² Üniversite öğrencileri ayrıca, Sarayburnu'ndaki Atatürk heykeline, bir de çiçek koydu.⁴⁸³

Büyük Doğu Dergisi'nden sonra, Meşale Dergisi de, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Atatürk'ün önderliğini ve fedakarlığını küçümseyen bir yazı yayınladı.⁴⁸⁴ Bu iki dergi, Ankara, Adana ve Kozan'da gençlik tarafından protesto edildi.⁴⁸⁵

Ayrıca Balıkesir'de üniversite öğrencileri, Ödemiş'te de Demokratlar tarafından protesto mitingleri yapıldı.⁴⁸⁶

1950 yılından itibaren ise, Büyük Doğu ve Sebilürreşad Dergileri eleştirilerini suçlama ve tehdit boyutuna vardırmaya başladı. Özellikle Büyük Doğu Dergisi'nin başyazarı Necip Fazıl Kısakürek, bu konuda göze çarpan en önemli isimlerdendi. Necip Fazıl Kısakürek, Dedektif X Bir takma adıyla yazdığı "İlk" başlığını taşıyan yazısında, Türkiye'de komünist hareketin ilk şefi ve önderinin önce Mustafa Kemal Paşa, sonra Gazi, daha sonra da Atatürk adlı "üç şahsiyet aşaması" olan meşhur kişi olduğunu yazdı. "O" nun emriyle "Türkiye Komünist Partisi" ve "Halk İştirakiyun Fırkası" adıyla iki komünist parti kurulmuştu. Bu iddialarını da Meclis zabıtlarıyla desteklemeye çalıştı.⁴⁸⁷

Yine Dedektif X Bir rumuzuyla Büyük Doğu Dergisi'nde yazdığı "O ve Olanlardan Biri" başlıklı makalesinde, Atatürk'ün 1931 yılının Ramazan ayında, Hafız Yaşar Okur'u yanına çağırarak, Yerebatan Camisinde Kuran'ı Türkçe okuma görevini nasıl verdiğini anlattı. Atatürk'ten "O" diye bahseden Kısakürek, "Allah'ın, peygamberin, kitabın, dinin, kubbenin, mihrabın, ecdadın, şehit Mehmetçiğin rızası alınmadan, emrivaki bir olay" olarak nitelediği Türkçe Kur'an konusunu ele alarak,

⁴⁸²İstanbul Üniversitesi Öğrenci Derneği Başkanı Rüknettin Tözüm, başına bu olayı protesto eden bir demec verdi. İstanbul Yüksek Tahsil Gençliği Derneği, bir beyanname yayınlarak bu olay karşısında duyduğu nefreti belirtti. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğrenci Derneği de olayı protesto etti.; *Cumhuriyet*, (8 Haziran 1947).

⁴⁸³*Cumhuriyet*, (9 Haziran 1947).

⁴⁸⁴*Cumhuriyet*, (12 Haziran 1947).

⁴⁸⁵*Cumhuriyet*, (15 Haziran 1947).

⁴⁸⁶*Cumhuriyet*, (20 Haziran 1947).

⁴⁸⁷Dedektif X Bir, "İlk", *Büyük Doğu*, Sayı no:24, (1 Eylül 1950), s.3,7.

“Yerebatan Camisinden başlanarak, cami böylece yere batırılmak istenmiştir” yorumunu yaptı.⁴⁸⁸

“Allahsız” başlıklı makalesinde ise, Mustafa Kemal’in (makalesinde Birinci Cumhur reisi olarak geçiyor) genel anlamda “Allahsız” ve ruhunda en küçük idealist havaya pay bırakmayan koyu ve sert bir materyalist olduğunu iddia etti. Mustafa Kemal bu açıdan Karl Marks ve Lenin’i bile aşmıştı.⁴⁸⁹

Münir Süleyman Çapanoğlu ise, Büyük Doğu Dergisi’nde yayınlanan “İnkılabı Bekliyoruz” başlıklı makalesinde, ülkede yok olan demokrasinin, kurulma ve derinleştirme görevinin D.P.’ye verildiğini açıkladı. D.P.’nin ülkede bir devrim yapması bekleniyordu, ancak 27 yıllık ölçüleri baş aşağı edici gerçek devrim de D.P.’den beklenmiyordu.⁴⁹⁰

Sebilürreşad Dergisi yazarı Yusuf Ziya Kösemen de, “Mesuliyet Tanımayan Üç Ayaklı Diktatörler-Sahte Hürriyet Kahramanları”, başlıklı makalesinde, o dönemin en moda düşüncesi olan Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, dinsel duyguların yok edildiği iddiasını ortaya attı. Anlamının doğru düzgün bilinmediği laiklik ilkesi altında, dinsel ve ahlaksal eğitim yasaklanmıştı. Ulus dinlerinin değil, kanunların çevresinde ibadete zorlanmıştı.⁴⁹¹

Sebilürreşad Dergisi de, “Tarihi Gayri Tarihi Şefler Mefler” başlıklı bir yazıda Başbakan Adnan Menderes’in şu sözlerine yer veriyordu:

“Son büyük tecrübelerle ortaya çıkan hakikat şudur ki, ulusumuz kendi işlerini kendi eline almış, tarihi, gayri tarihi, şef, mef hiçbir kimsenin vesayetine muhtaç olmaksızın kendisini idare edebileceğini bütün dünyaya kanıtlamıştır. Ülkede bir takım efsaneler, hurafeler yaratılmıştı ve bunlar devam ediyordu. Bunların atılması lazımdı. Falan zat olmazsa, filan parti iktidarda kalmazsa, ülke batar diyorlardı. Bütün bu efsaneleri, bu hurafeleri, Türk ulusu artık kökünden yıkip atmış ve bu şekilde gerçek iç bağımsızlığa kavuşmuş bulunuyor.”

Yazıda ayrıca, Çankaya’nın etrafını saran “idmanlı dalkavuklar”ın, “ulusal şef, ebedi şef, tarihi şef, değişmez şef” gibi deyimler uydurdıkları, bir şairin Atatürk’e tanrı dediği, bir put gibi taptığı da iddia ediliyordu.⁴⁹²

⁴⁸⁸Dedektif X Bir, “O ve Olanlardan Biri”, **Büyük Doğu**, Sayı no:23, (25 Ağustos 1950), s.3,7.

⁴⁸⁹Dedektif X Bir, “Allahsız”, **Büyük Doğu**, Sayı no:40, (22 Aralık 1950), s.6,11.

⁴⁹⁰Münir Süleyman Çapanoğlu, “İnkılabı Bekliyoruz”, **Büyük Doğu**, Sayı no:32, (27 Ekim 1950), s.11.

⁴⁹¹Yusuf Ziya Kösemen, “Mesuliyet Tanımayan Üç Ayaklı Diktatörler-Sahte Hürriyet Kahramanları”, **Sebilürreşad**, Cilt no: 4, Sayı no:85, (1950),s.153-155.

⁴⁹²Yazıda ayrıca “Ebedi şef” olan Atatürk’ün bugünleri görmeden, “yakayı kurtardığı” anlatılmıştı. Kur’an ayetlerini camilerden, sebillerden, anıtlardan kazıyan Atatürk’ün resimlerinin yırtıldığı, karaya

Kur'an'ı Türkçeleştirme çalışmalarında önemli bir payı olan Hafız Ali Rıza Sağman, Sebilürreşad Dergisi'nde yazdığı "O Müthiş Sele Karşı Duramadık" başlıklı makalesinde, Raif Ogan'ın bir makalesinde kendisine haksız yere saldırdığından yakınlıkla, aynı cephenin erlerinin, silahlarını birbirlerine karşı çevirmemeleri gerektiğini belirtti. Türkçe Kur'an okumuştur, çünkü o dönemde hiç kimse kendisinde Atatürk'e karşı çıkacak cesareti bulamamıştı. 1931 yılında yaptıkları hareket tek bir şeyi gösteriyordu: "Türkçe Kuran olamayacağı gibi, Türkçe Kuran da okunamaz!"⁴⁹³

Ali Kemal Aksüt ise, Sebilürreşad Dergisi'nde yazdığı "M.K. Paşa ve Kur'an Tercümesi" başlıklı makalesinde, Mustafa Kemal'in planladığı inkılapları eyleme dökmenden önce, her zaman etrafındaki insanlara da danıştığını, asıl amacını gizleyerek varmak istediği gayenin bazen lehinde, bazen aleyhinde fikirler yürüterek ortalığı yokladığını ve kararlar verdiğini anlatıyordu. Atatürk, Türkçe Kur'an'a da bu şekilde karar vermişti.⁴⁹⁴

Orhun Dergisi'nin sahibi ve yazı işleri müdürü İsmet Tümtürk'ün "İnkılap Zorbalığı Karşısında Tehlikeye Düşen Demokrasi Cephesi" başlıklı yazısı, Sebilürreşad Dergisi'nde de aynen yayınlandı. Yazıda 14 Mayıs'tan beri, ülkede bir inkılap ve irtica sorunu olduğu belirtilerek, "daha önce bir facia vardı, fakat sorun yoktu" yorumu yapılmıştı.

Tümtürk'e göre, ulus 14 Mayıs'dan itibaren özgürlüğüne kavuştuktan sonra, inkılaplar üzerinde iki görüş belirmişti. Birinci görüş "inkılap ulusal iradenin üstünde olamaz" şeklindeydi. Oysa ki ulus, artık her inkılabın taraftarlarını ve aleyhtarlarını dinleyip, o inkılap hakkında serbestçe karar verebilirdi. İstemediği inkılapları kaldırıp, istemediklerini değiştirebilir, isterse yeni inkılaplara gidebilirdi. Ulus hür iradesiyle bunlara karar verirken, hükümetin görevi sadece, inkılapçının mürteciye, mürtecinin de inkılapçıya saldırmasına izin vermemek olabilirdi.

İkinci düşünce ise, buna taban tabana zıt bir düşünceydi. Bu görüş, "her ne pahasına olursa olsun inkılap korunmalıdır" görüşüydü. Bu görüşte Atatürk'ün

boyandığı, heykellerinin yıkıldığı ifade edilerek "elcezaü min cinsilamel" ayetine dikkat çekilmişti: Yaptıklarının aynısını görüyorlar... Bu durum ilahi bir intikamdır. *Sebilürreşad*, Cilt no: 4, Sayı no:87, (1950), s.190.

⁴⁹³Hafız Ali Rıza Sağman, "O Müthiş Sele Karşı Duramadık", *Sebilürreşad*, Cilt no: 4, Sayı no:95, (1951), s.312-313.

⁴⁹⁴Ali Kemal Aksüt, "M.K.Paşa ve Kur'an Tercümesi", *Sebilürreşad*, Cilt no: 4, Sayı no:96, (1951), s.328-330.

yanılmaz olduğu kabul ediliyordu, inkılaplara karşı gelmek irtica sayılıyordu ve hükümetin görevi de inkılabı korumak ve irticayı ezmekti.

Son günlerde irtica aleyhinde ve Atatürk inkılabını koruma lehinde yapılan yayınlar vardı ve bu yayınları yapanlar Yahudi - Mason dönmeleri idi. İstibdat devri artıkları ve bağımlıları, soyca Türk olmayanlar, komünistler, dinsizler ve bu gürültü patırtı arasında göze girip, bir “kemik kapmak” isteyenlerdi.⁴⁹⁵

Bu arada, Büyük Doğu, Orhun ve Sebilürreşad Dergilerine, Atatürk inkılapları ve Cumhuriyet’e muhalif yazılar yayınladıkları gerekçesiyle, savcılık tarafından soruşturma açıldı ve Büyük Doğu’nun Mart ayındaki son sayısı toplattırıldı. Ayrıca Afyon’un Emirdağ ilçesinde oturan Said-i Nursi’nin yayınladığı “Gençlik Rehberi” adlı kitap da toplattırıldı ve Said-i Nursi hakkında da savcılık tarafından soruşturma açıldı.⁴⁹⁶

Büyük Doğu Dergisi’nin sahibi Necip Fazıl Kısakürek de, dergideki “Sistem” ve “Vatan dışı” başlıklı yazılar nedeniyle Türk Ceza Kanunu’nun 155,163,311 ve 312. maddelerinde yazılı suçları işlediği gerekçesiyle tutuklandı.⁴⁹⁷

Sebilürreşad ve Büyük Doğu Dergilerinin sözcülüğünü yaptığı halk tabakası içinde Mustafa Kemal’e ve Cumhuriyet’e yönelik tepkiler, Atatürk’ün büstlerini kırma ya da Arapça getirilen tekbirlerle kendisini belli ediyordu. Ardından da her zaman olduğu gibi, üniversite gençliğinin bu olayları protesto eden mitingleri ve açıklamaları geliyordu.

Mareşal Fevzi Çakmak’ın 13 Nisan 1950’de yapılan cenaze töreninde, Arapça tekbirin getirilmesi, Türk gençliği tarafından Atatürk inkılaplarına saygısızlık olarak yorumlandı. “İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği (İ.Ü.T)”, bir bildiri yayınlarak, ortaya çıkan olaylarla üniversite gençliğinin hiçbir ilgisinin olmadığını belirtti. İzmir’de de Halkevinde toplanan gençler, Türk bayrakları, Atatürk ile Fevzi Çakmak’ın fotoğrafları ve göğüslerine taktıkları Fevzi Çakmak’a ait rozetlerle, Cumhuriyet Meydanı’na hareket ettiler ve İstiklal Marşı’nı söyleyerek dağıldılar.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵İsmet Tümtürk, “İnkılap Zorbalığı Karşısında Tehlikeye Düşen Demokrasi Cephesi”, Sebilürreşad, Cilt no: 4, Sayı no:97, (1951), s.338-341.

⁴⁹⁶Cumhuriyet, (30 Mart 1951).

⁴⁹⁷Cumhuriyet, (31 Mart 1951).

⁴⁹⁸Cumhuriyet, (14 Nisan 1950).

“Türkiye Milli Talebe Federasyonu” Genel Başkanlığı, 7 Ocak 1951 tarihinde bir beyanname yayınlarak, Türk inkılabına aykırı siyasi ve dini irticacı hareketlerin zaman zaman ortaya çıktığının kabul edildiğini, Türk inkılaplarının her türlü eleştiri ahlakından mahrum olarak küfürle yıkılmaya çalışıldığını açıkladı. Açıklamaya göre, Atatürk’ün emanetini korumak için, komünist neşriyat yuvalarını dağıtmayı bilen Türk gençliği, yine komünizmin üfürüğü ile hortlayan irticayı ve gerekirse de yuvasını ezecekti. Türk ulusu ve gençliği, gerekirse her karış toprağı tekrar kanlarıyla sulamaya hazır Kubilayları ile bekliyordu.⁴⁹⁹

5 Mart 1951 yılında yurdun çeşitli illerinden gelen temsilcilerin katılımıyla, Kırşehir’de büyük bir miting yapıldı ve gençlik, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalıp koruyacağına dair söz verdi.⁵⁰⁰

Ancak her şeye rağmen, irtica düzenini geri isteyen hareketler bir türlü sona ermiyordu. Konya’nın Kadınhan İlçe Kongresi’nde şapkanın kaldırılıp yerine tekrar fesin getirilmesi, kadınların çarşafa girmesi, Arap harflerinin yeniden kabulü, Medeni Kanun yerine Mecelle’nin kullanılması gibi istekler geldi. İki tane D.P. milletvekili de bu isteklerin yerine getirileceğine dair, kongreye söz verdi.⁵⁰¹ D.P.’nin yayın organı Zafer Gazetesi’ne bakılacak olursa ise, Konya’da hiçbir olay olmamıştı.⁵⁰²

C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek Konya Olayları yüzünden, 16 Mart 1951 tarihinde yaptığı basın toplantısında, irticaya karşı hükümeti destekleyeceklerini belirterek, tehlikenin büyük olduğunu, tedbirler gecikirse tarihin affetmeyeceğini söyledi. Gülek, inkılap düşmanlığının partiler üstü bir sorun olduğunu da özellikle vurguladı.⁵⁰³

D.P. Konya Milletvekili Saffet Gürol, 16 Mart 1951 tarihli Vatan Gazetesi’nde yayınlanan demecinde, “Arap harflerinin kabulü, Pazar tatilinin Cuma’ya çevrilmesi, şapka yerine fes giyilmesi v.b. densiz isteklerin sadece Konya’nın bir kazasında değil,

⁴⁹⁹ *Cumhuriyet*, (8 Ocak 1951).

⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, (6 Mart 1951).

⁵⁰¹ *Cumhuriyet*, (13 Mart 1951); *Vatan*, (13 Mart 1951).

⁵⁰² *Zafer*, (14 Mart 1951); *Vatan*, (15 Mart 1951).

⁵⁰³ *Vatan*, (16 Mart 1951).

başka yerlerde de olduğuna dikkat çekti. Gürol'a göre, komünizmin, ülke içinde ki bazı muzır cereyanları körüklemesi mümkündü.⁵⁰⁴

Başbakan Adnan Menderes'e göre ise, ülkede irtica yoktu. Ancak bu demecin yayınlandığı sayfanın hemen altında, yargılanan bir "mürtecinin duruşmasında, softaların tekbir ve kelime-i şahadet getirdikleri" haberi, bu ifadeyle bir tezat oluşturunuyordu.⁵⁰⁵

Türk Milli Talebe Federasyonu İkinci Başkanı Aydın Gençosmanoğlu, Adnan Menderes'in irticanın olmadığına dair beyanatıyla ilgili olarak, "irtica vardır diyebilmek için bir 31 Mart Olayı mı bekleyeceğiz?" şeklinde bir soru sordu. "İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği" Başkanı Temel Enderoğlu da, Cumhurbaşkanının 9 Ocak'ta kendilerine söylediği sözleri hatırlatarak sordu: Yoksa başbakan iki buçuk ay içinde irticanın kalmadığını mı söylemeye çalışıyordu? Eğer haksız olan gençler ise, başbakanın deyişiyle "inkılap yobazları" ve "fuzuli gayretkeşler" iseler, inkılap bekçiliği konusunda seslerini duyurdukları ilk anda, başbakanın düşüncelerini açıkça söylemesi gerekliydi.⁵⁰⁶

20 Mart 1951'de 2000 üniversiteli genç, Büyük Doğu Dergisi önünde, derginin Atatürk aleyhindeki yayınlarını protesto eden bir gösteri yaptı. Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Dr. Suphi Baykam, basına verdiği demeçte, herkesin rahat olmasını, gençliğin, Atatürk'ün ve eserlerinin ebedi bekçisi olarak kalacağını söyledi.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ **Vatan**, (16 Mart 1951).

⁵⁰⁵ **Vatan**, (18 Mart 1951).

⁵⁰⁶ **Vatan**, (21 Mart 1951).

⁵⁰⁷ **Cumhuriyet**, (21 Mart 1951).; **Vatan**, (21 Mart 1951).; Üniversite öğrencileri Büyük Doğu Dergisi önünde Konya Olaylarını protesto eden gösteriler yaptılar. Bu gösteriler ile ilgili olarak Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu gençlere, irticanın olduğuna dair ellerinde bir delil olup olmadığını sordu. Bu yaptıkları gösterinin bir gece gösterisi olduğunu ve kanunun bunu yasakladığını da söyledi. Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Suphi Baykam da, yapılan gösterinin gece olması dolayısıyla kanunlara aykırı olduğunu kabul ettiklerini söyledi, ancak gençlerin kötü bir niyeti yoktu. Olaylara neden olan gelişme, inkılapların aleyhinde çalışan dergilerin, yayınlarına pervasızca devam etmeleriydi. İrtica konusunun aylardan beri gazetelerde yer aldığını belirten Baykam, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın İstanbul'da ve Ankara'da gençlerle yaptığı görüşmelerde, irticanın olduğunu ve teşkilatlı bir biçimde çalışmalarını söylediğini ifade etti. Ülkede Atatürk'e sövüldüğü bir gerçektir. Gençlik olarak irticanın hortlamasını istemiyorlardı ve bununla savaşıyorlardı. Bu açıklama üzerine tekrar söz alan Samet Ağaoğlu, ülkede irtica başkaldırırsa, kafasının mutlaka ezileceği cevabını verdi. **Cumhuriyet**, (24 Mart 1951); **Vatan**, (24 Mart 1951).

Bütün bu gelişmeler sonucunda İsmet İnönü, 23 Mart 1951'de basına bir demeç verdi. D.P.'nin dini siyasete alet etmesine taraftar olmadıklarını, dinin dünya işlerine karıştırılmaması prensibini benimsediklerini belirtti.⁵⁰⁸

Atatürk'ün hemşiresi Makbule Atadan da, Büyük Doğu'nun sahibi Necip Fazıl Kısakürek hakkında, Atatürk aleyhine yazılan yazılardan ötürü dava açtı.⁵⁰⁹

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 27 Mart 1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği demeçte, ülkede toplu bir irtica hareketinin varlığının iddia edilemeyeceğini, ancak eskiden kalma hareketlerin döküntülerinin tamamen silinmediğini belirtti.⁵¹⁰ Celal Bayar ülkede irtica hareketi yok diyordu ama, aynı gazetede iki Atatürk büstünün daha kırıldığı haberi de yer almıştı.⁵¹¹

Bütün bu saldırılar karşısında, İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Atatürk'ün büstlerinin ve heykellerinin korunması amacıyla, illere bir genelge gönderdi. Genelgede, son günlerde Cumhuriyet'in kurucusu büyük Atatürk'ün heykel, büst ve fotoğraflarına karşı çirkin saldırıların görüldüğü belirtilmişti. Olayların meydana geliş biçiminden edinilen izlenimler, bu saldırıların hükümetin prestijini sarsmak isteyenler tarafından çıkartıldığına dair bir şüphe bırakmadığı yolundaydı. Olaylar, taşıdığı anlam ve içerik bakımından görüldüğünden daha büyük bir öneme sahipti. Cumhuriyet'in sembolü anlamına gelen Atatürk'ün ismi ve eserleri basit politika oyunlarına alet edilmemeliydi. Her ne kadar şehirlerde, bu olaylar üzerinde hassasiyetle durularak incelemeler yapılıyor ise de yalnız adli takibatla sonuca ulaşmanın mümkün olamayacağının da kabul edilmesi gerekiyordu. Genelgede ayrıca zabıta önlemlerine önem verilmesi gerektiği belirtilerek, büst, heykel ve fotoğrafların bulundukları yerlerin, kolayca el uzatılamayacak ve zarar verilemeyecek bir hale getirilmesi gerektiği de yazılmıştı. Büst ve heykellerin korunma tedbirlerinin artırılması, bu işe çok büyük

⁵⁰⁸ **Cumhuriyet**, (23 Mart 1951).

⁵⁰⁹ **Cumhuriyet**, (23 Mart 1951).

⁵¹⁰ **Cumhuriyet**, (27 Mart 1951).

⁵¹¹ **Cumhuriyet**, (27 Mart 1951).; Ayrıca Ankara'nın Eryaman Köyü'nde bir Atatürk büstüne zarar verilmişti. **Cumhuriyet**, (28 Mart 1951).

bir dikkat gösterilmesi, koruma konusunda ihmal gösterenlerin cezalandırılması da, genelgede vurgulanmıştı.⁵¹²

İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı genelge üzerine, Cumhuriyet Gazetesi'nde "İnkılap Düşmanlığı" adlı bir makale yayınlandı. Makalede, son günlerde Atatürk'ün heykellerine ve resimlerine gece karanlığında saldırmanın moda olduğu, bunun gibi soysuz tecavüzlere karşı İçişleri Bakanlığı'nın illere gönderdiği genelgede yazılı olan, "tecavüzlerin hükümetin prestijini sarsma amaçlı yapılmış olduğu" düşüncesinin yanlış olduğu belirtilmişti. Saldırıların hedefi hükümetin prestijini sarsmak değil, Atatürk İnkılabı ve Cumhuriyet idi. Bu hareketler de açıkça irtica hareketiydi. Genelgede yer alan "büst, heykel ve resimlerin kolayca el uzatılamayacak yerlere konması ve zarar verilemeyecek bir hale getirilmesi" tavsiyesi de eleştirilmişti. Yöneticilerin büstleri beton kuleler inşa ettirilerek onların tepesine mi, yoksa minarelerin şerefesine mi konacaktı? Resimleri demir parmaklıklar içine mi saklayacaklardı? Heykelleri elektrikli tellerle mi çevireceklerdi? Özyörük'ün önerdiği önlemlerin hiç birisi uygulanabilecek nitelikte değildi. Yapılacak tek şey, kanuni önlemler almak, daha doğrusu varolan kanunları uygulamaktı.⁵¹³

30 Mart 1951 tarihli Yeni İstanbul Gazetesi'nde, Kütahya'da Atatürk'ün büstünün boğazından ağaca asıldığı ve üzerine de "din koruyucusu Menderes ve Tevfik İleri yaşasın" yazılı bir kağıt yapıştırıldığı haberi yer aldı.⁵¹⁴

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, ülkedeki irticacı kıpırdanmaya karşı bir bildiri yayınladı. Bu bildiri, her türlü totaliter akıma karşı cephe almayı öngörüyordu. Cemiyetin Yönetim Kurulu olağanüstü bir toplantı yaptı. Bu toplantıda varılan prensipler kamuoyuna duyuruldu.⁵¹⁵

⁵¹²Bu arada, Bursa Tirilya bucağındaki D.P. bucak bürosundaki Atatürk ve Celal Bayar resimlerine de bir saldırı oldu. **Cumhuriyet**,(29 Mart 1951); **Zafer**,(28 Mart 1951).

⁵¹³"Hakkımız Yok mu? İnkılap Düşmanlığı", **Cumhuriyet**, (30 Mart 1951), s.1.

⁵¹⁴**Yeni İstanbul**, (30 Mart 1951).

⁵¹⁵Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin bildirisi şu şekildeydi:

1. Ülkemizde henüz toplu bir özellik göstermemekle birlikte, irticacı kıpırdanmalar ve tahrikler vardır. Bu tahrik ve kıpırdanmalar, bir takım hareketlere öncü olan bir ortam ve zemin hazırlanması faaliyeti şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu eğilimlerinden doğabilecek sonuç, imanlı vatandaşların dini ilgilerini ve temiz duygularını istismara çalışarak, yobazlık ve irtica silahlarını ulusun birliği üzerine çevirmek, anarşi ve nifak yaratmak tarzında olacaktır.

2. Yüz elli yıldan beri devam eden Türk ıslahat ve inkılap hareketlerine ve özellikle Cumhuriyet Devriminin bizi (çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmak) yolundaki emek ve hamlelerine yöneltlen

Artık tarikat sayısındaki çoğalmanın, büstlere saldırıların ve ayinlerin önüne geçilemez olmuştu. 31 Mart 1951 tarihinde Kırıkkale’de “Kadiriye” tarikatına üye 23 kişi tutuklandı. Müritler adliyeye getirildikleri zaman, ezan okuyarak namaza durdular.⁵¹⁶

Hükümet tarafından her ne kadar ülkede irtica yok demeçleri veriliyorsa da, ana muhalefet partisi olan C.H.P., gençlik kolları ve bir takım yazarlar bu durumun tam tersini söylüyordu. Hatta bu görüşü savunanlara göre, irtica, komünizm maskesi altında ülkeye giriyordu.

C.H.P. Genel Başkanı Kasım Gülek, 31 Mart 1951 tarihinde C.H.P. Genel Merkezi’nde yaptığı basın toplantısında, ülkenin komünizm ve din düşmanlığı olmak üzere iki büyük düşmanı olduğunu belirtir ve komünizmin inkılap düşmanlığı kılığı ile ortaya çıktığını, bu yüzden de çok tehlikeli olduğunu söyledi. Gazetecilerin ısrarla ülkede irtica olup olmadığını sormaları üzerine Kasım Gülek, irticanın olduğu, çünkü bu konu üzerinde tartışmalar yapıldığı cevabını verdi. Atatürk büstlerine yapılan saldırılar ülkenin itibarını da sarsıyordu.⁵¹⁷

tahriklerin ve hareketlerin, ancak özel amaçların elde edilmesi için bir araç diye kullanılabileceğine ve bu hallerden ulusal birliğe muhtaç olan ülkemizin değil, ancak dış düşmanların yararlanabileceğine inanıyoruz.

3. İrtica ruh ve zihniyetini ortalağa hakim kılmak yolundaki hareketlerin, başta Anayasa olmak üzere kanunlarımızda yer alan yaptırımlar karşısında, asla müsamaha görmemesi gerektiğine inanıyoruz. Özgürlüklerin yine özgürlükle korunduğunu kabul ediyoruz. Bu nedenle, vicdan ve düşünce özgürlüğüne karşı dini taassubu ancak bir çıkar silahı olarak kullananların, bu gibi gayret ve hareketlerle, Türk ulusunun varlığını ve gelişmesini tehdit etmelerine meydan ve fırsat verilmemesi gerektiğine inanıyoruz.

4. Her türlü politika cereyanlarının dışında kalan ve siyasi bir parti kimliği taşımadığı için iktidar arzu ve siyasi bir parti kimliği taşımadığı için iktidar arzu ve endişelerinden uzak olan ve ülkede hak, özgürlük, erdem ve ilerleme esaslarının kökleşmesi amacını güden “Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti”, irtica zihniyet ve kıpırdanışının bir taraftan aşırı sağ, bir taraftan da kutsal egemenliğimizi bizden çalmaya ve ulusal birliğimizi baltalamaya çalışan aşırı sol çevrelerin işine yarayacağına ve geleceğimizi tehlikeye düşüreceğine inanmaktır.

5. Tarihimizin son iki yüz yıllık devresi, bu sisli ve kara kuvvetin her fırsatta hazırladığı saldırılarla doludur. Bu nedenle cemiyetimiz, bütün ileri ve hayati hamlelerimizin mürteciler tarafından çelmelendiğine ve her yeni irtica hareketinin bizi uygarlık yolundan geri bıraktığını vatandaşlara hatırlatmak zorunluluğunu duymaktadır.

6. Tarihimiz, ülkeyi geriletme girişimlerinin sonuçta daima yere serildiğine, inkılapların her zaman ve her devirde mutlaka yoluna devam ettiğine şahittir. Ancak her irtica hareketinin, bu hamleleri uzun süre için durdurduğuna işaret etmek isteriz.

7. Türk inkılabına ve vicdan özgürlüğüne kötü amaçlarla yöneltilen baskı, hakaret ve hareketlerin derhal durdurulmalarını milli birlik, ülkenin gelişimi ve iyiliği adına heyecan ve sabırla bekliyoruz. **Cumhuriyet**, (30 Mart 1951).

⁵¹⁶Cumhuriyet, (1 Nisan 1951)

⁵¹⁷Vatan, (1 Nisan 1951).

Yeni İstanbul Gazetesi yazarlarından Refik Ahmet Sevengil, Ankara'da Celal Bayar'la yaptığı toplantıda konuşulanları içeren bir mektubu, Vatan Gazetesi'ne yolladı. Sevengil, Bayar'ın ülkede yapılacak belli başlı işlerden birinin, Atatürk inkılaplarını sarsıntıya uğratacak hareketlere fırsat vermemek olduğunu söylediğini belirtiyordu. Bu sözler hükümete, daha hassas davranması konusunda bir işaretti.⁵¹⁸

Nitekim, 26 Nisan 1951'de Edirnekapı'da, Nakşibendi Tarikatına üye 24 cübbeli ve sakallı mürit ayın yaparken yakalandı.⁵¹⁹

27 Haziran 1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Artık Rezalet Halini Aldı" başlıklı haberde, Ankara'da Atatürk heykelini güpegündüz kırmaya kalkan bir Ticani'nin daha yakalandığı yazılarak, "yobazlar ve meczuplar saltanatına daha ne kadar zaman göz yumulacak" diye soruldu.⁵²⁰

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, saldırıya uğrayan Ankara'daki Zafer Anıtı'na, 28 Haziran 1951'de bir çelenk koydu. Bu arada Cumhuriyet'te yer alan bir haberde, ülkede Ticani Tarikatı'na üye 37 bin müridin bulunduğu belirtiliyordu. Balıkesir'de başlarına takke giyerek şehre gelen köylülerin sayısında bir çoğalma göze çarptığı da, haberler arasındaydı.⁵²¹

Bu olaylar karşısında geçlik her zaman olduğu gibi, Ankara'da irtica hareketlerini protesto eden bir miting düzenleyerek, inkılapların korunacağına dair ant içti.⁵²²

Ankara'da yine 3 Temmuz 1951'de, on yaşındaki iki çocuk, bir Atatürk büstünü kırdı.⁵²³

Başta Atatürk büstlerine saldırılar olmak üzere, bir çok gerici eylemi yürüten Ticani Tarikatının lideri Kemal Pilavoğlu, 10 Kasım 1952'de tutuklandı. Pilavoğlu 10

⁵¹⁸ **Vatan**, (2 Nisan 1951).; Bu arada, 13 Nisan 1951 tarihinde Aydın'da, bir şahıs Türk bayrağını yırtarak, Arapça ezan okudu. **Cumhuriyet**, (15 Nisan 1951).

⁵¹⁹ **Cumhuriyet**, (27 Nisan 1951).

⁵²⁰ **Cumhuriyet**, (27 Haziran 1951).

⁵²¹ **Cumhuriyet**, (28 Haziran 1951).; 3 Temmuz 1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, ayın yapmaktan tutuklanan Nakşibendi Tarikatı'na mensup 63 kişinin duruşmasında, sanıklardan birisinin "Demokrasiyi biz kurduk. Hükümet bizlerin reyi ile işbaşına geçti. Sizler kim oluyorsunuz da bize sual soruyorsunuz?" sözlerine de yer verildi. **Cumhuriyet**, (3 Temmuz 1951).

⁵²² **Cumhuriyet**, (1 Temmuz 1951).

⁵²³ **Cumhuriyet**, (4 Temmuz 1951).

yıl hapse mahkum edildi. Diğer sanıklar da iki yıl ile yedi yıl arasında değişen hapis ve para cezalarına çarptırıldı.⁵²⁴

Celal Bayar, Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'un çıkış gerekçesini, Ticani Tarikatının ortaya çıkması ve bu tarikat mensuplarının Atatürk büstleriyle heykellerine saldırmasına bağlı olarak şöyle belirtmiştir:

"Bu devrenin en önemli olaylarından biri de, ortaya çıkan Ticanilerdir. Pilavoğlu adında birinin yönettiği bu tarikat üyeleri, ellerinde çekiçlerle Atatürk heykellerine saldırıyorlar, huzursuzluk çıkartıyorlardı. Hükümet gerçi bunlara karşı gerekli tedbirleri ihmal etmiyordu; fakat olayların birbirini kovalaması, devrimci kadro arasında sinirli bir hava estirdi.

Bütün bunlar gösteriyor ki, demokrasinin getirdiği hürriyet havası içinde aşırı akımlar ortalığa yayılmışlardır. Kendilerine güneş altında bir yer aramaktadırlar. Toplumu aşırı cereyanların zararlarından korumak lazımdı. Bunun için sağ ve sol akımlara karşı Ceza Kanunu'ndaki cezaları ağırlaştırmak, Atatürk heykellerine ve Atatürk'e karşı harekete geçen ve geçecekleri karşı da bir "Atatürk'ü Koruma Kanunu" çıkartmak gerekiyordu."⁵²⁵

Sonuç olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden 14 Mayıs 1950'ye kadar geçen 12 yıl içinde, Atatürk'ün manevi varlığı aleyhinde 51 suç işlendi, fotoğraflarına 12, heykel ve büstlerine karşı da 4 saldırıda bulunuldu. Fotoğrafları yırtıldı, büstleri kırılmak istendi. 14 Mayıs 1950'den 1951 Nisanına kadar olan bir yıl içinde ise büst ve heykelleri kırma girişimi 9'a çıktı, manevi varlığına da 6 saldırıda bulunuldu.⁵²⁶

2. KANUNUN BASINDA TARTIŞILMASI

Peki, "gerici", "mürteci" ya da "şeriatçı" olarak nitelendirilen, eski düzene geri dönme yanlısı basın yayın organları Cumhuriyet'e, devrimlere ve Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik saldırı niteliğinde yayınlar yaparken, Atatürk büstlerine ve heykellerine tecavüzler gerçekleştirilirken, devrimlere sahip çıkan basının bu saldırılara karşı tutumu nasıldı?

Özellikle Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi'nin başını çektiği bir grup, son derece endişeli bir hava içinde, hükümeti, siyasi partileri ve toplumu uyarıcı yazılar yazdı. Ancak Nadi'nin endişesi sadece şeriattın geri gelmesinden duyduğu kaygıyla ilgili değildi. O aynı zamanda Atatürk'ü korumaya yönelik çıkartılacak bir kanunun demokratik olup olmayacağı yolunda bir takım endişeler de taşıyordu.

⁵²⁴Vatan, (11 Kasım 1952).

⁵²⁵Bayar, a.g.e. s.151-152.

⁵²⁶Turan, a.g.e., Cilt no:4, Bölüm no:2,s.53-54.

Nadir Nadi 10 Kasım 1949'da yazdığı bir makalede, sırtlanların saldırmak için aslanın ölümünü beklediği örneğini vererek yazısında, sağlığında Atatürk'e karşı gelemeyenlerin, O öldükten sonra faaliyete geçtiklerini anlatıyordu.

Atatürk'ü bir kanun ile koruma düşüncesine karşı bir rahatsızlık duyulacaktı, çünkü Türk milleti içinde, Atatürk'e karşı birleşmiş az çok kuvvetli bir kara ruh varmış duygusu uyanacaktı. "Fakat bir-iki akıl kaçkınının keyfi yerine gelecek diye de, koskoca bir ulus çirkin sesler dinlemeye mahkum edilemezdi." Nadir Nadi, "bizi biz yapan adama hakaret ettirmemeliyiz; fakat dar bir yasak zihniyetine saplanarak devrimin sağlam bünyesini zedelememeye de dikkat edelim" diyerek, endişesini dile getirdi.⁵²⁷

"Milli Birlik" adlı başka bir makalesinde, Celal Bayar'ın yaptığı, irticaya izin verilmeyeceği yönündeki konuşmasını değerlendirdi. Bu konuşma, yurdun her tarafında çok olumlu karşılanmıştı ve ülkeyi içten çökertmek isteyenlerin umutlarını boşa çıkarmıştı. Ülkede ciddi bir irtica tehlikesinden bahsetmek zordu. Halkın genel seviyesi, kırk-elli yıl öncesine oranla daha çok yükselmişti. Diğer muhalefet partileri de D.P.'yi örnek almalıydı. Gizli veya açık siyasi amaçlarla başvuru din törenleri karşısında laiklik prensibini öne sürerek, hükümetin elini-kolunu bağlamaya kimsenin hakkı yoktu. Bu, Tanrıya ve ulusa karşı bir suçtu. Türk ulusu, kendi iç düzenine yeni ve ileri bir şekil vermeye çalışan bir ulustu.⁵²⁸

Nadir Nadi, "Gençliğin Sesi" adlı makalesinde de, yobazların her türlü yeniliğe karşı çıkararak ulusu Ortaçağ cehaleti içinde yaşatmak istediklerini, böylece toplum içinde borularının öteceğini düşündüklerini ifade ediyordu. Kafese, peçeye girmiş, insan haklarını inkar eden medreseler içinde yetişmiş bir Türkiye'nin çok kolay bir av olacağını vurgulayan Nadi, üniversite gençliğinin irticaya karşı zamanında cephe almasının, bütün umudunu yeni nesillere bağlayan vatandaşları sevindirdiğini yazdı. "Ne yobazdan, ne de onun örümcekli sarığından medet umuyorlardı." Parolaları, "Atatürk" idi. Savaşmak için muhtaç oldukları kuvvet ve kudretin damarlarındaki asil kanda bulunduğunu kendilerine yalnız O söylemişti. O'nun yolundan ayrılmadıkça hep zafer kazanacaklardı.⁵²⁹

⁵²⁷Nadir, Nadi, "Atatürk İçin Kanun", **Cumhuriyet**, (10 Kasım 1949), s.1.

⁵²⁸Nadir Nadi "Milli Birlik", **Cumhuriyet**, (22 Nisan 1950),s.1.

⁵²⁹Nadir Nadi, "Gençliğin Sesi", **Cumhuriyet**, (6 Ocak 1951), s.1,3.

İçişleri Bakanlığı, gençliğin Konya olaylarını protesto etmek için yaptığı gösterileri onaylamadığını belirten bir bildiri yayınlayarak, ülkede irticacı nitelikte bir hareketin bulunmadığını belirtti. Gençlerin büyük çoğunluğu hakkında soruşturma açıldı.⁵³⁰

Bu demeç üzerine Nadir Nadi, “Var mı, Yok mu?” adını taşıyan makalesinde, İçişleri Bakanı Halil Özyörük’ün, ülkede irtica olmadığına dair sözleri üzerinde durdu. Ülkede, ayaklanmış, dağlara çıkmış, şehirlere baskın yapmış bir irtica hareketinin bulunmadığını, ancak 5-6 yıldır din işlerini dünya işlerine karıştırmak isteyen ve sesini gittikçe artırma cüretini gösteren bir hareketin var olduğunu belirtiyordu. Nadir Nadi’ye göre, bir takım politikacılar sistemli bir şekilde Atatürk ve inkılap aleyhinde yazılar yayınlıyordu. Mecelle’yi, Arap harflerini ve birden fazla karı alma usulünün getirilmesini istiyordu. Bu kişilerin elinde din, açıkça siyasete alet ediliyordu. İrticacı kımıldanışlar, demokrasi hareketleri ile birlikte başlamıştı. bu kımıldanışlardan İçişleri Bakanı Halil Özyörük’ün haberi yoksa bu duruma çok üzüleceklerdi. Zira sorumluluğunu taşıdığı Bakanlığın birinci görevi, bu tür hareketlere karşı gerekli önlemleri almaktır.⁵³¹

“Artık Yeter” adlı makalesinde ise, Atatürk’e yapılan saldırıların “yüreklere bıçak saplanırcasına” arttığını, yurdun birbirinden uzak köşelerinde belki birbirini hiç tanımayan, ancak hayret edilecek kadar birbirine benzeyen “çember sakallı, karanlık suratlı bir takım adamların”, rastladıkları büstlere, heykellere saldırdıklarını yazıyordu. İnkılap nesilleri olarak kendileri, bu anlaşılmaz, esrar dolu hareketlerin anlamını çözememişlerdi. Atatürk anıtlarına karşı işlenen suçlardan yalnız gazetelere yansıyanların sayısı düzineleri aştığı halde, resmi ağızlar ülkede irtica olmadığına dair demeçler veriyordu ve hala vicdan özgürlüğünün kutsallığından bahsediyordu.⁵³²

⁵³⁰ *Cumhuriyet*, (23 Mart 1951).

⁵³¹ Nadir Nadi, “Var mı, Yok mu?”, *Cumhuriyet*, (24 Mart 1951), s.1,3.,

⁵³² Nadir Nadi, başı sarıklı adamların şapka kanunu ile alay ettiğini, bir çok yerde kadınların çarşafsız sokağa çıkamadıklarını, mahalle aralarında gürül gürül Arap harfleri okutan mektepler açıldığını, gördüklerini, duyduklarını ve yazdıklarını özellikle vurguluyordu. Aldıkları cevap ise, bunların abartı olduğunu ima eden bir el işaretinden ibaretti. “Peki bu olanlar nedir?” sorusunu sorarak, ülkenin en büyük evladının hatırasına karşı Ankara gibi bir yerde, Orduevinin kapısı önünde güpegündüz el uzatabilmek için, bir insanın nereden cesaret alabileceğini de sorusuna ekledi. Bu “yarı delilerin”, meczupların, mürtecilerin arkasında pek akıllı ve pek hesaplı bir teşkilat bulunabileceğini pekala düşünebiliyorlardı. Birbirinden habersiz bu adamların, hiçbir teşkilatın emrine girmeksizin aralarında bu kadar ahenkli bir işbirliği kurabileceklerini de pekala tahmin edebiliyorlardı. Demokrasiyle irticayı bağdaştırmayı, ateşle suyu bir arada korumaya benzeten Nadi, “ya demokrasi vardır” diyerek, o nu yaşatmak için irticanın ve

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman da, ülkedeki Atatürk karşıtı eylemlerden rahatsız olanlardan biriydi. Yalman, "Atatürk ve İrtica" adlı makalesinde, Atatürk'e diktatör diyenlere yanıt verdi. Halifeliğin kaldırılması ve laikliğin kurulması asla diktatörce bir hareket sayılamazdı. Çünkü Atatürk ve T.B.M.M.'de ki milletvekilleri, halkı ve gazetelerin başyazarlarını ikna yoluyla bu işi gerçekleştirmişlerdi. Ahmet Emin Yalman, taassubun son zamanlarda ki şahlanması karşısında Atatürk'ü rahmetle hatırlıyordu. Var olan korkunç durumun tek nedeni, Adnan Menderes kabinesinin bazı bakanlarının çok yanlış düşüncelere kapılarak, bir ara taassup ve irticaya umut verecek, adeta onlara yaranmaya çalışacak bir yol izlemeleriydi.⁵³³

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 10 Ocak 1951 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "Talebe Federasyonu" ve diğer öğrenci kuruluşlarıyla yaptığı toplantıda, insanca yaşamak için inkılapları yaşatacaklarına dair güvence verdi. Bayar, Müslümanlığın bir zümrenin tekeline alınmak istendiğini ve bunun doğru olmadığını vurgulayarak,

komünizmin başını ezeceklerini, ya da irticanın demokrasiyi alaşağı edeceğini ve sonra komünizme buyur diyeceklerini belirtiyordu. İrticaya avans verme konusunda ilk adımı C.H.P. atmıştı. Bunu da köşesinde birkaç defa yazmıştı. Bu hata, daha sonra D.P. hükümetinin aynı yolda işlediği hataları mazur görmek için bir neden sayılamazdı. Ortada göze batan bir gerçeklik vardı. O da din maskesi altında demokrasiye, medeni haklara, özgürlüklere, inkılaplara, inkılapların sembolü Atatürk'e alenen saldırıldığıydı. Ulusal vicdan bu durumdan rahatsızdı. Başlatan kim olursa olsun, bu durumun sorumlusu, bugünkü hükümetti. İnkılap prensiplerine kayıtsız şartsız bağlılık prensibine bir an önce dönülmezse, demokrasi bu ülkede kısa zamanda yeniden bir hayal olabilecekti. Nadir Nadi, "Artık Yeter", **Cumhuriyet**, (28 Haziran 1951), s.1,3.

⁵³³1923 yılında Atatürk'e "ülkede, dini taassubu istismar ederek kendilerine yer edinen bir yobazlık zümresi var. Bunların halk üzerinde etkisinin bulunduğu inkar edilemez. Bu yobazlar, düşünülen devrime karşı vatandaşları tahrik etmeye ve hükümetin aleyhine çevirmeye çalışacaklardır. Bunu bir tehlike ve sakınca saymıyor musunuz?" şeklinde bir soru sorduğunu anlatan Yalman, Atatürk'ün kendisine şu cevabı verdiğini yazmıştı:

"Böyle bir tehlike hayaldir. Bahsettiğiniz insanların din ve imanla hiçbir samimi ilgileri yoktur. Dini taassup onlar için bir nüfuz ve etki aletidir. Bu sayede bir taraftan halkı, diğer taraftan hükümeti atlatarak, kendileri hesabına nüfuzlu bir mevki yaratırlar. Bunlar hükümete sokulup, halk bizim her sözümüzü dinler; bizim istediğimiz yerine gelmelidir diye şantaj yaparlar. Sonra halka dönüp hükümet bizim avucumuzun içindedir; sakın bizim sözümüzden çıkmaya kalkışmayın, diye tehditte bulunurlar. Yani bizzat halk arasında hiçbir nüfuz ve kuvvete sahip olmadıkları halde, devlet nüfuzunun simsarlığını yaparlar. Devlettten yüz bulmadıkları dakikada kendilerinin yağı tükenir. Çünkü ulusumuz hiçbir şekilde taassuptan hoşlanmaz."

Olayların Atatürk'ü tamamen haklı çıkardığını belirten Ahmet Emin Yalman, halkın devrimden bir takım şikayetleri varsa, bunun esas prensiplerden değil, uygulamada bir takım cabillerin yaranmak hevesiyle yeni bir inkılap yobazlığı yaratmalarından ve saygıya layık dini duyguya saldırmalarından kaynaklandığını belirtiyordu. Ahmet Emin Yalman, "Atatürk ve İrtica", **Vatan**, (5 Ocak 1951), s.1.

inkılapları kurmak için milyonlarca aydın insanın kanının döküldüğünü, daha fazla dökülmesini istemediklerini söyledi.⁵³⁴

Ahmet Emin Yalman, Celal Bayar'ın İstanbul Üniversitesi'ndeki gençlerle yaptığı görüşmeyi çok olumlu karşıladı. "Korkulu Rüyadan Sonra" adlı makalesinde de belirttiği gibi, bir devlet başkanının birinci görevi irtica konusunda sesini yükseltmektir. Çünkü irtica ülkenin geleceğini, iyiliğini, hür dünya ile dostça ilişkilerini tehdit eder bir konumda olmaya başlamıştı. Yeni hükümet laikliğin dinsizlik olmadığını kanıtlama isteğindeydi. Dini bir çıkar ve nüfuz aracı olarak kullanmak isteyen mürteciler ortalığa yayılmıştı. Devrim ve ilerleme kanadında prensip bakımından açılan gediği büyütmek için faaliyete geçmişlerdi. "Kumarbaz, ayyaş, dolandırıcı insanlar din maskesi ile saf halktan para sızdırıyorlardı, bir taraftan da devrimi balçıkla sıvıyorlardı. Bu kişiler Atatürk'ün şahsiyetine kuduzca saldırıyorlardı."⁵³⁵

Ahmet Emin Yalman "Dikkat Tehlike Var!" adlı makalesinde, Adnan Menderes kabinesinin, her zaman savunduğu özgürlükleri yok edici davranışlarda bulunduğunu yazdı. Dini siyasete alet eden, irticayı körükleyen, devlet otoritesini kundaklayan, rejimi yıkan, bu amaçla Atatürk sevgisini kökünden baltalayan, vatandaşları birbirine düşüren ve ulusal birliğe zarar verecek biçimde ırkçı, faşist ve şantajcı hareketler pervasızca yayılmıştı. Bunlara karşı korunmak için kanun hükümlerinde ve usullerde bazı değişiklikler yapılması gerekliliği ve ulusal bir jüri oluşturmak gibi etkili tedbirlere ihtiyaç vardı. Hükümet savcılık kurumunu gerektiği gibi çalıştırmış olsaydı, varolan kanunlar da ülkedeki taşkınlıkların büyük bölümünü durdurmaya yetecekti. Bu alanda, tereddüt, tutukluk, ilgisizlik ve hareketsizlik hayret edilecek biçimde devam ediyordu. Hükümetin hazırladığı ceza kanunu değişikliklerinde, "ulusal duyguları rencide etmek, demokrasiye aykırı olmak, ülkenin itibarını kırmak" gibi belirsiz ölçülerle, hükümetin eline yıldırıcı ve keyfi bir silah veriliyordu. Basının uyarılarını hiçe sayan hükümete bir uyarıda daha bulunan Ahmet Emin Yalman, hükümetin ve D.P.'nin önlerindeki korkunç uçurumu görmesini ve kendilerini toplamalarını tavsiye etti.⁵³⁶

⁵³⁴Vatan, (11 Ocak 1951).

⁵³⁵Ahmet Emin Yalman, "Korkulu Rüyadan Sonra", Vatan, (12 Ocak 1951), s.1.

⁵³⁶Ahmet Emin Yalman, "Dikkat Tehlike Var!", Vatan, (12 Şubat 1951).

“Din Hasreti” adlı makalesinde de Konya Olayı hakkında yorumda bulunan Ahmet Emin Yalman, din konusunun Türkiye’nin en önemli gündem maddesini oluşturduğu fikrindeydi. Ülkenin iç huzuruyla ve dinç kafayla iş başına oturabilmesi, kaderini düzeltmeye koyulması, karşısına çıkan fırsattan yararlanabilmesi için, bu soruna elle tutulur bir çare aranması ve bulunması gerekiyordu. Kendisi tek parti döneminde de din davasını dile getirmekten çekinmemişti, ancak şimdi kahraman kesilen yobazlar, bu dönemde susmuşlardı. Bu önemli dava halledilmediği sürece, taassup ve irticaya karşı sağlam bir baraj kurulamayacaktı.⁵³⁷

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman, 16 Mart 1951’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a hitaben açık bir mektup yayınladı. Mektubunda, demokrasi hayatının bir gereği olarak iki zıt partiye ayrılan Türk aydınlarının birbirlerine düşmelerinin, ilerleme ve devrim düşmanlarına umut ve cesaret verdiğini, bu alanda ki tehlike kendi haline bırakıldığı takdirde, ülkenin geleceğini ve iyiliğini tehdit edebileceğini yazmıştı. Partiler arasında bir anlaşmaya varıldığı ve D.P. kendi programının gereklerini yerine getirdiği takdirde, dıştan ve içten körüklenen irtica ocakları derhal sönecekti. “Hükümetten yüz bulmayacak bir irtica eğiliminin Türkiye’de hiçbir tutunma imkanı yoktur; fakat hükümet tereddüt gösterirse, iş çok ciddi bir boyuta varabilir” düşüncesinin vurgulandığı mektupta, “kızıl Moskofluğun” ülkeyi ateşe vermek için, bütün İslam ülkelerinde taassup ve irtica silahını seçmiş olduğuna işaret etmekteydi. Ahmet Emin Yalman emindi ki, Celal Bayar, devrimlerin kuruluşunda ve korunmasında Atatürk’ün en yakınlarından biri sıfatıyla görev alması dolayısıyla, tehlikenin farkındaydı.⁵³⁸

Laiklik Devrimi’nin 23. yıldönümü nedeniyle yayınlanan bir makalesinde de, bu devrimin 23. yıl dönümünde yüzlerini güldürecek bir durum olduğunu belirtiyordu. C.H.P., D.P. ve M.P.’nin yanlış politika hesapları yüzünden, geriliğe verdikleri ödünlerden yüz bularak, Atatürk’e ve devrimlere karşı zararlı eylemlerde bulunan yobazlara karşı, bir kanun hazırlandığı müjdesini veriyordu. Bir ara yollarını şaşırان

⁵³⁷ Ahmet Emin Yalman, “Din Hasreti”, **Vatan**, (15 Mart 1951). s.1.

⁵³⁸ Ahmet Emin Yalman mektubunda irtica endişesini şöyle dile getirmişti: “Eğer ülkenin geleceğinin, bağımsızlığının, ilerlemesinin ve devriminin baş bekçisi sıfatı ile makamınızın ve kişiliğinizin nüfuzunu kullanır, parti düşmanlığına son verir ve irticaya karşı ortak bir ulusal bir set kurulmasına yol açarsanız, en büyük huzursuzluk etkeni ortadan kalkar, ulusumuz gelecek hakkında emin olur, karşımıza çıkan eşsiz fırsatlardan yararlanmak amacıyla, tam bir kardeşlik birliği içinde, hep birden elle tutulur işlere sarılırız” Ahmet Emin Yalman, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a Açık Arıza”, **Vatan**, (16 Mart 1951). s.1.

iktidar sahipleri ulusal irade karşısında daha fazla tutunamayarak, Atatürk'e ve devrime karşı saygıyı emreden ve ulusal birliği güvence altına alan bir Atatürk kanunu hazırlıyorlardı.⁵³⁹

Ahmet Emin Yalman'ın Başbakan Adnan Menderes'i yeni bir şeflik sistemi kurmaya çalışmakla suçladığını da görüyoruz. “Şifa Ümidi Var” makalesinde ülkenin önemli sorunları ile D.P.'nin yönetimine ve gelişimine ait işlerin bir tarafa bırakıldığını öne sürdü. Bu durum yüzünden de taassup ve cehaleti aç gözlü kişisel amaçlarla istismar eden, ülkede bir ikilik ve Atatürk düşmanlığı yaratmayı hedef tutan rejim düşmanları, korkusuzca ortaya atılmaktaydı. Hiç beklenmedik bir gelişme olarak, ikinci Adnan Menderes kabinesi kurulmuştu ve Menderes, kendi adına yeni bir şeflik devri kurma hevesindeydi. Ancak Atatürk'e ve devrime bağlılık buna bir engel oluşturuyordu. Ahmet Emin Yalman'ın iddiasına göre Adnan Menderes'in amacı aydınlara ve gençliğe karşı, cehalet ve taassuba dayanarak, kişisel amaçları için uygun bir zemin hazırlamaya çalışmaktı.⁵⁴⁰

Diğer gazete yazarları da Nadir Nadi ve Ahmet Emin Yalman ile aynı düşünceleri paylaşmaktaydı. D.P. biran önce gerekli önlemleri almazsa, irticanın ülke gündeminden düşmeyeceği ve Atatürk'e yönelik saldırıların artacağı konusunda hemfikirdiler. Bu nedenle, bütün partiler işbirliği içinde olmalıydı.

Abidin Daver, “İnkılaba Sadakat ve Hürmet” adlı makalesinde, ülkede bir irtica havasının belirmeye başladığını, bu olayların Miladi takvimde 13 Nisan'a denk gelen, “31 Mart Olayı”nın 41. yıldönümüne rastlamasının kaygı verici bir durum olduğunu belirtiyordu. Atatürk inkılaplarının temel hedeflerinden biri, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasını ve şeriatın siyasete karıştırılmamasını sağlayan “laiklik” kavramının oturtulmasıydı. Laiklik ilkesinden ülkeye hiçbir zarar gelmezdi. Kaldı ki bu ilke, şeriatın hortlamasına da engel oluyordu. Demokrasinin yarattığı özgürlük havasını kötüye kullanmak isteyenler belirmişti. Taassup ve irtica canlanma eğilimindeydi. Komünist tahrikçiler de kıyafet değiştirerek, din ve şeriat taraftarı kesilmişlerdi. Komünistler de yobazlar kadar tehlikeliydi, hatta belki daha da tehlikeliydi. Abidin

⁵³⁹ Ahmet Emin Yalman, “Mühim Bir Yıldönümü”, *Vatan*, (9 Nisan 1951), s.1.

⁵⁴⁰ Ahmet Emin Yalman, “Şifa Ümidi Var” *Vatan*, (13 Nisan 1951), s.1.

Daver, halkı uyanık olmaya, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık gösterip, devam ettirmeye davet ediyordu.⁵⁴¹

“İnkılabı Korumak İçin Milli Birlik” adını taşıyan başka bir makalesinde de, D.P. lideri Celal Bayar’ın basına vermiş olduğu demeçte söylediği “bilerek veya bilmeyerek bir taraftan irticayı körükleyen, diğer taraftan ülkeyi kardeş kavgasına götürmeye çalışan tahrikçilere karşı mücadeleyi kendisine görev bilmekte olduğu” şeklindeki ifadesinin, rejime ve inkılabı sadık her vatansever Türk’ün de düşüncesi olduğunu söylüyordu. Bir takım çevreler Mareşal Fevzi Çakmak’ın ölümünü ve adını kullanarak, ulusun birliğini bozmak istemişlerdi. Diğer partiler de, D.P.’nin yaptığı gibi, demokrasiye, inkılabı bağlı kalınacağı ve kanunlara uyma konusunda hükümete yardımcı olacaklarını açıkça ilan etmeliydi. Ancak bu şekilde mürtecilerin ve komünistlerin boş hayallere kapılarak ulusun huzurunu ve birliğini bozması engellenebilirdi.⁵⁴²

Akşam Gazetesi’nde “Arada Bir” köşesinde Halkçı imzasıyla yayınlanan “Memlekette Esen Hava” başlıklı yazıda da, her sabah gazetelerin korkarak okunduğu, çünkü her gün Atatürk’e yeni bir saldırı olayı ile karşılaşıldığı anlatılıyordu. Sekiz ay öncesine kadar böyle bir suç bir kere bile işlenmemişken, şimdi neden her gün işleniyordu? Eski Başbakan Şemsettin Günaltay, Menderes’ten daha az Müslüman değildi. Tevfik İleri de seleflerine göre daha dindar değildi. Bu kötü cüreti ve cesareti doğuran hava ülkeyi nasıl ve neden sarmıştı? Bu durum, ülkenin düşmanlarını sevindiriyordu.⁵⁴³

Akşam Gazetesi’nde aynı köşede yayınlanan “Ha Gayret, İlerliyoruz” başlıklı yazıda ise, D.P. iktidarı sayesinde, karınların doymadığı üstlerin giyilemediği bir dönemde “dört karı” istenmeye başlandığı; yağın, etin, pirincin kilosunun unutulduğu, ancak “şeriat isteriz” diye tutturulduğu; sokakta dolaşan aç, eğitimsiz çocukların sayısını soranların değil de “medreseleri açın” diye bağırانların türediği; işsizliğin neden çoğaldığını kimsenin sormadığı, buna karşılık gizli tarikat ayinlerini iş edinenlerin her gün arttığı anlatılıyordu. Çetin hayat mücadelesinde ulusu ayakta

⁵⁴¹ Abidin Daver, “İnkılabı Sadakat ve Hürmet”, *Cumhuriyet*, (14 Nisan 1950), s.1,3.

⁵⁴² Abidin Daver, “İnkılabı Korumak İçin Milli Birlik”, *Cumhuriyet*, (21 Nisan 1950), s.1,3.

⁵⁴³ Halkçı, “Memlekette Esen Hava”, *Akşam*, (31 Mart 1951), s.1.

tutabilmek için çocuklara ne öğretilmesi gerektiği tartışılmıyordu, ama gizlice, harıl harıl Arap harfleri öğretiliyordu. Sokaklarda otomobilden geçilmiyordu ancak tam anlamıyla “yaya kalınmıştı.” Adnan Menderes yaman bir devlet adamıydı. Ortaya bir vicdan özgürlüğü kavramı atmıştı, aç da tok da memnun olmuştu. Ülkenin el sürülmemiş binlerce derdi ve dünyanın kıyameti andıran durumu ortasında, hükümet “çok şükür!”, vicdanların özgürlüğü üzerine titremişti. Bir yandan da Atatürk’ün büstleri kırılıyor ve resimlerinin de gözleri oyuluyordu.⁵⁴⁴

Dönemin C.H.P. Adana Milletvekili Suphi Baykam 26 Ocak 1990 tarihinde Bedri Baykam ile yaptığı söyleşide şunları söylemişti:

“D.P. taşıdığı tüm gerici ve dinci grupların sempatisini sürdürmek için, onlara öyle bir bağımsızlık ve öylesine bir özgürlük kazandırdı ki, onlar bunu “madem Demokrat Parti geldi, biz Atatürk’ün heykelini yıkarız” gibi anladılar. Belki şeriatı getirmek için gelmedi Demokrat Parti, ama verdiği ödünler o derece yanlış tasvir ediliyordu ki, bu olaylar başladı.”⁵⁴⁵

3. KANUN TASARISI VE T.B.M.M.’DE TARTIŞILMASI

Atatürk aleyhine işlenen suçların artması ve politik havanın gerginleşmesi üzerine hükümet, Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısını hazırlayarak Meclis’e getirdi. Bu tasarı, Meclis içinde çok şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Tasarıya muhalefet edenlerin oluşturduğu genel hava, Atatürk’ün de sıradan bir insan olduğu, bir kanunla ona ayrıcalık tanınamayacağı, Ceza Kanunu’nun bu konuda yeterli olduğu şeklinde idi. Tasarının reddedilmesini isteyen sesler bazen de renk değiştiriyor, Atatürk gibi halkın gönlünde büyük yer edinmiş yüce bir insanın bir kanunla korunmasına gerek olmadığı, bu tasarının O’nun ruhuna saygısızlık olduğu şekline bürünüyordu. Zaten yaşıyorsa, kendisi de böyle bir kanuna karşı çıkardı. Ayrıca Atatürk’e olan saygı, zorla değil, gönüllülük yoluyla sağlanmalıydı.

Celal Bayar, Atatürk’ün kurmuş olduğu C.H.P.’nin, bu kanunun karşısında olduğunu belirtmiştir. D.P. içinden bazı milletvekillerinin de bu kanuna muhalefet ettiğine anılarında yer veren Celal Bayar, o yıl Meclis’i açış nutkunda bu konuya değindiğini anlatmaktadır. Konuşmasının ana temasını, daha önceki yıllarda olağanüstü

⁵⁴⁴Halkçı, “Ha Gayret, İlerliyoruz”, *Akşam* (3 Nisan1951), s.1.

⁵⁴⁵Bedri Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, (Ankara: Ümit Yayınları,1994), s.58.

mahkemeler olduğu için, Atatürk'ü koruma konusunda böyle bir kanuna ihtiyaç olmadığı, ancak bu mahkemeler tarihe karıştığı için Atatürk'ün bir kanunla koruma altına alınması gerektiğinin bir devlet ihtiyacı olarak belirttiği oluşturmaktaydı.⁵⁴⁶

10 Nisan 1951 tarihinde toplanan Adalet Komisyonu'nda, Atatürk'ü koruma kanunu tasarısı tartışılırken söz alan D.P. Seyhan Milletvekili Remzi Oğuz Arık, Atatürk'ün tarihi bir kişilik olmadığını söyledi.

Remzi Oğuz Arık'a Vatan Gazetesi'nde yazdığı bir makaleyle karşılık veren Behçet Kemal Çağlar, bu sözleri Arık'ın söylediğine inanmakta çok zorluk çektiğini belirtti. Mustafa Kemal'in, ayaklanan ulusun başına geçtiği, kurtarıcı savaşların başkumandanlığını yaptığı, ileri devrim hareketlerini yönettiği yolunda ki bilgiler yanlış mıydı? Mustafa Kemal'i sevenler, sadece midesine ve çıkarına düşkün insanlar mıydı?⁵⁴⁷

Atatürk'ü Koruma Kanunu Tasarısı, 18 Nisan 1951 tarihinde toplanan Adalet Komisyonu'nda, yediye karşı dokuz oyla kabul edildi. Kanun Tasarısı metni şöyleydi:

Madde 1 – Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Yukarıda ki fıkralarda yazılı suçların işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.

Madde 2- Birinci maddede yazılı suçlar ; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallelerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır.

Madde 3- Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet savcılıklarınca re'sen takibat yapılır.

Madde 4- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 5- Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Bayar, a.g.e., s. 152.

⁵⁴⁷ Remzi Oğuz Arık'ın konuşması şöyleydi: "Atatürk'ü putlaştıran 14 Mayıs'tan önce ki alem, bunun fikriyatını yapamamıştır. O'nun nimetlerini patlayıncaya kadar tükünen insanlar, Atatürk'ün emaneti olan inkılabı, durulaştırıp ulusa sindirmek olacağını aramış olsalardı, bugün Demokrat Hükümet, böyle ağır bir durumla karşı karşıya bırakılmamış olurdu." Behçet Kemal Çağlar, "Dostum Remzi Oğuz Arık'a", *Vatan*, (12 Nisan 1951), s.2.

⁵⁴⁸ *Düstur*, 3.Tertip, Cilt no: 32, (31 Temmuz 1951), s.1842 ; *Cumhuriyet*, (28 Temmuz 1951). Bu kanun, 31. Temmuz 1951 tarih ve 7872 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

D.P. Ankara Milletvekili General Salahattin Adil bu kanunla bir Atatürk yaratılmak istendiğini, Atatürk'ün de herkes gibi ülkeye sivil ve askeri hizmetler yapmış olduğunu ve bir şahıs için kanun çıkarmanın doğru olmadığını söyledi. Adil, Atatürk'ün baskıcı bir diktatör olduğunu söylediği sırada Başbakan Adnan Menderes, Adil'den sözlerini geri almasını istedi.⁵⁴⁹

Ankara Milletvekili Salahattin Adil, Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlarla İlgili Kanun Tasarısı Meclis'te tartışılırken de söz aldı ve tasarının gerekçesinde "bu tasarı kanunlaştığı taktirde ulusça hissedilen büyük bir ihtiyaç tatmin edilmiş olacaktır" ifadesinin yazdığını söyledi. 1946'dan beri ulusun köylüleri ve kasabalılarıyla görüşme halindeydiler. Dileklerini dinlemişlerdi. "Aman bize bir heykel dakin" diyen bir tek vatandaşa rastlamamışlardı. İnkılapların ve rejimlerin bir kişiye mal edilmesi Doğu'ya ve özellikle de Türkiye'ye ait bir durumdu. Bu durum ulus içinde zümrelerin oluşmasına yol açıyordu.⁵⁵⁰

D.P. Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu'na göre de, Türk ulusu Atatürk'e karşı, vicdanında en kutsal yeri ayırmıştı. Atatürk'ün şahsını korumak için ayrı bir kanununa gerek yoktu. Anayasanın 69. maddesi Türkleri kanun karşısında eşit yapıyordu. Bu madde, her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıklarını kaldırıyordu. Atatürk her şeyden önce Türk'tü. Bütün Türkler için geçerli olan Ceza Kanunu neden Atatürk için de söz konusu değildi? Sekiz - dokuz kişinin, sekiz- dokuz olay çıkarması

⁵⁴⁹ Komisyon üyelerinden, komisyon başkanı Osman Talat İltekin, Hamit Şevket, Niyazi Ünal, Ahilya Moshos, Enver Karan, Celal Boynuk, Mesut Güney, Lehte; Kamil Boran, Müfit Erkuyumcu, Latif Aküzüm, Abbas Çetin, Hüseyin Ortakçı, Osman Şevki Çiçekdağ ise aleyhte oy kullanmıştır. *Vatan*, (18 Nisan 1951)

⁵⁵⁰ Salahattin Adil'e göre, Tasarı, Atatürk'ün kişiliği ve yaptığı işler için söylenen ve yazılan bir takım şeyleri savcının takdirine bırakıyordu. Mustafa Kemal'in de idari, toplumsal, siyasi hataları olduğunu yazmayı ve söylemeyi yasaklayacak bir kanun antidemokratik olacaktı. Salahattin Adil, C.H.P.'nin yolsuzluklarını sayarken, Meclise hakim olan bu parti üyelerinin nasıl seçildiklerini bildiklerini, geçmiş yönetime şeflik veya diktatörlük demenin tecavüz sayılamayacağını ve kimsenin de hapse atılamayacağını söyledi. Bu sözler üzerine Meclis'ten "öyle şey yok!" tepkileri yükseldi. Arapça ezanı, dini anıtların açılmasını kabul edenler de, "anlaşılmaz" bir hale sokulan Türkçe'yi doğrultmaya çalışanlar da kendileriydi. Ulusun ruhunu ve vicdanını anlamayan bazı dar görüşlü kimseler, bu girişimleri, Atatürk inkılabının gittiği şekilde yorumluyorlardı. Türk inkılabında Mustafa Kemal'in payı büyüktü, ancak bu inkılabı ona mal etmek de gereksizdi. Değişim iki yüz yıl evvel başlamıştı. Mustafa Kemal de, bu değişimin sonuçlarını toplamadaki gayretiyle görevini yerine getirmişti. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.41-42.; *Cumhuriyet*, (5 Mayıs 1951).; *Vatan*, (5 Mayıs 1951).

asla Türk ulusuna ve ulusun Atatürk'e olan sevgisine mal edilemezdi. Ceza Kanunu bu konuda yeterliydi.⁵⁵¹

D.P. Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ, tasarının neden aleyhinde olduğunu şöyle sıraladı:

1. Böyle bir kanunun, onun izinden ayrıldığı, irticanın hortlamaya başladığı, inkılaplarının sarsılmaya başladığı şeklinde bir algılamaya yol açıyordu.
2. Birkaç başı bozğun hareketinin, bütün ulusa yöneltilmesi kanısı doğuyordu.
3. Bu tasarı Atatürk'ü ulusun kalbinden ve vicdanından ayırıyormuş izlenimi yaratıyordu.
4. Atatürk'ü takdir edenlerin azalmaya, nankörlerin çoğalmaya başladığı görüşünü yansıtıyordu.
5. Atatürk'ü sevenlerle sevmeyenlerin birbirinden ayırt edilmesine fırsat tanı mıyordu.
6. Atatürk'ün emaneti demokrasi devrinde korunamıyormuş gibi bir duygu ile, ruhu azap ve ıstırap içinde bırakılıyordu.

Bu saydıklarının işin psikolojik boyutları olduğunu söyleyen Çiçekdağ, tasarının ayrıca, Anayasanın 69. maddesine de aykırı olduğunu belirtti. "14 Mayıs inkılabı"nı yapmış Türk ulusuna bu hareket yakışmazdı.⁵⁵²

D.P. Çanakkale Milletvekili Bedii Enüstün, "Ulusa mal olmuş" inkılapları bir şahsın taştan veya topraktan yapılmış heykelinde arayan ve bir kağıt üzerindeki resminde sembolize eden beyinlerden, ileri demokratik adımların beklenemeyeceğini söyleyerek konuşmasına başladı. Kore de şehit düşen bir Türk erinin değeri, ona kumanda edenin değerinden daha düşük olmazdı. Türk ulusunun varlığının tek gerçek sembolü, Türk bayrağı idi. Bundan daha yüce ve daha kutsal bir sembol yaratmaya gerek yoktu. Türk ulusu ve ulusa mal olmuş devrimler, 14 Mayıs 1950'de gerçek kimliğini ve anlamını kazanmıştı. Birkaç talihsiz olay meydana geldi diye, 14 Mayıs'ta gelen demokrasi, antidemokratik ve teokratik bir kanun olan Atatürk Kanunu ile yıkılamazdı.

⁵⁵¹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.43-44.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

⁵⁵²T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.45-46.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

Atatürk'ün büstlerini ve resimlerini İnkılabın sembolü olarak kanunla korumak, daha küçük inkılap sembollerinin meydana çıkmasına neden oluyordu. Bu durum ayrıcalıklı sınıflar yaratırdı. Kendilerinden sonra gelen nesiller, Atatürk'e olan sevginin kanunla ve zorla sağlandığını gördükçe, bundan kötü anlamlar çıkartabilirlerdi. Ayrıca bu tasarı, Atatürk'ün ruhuna da hürmetsizlikti.⁵⁵³

Adalet Bakanı olan Edirne Milletvekili Rüknettin Nasuhioğlu, eleştirilerin 3 noktada toplandığını belirterek, bunları şöyle sıraladı :

1. Kanunun Anayasaya aykırı olduğu,
2. Antidemokratik olması,
3. Bir şahıs için, bir kanun yapılamayacağı

Eleştirilere tek tek cevap veren Adalet Bakanı tasarının Anayasaya aykırı olmadığını söyledi. Antidemokratik olup olmadığı ile ilgili tartışmaya da değinerek, bir kanun bir yerde veya cemiyette bir konuyu yasaklıyorsa ya da bir yerde veya cemiyete haksız bir yük ve mükellefiyet getiriyorsa, "bu kanun demokrasiye uygundur veya değildir" denilebileceğini belirtti. Oysa ki Atatürk Kanunu hiçbir külfet getirmiyordu, aksine, zaten suç olan bir konunun daha da genişletilerek ve takibi kamu hakları alanına alınarak, kanunun doğrudan doğruya takibat yolunu açıyordu. Bundan antidemokratik bir anlamın nasıl çıktığını da anlamamıştı. Üçüncü eleştiri olan, bir şahıs için kanun çıkarılamayacağı konusunda da, böyle bir kanunun Ceza Kanunu arasına konmasını hukuk kurallarına aykırı bulduklarını söyledi. Çünkü, Ceza Kanunu gayri şahsi bir kanundu. O kanunda hiçbir şahsın adı söz konusu olamazdı. Bu yüzden Atatürk Kanunu, Ceza Kanunu'ndan ayrı bir kanun olarak çıkartılmalıydı.

Atatürk yaşamış olsaydı, bu kanun Meclise de gelmeyecekti. Amaçları yirminci yüzyılın ortasından çıkıp bu ülkeye en geniş anlamda uygarlık ve gelişme yolunu veren Atatürk'ün inkılaplarına ve rejimine yönelecek tecavüzleri durdurmak.⁵⁵⁴

D.P. Konya Milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, Ceza Kanununun karışık olduğunu ve faşist bir ülkeden aynen alındığını belirtti. Hükümetten beklentileri, bütün ceza kanunlarını birleştiren, gerçek demokrasilerde olduğu gibi mükemmel bir ceza kanununun getirilmesiydi. Oysa ki hükümet böyle yapmamıştı. Aksine, bir takım

⁵⁵³T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.48-49.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

⁵⁵⁴T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.51.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

eklemelerle ve değişikliklerle, demokrasiyi ilerletmek değil de geriletmek yolunda, totaliter rejimi devam ettirmek üzere olan kanun tasarıları getirmişti. Tartışma konusu olan tasarı hem bu yüzden, hem de şahsi olduğu için antidemokratikti.⁵⁵⁵

C.H.P. Mardin Milletvekili Mehmet Kamil Boran da hükümetin daha önce alması gereken birtakım tedbirler olduğunu ve daha basiretli davranışlarda bulunması gerektiğini söyledi. Kamil Boran' a cevap vermek üzere kürsüye gelen Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Boran'ın ifade ettiği daha önce alınması gereken tedbirlerin ve basiretli davranışların ne olduğunu sordu. Atatürk'ün şahsiyetine yapılan çeşitli hareketlere, dönemin savcılarının, onun dönemindeki eski savcılardan çok daha hassas davrandıklarını belirtti. Yine söz alan Mehmet Kamil Boran da, "dünkü ve bugünkü savcılar arasında hiçbir fark olmadığını kamuoyu huzurunda arz etmeyi bir görev bilirim" dedi.

Kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Başbakan Adnan Menderes, Kamil Boran'ın, hükümetin daha önceki tedbirlerde kusur ettiğini söylemekle, dayanaksız bir iddiada bulunduğunu ifade ederek, bu iddianın ispat edilmesinin Boran tarafından da mümkün olmadığını söyledi. "Ölümünün hemen ardından paralardan, pullardan, Atatürk'ün resimlerini de sildirenler onlardır" diyerek, başkanlarının resimlerinin bulunduğu pulları, beş yıl daha tüketilemeyecek sayıda bastırmış olanların da yine onlar olduğunu belirtti.⁵⁵⁶

D.P. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu ise, T.B.M.M.'nin 30 yıl içinde çıkardığı kanunlara bakıldığında, Atatürk hakkındaki bu kanuna benzeyen bir tek kanunun bulunduğunun görüleceğini, onun da "Takrir-i Sükun" Kanunu olduğunu iddia etti. D.P. Kırşehir Milletvekili Rıfat Özdeş' in, Takrir-i Sükun Kanunu ile bu kanunun

⁵⁵⁵Fahri Ağaoğlu'na göre, D.P.'ye iftira ederek, "Bu ülkede irtica var" diyenlerin, kendileri mürteciydi. Geçmişte nasıl Cumhuriyet'in ilanını önlemek için kinci yazılar yazılmışsa, bugün de demokrasi inkılabının başarısız olması için çalışılıyordu. Bu tasarının hazırlanması üzerine, çirkin tecavüzlerin azaldığını veya durduğunu iddia edenlerin olduğunu anlatan Ağaoğlu, bu tecavüzlerin böyle bir kanun isteyenler tarafından gerçekleştirildiği anlamına geldiğini de söyledi. "Saldırıları gerçekleştirenler cahil olsalar idi, bu tasarı onlara engel olamazdı, çünkü cahil adam idam cezasını gerektiren suçlar da işliyor ve kanun engel olmuyor" düşüncesini taşırdı. Bu olayları yapanların amacı, demokrasi inkılabını baltalamaktı. Bu kanun kötü bir başlangıçtı.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Manisa Milletvekili Samet Ağaoğlu, Fahri Ağaoğlu'nun, "bu tasarıyı hazırlayanlar, bu saldırıları düzenlemişlerdir" iddiasını neye dayandırdığını sordu. Meclisten gelen "hayır,öyle şey yok!" sesleri üzerine de, aklındaki şüphenin silindiğini söyledi, teşekkür ederek oturdu. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.52-54.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

⁵⁵⁶T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.56.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

bir ilgisi olmadığı şeklindeki müdahalesi üzerine, Tekelioğlu, cebinin Türk ulusundan aldığı kağıtlarla dolu olduğunu ve bu tasarının reddi için elinden geldiği kadar çalışacağı cevabını verdi. Eski insanlar olarak, bu kanunun vereceği ızdırapla evlerinde rahat ve huzur içinde oturamıyorlardı. “Evde karı-koca kavga etseler, karısı da kendisine düşman olsa iki şahit bularak mahkemeye başvurur, kocasını hapsedtirir” gibi ilginç bir örnek de verdi.⁵⁵⁷

Sinan Tekelioğlu’ndan sonra kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes, Sinan Tekelioğlu’nun bir plebisit yaparak, 20 milyon Türk’ün bu kanunun aleyhinde olduğunu tespit etmesini bir şaka olarak kabul ettiğini belirtti. Bu kanun Tekelioğlu’nun iddia ettiği gibi ne bir Takrir-i Sükun Kanunu, ne de vicdan, eleştiri ve düşünce özgürlüklerini kısıtlayan bir kanundu. Bu yüzden endişelenmesine gerek yoktu. Menderes, eleştiri hürriyetini kaldırmadıklarını belirterek, Atatürk’ü bu ülkenin kurtarılmasında başta bulunan bir kişi olarak tartışmak başka, demokratik inkılapları gerçekleştirmiş midir, gerçekleştirmemiş midir şeklinde tartışmanın başka olduğunu söyledi. Bu eleştiriler, Atatürk’ün tarihte büyük bir gösterişle parlayan kimliğine asla veremezdi. Bu kanunla eleştiri özgürlüğü değil, hakaret özgürlüğü kaldırılmak isteniyordu. Bir gecede elli tane heykele saldırabilmek, ülkede olağanüstü bir durum olduğu manzarasını yaratmak, ülkeyi baştan başa heyecanlandırmak zor bir şey değildi. Hükümet olarak, bütün bunları zamanında hesaplamak ve önlem almak zorundaydılar. “Atatürk inkılabı yapmıştı, ama demokratik inkılabı başaramamıştı. Yaptığı inkılap, demokratik inkılabın oluşmasında hazırlayıcı nitelikteydi.”⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ Eğer bu kanun çıkarsa, bunu başka kanunların da takip edeceğini belirten Sinan Tekelioğlu, Atatürk’le ilgili bu kanunu Mecliste tartışmanın, Anayasanın ruhuna aykırı olduğunu savundu. Üniversitede inkılap dersleri okutan bir hoca, Atatürk’ün nutkunun dışında bir şey söylediği zaman sorumlu tutulacaktı. “14 Mayıs’ın Kahraman Meclisinin” bu kanunu reddedeceğini biliyordu. Türk ulusu da bu kanunun reddedilmesinden yanaydı. Bir kişinin bir kişiyi Atatürk’e küfretmekle suçlaması halinde neler olacaktı? Atatürk’ün resmi olan bir gazeteye helva sarıldığı zaman, o kişiyi mahkemeye mi vereceklerdi? Meclisten yükselen “dikkatli ol” sesleri üzerine T.B.M.M.’de söylenmesi oldukça yakışıksız olan bir söz söyledi: “her hareketimizde dikkatli olacağız. Hatta o kadar dikkatli olacağız ki yatakta bile!” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.56-58; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

⁵⁵⁸ Adnan Menderes, Tekelioğlu’nun, böyle bir kanunla gece yatakta tedbirli olmak gereğini hissedeceği, çünkü karısının iki şahitle kendisini mahkemeye verebileceği düşünceleri üzerine, bu şekilde mahkemelere verilen her vatandaşın mutlaka mahkum ettirilmesinin imkansız olduğunu söyledi. İftira yalnız, Atatürk hakkında yapılamazdı. Mahkemeler de iftiralara üzerine hüküm vermezdi. Tekrar söz alan Sinan Tekelioğlu, tepkisinin Adnan Menderes’e değil, Adalet Bakanı’na olduğunu söyledi. Bunun üzerine, salonda gülüşmeler oldu. Tekelioğlu Menderes’i, “demokrasinin ilk Başbakanı” olarak nitelendirdi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.58-60.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

C.H.P. Yozgat Milletvekili Avni Doğan, teklifi Meclise sevk eden hükümetin, bu kanunun gerekçesi ve zorunluluğu üzerine ileri sürdüğü düşünceleri şöyle sıraladı:

1. Ülkenin kurtarıcısı olan Atatürk Cumhuriyet'in ve inkılaplar rejiminin sembolü olması nedeniyle, onun anısına, eserlerine ve onu ifade eden varlıklara yönelecek tecavüzler, cumhuriyete ve inkılaplar rejimine yöneltilmiş bir içerik taşır.

2. Bunlara karşı işlenen ve kamu vicdanında derin yankılar yaratmakta olan suçların failleri hakkında, kanunlarımızda, özel hüküm ve yaptırımlar bulunmamakta ve Cumhuriyet Savcılarının isteyerek takibata girişmesine uygun bulunmamaktadır.

3. Türk Ceza Kanunu'nun 480. ve 482. maddelerinde geçen cezaların miktar ve içerik nedeniyle, Atatürk'ün manevi varlığına tecavüz edenler hakkında, kamu vicdanını tatmin edecek yeterlilikte değildir."

Heykellere ve büstlere yapılan saldırıların hedefinin, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılabı olduğu bilindiği halde, hazırlanan metinde asıl hedefin, metnin dışında bırakıldığını, sadece taş veya tunçtan yapılmış büst ve heykellerin korunmasının göz önünde tutulduğunu belirten Doğan, bu metnin amaca uygun bir hale getirilmesini, gerekçelerde belirten düşünce ve zorunluluklara uygun bir şekle sokulmasının zorunlu olduğunu vurguladı.⁵⁵⁹

Başbakan Adnan Menderes ise Avni Doğan'a, taş ve toprak denilen heykel ve büstlere yapılan saldırıları, geriye gitmenin işaretleri olarak gördüklerini belirterek, "aksi taktirde bu heykeller neyi ifade ediyor?" sorusunu yöneltti.⁵⁶⁰

7 Mayıs 1951'de yapılan Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu ile ilgili görüşmelerde söz alan, Adalet Komisyonu sözcüsü Ankara Milletvekili Hamit Şevket İnce, taştan ve tunçtan yapılmış Atatürk'e el kaldırmanın, etten ve kemikten Atatürk'e suikast yapmakla hemen hemen aynı şey olduğunu söyledi. Atatürk'ün heykellerine yapılan saldırı, her hangi bir ölüye karşı yapılmış, herhangi bir hareketle aynı tutulamazdı. Bu saldırılardaki kasıt, Atatürk rejimini yıkmaktı.

⁵⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.61-62.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

⁵⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (4 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.62-63.; Cumhuriyet, (5 Mayıs 1951).

Komisyon şahıs için değil (çünkü Atatürk ölmüştür ve artık şahıs değildir), O'nun eserlerine zarar verenler için kanun yapmıştı. Bu saldırılar özellikle Büyük Doğu, Sebilürreşad, Orhun gibi basın-yayın organlarından güç alıyordu ve bu tasarının kanun halini almasını onaylamayan vatandaşlar, Anayasanın 69. maddesindeki şahıs için kanun çıkarılamayacağı hükmüne dayanıyorlardı.⁵⁶¹

D.P. Manisa Milletvekili Muhlis Tümay da, Kırşehir'deki Atatürk heykeline yapılan saldırıyı örnek olarak verdi. Bu gibi tecavüzler başarılı olursa, ondan sonra sıra, gerçek hedefleri olan inkılaba gelecekti. Söz konusu saldırılar ve hakaretler birer meczup işi değildi. Bu hareketin ülkenin çeşitli yerlerine yayılması ve tasarının meclise geldikten sonra da durması, bir plan içinde karanlık güçler tarafından yönetildiğinin de kanıtıydı. Durum böyleyken, bu olayların üzerinde önemle durulması gerekiyordu. Ayrıca Meclis'in huzurunda Atatürk'ü sevdiklerini ve saydıklarını açıklayanların, O'nun büst ve heykellerine karşı hakaret edenler karşısında sessiz kalmaları da, garip, çelişkili ve acı bir durumdu. Bazı milletvekillerinin, "Şahıs hakkında kanun çıkarılamaz, Türk büyüklerine hakaret ve tecavüzü içine alan bir kanun çıkaralım" dediklerini belirterek, böyle bir kanuna asla gerek duyulmadığını, çünkü Türk büyüklerine karşı böyle suçlar işlenmediğini söyledi. Atatürk sevgisinin kanun zoruyla ayakta tutulduğu düşüncesinin oluşacağını savunanlara karşı da, Türk büyüklerine işlenen suçlar hakkında bir kanun çıkarılırsa, "Türk ulusu içinde büyüklerine karşı bir saygısızlık vardır, denilmesinden endişe etmek gerekmez mi?" sorusunu yöneltti. Kanunlar gözle görülür olaylara dayanmalıydı ve toplumsal fayda ve zorunluluklardan doğmalıydı.⁵⁶²

⁵⁶¹Hamit Şevket İnce, şahıs için kanun çıkarılmaz diyen Milletvekillerine, aşağıdaki kanunları incelemelerini söyledi:

1. 144 nolu Atatürk'e Başkumandanlık Verildiğine Dair Kanun,
2. 153 sayılı Atatürk'e Gazi Unvanının Verildiğine Dair Kanun,
3. 1596 sayılı Mustafa Kemal Köprüsü Hakkındaki Kanun,
4. 2307 nolu Medeni Kanunun Mahfuz Hisse Hakkındaki Hükmünün Atatürk Hakkında Cari Olamayacağı Hakkındaki Kanun
5. 2622 nolu Atatürk Soyadının Başkaları Tarafından Alınamayacağına Dair Kanun,
6. 4677 sayılı Atatürk'e Anıtkabirin İnşasına Dair Kanun. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (7 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.80-82.; Vatan, (8 Mayıs 1951).

⁵⁶²Manisa Milletvekili Muhlis Tümay, T.B.M.M.'de konuşulanları ve öne sürülen düşünceleri dört noktada topladı:

1. İç İşleri Bakanı'nın açıklamalarına göre, Atatürk'ün ölümünden 14 Mayıs 1950 tarihine kadar geçen 12 yıllık süre içinde; Atatürk'ün manevi kişiliğine 51, fotoğrafına 12, heykel ve büstlerine 4 defa olmak üzere toplam 67 saldırı olmuştur. 14 Mayıs 1950 tarihinden kanun tasarısı görüşülünceye kadar geçen süre içinde büst ve heykellerine 9, manevi kişiliğine 5, fotoğrafına 1 defa olmak üzere, toplam 15 saldırı olayı belirlenmiştir.

2. Bu saldırılar karşısında geneliğin, halkın, basının protestoları ile, bu olay kınanmıştır.

D.P. İzmir Milletvekili Necdet İncekara, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı görüşmelerinde, “gülü seven dikenine katlanır” sözünün, her sevginin tatlı bir külfeti ve fedakarlığı olduğu anlamına geldiğini, sağlığında Atatürk’ü yürekten sevdikleri için O’nun şefliğini kolayca kabul ettiklerini, özgürlüklerinden isteyerek fedakarlıklar yaptıklarını, Atatürk’ün ölümünden sonra bu özgürlükleri geri almak için çalıştıklarını ve 14 Mayıs’ın bu mücadelenin ürünü olduğunu söyledi.⁵⁶³

İzmir Bağımsız Milletvekili Halide Edip Adıvar, saldırı olaylarının iki nedenden çıktığı söylentilerinin dolaştığını belirtti. Bunlar, hükümetin zayıf görünmesi ve hükümetin irticaya karşı anlayışlı davrandığı görüşleriydi. Halide Edip Adıvar’a göre, ikinci görüş daha güçlüydü. Ancak kendisi ikinci görüşe katılmıyordu. Hükümetten bütün saldırganları tek tek takip etmesini, gerekirse her Atatürk heykelinin yanına iki muhafız dikmesini istedi. Demokrasiyi demir bir leblebiye benzeten Adıvar, bu demir leblebinin dişleri parçaladığını ve yutmasının da zor olduğunu söyledi. Bu tasarının ne reddini, ne de kabulünü istiyordu. Tasarı olduğu gibi komisyona havale edilmeli ve bir daha düzenlenmeliydi.⁵⁶⁴

D.P. Çankırı Milletvekili Kazım Arar da sözlerine Arapça bir cümleyle başladı ve cümlelerin tercümesini yaptı: “Türk ulusunun ananesi ölümler hakkında konuşmak konusunda, onları sadece hayırla anmaya uygundur!” Atatürk’ün gizlenecek tarafları mı vardı ki, ulusun ve basının ağzı kapatılmak isteniyordu? Atatürk’ün büstlerine saldıranların kimler olduğunun belirlenememişti. Atatürk’ün inkılabı ve eserleri hakkında, kanunlarımızda yeterince yaptırım vardı. Gerekirse bu yaptırımların sayısı artırılırdı; ancak yeni bir kanun çıkartılamazdı. Kazım Arar, yasaklanan her konunun aleyhtar toplayacağını belirterek, bu kanunun da Atatürk’ün aleyhine sonuçlar vereceğini söyledi ve tasarının reddini istedi.⁵⁶⁵

3. Bu hassas olaylar üzerine hükümet, 29 Mart 1951 tarihinde, T.B.M.M.’ye Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun tasarısını sunmuştur.

4. Bu tasarıdan sonra, tecavüz olayları durmuştur.” **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:9, (7 Mayıs 1951), Cilt no: 7, s.84-86.

⁵⁶³Necdet İncekara, Atatürk’ü diktatör olarak tanımladı. Atatürk’ü dünyadaki diğer diktatörlerden, örneğin Hitler’den, Mussolini’den , Stalin’den, ayıran özellik, halkın O’na kendi isteği ile bağlanmış olmasıydı. **Aynı**,s.87.

⁵⁶⁴**Aynı**,s.89-92.

⁵⁶⁵Kazım Arar konuşmasında, Atatürk’ü, özgür doğan bir ulusun esaret altına girmesinde payı olan bir “rahmetli” olarak tanımladı. **Aynı**,s.92-93.

D.P. Niğde Milletvekili Hüseyin Ülkü ise, Atatürk'e yapılan saldırıların hesaplarını sormayı, sadece onun hemşiresine ve gönüllü avukatlara bırakılmasının doğru olmadığını, herkesin bu görevi üstlenmesi gerektiğini,⁵⁶⁶ D.P. Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri de, ülkedeki ulusal bayramlar için hazırlanan çelenklerin ve ülkedeki heykellerin, ekonomiye aşırı bir yük getirdiğini söyledi. Ali Fahri İşeri'ye göre, İslam dini tasarruf diniydi, israf dini değildi. Ülke perişan ve bakımsız haldeydi. Bu yüzden tasarının reddini istedi.⁵⁶⁷

D.P. Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, Anayasanın, Atatürk'ün teşebbüsü ve talimatıyla oluşturulduğunu söyledi. D.P. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da öyle olmadığı şeklinde bir itirazda bulundu. Halide Edip Adivar'ın Atatürk'e yapılan saldırıları hazmedemeyeceğini söyleyen Cezmi Türk, 14 Mayıs'ın da 19 Mayıs'ın eseri olduğunu savundu. Ayrıca, tarikatçılık ve eğitim, Atatürk'e saygı, O'nun ölümünden önce çok daha farklıydı.⁵⁶⁸

Kanun tasarısına ilişkin tartışmaların T.B.M.M.'de sürdüğü bir dönemde, D.P. Rize Milletvekili Osman Kavrakoğlu ve D.P. Amasya Milletvekili Cevdet Topçu, 16 Temmuz 1951'de, Tıcani Tarikatı ile ilgili T.B.M.M. Başkanlığı'na birer soru önergesi verdiler. Soru önergeleri şöyledir:

"Tıcani Tarikatı'na üye oldukları söylenen bazı kimselerin çıkardıkları olaylar son zamanlarda artmış görünmektedir.

Vatandaşları üzen ve endişeye düşüren bu üzücü olaylar nedeniyle Hükümetin önlem ve düşüncelerini öğrenmek ihtiyacı duyduğundan, aşağıdaki sorularımın sayın Başbakan tarafından sözlü olarak cevaplandırılması arz ederim.

⁵⁶⁶ Aynı, s. 99.

⁵⁶⁷ Aynı, s. 111-112.

⁵⁶⁸ Cezmi Türk'e cevap veren İzmir Milletvekili Halide Edip Adivar, Atatürk'ün kendisiyle kıyaslanamayacağını, kendisinin büyük ısrarlar üzerine politikaya bulaştığını belirterek, inkılapların da Atatürk'e ait değil, ulusa ait olduğunu söylemiştir. Aynı, s. 114-118.; Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman da, "Nereye Varmak Lazım?" başlıklı makalesinde, Meclis'teki tartışmalar doğrultusunda, Atatürk'ü Koruma Kanununu üç başlıkta inceledi:

İlk olarak, bu kanunun amacı, Türk ulusunun Mustafa Kemal'e duyduğu saygıyı, kanun yoluyla baskı altına almak değildi ve Atatürk'ü putlaştırmak gibi bir amaç güdülmüyordu.

İkinci olarak, suç diye kabul edilen ve yasaklanmak istenen hareketler eleştiri ve tartışma düzeyinde değildi. Vatandaşların ruhuna acı verecek şekilde, Atatürk'e sövmek, hatırasını yaşatma amacıyla dikilen heykellere, büstlere ve resimlere saldırma düzeyindeydi.

Üçüncü olarak da, inkılabın bir kanunla korunmaya kalkışılması, inkılap ve ilerleme düşüncesine aykırıydı. Bu yüzden bir "inkılap mezhebi" yaratılmasına yol açabilirdi. Bu durumda da bir hatadan diğerine geçilebilirdi. İnkılap adına korunması gereken iki ana unsur vardı: Cumhuriyet ve Laiklik. "İnkılap" sözcüğü ile bu prensiplerin anlatılmak istendiği kanunda açıkça belirtilmeliydi. Zaten saldırıların hedefi de Atatürk'ün kişiliği değil, bu iki prensipti. Ahmet Emin Yalman "Nereye Varmak Lazım?", Vatan, (7 Mayıs 1951), s. 1.

1. Gazetelerde ve günlük konuşmalarda varlıklarından söz edilen Tıcanı Tarikat üyelerinin Hükümetçe bilinen bir dernekleri var mıdır? Bunların başkan veya şeyhleri kimlerdir?
2. Tıcaniler'in siyasi partilerle herhangi bir ilişkileri var mıdır? Bunların siyasi amaçlarla tahrik edilmekte olmaları olasılığı Hükümetçe düşünülmüş müdür?
3. Tıcaniler'in devam eden tecavüzleri bugünkü kanunlarımızla önlenemediğine göre,

Hükümetçe gerek ıslah gerekse yasaklayıcı anlamda ne gibi önlemler düşünülmektedir?"⁵⁶⁹

"Dört beş gündür basını ve bütün halkı meşgul eden bir olay karşısındayız. Bir kısmının sorumluları bulunan, bir kısmının ise bulunamayan heykel, büst kırma işiyle beyanname yayınlanması olayları üzerinde görevli emniyet ve adalet teşkilatının gereken hassasiyeti gösterdiklerini umuyoruz. Yine anlıyoruz ki, şeyhi Ankara da oturan Kemal Pilavoğlu adındaki bir kişinin yönettiği bir Tıcani Tarikatı vardır. Yukarıda konusu geçen olaylar da bu tarikat tarafından yapılmaktadır. Bu tarikat üyelerinin pervasızca ve devamlı hareketlerinin kamuoyunu rahatsız ettiği şüphesizdir. Müritlerinin rivayetine göre 10-40 bin arasında olduğu söylenen bu tarikat üyeleriyle, Hükümet şimdiye kadar hareket ettiği gibi, suç işledikten sonra adli takip yoluyla mı ilgilenilmektedir, yoksa ülkede önemli bir olay durumunu gösteren bu iş için, cezai önlemler almış veya almakta mıdır? Olayların içeriğinin, Hükümetçe alınmış yeni bir hareket tarzı varsa, bunların neler olduğunun Türk halkına açıklanması için Başbakan tarafından cevaplandırılmasını sözlü olarak arz ederim."⁵⁷⁰

İçişleri Bakanı İzmir Milletvekili Halil Özyörük, Kavrakoğlu ve Topçuya verdiği cevapta, heykel ve büstlere yapılan saldırılar ile ilgili bir beyannamenin dağıtıldığının belirlendiğini söyleyerek, bu olayların dikkat çeken özelliklerini şöyle sıraladı:

"A. Tecavüzlerin hedefi basit heykel ve büstler değil, Türk İnkılabının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sembolü haline gelmiş olan Atatürk'ün heykel ve büstleridir.

B. Dağıtılan beyanname açıkça, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejiminin aleyhindedir.

C. Gerek beyannamenin dağıtılması teşebbüsleri, gerekse tecavüz olayları, bir merkezden ve planlı olarak yönetildiği düşüncesini uyandıracak şekilde, yurdun birbirinden oldukça uzak bölgelerinde, birbirine pek yakın zamanda oluşmuştur.

D. Önce saklanmaya gayret eden saldırganlar git gide cüretlerini arttırarak, bir çeşit kahramanlık ve fedailik şeklinde, işi gösterişli bir açıklığa kadar götürmüşlerdir.

Bütün bu olaylarla ilgili olarak, yakalanan şahıslar Tıcaniler denilen ve teşkilatlı bir topluluğa üye kimselerdir."⁵⁷¹

⁵⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: 9, (16 Temmuz 1951), Cilt no:9, s.174.

⁵⁷⁰ Aynı, s.174-175.

⁵⁷¹ Aynı Dönem:9, (16 Temmuz 1951), Cilt no: 9, s.175.; Cumhuriyet, (17 Temmuz 1951).

İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Tıcani Tarikatı hakkında verdiği bilgide, t̄arikatın bir buçuk yüzyıl önce Ahmet Tıcani tarafından Fas'ta kurulduğunu, bu tarikatın Türkiye'deki doktrin sahibi tarikatlardan hiçbirisiyle bir ilgisinin olmadığını belirterek, ÷lkeye bu tarikatı bir otel odasında Kemal Pilavoğlu ile tanışan Abd÷lkadir Medeni adlı bir Mısırlının soktuğunu anlattı. Pilavoğlu tarikatın Türkiye şubesini 1936 yılında Ankara'da kurmuştu. Tarikatın şeyhi de kendisiydi. Şeyhin izni olmadan, tarikata ait herhangi bir konunun yabancılara bildirilmesi de yasaktı.

Tıcani Tarikatı'nın, ÷lke içindeki her hangi bir siyasi partiyle ilgisinin bulunduğuna dair hiçbir kanıt yoktu. Bu tarikatı kesinlikle ortadan kaldıracak önlemler alıyorlardı. Adli soruşturmanın vereceğı sonuçlara göre, gerekirse yeni kanuni tedbirler de alacaklardı.⁵⁷²

Yeniden söz alan Rize Milletvekili Osman Kavrakoglu, bu tarikatın önce Meclis'te Arapça ezan okuyarak işe başladığını, hükümetin dikkat etmesi gereken bazı noktalar olduğunu söyledi. Tıcaniliğın gerçek yüzü, Müslüman vatandaşlara iyice anlatılmalıydı. Bu tarikatın Müslümanlıkla bir ilgisinin bulunmadığının kavratılması gerekiyordu.

İkinci olarak, Tıcanilik giysisi altında yapılmak istenen hareketlerin amacının, inkılabı anarşıye sürüklemek ve ÷lkeyi düşmanlara satmak olduğunun da halka anlatılması şarttı.

Birbirleri arasında rütbe farkları bulunan ve birbirlerine kahramanlık rütbeleri veren bu tarikat, vatani zayıf bulduğu an "Fedaiyan-ı İslam Cemiyeti"ni de kuracaktı. Bunlara, kan pahasına kurulan inkılabın, yine kan pahasına yaşatılmasında tereddüt edilmeyeceğinin mutlaka anlatılması gerekiyordu.⁵⁷³

23 Temmuz 1951 tarihinde Meclis'te yapılan Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu tartışmalarında, Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen, Atatürk'ün heykelinin, eserlerinin ve inkılaplarının bunca yıl sonra kanun ile korunmasını sağlamaya çalışmalarının, çok acı, hatta çok ayıp olduğunu belirtti. Ancak, artık bir hata yapılmıştı, şimdi bunun cezasını ve günahını beraber çekmeye mecburdular.⁵⁷⁴

⁵⁷²T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:9, (16 Temmuz 1951), Cilt no: 9, s.175-176.

⁵⁷³Aynı,s.176.

⁵⁷⁴Aynı,Dönem:9,(23 Temmuz 1951), Cilt no:9, s.266.

Kanun tasarısına muhalif olanlar da, Meclise şu önergeyi verdiler:

“Atatürk aleyhinde işlenen suçlar hakkındaki kanun tasarısı ruhiyle ve lafzıyla Anayasaya aykırıdır. Bu noktalar Anayasa Komisyonunda tasarıya muhalif kalan azaların muhalefet şerhlerinde izah ettikleri gibi Anayasa’nın hürriyet, musavat prensiplerini ihlal etmekte, tarihi tenkid ve fikir hürriyetini baltalamaktadır. Böylece Anayasaya, hukuki esaslara ve İnsan Hakları Beyannamesi’ne aykırı olan işbu tasarının reddine :

Büst ve heykellerin kurulmasını önleyecek ve vefat eden Cumhurbaşkanlarını tezyif ve tahkirden koruyacak daha şiddetli cezalara havi ve umumi hükümlere uygun olmak şartıyla, Ceza Kanununda yapılacak değişiklikleri içeren bir tasarı ile Hükümetin Meclis’e gelmekte muhtariyetine dair bir karar ittihaz buyrulması keyfiyetini Meclisin yüksek onayına arz ve teklif cycleriz.”⁵⁷⁵

Ancak önerge reddedildi.

Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Tasarısı, 50 muhalif, 6 çekimser oya karşı 232 oyla kabul edilerek yasalaştırıldı.

4. KANUNUN İÇERİĞİ VE UYGULANMASI

Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun yürürlüğe konduktan sonra, 9 Mayıs 1953’te yapılan duruşmada, Ticanî Tarikatına üye müritler mahkum oldular. Sanıklar temyiz istemediklerini, içerde yatmaya razı olduklarını söylediler.⁵⁷⁶

C.H.P.’nin yayın organı Ulus Gazetesi 19 Mayıs 1958 tarihinde, Atatürk’ün 1937 yılında Bursa’da, gençlere verdiği söylevi yayınladı.⁵⁷⁷ Ulus Gazetesi’nde 19

⁵⁷⁵Önergeyi veren milletvekilleri şunlardı: Diyarbakır Milletvekili Ferit Alpiskender, Zonguldak Milletvekili A.Boyacıgiller, Maraş Milletvekili Abdullah Aytemiz, Gaziantep Milletvekili Süleyman Kuranel, Zonguldak Milletvekili Avni Yurdabayrak, Giresun Milletvekili Hikmet Pamukoğlu, Bursa Milletvekili Halil Ayan, Sivas Milletvekili Nurettin Öztürk, Tekirdağ Milletvekili İ.H.Akyüz, Bolu Milletvekili Zuhuri Danışman, Balıkesir Milletvekili A.Kocabıykoğlu, Kayseri Milletvekili Ali Rıza Kılıçkale, Kayseri Milletvekili İ.Kirazoğlu. Aynı,s.277.

⁵⁷⁶Cumhuriyet, (10 Mayıs 1953).

⁵⁷⁷Söylev şöyleydi: “Türk genci, inkılapların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Rejimi ve inkılabı benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı, bir hareket duyduğu zaman, bu ülkenin polisi vardır, adliyesi vardır demeyecektir. Hemen mücadele edecektir ve kendi eserini koruyacaktır. Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç polis henüz inkılabın polisi değildir, diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkum edecektir. Gene düşünecek demek adliyeyi de ıslah etmek lazım, diyecek. O’nu hapse atacaklar, diyecekler ki, ben iman ve kanaatimin gereğini yaptım. Müdahale hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak

Mayıs'ta yayınlanan bu söylev üzerine, Zafer Gazetesi'nde bir makale yayınlandı. Ulus'un, Atatürk'e ait olmayan sözleri, sanki onun ağzından çıkmış gibi yazdığı ve bunun siyasi bir sahtekarlık ve kalpazanlık olduğu belirtildi. Makalenin sonunda ise, Türk adliyesi, gerekenin yapılması için göreve davet edildi.⁵⁷⁸

20 Mayıs 1958 gecesi polis tarafından her yerde aranan Ulus Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman, sabah savcılığa çağrıldı ve ifadesi alındı. Ulus Gazetesi de, Zafer Gazetesi'nde çıkan makalenin "Atatürk Kanununa" muhalif olduğunu ileri sürdü ve savcılıktan Zafer Gazetesi aleyhine soruşturma açmasını istedi.⁵⁷⁹

Kanuna rağmen bir takım tepkiler hala devam ediyordu. Büyük Doğu Dergisi'nin sahibi ve başyazarı Necip Fazıl Kısakürek Atatürk ve rejim karşıtı yazılarından dolayı, savcılık takibine alındı. 19 Mart 1959 tarihinde Vatan Gazetesi'ne bir demeç veren İstanbul Savcısı Sebati Yalçın, Büyük Doğu Dergisi'nin Atatürk ve devrimler aleyhinde yayınladığı yazılardan dolayı, hakkında soruşturma açıldığını söyledi.⁵⁸⁰ Necip Fazıl Kısakürek, 25 Mart 1959 yılında bir yıl hapse çarptırıldı. Mahkumiyet kararından sonra ortadan kaybolan Kısakürek, 26 Mart 1959 tarihinde, sabaha karşı Bolu'da yakalanarak cezaevine gönderildi.⁵⁸¹ 28 Mart 1959 tarihinde ise tahliye edildi.⁵⁸²

Ardından, 10 Kasım 1959 tarihinde, Atatürk'ün ölümünün 13. yıldönümünde, Yalova Kaymakamı Nizamettin Erkmen, Atatürk'ün ölümü dolayısıyla yarıya indirilen bayrakları, polis ve jandarma aracılığıyla tamamen indirtti.

İstanbul'da Ebussuut caddesindeki Demokrat Matbaacılar Cemiyeti'nde ve Haseki caddesindeki D.P. ocağı binalarında da, bayraklar yarıya indirilmedi.⁵⁸³

gelişsem, bu haksızlığı meydana getiren nedenleri düzeltmek benim görevimdir." *Ulus*, (19 Mayıs 1958).

⁵⁷⁸ *Zafer*, (20 Mayıs 1958).

⁵⁷⁹ *Vatan*, (21 Mayıs 1958).

⁵⁸⁰ *Vatan*, (20 Mart 1959).

⁵⁸¹ *Vatan*, (27 Mart 1959).

⁵⁸² *Vatan*, (29 Mart 1959).

⁵⁸³ *Vatan*, (11 Kasım 1959).

8 Aralık 1959 tarihinde Bingöl’de yapılan bir duruşmada, camide “Risale-i Nur” ve “Asaf Musa” kitaplarını okuyarak rejime muhalif vaazlarda bulunmaktan sanık Nurcular yargılandı.⁵⁸⁴

Celal Bayar, kanunun uygulamaya konulmasıyla ilgili şu yorumu yapmıştır:

“Bir gecede 17 Atatürk heykeline saldıranlar, bugün ortalıkta yoktur. Çünkü ortada bir Atatürk Kanunu vardır.”⁵⁸⁵

Ancak, Celal Bayar’ın bu görüşlerine katılmak oldukça güçtü. Çünkü, çıkartılan kanuna rağmen bir takım saldırılar devam etti. Bu durumda kanunun titizlikle uygulanmamasının rolü büyüktü.

Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Tasarısı’nın amacının sadece heykelleri korumak değil, Atatürk’ün şahsında bütünleşen Cumhuriyet’i ve devrimleri de güvence altına almaktı. Zira büstlere ve heykellere yapılan saldırılar, Atatürk’ün şahsının yanında, aynı zamanda bu değerlere de saldırı niteliği taşıyordu. Bu gerçeğe rağmen D.P.’li milletvekillerinin, olayı sadece bazı taş parçalarını korumak şeklinde algılaması, Atatürk’ün muhteşem kişiliğinin de böyle bir kanuna ihtiyacının olmadığını savunmaları, ardından da Atatürk’ün de sıradan bir Türk olduğunun vurgulanıp bir kanun ile O’na ayrıcalık tanınamayacağı şeklindeki konuşmaları gerçekten düşündürücü ve kayda değerdir. Çok partili yaşama geçişle birlikte Meclis içinde, Atatürk’e, devrimlere ve Cumhuriyet’e yönelik eleştirilerin yavaş yavaş gündeme gelmeye başladığı, 14 Mayıs 1950’den sonra bu eleştirilerin birtakım özgürlükleri, özellikle de dinsel olanları kısıtlayıcı suçlamalara dönüşmesi, kurduğu bir ülkede Atatürk’ün neden bir kanunla korunmak ihtiyacı hissedildiğinin de açıklayıcısı olacaktır.

⁵⁸⁴Şahitlerden bazıları sanıkların, tren, uçak ve motorlu araçlar için, “deccalin eşeği”; radyo için “deccalin yayın aracı”; şapka için “gavur icadı” tanımlamaları yaptıklarını söyledi. Ayrıca C.H.P.’ye üye olanların da, nikahlarını tazelemeleri gerektiğini söyledikleri belirtildi. **Vatan**, (8 Aralık 1959).

⁵⁸⁵Bayar, **a.g.e.**, s.152.

ALTINCI BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASINDA SOSYAL ALANDA VE KADIN SORUNUNDA DİN- SİYASET VE LAİKLİK

1.GİYİM - KUŞAMDA GERİYE DÖNÜŞ

D.P.'nin iktidara gelmesinin ardından, “ulusa mal olmamış” inkılaplar arasında, Şapka Kanunu ve bu çerçevede giyimde modernleşme de sayılmaktaydı. Bu kanun, kadınların kılık kıyafetini düzenlemiyordu; Türk kadını kendisi istediği için modern giyinmeye başlamıştı. Ama yine de bu görüştekilere göre, çarşıftan vazgeçilmesi devrimlerin bir sonucuydu ve 14 Mayıs’tan sonra “gerçek devrim”in yapılmasıyla yeni bir evre başlamıştı. Eski düzene geri dönme yanlılarının düşüncesine göre, kadınlar artık yeniden çarşafa girmeli ve namuslarını geri kazanmalıydı. 1950 yılında eski düzen yanlısı basın yayın organları bu yönde yayınlar yapmaya başlamıştı. 1951 yılında ise bu yayınlar hız kazandı.

Sebilürreşad Dergisi’nde çıkan “Hürriyet ve Demokrasinin Feyizleri” başlıklı yazıda, Şapka Kanununa dayanarak Müslüman halka yapılan eziyetler anlatılmıştı. Şapka Kanunu, antidemokratik kanunlar arasında “layık olduğu” muameleyi görmeliydi. Antidemokratik kanunları kaldıracağını ilan eden D.P., bu kanunu da kaldırmak zorundaydı.⁵⁸⁶

Büyük Doğu Dergisi’nde İdeoclocya Örgüsü imzasıyla yayınlanan “Kıyafet ve Şapka” adlı makalede, şapkanın,bütün dinsel, ulusal, estetik ve tarihsel ölçülere göre tiksiniyecek bir şey olduğu, bu nedenle şapkanın başa geçirilmeye mecbur tutulması ile bütün kutsal değerlerin, Türklerin tarihi can düşmanı olan Batı’nın emrine girmeye zorlandığı iddia edildi. Bu nedenle, “uluslararası kıyafet meclisleri” içinde, Türklerin genel kılığını en güzel ve en keskin çizgilerle şekillendirmek için, şapkanın başlardan tamamen çıkartılıp atılması gerekiyordu. Onun yerine, bütün Doğu dünyasını

⁵⁸⁶Sebilürreşad, Cilt no:4, Sayı no:87,(1950), s.189.

süsleyecek, ulusal bir buluş yapmak başlıca görevleriydi. Bütün sanatçılar bu ulusal buluşa şekil vermek için mutlaka çalışacaklardı. Sonuç da ulusa mal edilecekti.⁵⁸⁷

Türk Milli Talebe Federasyonu'nun yayın organı olan "İnkılap ve Gençlik" adlı gazetenin son sayısında ise, çarşafli bir kadının Kadıköy iskelesinde, Şemsettin Yeşil'e ait "İslamiyet" Gazetesi'ni sattığı haberi yer aldı. Haberde, fotoğraftaki tablonun "İslamiyet, çarşıftan ayrılamaz" mesajını mı verildiği sorgulanmıştı. Bu sorunun cevabını yine kendileri veriyordu: "Onların ifadesiyle baskı altından kurtarılan dinimizin gereklerinden ve Müslümanlığın yerine getirilen icaplarından biri olacak!" Haberde, İslam dinine manevi hayatta en geniş yerin ayrıldığı, fakat dini, sokak politikacısı ağzından mideye, ayağa ve caddeye düşürmemek gerektiği de eklenmişti.⁵⁸⁸

Ardından, 26 Nisan 1951'de Edirnekapi'da, Nakşibendi Tarikatına üye 24 cübbeli ve sakallı mürit,⁵⁸⁹ Adana'da ise "Kadiri Tarikatı"na üye çarşafli 65 kadın, bir evde ayin yaparken yakalandı.⁵⁹⁰

Bir süre sonra, sokaklarda kara çarşafli kadınların sayısında artış görülmeye başlandı. 1956 yılına gelindiğinde ise, sokaklardaki manzara, bir takım sivil toplum örgütlerini harekete geçirecek kadar ileri boyutlara varmıştı. Artık kara çarşafli kadınlar, insanların kafasını çevirdiği her yerdeydi.

Bu yüzden, Meclisteki D.P. 'li üç bayan milletvekili Aliye Timuçin, Edibe Sayar ve Nazlı Tıbar, çarşafın yasaklanması için, Meclis'e bir kanun teklifinde bulundular.⁵⁹¹

Üç bayan Milletvekilinin çarşafın kanunla yasaklanması için T.B.M.M.'ye başvurması sonucu basın, bazı milletvekillerinin düşüncelerini sordu, D.P. İzmir Milletvekili Pertev Arat'a göre, demokrasiler kılıkla uğraşmazdı. Çarşafı yasak edecek kanun, anti-demokratik kanunların başında gelecekti.⁵⁹²

⁵⁸⁷ İdolocya Örgüsü, "Kıyafet ve Şapka", **Büyük Doğu**, Sayı no:42, (5 Ocak 1951), s.2.

⁵⁸⁸ **Cumhuriyet**, (21 Nisan 1951).

⁵⁸⁹ **Cumhuriyet**, (27 Nisan 1951).

⁵⁹⁰ **Cumhuriyet**, (30 Haziran 1951).

⁵⁹¹ **Cumhuriyet**, (13 Mart 1956).

⁵⁹² **Cumhuriyet**, (27 Mart 1956).

Bu arada, Kadınlar Birliği’de çarşafıla mücadeleyi arttırdı ve bir demeç yayınladı. “Türk kadınlığının, üzerinde bir kara damga halinde görülen çarşaftan kurtulmak için, elden gelen bütün çalışmalar yapılacaktır.”⁵⁹³

Meclis’teki üç bayan milletvekilinin ardından yaklaşık altı ay sonra, Türkiye Gençlik Teşkilatı Genel Kongresi de, çarşafın kanun yolu ile kaldırılması konusunda T.B.M.M.’ye başvurma kararı aldı.⁵⁹⁴ 1958 yılında kara çarşafa tepkiler daha da şiddetli hale geldi. 22 Mayıs 1958 tarihinde, Türk Devrim Ocakları “Laiklik, kıyafet devrimi, harf devrimi” konulu seminerler düzenledi. Seminerde söz alan Doç.Dr. İsmet Giritli, kadının örtünmesinin din ile hiçbir ilgisinin olmadığını, başa ya da bedene sarılan kumaş parçasının ilahi bir kanuna bağlanamayacağını belirterek, kara çarşafın kaldırılmasının dine aykırı bir tarafı olmadığını söyledi. Çarşaf, köyden şehre doğru gittikçe yaygınlaşıyordu. Kıyafet devrimi, gerilik yanlısı yobazlar tarafından engelleniyordu. Softalar, Atatürk devrimleri ile din arasında yapay bir ilişkinin varolduğunu yaymaya çalışıyorlardı.⁵⁹⁵

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Hürriyet Partisi Gençlik Kolları, Milli Türk Talebe Birliği ve Mustafa Kemal Derneği, T.B.M.M.’ye sunmak üzere, ortak bir çarşaf kanunu tasarısı hazırladılar.

Türk Ocakları Genel Başkanı Mualla Anıl da, düzenlediği bir basın toplantısında, çarşafın hala ilgi gören bir giyim olmasında üç nedenin önemli rol oynadığını söyledi. Bunlar sırasıyla, dini düşünceler, ekonomik nedenler ve keyfi isteklerdi. Çarşafın dini bir kıyafet olmadığı halka anlatılmalıydı. Ankara, İstanbul ve İzmir’de çarşaf giyenlerin yüzde yetmişi, bunu ekonomik nedenlerden yapıyordu. Diğer şekillerde ise yüzde altmışı, dini düşünceler sonucunda buna mecbur kalıyordu. Çarşafıla mücadele konusunda, Mustafa Kemal Derneği ve diğer gençlik kuruluşları ile işbirliğine gidilerek, çarşaf yasağı kanununun çıkartılması olanakları araştıracaktı.⁵⁹⁶

⁵⁹³ *Cumhuriyet*, (9 Nisan 1956).

⁵⁹⁴ *Cumhuriyet*, (24 Eylül 1956).

⁵⁹⁵ *Vatan*, (17 Mart 1959).

⁵⁹⁶ Kanunun taslağı şöyleydi: “Madde 1. Ulusal olmayan şekli ile çağdaş uygarlık yolunda yürüten Türk ulusunu gülünç ve korkunç manzarası ile dünyaya küçük ve mahcup düşüren çarşafın giyilmesi, bu kanunla yasak edilmiştir.” *Cumhuriyet*, (13 Eylül 1958).

Günseli Orcan, Kim Dergisi'nde yazdığı "Kara Hayalet" başlıklı yazıda, Mustafa Kemal Derneği'nin içinde bulundukları haftayı, "çarşafı mücadele haftası" ilan ettiklerini duyuruyordu. Ülke içinde uğraşılacak daha önemli konular varken, hala çarşafı kaldırmak için mücadele vermeleri insanı üzüyordu.⁵⁹⁷

Tayfur Sökmen'in Kim Dergisi'nde yazdığı "İrticaya Gidecek Yolları Açmayalım!" başlıklı makalesinin konusu ise, 11 Kasım 1958 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberdir. Habere göre, D.P.'li bir milletvekili, hanımları iyileşmeyecek hastalığa tutulmuş erkeklerin ikinci bir kadın daha almalarını sağlayacak bir kanun teklifinde bulunmuştu. C.H.P. milletvekillerinden birisi ise, din adamlarının dinsel kıyafetleri ile sokaklarda dolaşmalarına izin verilmesi için bir kanun teklifi hazırlıyordu. D.P.'li milletvekillerinin kanun teklifi üzerinde hiç durmayan Tayfun Sökmen, buna gerekçe olarak da, D.P.'nin taassuba karşı zaten müsamahakar davranmasını gösteriyordu. Ancak C.H.P. Milletvekillerinin yaptığı kanun teklifi üzerinde etraflıca duran Sökmen, irticaya karşı gösterilecek her türlü toleransın, ülkeyi yeni bir 31 Mart Olayı'na sürükleyeceği konusunda uyarıyordu. İnkılap veya irtica konusu bir partinin veya bir zümrenin malı değildi. Hem yazarlar hem de vatandaşlar bu konu üzerinde önemle durmalıydılar.⁵⁹⁸

1959 yılında ise, artık gazete haline gelen Büyük Doğu'nun yazı işleri müdürü ve sahibi Necip Fazıl Kısakürek, terbiye sınırlarını tamamen aşan, oldukça cüretkar yazılar yayınlamaya başladı. "Zamanı Kokutan Zift Ruhlu Küfür Yobazı ve İnkâr Mürtecilerinin Suratına Şamardır!!!" başlıklı yazısında, ülke içinde ki kadınların modern olarak nitelenen kıyafetlerini ve bikinilerini kimsenin eleştirmediklerini, ancak çarşaf giyen namuslu kadınlara büyük bir tepkinin olduğunu ve bu yüzden dernekler kurulduğunu, kanunlar teklif edildiğini yazıyordu. Kara çarşafın modern kadını hapsettiği yolunda karikatürler çiziliyordu. Bu tür bir mücadeleye, C.H.P. döneminde bile girişilmemişti.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷Günseli Orcan, "Kara Hayalet", *Kim*, Yıl no: 1, Sayı no:15, (5 Eylül 1958), s.27.

⁵⁹⁸Tayfur Sökmen, "İrticaya Gidecek Yolları Açmayalım!", *Kim*, Yıl no:1, Sayı no:25, (21 Kasım 1958), s.16.

⁵⁹⁹Necip Fazıl Kısakürek, "Zamanı Kokutan Zift Ruhlu Küfür Yobazı ve İnkâr Mürtecilerinin Suratına Şamardır!!!", *Büyük Doğu*, Sayı no:7, (17 Nisan 1959), s.1.; Necip Fazıl Kısakürek'in terbiye sınırlarını aşan bir dille yazdığı, "Annelerimizin Başörtüsünü o... Bezinden Daha Adi Gören ve Gösteren Ölçü" başlıklı yazısında, "Allah bir" diyen her Türk'e düşen borç, annelerin misk kokulu başörtüsünü, o... bezinden adi gören ve gösteren ölçünün, C.H.P.'nin malı olduğunu bilmesi gerektiği yazılmıştı. Necip

28 Nisan 1959 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde de, Kayseri'de çarşaf imalatının hızla arttığı haberi yer aldı. 1950 yılında Kayseri'de bu işle uğraşan beş esnafın olduğu, 1959 yılındaysa sayılarının yüze yaklaştığı belirtilerek, Kayseri sokaklarında her gün peçeli ve çarşafly yüzlerce kadına rastlandığı, bunların yarısının da gençlerden oluştuğu anlatılmıştı.⁶⁰⁰

Bir çok devrimin sorgulanmaya başlandığı ve bir çok konuda geriye dönüşün izlerinin taşındığı 1950-1960 yılları arasındaki on yıllık dönem, kılık-kıyafet konusunda da geriye doğru bir seyir izledi. Kılık-kıyafet Kanununun bu yıllarda artık iyice oturması beklenirken, tam tersine, kabul edildiği günden daha da geriye gitmesi, şaşırtıcı ve bir o kadar da düşündürücüdür.

2. KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Türk kadınının çağdaş Türkiye içinde hak ettiği yeri alması, Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük hedeflerinden biri olmuştu. Türk Medeni Kanunu ile kadın ile erkek arasında eşitlik sağlanırken, 1930 yılında belediye seçimlerine katılma ve 1934 yılında da milletvekili seçme ve seçilme haklarının kazanılması ile siyasal alanda da eşitlik sağlanmış oldu.

1950-1960 yılları arasındaki dönem, kadınların her alanda kendilerini gösterdikleri bir dönem olmakla birlikte, aynı zamanda eski düzen yanlılarının kadınlara yönelik baskılarını da arttırdığı bir dönem oldu. Öyle ki bu dönem, kara çarşafly kadınların sayısının hızla arttığı bir dönemdi. Bu kesime göre çalışan kadın, aile kavramının çökmesine yol açan, ahlak çöküntüsü içinde bulunan kadın demekti. Üniversitede okuyan kızlar da, kendilerini para karşılığı satıyordu.

Örneğin Münir Süleyman Çapanoğlu, Büyük Doğu Dergisi'nde yazdığı "Başbakana Açık Mektup" başlıklı yazısında, Menderes'in iktidar hırslarını tatmin için değil, ülkeyi doğru yola götürmek için geldiğine inandığını belirterek, dairelerden manikürlü, rujlu daktilo ve memur kadrosunun kaldırılmasını istedi. Özellikle de, işe bu kadınların evli olanlarından başlamalıydı, çünkü bu yüzden aile kavramı, yuva zevki,

Fazıl Kısakürek, "Annelerimizin Başörtüsünü o... Bezinden Daha Adi Gören ve Gösteren Ölçü", **Büyük Doğu**, Sayı no:11, (15 Mayıs 1959), s.1,16.

⁶⁰⁰Cumhuriyet, (28 Nisan 1959).

onur ve namus kavramı kalmamıştı. Çalışan kadın istediği gibi yaşayıp, eğlenmek istiyordu.⁶⁰¹ Hatta bir kadınla bir erkeğin dans etmesi bile, zina idi.

Büyük Doğu Dergisi'nde Baş Yücelik Emirleri köşesinde çıkan "Dans" başlıklı yazıda, "karısını ve kızını yabancı bir erkeğin kolları içinde ve göğsü üzerinde aleni bir zinaya terk eden ve bundan gocunmayan erkek", kadın pazarlayan bir şahıstan daha aşağı tutuluyordu.⁶⁰²

Sebilürreşad Dergisi de, Çorum D.P. İl Kongresi'nde ileri sürülen istekleri sıralıyordu. İstekler şunlardı: "gazete ve dergilerde açık saçık, mayolu kadın resimlerinin basılmaması, şarapların, viskilerin ve şampanyaların su gibi aktığı, kadınların yarı bellerine kadar soyunarak geldiği baloların ve kadın-erkek kucak kucağa oynamanın yasaklanması, kadınları çıplak kılıklara sokan güzellik kraliçeliği yarışmaları olan kadın pazarlarının yapılmaması, dairelerde erkeklerle burun buruna konuşmakla vakit geçiren kadın memurların evlerine gönderilmesi..."

Bu istekler onların deyimiyle, "mason" gazetelerinde "Çorum'da irtica ayaklanmış, inkılaplara karşı Demokratlar harp açmış!" şeklinde haberlerle karşılandı. Kadınların dairelerde erkek işlerini işgal etmeleri, dairelerde erkeklerle karşı karşıya geçerek devlet işlerinin halledilmesine engel oldukları, bir çok genç erkeğin bu nedenle iş bulamaması neden eleştirilemeyecekti ki? İddialarına göre, bir çok bilim adamı, kadının ev işleri dışındaki işlerle uğraşmasının, bir çok noktalardan toplumsal hayat için zararlı olduğunu söylemişlerdi.

D.P. Ankara İl Kongresi'nde de aynı isteklerin daha sert bir dille istendiği belirtilen yazıda, "Müslüman Demokratlar"ın "Kahrolsun dinsizler" seslerinin tavanları çınlattığı da anlatılıyordu. Kongrede ileri sürülen istekler arasında, çalışmaya ihtiyacı olanlar hariç, kadın memur çalıştırılmaması da vardı.⁶⁰³

Elbetteki belirli bir tabakanın kadınlara yönelik bu türlü saldırıları, Atatürk'e, rejime ve devrimlere sahip çıkanlar tarafından karşılıksız bırakılmadı. Türk Kadınlar Birliği 21 Mart 1951 tarihinde yayınladığı bir beyanname ile, önce Atatürk'e yapılan

⁶⁰¹ Mektup, Menderes ve Büyük Doğu'nun karşılıklı olarak birbirini tanıma zamanının geldiği ile ilgili bir cümle ile son buluyordu. Münir Süleyman Çapanoğlu, "Başbakana Açık Mektup", **Büyük Doğu**, Sayı no:43, (12 Ocak 1951), s.7.

⁶⁰² İdeolocya Örgüsü, "Dans", **Büyük Doğu**, Sayı no:48, (16 Şubat 1951), s.2.

⁶⁰³ **Sebilürreşad**, Cilt no:6, Sayı no:135,(1952), s.153.; 3 Mayıs 1953'te toplanan Bursa D.P. Merkez İlçe Kongresinde de, kadın memurların görevden alınarak, yerine erkek memurların getirilmesi istendi. **Cumhuriyet**, (4 Mayıs 1953).

saldırıları kınadı. Beyannamede Türk kadınının, devrimlerin ulusu çağdaş uluslar seviyesine ulaştıracağına inandığı belirtiliyordu. Türk kadını, çocuklarına da Atatürk sevgisini ve bağlılığını, Atatürk devrimlerinin korunmasını aşılamıştı. Sahip bulunulan uygar ve siyasi haklardan bir zerresinin bile feda edilmeyeceği belirtilen bildiride, bu bildirinin, bütün Türk kadınlarının duygularına tercüman olduğu da vurgulanmıştı.⁶⁰⁴

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman, 25 Mart 1951 tarihli Vatan Gazetesi'nde yazdığı "Asayiş Berkemaldir" başlıklı makalesinde, kadınların eğitimini ülkenin pekala hazmettiğini ve buna alıştığını yazmıştı. Buna rağmen 1951 yılında, kızlar bir çok yerde okullardan çekilmişti.⁶⁰⁵

Kadınlara bakış açısının bu denli dar olmasında en büyük etken iktidar partisi olan D.P.'deki bazı milletvekillerinin kadınlara yaklaşım biçimiydi. D.P. Kongrelerinde yer alan, kadını kısıtlayıcı bir takım "gerici" isteklerin yanında, T.B.M.M. içinde de, kadınlara yönelik konuşmaların yapılması, eski düzene dönme yanlısı kesimi daha da cesaretlendiriyordu.

Örneğin 26 Şubat 1957 tarihindeki Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri'nde D.P. Meclis Grubu adına söz alan Mehmet Karasan, ülkedeki okur-yazar oranının istatistiklerde % 36.5 olarak görüldüğünü, okur-yazar oranını düşürenlerin büyük bir bölümünü kadınların oluşturduğunu söylüyordu. Bu orandan "kadınlar" ve 10 yaşından küçük çocukların çıkarılması durumunda, başka bir deyişle, 10-40 yaş arasındaki "nüfus" dikkate alındığı zaman, oranın %50'nin çok üstüne çıkacağını belirtiyordu. Yaş ve cinsiyet durumuna göre istatistikler değerlendirildiği taktirde, cehalet duvarının aşılmış olduğu görülecekti.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴Vatan,(21 Mart 1951).

⁶⁰⁵Ahmet Emin Yalman, "Asayiş Berkemaldir", Vatan, (25 Mart 1951).; Ahmet Emin Yalman "Kadınlar Cephesi" adlı makalesinde de, Kadınlar Birliği Başkanı ve D.P. İstanbul Milletvekili olan Nazlı Tılabar'ın radyoda yaptığı bir konuşmasından övgüyle bahsetti. Gerilik kuvvetleri kadını eğitimsizliğe, çarşafa ve baskıya hapsedmeye çalışıyordu ve kısmen de başarılı olmuştu. Nazlı Tılabar kadınlar cephesinde bir inkılap mücadelesi açmakla, yerinde bir işe girişmişti. Bu savaş partiler üstü tutulmalıydı. Cehalet ile gericiğe karşı hep birlikte hareket edilmeliydi. Ahmet Emin Yalman, "Kadınlar Cephesi", Vatan, (14 Mayıs 1959)., s.1,3.

⁶⁰⁶T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:11, (26 Şubat 1957), Cilt no: 1, s.586.

26 Şubat 1958’de yapılan Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Görüşmelerinde söz alan D.P. Antalya Milletvekili Burhanettin Onat da, ortada ahlak kavramının kalmadığını, kız öğrencilerin erkek öğrencileri taciz ettiğini ileri sürdü.⁶⁰⁷

1958 yılında kadınların toplum içindeki rolünü en iyi özetleyenlerden biri, Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi idi. Nadir Nadi, “Cami, Kadın ve Ötesi” adlı makalesinde, Atatürk devrimlerinin yurda yayılmasında, Ankara, İzmir ve İstanbul gibi şehirlerin bir zamanlar büyük rol oynadığını, tıpkı devrimler konusunda olduğu gibi irtica konusunda da en büyük rolü bu büyük şehirlerin çektiğini yazdı. Ramazan ayı içinde İstanbul’un merkezinde, bir caminin kapısında “Teravih namazına kadınların gelmesi yasaktır” diye tebeşirle yazılmış bir ilan görmüştü. Kısa bir zaman önce de İzmir’de bir sinemanın, kadınlar için ayrı matineler düzenlediğini gözleriyle görmüştü. Kara çarşaf da en çok İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerde yayılmıştı. Bu açıdan bakıldığında, köyler şehirlere göre daha uygar ve daha ileriydi. Hatta Alevi köylerinde yobazlık ve kaç-göç hiç yoktu. Nadir Nadi bu durumu, “Türk halkı kadar uysal, yeniliği yadırgamayan bir toplum içinde, Atatürk’ün ölümünden yirmi yıl sonra, bir oy uğruna, devrimleri böylesine harcamak ne hazine şey!” cümlesiyle yorumluyordu.⁶⁰⁸

Kadın ve çarşaf tartışmalarının çok yoğun olduğu bir dönemde, C.H.P. Beyoğlu İlçesi Kadınlar Kolu Başkanı, Türkiye’de oy verenlerin yüzde seksenini kadınların oluşturduğunu ve kadınların seçimlerde iktidarı değiştirebileceğini vurguladı.⁶⁰⁹

D.P.kongrelerinde ve T.B.M.M.’de yüksek sesle söylenen kadının evine kapanması gerektiği, Medeni Kanun yerine Mecelle’nin geri gelmesi istekleri, kadının yeniden çarşafa bürünmesi düşünceleri, ülke içerisindeki cahil kesimin de tepkilerini bu yolda ortaya koymalarına ve “gerici” olarak nitelendirilen bazı kesimlerin de bu insanları kullanarak, ülkede huzursuzluk yaratma eylemlerine yol açtı. Ülkedeki bu huzursuz ortama tepki gösteren aydınların ve bu aydınlarla sürekli olarak çatışan belirli

⁶⁰⁷ Aynı, Dönem: 11, (26 Şubat 1958), Cilt no: 2, s. 723.

⁶⁰⁸ Nadir Nadi, “Cami, Kadın ve Ötesi”, *Cumhuriyet*, (3 Mayıs 1958), s.1.3.; Nadir Nadi “O Devir, Bu Devir” adlı makalesinde, Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığı yaptığı on beş yıl boyunca kadının kıyafetine karışılmadığını belirtiyordu. Kendisinin bir dışiden önce bir insan olduğunu öğrenen ve özgürlüğüne, kişiliğine, vatandaş olarak eşit haklarına sahip çıkan kadın, kısa zamanda yüzündeki peçeyi atmaya ve sırtındaki kara çuvaldan kurtulmaya başlamıştı. 1950’den sonra ise, çember sakal ve kara bere bir çeşit üstünlük üniforması olmuştu. Kocasının, babasının, kardeşinin yanında kadının sinemaya gitmesi ayıp sayıldığı için, kimi şehir ve kasabalarda kadınlara ayrı, erkeklere ayrı seanslar düzenleniyordu. Nadir Nadi, “O Devir, Bu Devir”, *Cumhuriyet*, (10 Ocak 1960), s.1.

⁶⁰⁹ *Cumhuriyet*, (25 Mayıs 1958).

bir kesimin olduğu düşünülürse, 1950-1960 yılları arasındaki on yıllık dönemin sosyal ve siyasal açıdan huzursuz bir dönem olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türkiye 1925 yılından 1945'in sonlarına kadar tek parti ile yönetildi. Bu süre boyunca yeni Türkiye Devleti çağdaş kurumlarla donatıldı ve toplum modernleştirilmeye çalışıldı. Özellikle C.H.P., adeta bir öncü parti olarak laikliğin yerleştirilmesi ve korunmasında büyük çabalar harcadı. Ancak bu öncülük, C.H.P. tarafından, 1947 yılında yapılan yedinci büyük kurultayla, etkisini kaybetmeye başladı. Din-siyaset ve laiklik konusunda tavizkar bir tavır benimsedi.

D.P.'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra, Cumhuriyet'e, devrimlere, C.H.P.'ye ve tabi ki Atatürk'e ve onun ilkelerine yönelik eleştiriler yavaş yavaş açığa çıkmaya başladı. Tepkilerin en büyüğü, ezanın Türkçe okunmasına yönelik idi. D.P. iktidara gelir gelmez, ilk iş olarak seçim meydanlarında halka verdiği sözü tuttu ve ezanı yeniden Arapça'ya çevirdi. C.H.P. döneminde ilköğretimde seçmeli olarak okutulan din derslerini de, hem ilköğretimde hem de ortaöğretimde zorunlu hale getirdi. Oysa ki, Türkçe ibadet ve laik eğitim, Türk toplumunu geleneksellikten çağdaş uygarlık düzeyine doğru götüren en önemli etkenlerdendi. D.P. iktidarının iş başına gelmesiyle birlikte bu konularda verilen ödünler, çağdaş toplum yaratma sürecini kesintiye uğrattı ve toplumsal geriliğimizin de en büyük nedenlerinden biri oldu.

1950-1960 yılları arasındaki döneme damgasını vuran en önemli tartışma, din-laiklik tartışmasıdır. Bu iki kavram etrafında yapılan tartışma, seçim konuşmalarında, Meclis tutanaklarında, gazetelerde, dergilerde, kahvelerde, evlerde, sokaklarda, kısaca toplumun her alanında, ülkenin gündemini diğer konulardan daha fazla meşgul etti. Dolayısıyla D.P.'ye destek veren bazı kesimler, laikliği getiren Mustafa Kemal Atatürk'ü en büyük "dinsiz" ilan ettiler. Bu kesimlere cesaret veren en büyük etken ise, D.P.'nin bu konudaki tavizkar tutumu oldu.

En çok tartışılan konular, ülkenin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Müslüman kesimin, Müslüman olmayan kesim karşısında ezildiği ve bir cemaat teşkilatı oluşturulması gerekliliği, din adamlarının sayılarının artırılması ve maaşlarına zam yapılması zorunluluğu, ülkede irticanın olup olmadığıydı. Bunların dışında T.B.M.M.

içinde, D.P. ve M.P. kongrelerinde birden fazla kadın almanın yasal hale getirilmesi, okullarda Arapça'nın okutulması gibi istekler de vardı. Bu istekler, her türlü dış etkiden, özellikle de toplumu yüzyıllarca etkisi altına alıp geri bırakan Arap kültüründen uzaklaşarak oluşturulmaya çalışılan ulus-devlet temelini sarsan girişimler oldu.

Sebilürreşad ve Büyük Doğu gibi dönemin "gerici" olarak nitelendirilen dergilerinde, C.H.P. dönemi dinsiz olarak nitelendirildi ve gerçek devrimin 14 Mayıs ile geldiği düşüncesi sık sık vurgulandı. Aslında önceleri bu dergiler, D.P.'yi C.H.P.'den farklı görmemiş ve D.P.'nin C.H.P.'nin gölgesinde bir parti olduğunu savunmuştu. Onlara göre kendi düşüncelerini yansıtan tek "dindar" parti, M.P. idi. Ancak gerek Meclis içindeki D.P.'li milletvekillerinin konuşmaları, gerekse bu milletvekillerinin bu dergilerle yaptıkları özel röportajlar sayesinde, yavaş yavaş D.P.'ye olan tutumları da değişmeye başladı ve D.P.'yi desteklemeye çalıştılar.

Bütün bu eylemler bir süre sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün büstlerine, heykellerine ve resimlerine saldırıları da beraberinde getirdi ve Mustafa Kemal Atatürk bir kanunla korunmak zorunda kaldı.

Başta Nadir Nadi olmak üzere, bir çok köşe yazarına göre, bu "tecavüzlerde" C.H.P.'nin de payı vardı. Çünkü C.H.P. ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarına seçmeli de olsa din dersleri koydurtmuş, Ankara Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesi açmış, İmam-Hatip kurslarının yeniden açılmasını sağlamış, bazı Türk büyüklerine ait türbeleri açarak bütün tekkelerin, türbelerin ve zaviyelerin yeniden faaliyete geçmesine zemin hazırlamıştı. O yüzden C.H.P.'nin bu konuda D.P.'yi suçlamasını gereksiz bulmuşlardı.

Seçimlerde oy toplama kaygısının C.H.P.'yi de sarması, seçim konuşmalarında çoğu kez aynı dinsel üslubu kullanmalarına yol açtı. Artık öyle bir yarış başlamıştı ki, gazetelerde hangi partinin temsilcilerinin daha dindar görüldüğü haberleri, seçim konuşmalarında vaat edilen ekonomik, sosyal, kültürel konuşmaların bile önüne geçmişti.

Dinin siyasete alet edilmesi yoluyla Atatürk'e ve devrimlere yönelik saldırıların sayısında görülen artış, bazı aydınları ve sivil toplum örgütlerini de harekete geçirdi. Ancak, bu kesimler her defasında, 14 Mayıs 1950'de ülkeye gerçek demokrasiyi getirdiklerini savunan D.P.'nin baskıcı tutumuyla karşılaştı. Aydınlarla ve sivil toplum

örgütlerine yönelik izlenen bu politika, ülkemizdeki sivil tepkinin yeterince gelişmemesinin de nedenlerinden biri oldu.

İncelediğimiz dönemdeki din-siyaset ve laiklik ilişkisi, diğer bir deyişle dinin siyasete alet edilmesi olayı, D.P. iktidarı ile artarak devam etti. Günümüze de onarılamaz bir miras bıraktı.

KAYNAKÇA

A- Kitap ve Makaleler

Abadan, Yavuz. "Din ve Devlet", **Ulus**. 28 Mart 1949.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay. **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.

Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.

Aksüt, Ali Kemal. "M.K.Paşa ve Kur'an Tercümesi", **Sebilürreşad**. Cilt no: 4, Sayı no:96, 1951.

Aktay, Salih Zeki. Bir Kanun Teklifi", **Büyük Doğu**. Sayı no:79, 6 Şubat 1949.

_____. "Dün ve Bugün" , **Büyük Doğu**. Sayı no:69, 24 Ekim 1947.

Altunya, Niyazi. **Köy Enstitüsü Sisteminin Düşünsel Temelleri**. Ankara: Düzgün Yayıncılık, 2002.

Ali Arayıcı. **Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları Ve Köy Enstitüleri**. İstanbul: Ceylan Yayınları, 1999.

Arsel, İlhan. **Şeriat Devleti'nden Laik Cumhuriyet'e**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997.

Atabay, Mithat. "Çok Partili Dönemde Bir Muhalefet Partisi: Millet Partisi",
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
1991.

Atatürk, Mustafa Kemal. **Söylev**. Cilt no :2, Ankara: TTK Yayınları, 1989.

Atay, Falih Rifki. "Bay Hikmet Bayur'a Cevap", **Ulus**. 8 Şubat.1949.

_____. **Çankaya**. Cilt no: 4, İstanbul:Cumhuriyet Yayınları, 1999.

Avcı, Cemal. "Atatürk, Din ve Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**.
Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

Avcı,Nazım. **Türkiye'de Normatif Din ile Sosyal- Siyasal Politikalar**. İstanbul: Pınar
Yayınları, 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya. **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**. İstanbul: Remzi
Kitabevi, 2000.

Aygen, Ali. "Dinsizliğimden Kim Mesuldür?", **Büyük Doğu**. Sayı no:64, 23 Mayıs
1947.

Ayhan, Halis. **Türkiye'de Din Eğitimi**. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Barutçu, Faik Ahmet. **Siyasi Anılar (1939-1954)**. İstanbul:Milliyet Yayınları, 1977.

_____. **Siyasi Hatıralar**. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2001.

Başgil, Ali Fuat. "Çeyrek Asır Devam Eden Zulüm Devri", **Sebilürreşad**. Cilt no:4,
Sayı no:85, 1950.

_____. “Mekteplerde Din ve Maneviyat Düşmanlığı”, **Sebilürreşad**, Cilt no:3, Sayı no:59,(1949).

Bayar, Celal. **Başvekilim Adnan Menderes**. Derleyen: İsmet Bozdağ. İstanbul: Baha Matbaası,1969.

Baykam, Bedri. **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**. Ankara: Ümit Yayınları,1994.

Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1979.

_____. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

_____. **Unutulan Yıllar**. Hazırlayan: Ruşen Sezer. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Bilgin, A. Fehmi. “Laiklik Bu mu?”, **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:7, 1948.

Bilgin,Beyza. **Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**. Ankara: Emel Matbaacılık,1980.

Bozkurt, Mahmut Esat. **Medeni Kanun’un XV. Yıldönümü İçin**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1944.

“Cumhurbaşkanı’ndan Bir İstirhamımız Var”, **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:6, 1948.

Cerrahoğlu,Piraye Bigat. **Demokrat Parti Masalı**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996.

C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı Tutanakları. 20 Kasım 1947.

Ciyavul, Sıdık. “Ahmet Emin’e Açık Mektup”, **Büyük Doğu**. Sayı no:79, 6 Şubat 1948.

Cündioğlu, Dücan. **Türkçe Kur'an Ve Cumhuriyet İdeolojisi**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

Çağlar, Behçet Kemal. "Dostum Remzi Oğuz Arık'a", **Vatan**. 12 Nisan 1951.

Çapanoğlu, Münir Süleyman. "İnkılabı Bekliyoruz", **Büyük Doğu**. Sayı no:32, 27 Ekim 1950.

Çiftçi Köylü Partisinin Beyannamesi. Stad Matbaası, 1950.

D.P. Tüzük ve Programı Ankara. Doğu Matbaası, 1953.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı Ankara. Pulhan Matbaası, 1946.

"Din Öğretimi Meselesi", **Ulus**. 26 Şubat 1948.

Dağlı, Nuran ve Aktürk, Belma. **Hükümetler ve Programları**. Cilt no:1. Ankara:T.B.M.M. Basımevi, 1988.

Daver, Abidin. "İnkılabı Sadakat ve Hürmet", **Cumhuriyet**. 14 Nisan 1950.

_____. "İnkılabı Korumak İçin Milli Birlik", **Cumhuriyet**. 21 Nisan 1950.

_____. "Yeni Kabinenin Programı", **Cumhuriyet**. 24 Ocak 1949.

Dedektif X Bir. "Allahsız", **Büyük Doğu**. Sayı no:40, 22 Aralık 1950.

_____. "Hesap", **Büyük Doğu**. Sayı no:1, 14 Ekim 1949.

_____. "İlk", **Büyük Doğu**. Sayı no:24, 1 Eylül 1950.

_____. "Muhalefet", **Büyük Doğu**. Sayı no: 15, 20 Ocak 1950.

_____. "O ve Olanlardan Biri", **Büyük Doğu**. Sayı no:23, 25 Ağustos 1950.

Dinçer, Nahid. **1913'ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi**. İstanbul:Şule Yayınları, 1998.

Doğrul,Ömer Rıza. "İslamiyet'in Ruhani Dili", **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:17, 1948.

Duman, Doğan. **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**. İzmir:Dokuz Eylül Yayınları, 1999.

Edip, Eşref. "Millet Partisinin Kongresi", **Sebilürreşad**. Cilt no:4,Sayı no:82, 1952.

_____. "Onlar İçin Hidayet Kapıları Kapalıdır", **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:3, 1948.

_____. "Yeni Gelen Milletvekilleriyle Mülakat", **Sebilürreşad**. Cilt no:4, Sayı no:79, 1950.

_____. "Yere Serilen Kara ve Kızıl Taassup", **Sebilürreşad**. Cilt no:4, Sayı no:82, 1950.

_____. "Hükümet Programı ve Din Meselesi", **Sebilürreşad**. Cilt no:4, Sayı no:80, 1950.

Ekinci, Necdet. **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

Eroğul,Cem. **Demokrat Parti**. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

Feda, T. "Eğitim Durumu Hakkında ki Düşünceler", **Zafer**. 19 Ağustos 1949.

Fenik, Mümtaz Faik. “İnkılaba Sadakat ve Vicdan Hürriyeti”, **Zafer**. 7 Haziran 1950.

Genç, Reşat. **Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar**. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

Gezer, Nadir. **Mustafa Kemal, Ulusal Eğitim, Köy Enstitüleri**, Ankara: Güldikeni Yayınları, 1999.

Gün, Fahrettin. **Din, Siyaset ve Laiklik**. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

“Hakkımız Yok mu? İnkılap Düşmanlığı”, **Cumhuriyet**. 30 Mart 1951.

Halkçı. “Ha Gayret, İlerliyoruz”, **Akşam**. 3 Nisan 1951.

_____. “Memlekette Esen Hava”, **Akşam**. 31 Mart 1951.

Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı Ankara. Örnek Matbaası, 1956.

Hürriyet Partisinin Rejim Mevzuunda Muhalefet Partilerine Verdiği Muhtıra ve Cumhuriyet Halk Partisinin Bu Muhtıraya Verdiği Cevap Ankara. Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, 1956.

İdeolocya Örgüsü. “Dans”, **Büyük Doğu**. Sayı no:48, 16 Şubat 1951.

_____. “İnanıyoruz”, **Büyük Doğu**. Sayı no:60, 25 Nisan 1947.

_____. “İslam İnkılabı-Röformacılar”, **Büyük Doğu**. Sayı no:2, 21 Ekim 1949.

_____. “İslam ve İnkılap”, **Büyük Doğu**. Sayı no:64, 23 Mayıs 1947.

_____. “Kıyafet ve Şapka”, **Büyük Doğu**. Sayı no:42, 5 Ocak 1951.

_____. “Avrupalı Tuzağı ve İnkılap”, **Büyük Doğu**. Sayı no:78, 30 Ocak 1948.

“İlahiyat Fakültesinin Kurulması”, **Ulus**. 3 Haziran 1948.

İlsever, Ferit. **Cumhuriyet Devrimi Kanunları**. İstanbul:Kaynak Yayınları, 1997.

İnan, Afet. **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**. İstanbul: Milliyet Matbaası, 1930.

“İnkılapçı Biziz”, **Büyük Doğu**. Sayı no:72, 14 Kasım 1947.

İslam Demokrat Partisi Esas Programı İzmir. Teknik Basımevi, 1952.

Kabacalı, Alpay. **Türk Basınında Demokrasi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**. Cilt no:9, Ankara: T.T.K. Basımevi, 1996.

Karpat, Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi**. İstanbul:Afa Yayınları, 1996.

Kazım Öztürk. **Türk Parlamento Tarihi (1954-1957)**. Cilt no:2, Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 2000.

Kırçak, Çağlar. **Cumhuriyet’ten Günümüze Gericilik**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2001.

Kısakürek, Necip Fazıl. “24 Maddede 24 Yıl”, **Büyük Doğu**. Sayı no:70, 31 Ekim 1947.

_____. “Annelerimizin Başörtüsünü o... Bezinden Daha Adi Gören ve Gösteren Ölçü”, **Büyük Doğu**. Sayı no:11, 15 Mayıs 1959.

_____. “Artık Bu Komediya Yeter”, **Büyük Doğu**. Sayı no:41, 9 Ağustos 1946.

- _____. "Başbakana Hitap!", **Büyük Doğu**. Sayı:48, 16 Şubat 1951.
- _____. "Cumhur Reisimize", **Büyük Doğu**. Sayı no: 63, 16 Mayıs 1947.
- _____. "Düşmanlarımıza", **Büyük Doğu**. Sayı no:85, 19 Mart 1948.
- _____. "İktidar Bizde Olsa Ne Olur", **Büyük Doğu**. Sayı no:84, 12 Mart 1948.
- _____. "İnanmıyoruz", **Büyük Doğu**. Sayı no:60, 25 Nisan 1947.
- _____. "Kurtuluştan Kurtuluş", **Büyük Doğu**, Sayı no:45, (6 Eylül 1946), s.2.
- _____. "Ve Tarihçe", **Büyük Doğu**. Sayı no:30, 24 Mayıs 1946.
- _____. "Zamanı Kokutan Zift Ruhlu Küfür Yobazı ve İnkâr Mürtecilerinin Suratına Şamardır!!!", **Büyük Doğu**. Sayı no:7, 17 Nisan 1959.
- Kili, Suna. **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Koçak, Cemil. "46'nın İvır Zıvır Partileri", **Tarih ve Toplum**. İstanbul:İletişim Yayınları, Ağustos 1990.
- Kongar, Emre. **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**. Cilt no:1-2, İstanbul: Remzi Kitap Evi, 1995.
- Kösemen, Yusuf Ziya. "Mesuliyet Tanımayan Üç Ayaklı Diktatörler-Sahte Hürriyet Kahramanları", **Sebilürreşad**. Cilt no: 4, Sayı no:85, 1950.
- _____. "Halk Partisini Millet Nazarında Düşüren Partisinin Şımarık Hatip ve Muharrirleridir", **Sebilürreşad**. Cilt no:2, Sayı no:35, 1949.

_____. "Laikliğin Yanlış Tatbikinden Doğan Manevi ve Ahlaki Buhran", **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:6, 1948.

_____. "Millet Hakimiyeti, Ahlak Hakimiyeti", **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:5, 1948.

_____. "Milli Abidelere Karşı Farmason Düşmanlığı", **Sebilürreşad**. Cilt no:3, Sayı no:71, 1950.

_____. "Tezatlar", **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:18, 1948.

"Laiklik Prensibi ve Din Dersleri", **Ulus**. 17 Şubat 1948.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. Çeviren: Metin Kıratlı. Ankara: T.T.K. Yayınları, 1996.

Mardin, Şerif. "Türkiye'de Din ve Laiklik", **Türkiye'de Din ve Siyaset**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Menteşoğlu, Feridun Osman. "Türk, Dinini de Diliyle İster", **Ulus**. 26 Şubat 1949.

_____. "Laik Vicdan Hürriyetinde Sofizm", **Ulus**. 9 Şubat 1949.

Millet Partisi Programı Ankara. Sakarya Basımevi, 1948.

Millet Partisi Programı İstanbul. Gün Basımevi, 1950.

Mirkelamoğlu, Necip. **Atatürkçü Düşünce ve Uygulamada Din ve Laiklik**. ÇEV Yayınları, 2000.

Müftüoğlu, Mustafa. "Fahuş", **Büyük Doğu**. Sayı no:3, 28 Ekim 1949.

Nadi, Nadir, "Atatürk İçin Kanun", **Cumhuriyet**. 10 Kasım 1949.

_____. "Ezan", **Cumhuriyet**. 7 Haziran 1950.

_____. "Artık Yeter", **Cumhuriyet**. 28 Haziran 1951.

_____. "Gençliğin Sesi", **Cumhuriyet**. 6 Ocak 1951.

_____. "Milli Birlik", **Cumhuriyet**. 22 Nisan 1950.

_____. "Var mı, Yok mu?", **Cumhuriyet**. 24 Mart 1951.

_____. "Sarığa Hasret", **Cumhuriyet**. 5 Ocak 1949.

_____. "Cami, Kadın ve Ötesi", **Cumhuriyet**. 3 Mayıs 1958.

_____. "Gençliğe ve Dine Dair", **Cumhuriyet**. 28 Ocak 1947.

_____. "O Devir, Bu Devir", **Cumhuriyet**. 10 Ocak 1960.

_____. "Yüksek Divan Tebliği Etrafında", **Cumhuriyet**. 29 Ocak 1947.

Nazif, Nizameddin. "Din Terbiyesi", **Büyük Doğu**. Sayı no:51, 18 Ekim 1946.

"Ok Yaydan Çıktı!", **Büyük Doğu**. Sayı no:77, 23 Ocak 1948.

Ogan, M.Raif. "Dil Kurumu Bir An Evvel Yıkılmalıdır! Hayırlı İnkılap Ancak ve Ancak Budur!", **Büyük Doğu**. Sayı no:49, 23 Şubat 1951.

_____. "Dini Mevzular Soytarılığa Alet Edilemez", **Sebilürreşad**. Cilt no:3, Sayı no:63, 1949.

_____. "İslamiyet'te Reform Olamaz!", **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:19, 1948.

_____. "Kuran Dili ile Ezan", **Sebilürreşad**. Cilt no:4, Sayı no:81, 1950.

_____. "Reylerimizi Kimlere Vermeliyiz?", **Sebilürreşad**. Cilt no:3, Sayı no:73, 1950.

_____. "Türk Medeniyetine Delice Suikast; Latin Alfabeti ve Uydurma Dil", **Sebilürreşad**. Cilt no:4, Sayı no:85, 1950.

_____. "Mübarek Büyüklerimizin Türbelerini Açtırmayan Milletvekilleri", **Sebilürreşad**. Cilt no:3, Sayı no:71, 1950.

Oktay, Ali Rıza. "Adnan Menderes'in Kabine Programı", **Zafer**. 6.Haziran 1950.

Orcan, Günseli. "Kara Hayalet", **Kim**. Yıl no: 1, Sayı no:15, 5 Eylül 1958.

Ozankaya, Özer. **Cumhuriyet Çımarı**. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

_____. **Türkiye'de Laiklik**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Özek, Çetin. **Devlet ve Din**. İstanbul: Ada Yayınları, 1982.

Sağman, Hafız Ali Rıza. "O Müthiş Sele Karşı Duramadık", **Sebilürreşad**. Cilt no: 4, Sayı no:95, 1951.

Saraçlar, M.Naci. "Başbakan Hasan Saka'ya Açık Teşekkür", **Sebilürreşad**. Cilt no:2, Sayı no:2, 1948.

_____. "Güzel Bir Gaye İçin Tutulan Yanlış Yol", **Sebilürreşad**. Cilt no:1, Sayı no:1, 1948.

Sarısözen, Güner. **Demokrat Parti Milletvekilleri Albümü (1946-1960)**. Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları No:17, 1998.

Se.De."Din Dersleri", **Büyük Doğu**. Sayı no:83, 5 Mart 1948.

Şemerci, Bekir. **Türkiye’de İleri Atılımlar Ve Köy Enstitüleri**. Ankara: Özgür Yayın Dağıtım, 1989.

Seno,Cafer. "Altıyol Ağzı", **Büyük Doğu**. Sayı no:59, 18 Nisan 1947.

Sevük, İsmail Habib. "Cübbe ve Sarık", **Cumhuriyet**. 7 Ocak 1949.

Sistembölükbaşı, Şaban. **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Sökmen,Tayfur. "İrticaya Gidecek Yolları Açmayalım!", **Kim**. Yıl no:1, Sayı no:25, 21 Kasım 1958.

Şaylan, Gencay. **Türkiye’de İslamcı Siyaset**. Ankara: Verso Yayınları, 1992.

Tarhanlı, İştâr B. **Müslüman Toplum "Laik" Devlet**. İstanbul: Afa Yayınları, 1993.

Teziç, Erdoğan. **100 Soruda Siyasi Partiler**. İstanbul: Gerçek Yayınevi,1976.

Timur, Taner. **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**. İstanbul:İletişim Yayınları,1991.

Toker, Metin. **Tek Partiden Çok Partiye**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

Tunaya, Tarık Zafer. **İslamcılık Cereyanı**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.

_____. **Türkiye’de Siyasi Partiler**. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952.

_____. **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**. Ankara: Turhan Kitabevi, 1981.

_____. **Hürriyet'in İlanı**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.

Turan, Şerafettin. **Türk Devrim Tarihi**. Cilt no:3, Bölüm no: 1, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995.

_____. **Türk Devrim Tarihi**. Cilt no:4, Bölüm:2, Ankara, Bilgi Yay., 1999.

Tümtürk, İsmet. "İnkılap Zorbalığı Karşısında Tehlikeye Düşen Demokrasi Cephesi", **Sebilürreşad**. Cilt no: 4, Sayı no:97, 1951.

Türk Muhafazakar Partisi Programı. Sinan Basımevi, 1947.

Uyar, Hakkı. **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**. İstanbul: Boyut Yayınları, 1998.

Ülkütaşır, M.Şakir. **Atatürk ve Harf Devrimi**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.

Va-Nu ve Nami,Kazım. "Müslüman Çocuğun Kitabı Hakkında Tenkitler", **Sebilürreşad**. Cilt no:1,Sayı no:1, 1948.

Veldet, Hıfzı. "Din ve Hukuk", **Cumhuriyet**. 21 Mart 1949.

Yalman, Ahmet Emin. "Atatürk ve İrtica", **Vatan**. 5 Ocak 1951.

_____. "Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a Açık Arıza", **Vatan**. 16 Mart 1951.

_____. "Din Hasreti", **Vatan**. 15 Mart 1951.

_____. "Korkulu Rüyadan Sonra", **Vatan**. 12 Ocak 1951.

_____. "Mühim Bir Yıldönümü", **Vatan**. 9 Nisan 1951.

_____. "Nereye Varmak Lazım?", **Vatan**. 7 Mayıs 1951.

_____. "Şifa Ümidi Var" **Vatan**. 13 Nisan 1951.

_____. "Asayiş Berkemaldir", **Vatan**. 25 Mart 1951.

_____. "Dikkat Tehlike Var!", **Vatan**. 12 Şubat 1951.

_____. "Kadınlar Cephesi", **Vatan**. 14 Mayıs 1959.

_____. "Özenti İnkılaplar", **Vatan**. 18 Mayıs 1951.

Yazıcıoğlu, İsmail. "Zındık Delalet Şebekesi", **Sebilürreşad**. Cilt no:6, Sayı no: 134, 1952.

Yeşil, Ahmet. **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Yücel, Hasan Ali. "Din ve Türk Kültürü", **Cumhuriyet**. 19 Ekim 1958.

_____. "Yeni Harflerin Otuz Yılı", **Cumhuriyet**. 3 Kasım 1958.

Yüksel, Ahmet Haluk. **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1987.

Zapsu, Abdürrahim. "Ne Bekledik, Ne Verdiler? Ne istedik, Ne Aldık?", **Büyük Doğu**. Sayı no:6, 18 Kasım 1949.

B- Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Diyanet İşleri Başkanlığı Katalogu

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Muamelat Genel Müdürlüğü Katalogu

C- Belgesel Kaynaklar

Düstur, Üçüncü Tertip

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi 8-9-10-11. Dönemler.

D- Basın

Akis	Tarih ve Toplum
Akşam	Ulus
Büyük Doğu	Vatan
Cumhuriyet	Yeni İstanbul
Kim	Zafer
Sebilürreşad	